

KURIKULUM ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Stručni tim:

Jasmina Bećirović-Karabegović, koordinatorica

Hašima Ćurak, članica

Amela Hadžić, članica

Elma Šejtanić, članica

Selma Šetkić-Tajić, članica

Alma Trnka, članica

Ismena Zornić, članica

Sarajevo, august 2021. godine

SADRŽAJ

1. OPIS KURIKULUMA ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	3
2. CILJEVI UČENJA I POUČAVANJA RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA	6
3. OBLASNA STRUKTURA RANOG I PREDŠKOLSKOG KURIKULUMA	7
3.1. ZDRAVLJE I TJELESNI RAZVOJ	8
3.2. LIČNOST DJETETA I INTERAKCIJA	9
3.3. GOVOR, JEZIK I KOMUNIKACIJA	10
3.4. SVIJET OKO NAS	11
3.5. UMJETNOST I KULTURA	11
3.6. ODLIKE KURIKULUMA ZA RANI UZRAST (0-3 godine života).....	12
4. PRIKAZ OBLASTI, KOMPONENTI, ISHODA, POKAZATELJA I PREPORUKA	14
4.1. ZDRAVLJE I TJELESNI RAZVOJ	16
4.2. LIČNOST DJETETA I INTERAKCIJA	44
4.3. GOVOR, JEZIK I KOMUNIKACIJA	81
4.4. SVIJET OKO NAS	112
4.5. UMJETNOST I KULTURA	156
5. UČENJE I POUČAVANJE	184
6. PODSTICAJNO OKRUŽENJE	188
7. PARTNERSTVO SA PORODICOM	191
8. POSMATRANJE, DOKUMENTIRANJE I VREDNOVANJE U INTEGRISANOM PREDŠKOLSKOM KURIKULUMU	194

1. OPIS KURIKULUMA ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje temelji se na *humanističko-razvojnoj orijentaciji* zasnovanoj na ideji humanizma prema kojoj se oblikuje pozitivna slika o djetetu kao vrijednosti samoj po sebi i prihvata se u totalitetu. Rast i razvoj se shvata kao kontinuirani i dinamički proces unutar kojeg se odvijaju kvalitativne i kvantitativne promjene. U prvom planu je uvažavanje djece, njihovih potreba i mogućnosti, te podsticanje njihove autonomije i emancipacije. Polazi se od unutrašnjih snaga svakog djeteta i njegovih interesovanja i podrazumijeva jednaka prava za svu djecu. U dinamičnom, otvorenom odgojno-obrazovnom procesu polazi se od saznanja o aktivnoj i kreativnoj prirodi djeteta, od važnosti kvalitetnih interaktivnih odnosa sa odraslima i vršnjacima, primjeni demokratskih načela, poštivanja prava djeteta, kontinuiranog razvoja pozitivnog dječijeg identiteta (samopoštovanje) i individualnih mogućnosti djeteta.

Ovako koncipiran *razvojno primjereni kurikulum* se bazira na savremenim teorijama o dječijem razvoju i učenju, te na najboljim praksama institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja koje uvažavaju i poštuju princip da je svako dijete jedinstveno i posebno.

Kurikulum se gradi na općim i specifičnim ciljevima odgoja i obrazovanja i naučnim dokazima o osobinama i zakonitostima razvoja i učenja djeteta predškolske dobi. Da bi se ostvarila dobna i individualna primjerenost jedno od temeljnih načela je dobro poznavanje svakog djeteta i njegovih razvojnih karakteristika. Na tim temeljima odgajatelj¹ će biti u mogućnosti planirati odgojno-obrazovni rad koji će imati razvojni potencijal, a istovremeno odgovarati dječijim mogućnostima, interesima i potrebama. *Načelo fleksibilnosti* omogućava uvažavanje i poštivanje prava svih subjekata u odgojno-obrazovnom procesu. Korištenje različitih strategija *individualiziranog pristupa* omogućava odgajatelju da promišljeno odabire i prilagođava ciljeve, ishode i aktivnosti koji će, uz primjerenu podršku rezultirati kvalitetnom odgojno-obrazovnom praksom. Uvažavanje individualnih razlika među djecom čini okosnicu savremenog predškolskog kurikuluma koji se fleksibilno prilagođava djetetu i njegovim interesima, potrebama i aktuelnim razvojnim mogućnostima. Time se svojoj djeci osigurava ravnopravan položaj i podjednake mogućnosti u pristupačnom i poticajnom okruženju koje zagovara poštivanje i prihvaćanje različitosti. Odgajatelj kreira sigurno, fleksibilno, inkluzivno okruženje koristeći se metodama učenja i rada prilagođenim različitim intenzitetima, zahtjevima i stilovima učenja djece. *Inkluzivni pristup* podrazumijeva pružanje podrške i ranu intervenciju, tako da sva djeca imaju mogućnost ispuniti svoj potencijal, stavljajući u središtu pažnje kapacitete djeteta i njegove afinitete.

Cjelokupna komunikacija i sve odgojno-obrazovne intervencije odgajatelja trebaju odražavati poštovanje djece, njihovih potreba, prava i osobnosti. Na taj način će se doprinijeti intrinzičnoj motivaciji i *aktivnoj ulozi* djeteta u odgojno-obrazovnom procesu. Uloga odgajatelja kao sudionika u učenju je da stvara pozitivno ozračje, opservira djecu i planira razvojno-primjerene aktivnosti, pomaže djeci u ostvarivanju ciljeva, osigurava potrebne materijale, te ostvaruje pozitivnu interakciju i komunikaciju s djecom bez dominacije. Djeca i odgajatelji tako postaju

¹ Zbog jednostavnosti pisanja naziv odgajatelj se koristi za oba spola.

zajednički učesnici u procesu učenja i življenja u predškolskoj ustanovi. Odgajatelji pripremaju podsticajno okruženje koje će omogućiti svakom djetetu učenje aktivnim istraživanjem i interakcijom s odraslima, drugom djecom i materijalima. Na taj način stvara se mogućnost da se znanje gradi/konstruiše u odnosu na dječije prethodno znanje i iskustvo kroz saradnju sa drugom djecom. Ovakva *konstruktivistička i su-konstruktivistička orijentacija*, u kojoj je dijete aktivan konstruktor svog znanja koje gradi u socijalnoj interakciji sa drugima, omogućava da kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje bude „po mjeri djeteta“ u čijoj osnovi leži ideja cjeloživotnog učenja i stvaranja učeće zajednice.

Značaj *participacije, najboljeg interesa i inicijative djeteta/djece* u procesu odgoja i obrazovanja ogleda se u svim segmentima kvalitetnog predškolskog kurikuluma i demokratski ustrojenog odgojno-obrazovnog procesa. Takav kurikulum zasniva se na razumijevanju i uvažavanju perspektive djeteta a zahtijeva odgajatelja koji iskazuje interes, pažljivo posmatra dijete, ulaže napor da ga što bolje razumije te prihvata dječije inicijative.

Na tim osnovama, obezbjeđuje se primjerena podrška djetetu koja je usmjerena prema autentičnom sudjelovanju koja uvažava dječija nastojanja i osnažuje njihovu autonomiju, te omogućava djeci da budu ravnopravni sudionici u procesu zajedničkog učenja s drugom djecom i odraslima.

Kvalitetan pedagoški proces podrazumijeva i kvalitetnu angažiranost svih odraslih uključenih u proces odgoja i obrazovanja u predškolskoj ustanovi. *Timsko djelovanje i saradnja odgajatelja*, međusobna refleksivna promišljanja i zajednički rad na projektima i planiranju osnažuje njihove kompetencije i unapređuje odgojno-obrazovnu praksu. Neizostavnu podršku odgajateljima u različitim segmentima života i rada u predškolskoj ustanovi pruža i kvalitetna saradnja sa stručnim saradnicima (pedagog, psiholog, logoped i dr.) naročito kada je u pitanju saradnja sa roditeljima ili kreiranje individualiziranog pristupa djeci, osobito djeci sa poteškoćama i darovitoj djeci. Čvrste temelje učinkovitom kurikulumu daju kvalitetni *odnosi*. Pozitivni odnosi između odgajatelja i djece snažno su povezani s pozitivnim ishodima za djecu. Učenje i razvoj djece podržavaju se bliskim, brižnim i dosljednim odnosima koji promiču povjerenje i sigurnost. Osjećaj sigurnosti koji pruža topao i siguran odnos unapređuje dječije istraživanje i omogućuje im postupno uspostavljanje širih i kvalitetnih odnosa s drugima. Jedna od strategija relacijske pedagogije je razvijanje toplih, povjerljivih odnosa i otvorene, ugodne i opuštene komunikacije s porodicom kako bi se djeci pružila najbolja njega i bogato iskustvo učenja. *Participacija roditelja* u kreiranju i razvoju kurikuluma predstavlja važnu komponentu partnerstva sa porodicom pri čemu odgovornost za inicijativu i kvalitetu komunikacije imaju odgajatelji.

Kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje je koncipiran tako da podržava harmoničan razvoj djece i uvažava cjelovitost dječije ličnosti. *Holistički pristup* dječijem razvoju i učenju se u kurikulumu ogleda kroz shvatanje djeteta kao nedjeljivog biološkog, psihičkog i socijalnog bića, te u pogledu cjelovitosti programa u kojem su ciljevi, ishodi i aktivnosti usmjereni tako da djeluju ravnomjerno i usklađeno na cjelokupan dječiji razvoj. Polazeći od činjenice da su djeca individue koje se konstantno mijenjaju, rastu i razvijaju fizički, društveno, psihički, kognitivno, emocionalno, jezički, kao i u estetskoj domeni, sve te aspekte treba uvažavati pri stvaranju kurikuluma. Holistički pristup u planiranju odgojno-obrazovnog rada podrazumijeva kurikulum kao skup saznanja, vještina, stavova koje povezuju zajednički ciljevi, a ne prosto

zbir izoliranih, nedovoljno povezanih odgojno-obrazovnih područja. Integrisanost i povezanost različitih aspekata življenja nasuprot fragmentaciji predstavlja osnovu holističkog pristupa. Dijete shvata svijet cjelovito, ne dijeli pojave na društvene i prirodne. Akcent je na prirodnom stjecanju znanja i sveobuhvatnom učenju u kojem se aktivnosti, sadržaji i postupci nadograđuju, sistemski isprepliću i prožimaju u jednu logičku i smislenu cjelinu i kao takvi, lakše se usvajaju i povezuju. Holistički koncept ujedinjuje njegu, odgoj, obrazovanje, zdravlje, ponašanje i socijalne vještine, odnosno obrazovanje u najširem smislu, a u neposrednom odgojno-obrazovnom radu kreće se od temeljnih vrijednosti cjelovitog pristupa učenju i razvoju djeteta uz uvažavanje svih sredina u kojima ono boravi, odrasta i razvija se.

Integrisanost kurikulumuma (cjelovitost, povezanost) zasniva se na ideji objedinjavanja različitih aktivnosti, igara, sadržaja o jednoj temi, ideji ili konceptu, sagledavanja stvarnosti s različitih aspekata (aspekt prirodnih i društvenih pojava, govora i komunikacije, razvoja matematičkih koncepata, umjetnosti, rješavanje problema) i preko njih djelovanje na sve aspekte razvoja djeteta (tjelesni i zdravstveni, socijalni, emocionalni, kognitivni razvoj, te razvoj komunikacijskih sposobnosti i stvaralačkog, kreativnog izražavanja). Tako se osigurava povezanost dječijih iskustava i doprinosi boljem razumijevanju onog što se uči i to na način da omogućava djeci povezivanje i kombiniranje različitih iskustava (iz porodice, vrtića, okoline, kulture iz koje dijete dolazi) i upoznavanje objektivne stvarnosti s različitim aspektima (prirode, društva, govora, umjetnosti i sl.). Povezanost se očituje i kroz pružanje mogućnosti djeci da se razvijaju i uče kroz različite aspekte izražavanja: igru, razgovor, slikanje, pokrete, muziku, građenje.

Kurikulum slijedi odgojnu filozofiju koja je usmjerena ne samo prema psihološkim saznanjima, nego je i pedagoška, sociološka i antropološka. Naime, kurikulum promovira razvoj osobe koji prolazi kroz individualne razvoje faze, kao i razvoj djeteta kao društvenog bića. Time se potvrđuje usmjerenost predškolskog odgoja i obrazovanja ka društvu, u kojoj kurikulum predstavlja *javno i kulturno dobro jednog društva*, zajednice, oblikujući djetalnost predškolskog odgoja i obrazovanja kao najvećeg interesa za napredak. Odgojem i obrazovanjem u cijelosti daje se definicija društva i čovjeka kakvog želimo imati. Od velike je važnosti prepoznati i usaglasiti zajedničke društveno-kulturne vrijednosti i dugoročne odgojno-obrazovne ciljeve koji podupiru i usmjeravaju odgojno-obrazovno djelovanje.

Kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje ulazi u grupu *otvorenih kurikulumuma* i predstavlja *kurikulum u širem smislu* kojim se definira koncepcija zasnovana na ishodima učenja djece predškolskog uzrasta. Koncepcija se temelji na ključnim kompetencijama koje se prožimaju kroz definisane ishode i pokazatelje. Ovaj kurikulum je službeni dokumenti na nivou Kantona Sarajevo koji predstavlja orijentacijski i fleksibilan sažetak vrijednosti, temeljnih ideja, načela odgoja i obrazovanja, življenja i učenja djece u predškolskoj ustanovi. Načela ovog dokumenata su sloboda, otvorenost i raznolikost stoga se ona trebaju odražavati na cjelokupnu organizaciju i provođenje odgojno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama.

Otvorenost kurikulumuma se manifestira na način da ovaj kurikulum predstavlja *okvir za izgrađivanje kurikulumuma u užem smislu* (izvedbenih kurikulumuma, realnih programa) koji se zajednički (odgajatelji i djeca) grade, modificiraju i mijenjaju u konkretnoj odgojno-obrazovnoj praksi i rezultat su zajedničkog promišljanja i rada svih koji u njemu sudjeluju.

Dakle, važno je razlikovati kurikulum shvaćen kao koncepciju propisanu na razini kantona od koncepcije pojedine ustanove jer se propisana koncepcija u svakoj predškolskoj ustanovi

mijenja i oblikuje ovisno o kulturi i tradiciji te ustanove, karakteristikama neposrednog socijalnog okruženja, obilježjima grupe u cjelini kao i individualnim karakteristikama djece. Uloga odgajatelja u otvorenom kurikulumu se mijenja: od prijašnjeg realizatora programa do *autonomnog kreatora kurikulumu* koji, uvažavajući karakteristike svoje odgojne grupe, kreira kurikulum koji će na najbolji način odgovarati potrebama djece.

2. CILJEVI UČENJA I POUČAVANJA RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Opći cilj predškolskog odgoja i obrazovanja jeste obezbjeđivanje optimalnih uslova za kvalitetno odrastanje djece predškolske dobi i razvoj njihovih kompetencija, poštujući specifičnosti ranog djetinjstva, razvoja djece i temeljna načela o pravima djeteta, podsticanje cjelovitog (holističkog) razvoja, odgoja i učenja djece ranog i predškolskog uzrasta u skladu sa njihovim mogućnostima, sposobnostima, potencijalima, potrebama i interesima.

Na temelju općeg cilja formulišu se dugoročni ciljevi koji daju smisao odgojno-obrazovnom radu, te predstavljaju uslov za određivanje jasnih i konkretnih ishoda. Oni usmjeravaju odgojno-obrazovne akcije i odraz su filozofije ranog i predškolskog odgoja i vizije koja se gradi odgovorom na pitanja: Šta želimo da bude krajnji ishod procesa razvoja i učenja djece? U čemu je smisao toga što učimo? Ciljevi se formulišu globalno u odnosu na sva područja razvoja, a njihova operacionalizacija se vrši kroz određivanje ishoda učenja i razvoja.

Podsticanje optimalnog tjelesnog razvoja, razvoj čulne osjetljivosti i opažanja, te formiranje osnovnih zdravstveno-higijenskih navika

Ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja usmjereni na aspekt tjelesnog razvoja odnose se na podsticanje skladnog razvoja tijela i tjelesnih sposobnosti, kao i usavršavanja funkcije čulnih organa i stjecanje bogatog čulnog iskustva. Pored toga, usmjereni su na formiranje, podsticanje i razvoj higijenskih navika (lične urednosti, čistoće i higijene) i zdravstvene kulture radi očuvanja i jačanja sopstvenog zdravlja te sticanje zdravih životnih navika u cilju povećanja sigurnosti i otpornosti organizma prema nepovoljnim uticajima i izazovima savremenog načina života.

Jačanje samopoštovanja, samopouzdanja i pozitivne slike o sebi, razvijanje socijalnih vještina i rezilijentnosti

Ciljevi koji se odnose na socioemocionalni razvoj djece usmjereni su na razvijanje vlastitih kompetencija, razvoj osjećaja sigurnosti i povjerenja u sopstvene snage, vlastite vrijednosti, mogućnosti i specifičnosti te podsticanje samostalnosti. Socijalni aspekt razvoja posebno je orijentiran na razvijanje socijalnih vještina koje podrazumijevaju: razumijevanje osnovnih društvenih odnosa; podsticanje saradničkih odnosa u grupi, uzajamnog pomaganja i uvažavanja; razvoj sposobnosti usklađivanja svojih želja i potreba sa željama i potrebama drugih. U segmentu emocionalnog razvoja ciljevi su usmjereni na njegovanje i razvijanje sposobnosti empatije, osjetljivosti za osjećanja drugih i poštivanja interesovanja, mišljenja i ponašanja drugih te ispoljavanje emocija na društveno prihvatljiv način, jačanje otpornosti na

frustracije. Pored toga, ciljevi su usmjereni i na podsticanje razumijevanja i usvajanja etičkih normi u skladu sa vrijednostima demokratskog, humanog i tolerantnog društva, osjetljivog na porodične, kulturuloške i vjerske različitosti. U skladu s tim, ciljevi su orijentirani i na razvoj svijesti o pripadnosti kulturi i tradiciji svog naroda i svoje domovine, uz njegovanje tolerancije te uvažavanja i prihvatanja različitosti, kao i na razvijanje svijesti o značaju zaštite i očuvanja prirodne i društvene sredine.

Razvijanje govornih i komunikacijskih sposobnosti

Ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja koji su fokusirani na razvoj govora djece razrađeni su kroz segmente njegovanja glasovne kulture, pravilne artikulacije i izgovora, bogaćenje rječnika i rečenice, razvoj sposobnosti za uspostavljanje verbalne i neverbalne komunikacije i vještine slušanja, te njegovanje i podsticanje kulturne, nenasilne komunikacije.

Razvijanje kognitivnih sposobnosti djeteta neophodnih za razumijevanje svijeta oko sebe

Holistički pristup razvoju i učenju djece produbljen je kroz definiranje ciljeva koji se odnose na kognitivni aspekt razvoja djece, a koji su iskazani kao podsticanje razvoja intelektualnih i drugih sposobnosti u skladu sa razvojnim i individualnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima djece, te razvijanje inicijative, radoznalosti, istraživačkog duha, mašte, kritičkog promišljanja kao temelja cjeloživotnog učenja. Ovi ciljevi se zasnivaju na istraživačkom pristupu orijentiranom na problem, razvoju sposobnosti posmatranja, otkrivanja, upoređivanja, zaključivanja, opisivanja te kritičkog preispitivanja informacija i pronalaženja rješenja. Usmjereni su na bogaćenje dječijih senzornih iskustava, te razvoj matematičkih, naučnih i tehnoloških kompetencija kroz praktične- manipulativne aktivnosti i različite izvore saznanja.

Podsticanje stvaralaštva, kreativnog mišljenja i simboličkog izražavanja

Ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja usmjereni na razvoj stvaralaštva, posredstvom stvaralačkog mišljenja i fantazije kroz stvaralačko izražavanje i simboličke jezike doprinose cjelovitom razvoju djece. Razvijanjem i jačanjem sposobnosti izražavanja govorom, pokretom, likovnim, dramskim i muzičkim izrazom u igri i drugim stvaralačkim aktivnostima obogaćuje se dječiji unutrašnji svijet i otvara put formiranju stvaralačke ličnosti.

3. OBLASNA STRUKTURA RANOG I PREDŠKOLSKOG KURIKULUMA

U skladu sa ZJCRP definisanoj na ishodima učenja rani i predškolski kurikulum je strukturiran kroz pet oblasti koje se međusobno isprepliću, nadopunjavaju i čine koherentnu cjelinu čiji je osnovni cilj holistički razvoj djece ranog i predškolskog uzrasta. Definirane su slijedeće oblasti:

1. Zdravlje i tjelesni razvoj
2. Ličnost djeteta i interakcija
3. Govor, jezik i komunikacija
4. Svijet oko nas
5. Umjetnost i kultura

Ovakva oblasna struktura, temeljena na cjelovitom dječijom razvoju, osigurava dobrobit za svako dijete, a prepoznaje se kroz tri aspekta: a) lična, emocionalna, socijalna i obrazovna

dobrobit za svako dijete; b) društvena dobrobit kojom se osnažuje zajednica da stvara bolje uslove za odgoj i obrazovanje djece; c) sistemsko–institucionalna podrška, kao osnov za osiguravanje dobrobiti za svako dijete uključeno u institucionalni odgoj i obrazovanje.

Definirane oblasti zajedno sa ishodima učenja i razvoja i pripadajućim indikatorima podstiču i razvijaju ključne kompetencije za cjeloživotno učenje i to:

1. *jezično-komunikacijska kompetencija na maternjem jeziku* (pravilno usmeno izražavanje i podloga za ranu pismenost)
2. *matematička pismenost i kompetencija u nauci i tehnologiji* (primjena matematičkog mišljenja u rješavanju problema, podsticanje na postavljanje pitanja, istraživanje, otkrivanje i zaključivanje o zakonitostima u svijetu prirode)
3. *učiti kako se uči* (sposobnost djeteta za osvještavanje procesa vlastitog učenja te uključivanje djeteta u planiranje i organiziranje tog procesa, stvaranje vlastite strategije učenja)
4. *socijalna i građanska kompetencija* (podsticanje odgovornog ponašanja, pozitivan i tolerantan odnos prema drugima, uzajamno pomaganje i prihvaćanje različitosti, samopoštovanje i poštovanje drugih te osposobljavanje za djelotvorno učestvovanje u razvoju demokratskih odnosa u vrtiću i zajednici)
5. *samoinicijativa i poduzetnička kompetencija* (samoorganiziranje, planiranje i vođenje vlastitih aktivnosti, propitivanje i vrednovanje svojih ideja i zamisli)
6. *kulturna svijest i kulturno izražavanje* (razvijanje ličnog integriteta i poštovanje integriteta drugih, konstruktivno izražavanje vlastitog mišljenja, sposobnost empatije, razvijanje osjećaja za lijepo u umjetnosti)
7. *kreativno-produktivna kompetencija* (razvijanje vlastite kreativnosti i sposobnosti izražavanja, podrška radoznalosti i želji za novim znanjima)
8. *tjelesno-zdravstvena kompetencija* (prihvatanje i promovisanje zdravih stilova ponašanja, adekvatnih prehrambenih navika i tjelesnih aktivnosti koje omogućavaju kvalitetan i zdrav život)
9. *informatička pismenost-informacijska, medijska, tehnološka* (mogućnost upoznavanja djeteta s informacijsko-komunikacijskom tehnologijom i njezinim korištenjem u različitim aktivnostima).

3.1. ZDRAVLJE I TJELESNI RAZVOJ

Oblast Zdravlja i tjelesni razvoj sastoji se od tri komponente: Razvoj motorike i osjetila, Zaštita i sigurnost, Zdrav način života.

Prva komponenta predstavlja temelj za pravilni rast i razvoj dječijeg organizma, a odnosi se na sve aktivnosti u kojima dijete djeluje i postiže ono što želi, prvenstveno preko svojih čula i mišića. Osnovni ishodi ove komponente su koordinacija krupnih mišićnih grupa, razvoj fine mišićne koordinacije, te razvoj i oplemenjivanje čulne osjetljivosti.

Prva grupa ishoda odnosi na razvoj motorike kroz prirodne oblike kretanja (hodanje, trčanje, skakanje, kotrljanje, puzanje i provlačenje, potiskivanje i vučenje, dizanje i nošenje, bacanje i

hvatanje), te na razvoj motoričkih sposobnosti (brzina, snaga, izdržljivost, gipkost, koordinacija, preciznost, ravnoteža, agilnost).

Druga grupa ishoda odnosi se na razvoj fine motorike koja je preduslov za razvoj grafomotoričkih sposobnosti, a ostvaruje se putem aktivnosti crtanja, pisanja, oblikovanja glinom, plastelinom, tijestom, bojenja, savijanja, sječenja, nizanja, zakopčavanja, vezanja, umetanja i sl.

Treća grupa ishoda odnosi se na usavršavanje funkcije čulnih organa i sticanje bogatog čulnog iskustva: vida (boja, oblici, dimenzije, konfiguracija, položaj i pravci kretanja u prostoru); sluha (jačina zvuka, pravac iz kojeg dolazi, visina, dužina zvuka); dodira (temperatura, površina predmeta, prepoznavanje osobina materijala); mirisa (običnih mirisa i mirisa cvijeća, parfemskih mirisa, ugodnih i neugodnih mirisa); ukusa (razlikovanje osnovnih ukusa – slatko, slano, kiselo, gorko, ljuto i drugih osjeta koji se doživljavaju pri degustiranju). Posebno se ističe značaj multisenzornog pristupa koji podrazumijeva upotrebu više čula (npr: razlikovanje voća po: obliku, boji, veličini, dodiru, ukusu, mirisu) i sl. Ovakvim pristupom djeca se osposobljavaju za korištenje perceptivnih i misaonih postupaka za tačno, detaljno, ali i cjelovito opažanje i ispitivanje predmeta, pojava i procesa, kao i njihovih raznovrsnih svojstava i odnosa. To utiče na kvalitet opažajnih slika (predstava) koje vjernije odražavaju stvarnost. Razvijanje perceptivnih sposobnosti stoji u osnovi razvoja mnogih drugih znanja i sposobnosti (snalaženje u novoj sredini, matematička saznanja, razvoj jezika i dr.).

Druga komponenta - zaštita i sigurnost predstavlja osnovu za stjecanje najelementarnijih iskustava i znanja djece o zaštiti sebe i drugih, uobičajenim bolestima i povredama na ovom uzrastu.

Treća komponenta je značajna za razvoj zdravstvene kulture radi očuvanja i jačanja sopstvenog zdravlja. Podrazumijeva aktivnosti u kojima djeca stječu zdrave životne navike (naročito redovite i pravilne ishrane), u kojima usvajaju pravila lične urednosti, čistoće i higijene, kao i higijene prostora, te aktivnosti kojima se razvijaju sposobnosti samopomoći u stjecanju i razvijanju higijenskih i drugih navika.

3.2. LIČNOST DJETETA I INTERAKCIJA

Oblast Ličnost djeteta i interakcija sastoji se od tri komponente: Odnos prema sebi, Odnos prema drugima i međuodnosi, Odnos prema prirodi.

Prva komponenta se temelji na ličnoj i emocionalnoj dobrobiti, a proizlazi iz potrebe djeteta da dublje razumije i doživljava sebe, svoje vlastite potrebe, osjeća je, osobine, sopstvene mogućnosti i ograničenja, misli, namjere. Osnovni ishodi ove komponente su podsticanje razvoja identiteta djeteta, osnaživanje samosvijesti (znanje koje dijete ima o sebi, osjećaj vrijednosti koje ne ovisi o ličnom postignuću), jačanje samopouzdanja (ono što je dijete sposobno učiniti, ovisno je o dječijim postignućima), samoprihvatanje djeteta te osnaživanje dječije spremnosti na donošenje odluka, samostalno mišljenje i djelovanje. Poseban ishod se odnosi na prerađivanje emocija kroz dovođenje emocionalnih odnosa među ljudima u fokus dječijeg razmišljanja i razumijevanja ponašanja u skladu sa potrebama.

U fokusu *druge komponente* je socijalna dobrobit djece, a proizilazi iz potrebe djeteta da sebe doživljava i osjeća kao društveno biće, da bude prihvaćeno i da aktivno djeluje u svojoj okolini.

Stupajući u kontakte sa vršnjacima i drugim ljudima, djeca proširuju i sređuju svoja socijalna iskustva i tako formiraju osnovna znanja o ljudima, njihovoj djelatnosti, o životu i društvenim odnosima, ispoljavaju empatiju, saradnju i grupnu solidarnost, te spoznaju i primjenjuju etičke norme. Akcent je na podsticanju sposobnosti uspostavljanja, razvijanja i održavanja kvalitetnih odnosa s drugom djecom i odraslima kroz povjerenje, te razumijevanje, poštivanje različitosti među ljudima (vjerskih, rasnih, nacionalnih, kulturoloških, razlika u sposobnostima i drugih različitosti) i prihvatanja drugog i drugačijeg. Poseban ishod se odnosi na razvijanje osjećaja prihvaćenosti i pripadnost grupi, percipiranje sebe kao važnog člana zajednice i na taj način razvijanje osjećaja odgovornosti, fleksibilnosti i adaptibilnosti (mogućnosti prilagodbe), usklađenosti sa društvenim normama, te njegovanja vrijednosti porodice, zajednice i društva.

Treća komponenta se bazira na koncepciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, s posebnim naglaskom na ekološku dimenziju održivog razvoja koja podrazumijeva sticanje ekoloških spoznaja o uzajamnim vezama između živih bića i njihove sredine i o ulozi i mjestu čovjeka u prirodi. Cilj je osposobljavanje i motiviranje djece da samostalno djeluju i učestvuju u aktivnostima kojima se štiti, održava i unapređuje kvaliteta sredine u kojoj žive u skladu sa svojim mogućnostima, te formiranje odgovornoga ponašanja prema sebi, drugima i okruženju. Pored ekološke dimenzije koja ističe zaštitu okoliša i učinkovito korištenje prirodnih resursa, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ima još i socijalnu i ekonomsku dimenziju koja se odnosi na socijalnu koheziju i gospodarski prosperitet.

3.3. GOVOR, JEZIK I KOMUNIKACIJA

Ova oblast se sastoji od tri komponente: Razvoj govora i upotreba jezika, Usmeno izražavanje i slušanje, Komunikacija i rana pismenost.

Prva komponenta odnosi se na usvajanje jezika i pravilnu upotrebu jezika kao osnove za uspostavljanje komunikacije, samoizražavanja i razvoja rane pismenosti djeteta. Definisani ishodi se odnose na osposobljavanje djeteta za pravilno usmeno izražavanje vlastitih misli, osjećaja, doživljaja i iskustava, razvijanje pravilne diskriminacije i artikulacije glasova, razvoj fonološke svjesnosti (sposobnost rastavljanja riječi na glasove i sastavljanje glasova u riječi), prepoznavanje i slaganje rime, te podsticanje funkcionalne upotrebe jezika, tečnog, razgovjetnog, razumljivog i gramatički ispravnog govora.

Druga komponenta se bazira na njegovanju komunikacije među djecom i sa odraslima u podsticajnom komunikacijskom kontekstu u kojem djeca imaju mogućnost da razvijaju sposobnost uspostavljanja funkcionalne, verbalne i neverbalne komunikacije sa drugima u različitim socijalnim interakcijama, razvijaju sposobnost aktivnog slušanja, bogate svoj rječnik i rečenicu, ispoljavaju svoje govorno stvaralaštvo, te usvajaju vještine kulturnog ponašanja i komunikacije.

U fokusu *treće komponente* je rana pismenost koje uključuje govorni aspekt (slušanje i doživljavanje proze i poezije, upoznavanje sa književnim govorom, razvoj estetskog ukusa i poetskog sluha), te je povezana i sa početnim čitanjem i pisanjem i razvojem predčitačkih sposobnosti djece kao prvog koraka ka cjeloživotnom učenju. Cilj je da kod djece njegujemo ljubav i interes prema knjizi, naviku i potrebu da se druže sa knjigom kao izvorom znanja i informacija, te da se podstakne i razvija interesovanje za pisano izražavanje.

3.4. SVIJET OKO NAS

Oblast „Svijet oko nas“ se sastoji od četiri komponente i to: Istraživanje svijeta; Rješavanje problema, kritičko i kreativno mišljenje; Rana matematička pismenost; Nauka i tehnika.

Prva komponenta bazirana je na interakciji između djeteta i sve širih i složenijih aspekata okoline, na osnovu koje dijete postepeno izgrađuje svoju sliku svijeta i istovremeno razvija svoje psihičke i fizičke funkcije. Osnovni ishodi su usmjereni na upoznavanje živog svijeta (ljudi, životinje, biljke), spoznavanje materijalnog svijeta (predmeti, pojave, procesi, materije), upoznavanje tekovina ljudske kulture i umjetnosti, saobraćaja, specifičnih činjenica, stavova, prerađivanje iskustva i osposobljavanje za razumijevanje simbola. Akcent je na podsticanju interesovanja, radoznalost i osjetljivost djece za predmete, objekte i pojave neposrednog okruženja i šire, razvijanju sposobnosti posmatranja i razumijevanje predmeta, pojava i procesa te spremnosti za ispitivanje i upoznavanje svijeta oko sebe.

Druga komponenta je posebno značajna za angažiranje intelektualnih sposobnosti djece i njegovih prethodnih znanja i iskustva. Ishodi su usmjereni ka podsticanju uviđanja problema i njihovog rješavanja, razvijanje strpljivosti i sistematičnosti u ispitivanju pojava, podsticanje na provjeravanje informacija i opreznost u donošenju zaključaka te na otkrivanju prirode stvari i uzročno-posljedičnih odnosa sa sposobnošću predviđanja posljedica nekih stanja ili akcija. Rješavanje problema podstiče intelektualni razvoj (kreativno i kritičko mišljenje, razumijevanje uzroka i posljedica, analiza, sinteza, poređenje, sposobnost kombinatorike, fleksibilnost i reverzibilnost mišljenja, otkrivanje zakonitosti i principa, shvatanje kako stvari funkcionišu) kao i socioemocionalni razvoj, jačanje slike o sebi, samopoštovanje, te istrajnost i strpljivost.

Treća komponenta se odnosi na logičko-matematička saznanja. Ova saznanja su usmjerena na uviđanje kvantitativnih odnosa u neposrednoj okolini i razvijanje početnih matematičkih pojmova. Zahtijeva razvojno primjeren, kontinuirani i postupan rad kroz različita matematička područja: počevši od jednostavnih manipulisanja predmetima, logičkih operacija na konkretnim predmetima, operacija sa skupovima - grupisanje, klasifikacija, upoređivanje, serijacija, preko opažanja i pravilnog imenovanja prostora i prostorne orijentacije; opažanja i razlikovanja geometrijskih oblika i osobina predmeta, pa do formiranja pojma broja i aktivnosti mjerenja.

Četvrta komponenta se temelji na razvijanju rane informacijske, tehnološke i naučne pismenosti s ciljem upoznavanja djece sa tehnologijom i mogućnostima njezine upotrebe u različitim aktivnostima. Djeca stječu naučne kompetencije istražujući svoj svijet pomoću autentičnih praktičnih iskustava. Vještine koje djece razvijaju manipulirajući predmetima i konstruirajući naučne spoznaje uključuju procese: posmatranja, istraživanja, klasifikacije, eksperimentiranja, predviđanja, postavljanja hipoteza, donošenje zaključaka i iznošenja ideja. Djeca na taj način aktivno tragaju za informacijama i postaju kreatori svojih iskustava i saznanja, jačaju sliku o sebi i uče da promišljaju kao pravi naučnici.

3.5. UMJETNOST I KULTURA

Ova oblast je se sastoji od tri komponente i to: Stvaralaštvo i kreativnost; Društvena uloga umjetnosti i kulture; Estetske vrijednosti i znanja o umjetnosti.

Prva komponenta vezuje se za stvaralačku i kreativnu dimenziju koja podrazumijeva komuniciranje i izražavanje djece kroz muziku, pokret, likovnu umjetnost, dramu, kao i osjetljivost prema svijetu koji ih okružuje. *Muzika* je iznimno važan pokretač dječijih aktivnosti. Ona podstiče razvoj imaginacije i kreativnog mišljenja ali i stvara smirujuće okruženje. Kroz muzičke aktivnosti razvija se sposobnost zapažanja, prihvatanja i prosuđivanja estetskih obilježja muzike, ali i umjetnosti uopće. *Likovne* aktivnost podstiču razvoj kreativnosti, te utječu i na druge aspekte razvoja: divergentno mišljenje, djeluju na bolju koncentraciju; razvija se percepcija, mašta, emocije; usvajaju se estetske vrijednosti, i, povrh svega, razvija se samopouzdanje djece. *Ples* u formi slobodne dječije ekspresije pokreta uz muziku donose veliki benefit za djecu, počevši od osjećaja zadovoljstva i radosti, podsticanja samopouzdanja kroz spontani pokret, pronalazjenja svog načina za određeni pokret, memorisanja pokreta i konačno stvaranja vedre i vesele atmosfere u grupi. *Dramsko stvaralaštvo* podrazumijeva spontanu animaciju nekog događaja, priče, ideje pomoću tehnike drama ili pozorišta, sa ili bez lutki. Ove aktivnosti podstiču razvoj samopouzdanja kod djece, slobodnog izražavanja, sposobnosti donošenja odluka i rješenja, podsticanje empatije, razvoj govora i komunikacijskih vještina. U fokusu *druge komponente* je kultura i kulturna baština (materijalna i nematerijalna). U susretu sa kulturnom baštinom podstiče se aktivno učestvovanje djece ne samo kroz upoznavanje kulture i tradicije BIH, nego i uključivanjem djece u društvene i kulturno- umjetničke aktivnosti. Na taj način, djeci se osiguravaju iskustva da osjete, dožive kulturne i tradicionalne vrijednosti i tako grade kulturni identitet. Cilj je odgajati i obrazovati kreativne mislioce koji su spremni da budu drugačiji, koji imaju hrabrost za drugačiji pristup, ali i one koji prepoznaju i osjećaju ljepotu oko sebe.

Treća komponenta se odnosi na upoznavanje, doživljavanje i uživanje u umjetnosti, u umjetničkim djelima društvenog i kulturnog života. Osnovni ishod je razvoj kulturne svijesti i oblikovanje estetskog doživljaja i estetskog ukusa kroz različite vidove umjetnosti.

Kurikulum za rani i predškolski odgoj je koncipiran tako da svaka komponenta unutar svih oblasti ima definisane ishode učenja i razvoja. Svaki ishod se operacionalizira kroz određene, pretežno šire definirane indikatore (pokazatelje) koji prate uzrast djece: djeca od 0-3 godine života; u 4., 5., i 6. godini života. Uzimajući u obzir da dječiji razvoj nije linearan i djeca ne postižu isti nivo razvoja u istom periodu tj. da unutar jedne hronološke dobi postoji veliki raspon individualnih razvojnih razlika među djecom, prilikom kreiranja izvedbenih kurikuluma potrebno je voditi računa kako o uzrastu, tako i o razvojnom nivou svakog djeteta u grupi. To podrazumijeva svojevrsnu prohodnost indikatora razvoja i učenja kroz različita godišta u okviru jednog ishoda uvažavajući individualnu primjerenost.

Indikatori se dodatno pojašnjavaju kroz preporuke koje predstavljaju vodič odgajateljima u dizajniranju iskustava za djecu, stvaranju kvalitetne odgojno-obrazovne prakse usmjerene prema dobrobiti djece (lične, tjelesne, emocionalne, socijalne i obrazovne dobrobiti).

3.6. ODLIKE KURIKULUMA ZA RANI UZRAST (0-3 godine života)

Pokazatelji ishoda i okvirno navedeni primjeri za rani uzrast namijenjeni su orijentaciji ka tome šta djeca od rođenja do kraja treće godine bez značajnijih poteškoća očekivano mogu dostići,

te na koji način bi odrasle osobe trebale pomagati i podržati razvoj i učenje svakog djeteta u visokokvalitetnom predškolskom programu za najraniji uzrast.

Navedeni pokazatelji, primjeri i preporuke za rani uzrast, fokusiraju se na brigu i zaštitu beba i djece ranog uzrasta. Naglasak je stavljen na značajne tjelesne, socioemocionalne i kognitivne puteve prikladne za bebe i malu djecu i dosezanje prekretnica u tim domenama. Preporuke sadrže dodatna usmjerenja za odrasle osobe, kako bi se djeci omogućio pristup, okruženje i podsticajna iskustva da rastu, razvijaju se i uče u atmosferi i okruženju gdje se naglašava njihova dobrobit i pripadanje zajednici, a njihovo istraživanje, komuniciranje i napredak se ohrabruju i cijene.

Ovaj dio integrisanog predškolskog kurikuluma namijenjen je primjeni za svu djecu od rođenja do tri godine, bez obzira na spol, sposobnost, etničku pripadnost, maternji jezik ili porijeklo. Svako dijete treba rasti u okruženju koje obezbjeđuje njegu, brigu, privrženost, zdravstveno-preventivnu zaštitu, pravilnu ishranu i odgoj.

Ovaj dio kurikuluma predstavlja osnov za naredni period odrastanja djece čime se obezbjeđuje kontinuitet u kurikularnom djelovanju.

Period ranog djetinjstva predstavlja prvi period u fizičkom i psihičkom razvoju svakog pojedinca u kojem snažno djeluju činioci koji određuju cjelokupni razvoj, a to su: naslijeđe i specifičnosti fizičkih, istorijskih, društvenih i kulturnih uslova u kojima počinje razvoj jedinke. To ovaj period čini vrlo osjetljivim i prijemčljivim za utjecaje, ali istovremeno i vrlo ranjivim. Najburniji biološki razvoj koji dovodi do osnovnih razvojnih dostignuća specifičnih za ljudski razvoj (uspravan hod, perceptivne sposobnosti, osjećanja, sposobnost govora, interakcija sa drugima, inteligencija) povezan je psihičkim razvojem i stjecanjem prvih iskustava što ostavlja jedinstven i neizbrisiv trag na individualnost svake jedinke. U tom kontekstu, presudni značaj na razvoj i oblikovanje individualne osobnosti i univerzalnih ljudskih obilježja imaju uslovi podizanja i odgajanja djece ranog uzrasta što stavlja porodicu kao i predškolsku ustanovu u poziciju najodgovornijih za pravilan rast, razvoj i napredak djece.

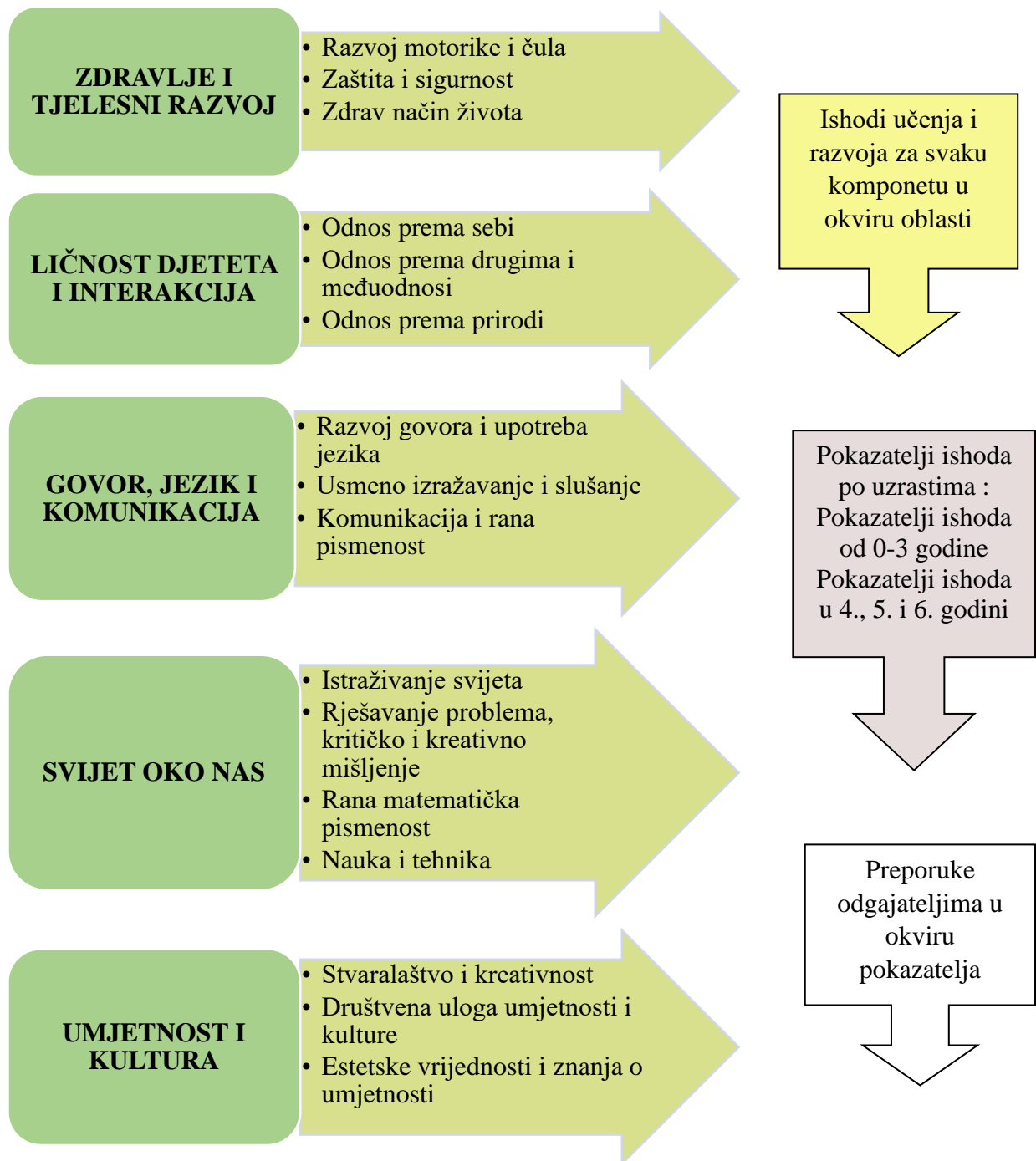
Prepoznaje se da su rast, razvoj i učenje male djece najosebujniji i najintenzivniji u toku prvih godina života. Mala djeca uče različitim tempom i u različitim smjerovima, ne savladavaju sva djeca vještine i sadržaje unutar područja istim redoslijedom, iako postoje obrasci za njihov razvoj. Sva su područja dječijeg razvoja jednako važna, i sva iskustva su međusobno uslovljena. Razvoj i učenje unutar jedne i između jedne i drugih oblasti su međusobno neraskidivo povezani. Na primjer, ako je cilj poticati dijete da nauči da se samostalno hrani, to uključuje ne samo motoričke vještine i sposobnosti, nego i koordinaciju oko-ruka, komunikaciju, imenovanje predmeta sa kojima se služi pri hranjenju, pažnju i emocionalne reakcije na pomoć i podršku odraslih u tom procesu i sl.

Svako područje razvoja (tjelesno, kognitivno, socioemocionalno) ima određene specifičnosti i zato postoje ciljevi ranog odgoja i obrazovanja koji su specifični za neku oblast, ali čije postizanje implicitno određuje znanje o ciljevima i u drugim oblastima razvoja. Ishodi i pokazatelji su organizacijski okvir namijenjen odgajateljima, njegovateljima (medicinskim sestrama) i porodicama kako bi mogli razumijeti, razmišljati, raspravljati o zakonitostima i specifičnostima razvoja i učenja djeteta ranog uzrasta i kako bi se optimizirali uslovi za cjeloviti razvoj svakog djeteta.

U ovom osjetljivom periodu jedan od najvažnijih zadataka svakog odgajatelja je da prepozna razvojni trenutak i da poštuje ritam razvoja svakog pojedinačnog djeteta. Uslov za to je

poznavanje razvojnih normi koje mu služe kao orijentir za ono što se može očekivati na određenom uzrastu. Stvaranje podsticajnog okruženja (fizička sredina i socioemocionalna klima) je još jedan važan zadatak odgajatelja, ali i uslov za kvalitetnu njegu i odgoj djece ranog uzrasta. Stvaranje povoljne socioemocionalne klime i osjećaja povjerenja je platforma na kojoj djeca stječu iskustva po svom vlastitom ritmu. U podsticajnom okruženju stvoreni su optimalni uslovi za očuvanje, podržavanje i unapređivanje spontanog dječijeg izraza u odnosu na okolinu a pri tom se poštuje dječija individualnost u otkrivanju i mijenjuju svijeta oko sebe i u sebi. Potrebno je da odgajatelj posjeduje senzibilitet prema djeci i roditeljima te da grade partnerstvo, u cilju zadovoljenja svih dječijih potreba tokom boravka u institucionalnom predškolskom odgoju i obrazovanju.

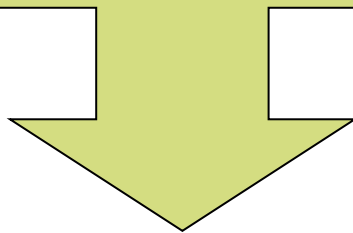
4. PRIKAZ OBLASTI, KOMPONENTI, ISHODA, POKAZATELJA I PREPORUKA

4.1.

**ZDRAVLJE I
TJELESNI RAZVOJ**

1. Razvoj motorike i čula
2. Zaštita i sigurnost
3. Zdrav način života.

Oblast 1:	ZDRAVLJE I TJELESNI RAZVOJ	
Komponenta 1:	Razvoj motorike i čula	
Ishod učenja 1:	Istražuje čulima predmete i materijale te iskustvena saznanja primjenjuje u misaonim procesima i aktivnostima	
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke	
Dijete će moći da:		
<p>1.a. Pokazuje reakciju na različite okuse i mirise</p> <p>1.b. Razlikuje dodirrom predmete i materijale po teksturi</p> <p>1.c. Razlikuje predmete po veličini i osnovnoj boji</p> <p>1.d. Prepoznaje zvukove u neposrednom okruženju</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izbjegava pretjeranu svjetlost, jake mirise - reaguje na toplo i hladno - okreće se prema osobi koja izgovara njegovo/njezino ime. <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - reaguje grimasom ili glasom na kiselo i slatko - pokazuje različite reakcije na mekane i grube predmete - locira izvor zvuka. <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - iskazuje svojim riječima koji su (okušani) okusi i mirisi ugodni, a koji ne - reaguje različito na različite podloge za hodanje koje isprobava - razlikuje predmete po boji, obliku ili po veličini 	<p>Sve interakcije sa djecom ovog uzrasta imaju potencijal koji može rezultirati učenjem. Za bogaćenje dječijih čulnih doživljaja treba koristiti svakodnevne prirodne situacije. U svim prilikama s djecom važno je potaknuti razgovor i interakciju, tokom boravka napolju ili u zatvorenom prostoru, tokom manipulisanja predmetima u i tokom rutinskih aktivnosti (npr. za vrijeme obroka i hranjenja, pranja ruku, presvlačenja). Odrasle osobe treba da odgovaraju s pažnjom i poštovanjem na pokušaje djece da prenesu svoje misli, svoja osjećanja ugone ili nelagode. Djeci trebaju biti dostupne zanimljive i izazovne igre i igračke kako bi isprobavali nešto novo i istraživali mogućnosti poznatih predmeta i igračaka. Djeca treba da imaju slobodu kretanja i vježbanja i da se osjećaju sigurno i prihvaćeno.</p> <p>Omiljene manipulativne aktivnosti u ovom razdoblju su bacanje, dohvatanje, kuckanje, slaganje, premiještanje i slično, kao osnov razvoja misaonih funkcija nakon uranjanja u dublje slojeve iskustva.</p> <p>Osigurati :</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurno i podsticajno okruženje - raznolike bezbjedne materijale i igračke kojima dijete može baratati, materijale različite veličine, težine, tvrdoće, površine, boje - igračke, sredstva i materijale za proizvodnju različitih zvukova - raznolike materijale radi upoznavanja svojstva kao što su boja, oblik - razne vrste igara: imitativne, pokretne igre, jednostavne pokretne muzičke igre, ritmičke aktivnosti, igre riječima, igre raznim predmetima 	

<p>- povezuje zvukove sa slikom (glasanje životinje sa realističnom slikom životinje - kao što su mačka, pas, krava, ptica).</p>	<p>- perceptivne aktivnosti u kojima dijete ima priliku da koristi svoja čula (šta je slatko, šta je slano, dodirni predmet, pogodi po mirisu, pronađi predmet na slici, prati zvuke svojstvene određenim pojavama i događajima) - aktivnosti i igre koje će podsticati razvoj vizuelne percepcije (npr. igre lopticama različitih veličina i boja, razlikovanje predmeta po obliku, sastavljanje prema modelu cjeline iz par dijelova) uz aktivno eksperimentisanje i istraživanje predmeta, materijala, prostora,...</p>
<p align="center">Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>1.a. Razlikuje i imenuje slatko, kiselo, slano 1.c. Povezuje dijelove u cjelinu (npr. slagalica od 6 dijelova) 1.d. Navodi suprotno (vruće-hladno, mokro-suho, lako-teško) 1.e. Razlikuje nekoliko osnovnih boja, imenuje barem dvije 1.f. Razlikuje i imenuje tiho i glasno</p>	<p>Djeca ove dobi stječu sposobnost da kontrolišu ruke i prste, sposobnost za koordinaciju očiju i ruku i sposobnosti manipulisanja raznim predmetima za svakodnevnu upotrebu. Osvješčivanje čula i njihova upotreba, motoričke sposobnosti i koordinacija oko-ruka su osnova funkcionalnog ponašanja djeteta.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - toplo, privlačno, multisenzorno okruženje ispunjeno odgovarajućim materijalima - mogućnosti za bavljenje istraživanjem materijala ili fizičkim pokretima, igrama ili konceptima s kojima su imali prethodnog iskustva, kako u zatvorenom, tako i na otvorenom - strategije korelacije i kombinaciju različitih domena učenja i razvoja - aktivnosti, igre i prilike za razvoj percepcije, uočavanja detalja - muzičke, likovne, istraživačke aktivnost - bogato opremljene centre aktivnosti sa slagalicama različite tematike i zahtjevnosti.
<p align="center">Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>1.a. Prepoznaje i imenuje različite okuse i mirise koje je iskusilo 1.b. Prepoznaje i imenuje većinu predmeta i materijala iz neposrednog okruženja 1.c. Povezuje dijelove u cjelinu (na predmetima, slikama, modelima)</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - toplo, privlačno, multisenzorno okruženje ispunjeno odgovarajućim materijalima za ovaj uzrast - modeliranje odgovarajućeg zdravstvenog i tjelesnog ponašanja - podsticajne igre i aktivnosti, podsticajno okruženje za isprobavanje funkcije i namjene različitih predmeta (kao na primjer stetoskop, lupu i sl.), otkrivanje svojstava materijala

<p>1.d. Navodi nekoliko detalja nakon posmatranja slike, kada slika više nije u vidnom polju</p> <p>1.f. Prepoznaje ritmu, ritam</p>	<p>- saznanja i iskustva sa novim i većim brojem podražaja, igre, aktivnosti i problemske situacije koje uključuju velik broj perceptivnih iskustava (na primjer: Pronađi predmet koji je mali, plavi, okrugao, igra „Čarobna vrećica“ gdje dijete prepoznaje predmet po dodiru, mirisu, ukusu, obliku i sl.)</p> <p>- igre napolju, po snijegu, kiši, igre sa pijeskom, vodom</p> <p>- strategije korelacije i kombinaciju različitih domena učenja i razvoja.</p>
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Prepoznaje i imenuje različite okuse i mirise, opisuje izrazite razlike</p> <p>1.b. Prepoznaje funkciju većine predmeta i materijala iz neposrednog okruženja (dodirom/svim čulima)</p> <p>1.c. Sklapa igračku po modelu</p> <p>1.d. Navodi detalje slike, po sjećanju</p> <p>1.e. Uočava šaljive greške na slici</p> <p>1.f. Prepoznaje po zvuku i imenuje izvor zvuka (npr. nekoliko različitih muzičkih instrumenata)</p>	<p>Osigurati:</p> <p>- bogata čulna i istraživačka iskustva pomoću kojih će djeca biti u prilici da koriste čula za regulaciju pokreta i interakciju sa okolinom, orijentaciju i kretanje u prostoru; iskustvena saznanja djeca će koristiti u misaonim procesima i aktivnostima</p> <p>- aktivnosti koje podstiču upotrebu svih čula</p> <p>- složenije perceptivne aktivnosti, kao što su, npr. aktivnosti i igre analize razlika među sličnim slikama, pronalaženje jednostavnije slike u složenoj, pronalaženje detalja i grešaka na slici</p> <p>- dovoljno rekvizita, materijala za vježbanje i prostora za kretanje da djeca mogu samostalno i na osnovu vlastitih čulnih iskustava istraživati svoje mogućnosti u domenu pokreta, koordinacije, ritma, spretnosti, brzine</p> <p>- kombinaciju različitih domena učenja i razvoja</p>
<p>Ishod učenja 2:</p>	<p>Koristi prirodne oblike kretanja za razvoj funkcionalnih i motoričkih sposobnosti i vještina (puzanje, hodanje, trčanje, penjanje, skakanje, dizanje, nošenje, bacanje i hvatanje)</p>
<p>Pokazatelji od 0-3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Primijenjuje osnovne oblike prirodnog kretanja</p> <p>2.b. Pokazuje ravnotežu u mjestu i u pokretu</p> <p>2.c. Izvodi igre s loptom (nosi, baca, dodaje)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p>	<p>Odrasle osobe osiguravaju mogućnosti za zdrav tjelesni razvoj koji se najbolje može postići kretanjem i vježbanjem, na otvorenom i u prostorijama vrtića. Potrebno je stimulirati puzanje i hodanje (npr. da dijete dohvati loptu, zvučnu igračku, doda drugom loptu i sl.), ali i pauze i odmor, osigurati dovoljno prostora, igračaka i vremena za aktivnosti na podu, kao što su: puzanje, šetanje, rastezanje, posezanje, guranje, valjanje i sl. Odrasle osobe će pomoći djeci da upoznaju svoja tijela i razviju svijest o vlastitim mogućnostima i ograničenjima.</p>

<ul style="list-style-type: none"> - koristi ruke i noge za promjenu položaja tijela - puže do određene osobe, objekta, predmeta - premješta predmet iz ruke u ruku, poseže za predmetima koji su mu zanimljivi. <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - penje se stepenicama uz nadzor i uz pridržavanje - hoda samostalno i stabilno, održavajući ravnotežu u kretanju - baca loptu s obje ruke. <p>U trećoj godini života</p> <ul style="list-style-type: none"> - penje se i silazi niz stepenice, nogu za nogom - stoji kratko na jednoj nozi - baca lopte različitih veličina i sa različite udaljenosti, s obje ruke. 	<p>Podsticati i organizovati motoričke aktivnosti radi vježbanja i radosti kretanja, osjećaja zadovoljstva i dobrog raspoloženja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bezbjedan prostor (unutarnji i vanjski) i podršku za sve vrste kretanja i vježbanja - priliku da trči, skače, penje se po niskim spravama - igračke i razne materijale i opremu koja će ga uključiti u aktivnosti kretanja („konji“ koje će jahati, objekti na koje se može popeti, građenje kuće od velikih kocki) - aktivnosti za uspostavu i održavanje ravnoteže, vježbanje u različitim položajima tijela - ohrabriti dijete na samostalno hodanje, sa kraćim pauzama, hodanje stepenicama uz nadzor - igre i aktivnosti koje su izazovne djeci za savladavanje nekih fizičkih prepreka: savladavanje uzvišica, provlačenje, puzanje, zaobilaženje prepreka, prekoračiti preko prepreka, i slično - različite igre s loptom i balonima - s ciljem bacanja, dodavanja, ubacivanja, kotrljanja, šutiranja i sl. - primjerene igračke i sportske rekvizite (loptice različitih veličina, obručevi).
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Trči stabilno i mijenja pravac kretanja</p> <p>2.b. Hoda po crti i konopcu održavajući ravnotežu u pokretu</p> <p>2.c. Izvodi dvije složenije vještine loptom - baca, hvata</p> <p>2.d. Savladava jednostavan poligon</p>	<p>Djecu ovog uzrasta veoma interesuje kako funkcioniše vlastito tijelo. Ulaze u razvojnu fazu kada postaje previše sigurno u sebe i iskušava svoje mogućnosti, često i preko dopuštenih granica, što ih može dovesti u opasnost i konflikt. Razvoj krupne motorike utiče na razvoj svijesti o vlastitom tijelu i biću, doprinosi razumijevanju prostornih odnosa i kognitivnom razvoju općenito.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - opremu i rekvizite za trčanja oko njih, puzanje i provlačenje ispod, penjanje na njih - aktivnosti kotrljanja velike lopte, pokazati im nove mogućnosti sa loptom i ohrabriti ih da probaju, koristiti se obručevima, gredama raznih visina i širina, primjerenih uzrastu, uz pomoć i podršku - kontinuirano nadgledanje djece kada silaze stepenicama, koriste rekvizite - aktivnosti na otvorenom, u parku, u dvorištu, igre na spravama poput ljuljaške, tobogana, penjalice, klackalice uz podršku i pomoć odrasle osobe

	<ul style="list-style-type: none"> - vježbanje malom loptom, balonima - igre oponašanja kretanja različitih životinja (uključujući i komplekse vježbi radi prevencije nastanka ravnih stopala) - muzičke igre koje povezuju pokret sa muzikom, pjesmom - organizovane igre u kojima dijete koristi kretanje sa savladavanjem prepreka i mijenjanjem pravca kretanja (npr. poput igara „Hodaj mojim stopalima“, „Igra balonima“, „Zaledi se, istopi se“, „Zabavni tunel“, „Drvena Marija 1,2,3“, i sl.) - vježbanje prirodnih oblika kretanja na različite zabavne načine, u zajedničkim igrama, na otvorenom i u zatvorenom prostoru, sa različitim rekvizitima i zahtjevima.
Pokazatelji u 5.godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Kombinira pokrete u složene motoričke vještine</p> <p>2.b. Održava ravnotežu hodajući po gredi</p> <p>2.c. Hvata loptu objema rukama i pogađa cilj</p> <p>2.d. Baca loptu jednom rukom preko glave, u cilj</p> <p>2.e. Pravilno koristi većinu ponuđenih sprava i rekvizita za tjelesni odgoj</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurnost prostora i urediti ga za slobodno (i neometano) kretanje djece, istraživanje i ovladavanje prostorom (npr. u unutrašnjem prostoru dok se igraju, plešu, savladavaju jednostavnije poligone; na otvorenom, u prirodi, dok trče po livadi, valjaju se po travi ili istražuju mogućnosti kretanja (hodanja, trčanja) po različitim površinama (npr. travnatim, pješčanim, mokrim, kamenit - aktivnosti i igre u kojima dijete koristi pokret ležeći, čučajući, stojeći: imitativne igre vožnje bicikla, igre kipova i sl. - igre s različitim oblicima i intenzitetom hodanja, trčanja, skakanja, provlačenja, hvatanja, gađanja, hvatanja i bacanja lopte, igre sa pravilima. Npr. igra „Vozi auto“ izmjenjujući brzinu koraka, sitnim i kratkim koracima trči lagano ili brzo - kolektivne igre koje zahtijevaju izvršavanje zadataka sa više radnji: hodanje sa balansiranjem, trčanje sa ubacivanjem lopte u koš, skakanje iz položenog obruča u obruč.
Pokazatelji u 6.godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Primjenjuje zrele oblike prirodnih kretanja i uspješno koordinira sve dijelove tijela</p>	<p>Do šeste godine života tijelo djeteta dobija pravilniju formu, atletske izgled karakterističan za ovaj uzrast, zbog jačanja i sazrijevanja koštanog sistema. Sposobnosti pokreta postaju rafiniranije, pokreti se bolje koordinišu, a upadljivo se razvija i sposobnost održavanja</p>

<p>2.b. Održava ravnotežu na mjestu i u pokretu (npr. skakuće na jednoj nozi)</p> <p>2.c. Izvodi razne komplekse gimnastičkih vježbi</p> <p>2.d. Primijenjuje i kombinuje naučene načine kretanja u novim, nepoznatim i problemskim situacijama, te prevazilaženju i izbjegavanju prepreka (u raznim takmičarskim igrama, na poligonima)</p> <p>2.e. Vozi bicikl (uz mnogo vježbe i pokušaja)</p>	<p>ravnoteže. Sva djeca ulaze u predškolski period sa različitim sposobnostima pokreta koje su stekli i usavršavali u periodu svog ranog djetinjstva (ovde spadaju pravilan sjedeći stav, ravnoteža i hodanje). U toku prvih godina života djeca usavršavaju lokomotorne sposobnosti i sposobnosti manipulisanja, što ih osposobljava za snalaženje u neposrednom okruženju. Vremenom počinje da se razvija ono što se zove struktura opšte pokretljivosti, koja obuhvata skokove, bacanje, hvatanje i trčanje.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurnost unutrašnjeg i vanjskog prostora, urediti ga za slobodno kretanje djece, istraživanje i ovladavanje prostorom; dati djeci mogućnost da u skladu sa raspoloživim prostorom, rekvizitima i vlastitim motoričkim mogućnostima učestvuju u iznošenju ideja i nude rješenja u postavljanju poligonske trase (npr. kako postaviti prepreku, od čega i kako je premostiti) - prilike za savladavanje vještina, donošenje odluka i izgradnju samopouzdanja i samokontrole kroz izazovne aktivnosti kao što su, na primjer, hodanje po gredi, penjanje na mrežu, planinarenje stazom, kretanje uz potok - siguran, prostran teren koji će podsticati na različite načine učešće djeteta - aktivnosti različitih oblika kretanja, savladavanje putanja s preprekama, igara s elementima sporta - plesne aktivnosti: ples u krugu, tradicionalni plesovi uz muziku ili bez muzike - zajedničke igre: igre loptom, igre gdje je jedna grupa naspram druge, igre spretnosti, igre hula hopom - prilike za istraživanje i isprobavanje novih ideja, inicijativa za tjelesne aktivnosti, uz mjere opreza i nadzor - podršku u ovladavanju vožnje bicikla i korištenja sigurnosne opreme.
<p>Ishod učenja 3:</p>	<p>Kombinuje i koordinira psihomotoričke radnje i aktivnosti da postigne / razvija / usavršava složeniije vrste kretanja i djelovanja</p>
<p>Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Čeka na red, pridržava se elementarnih pravila</p> <p>3.b. Oponaša jednostavne motoričke pokrete</p>	<p>Razvoj fine motorike, korištenje sitnih mišića prstiju i ruku u raznim aktivnostima, potiče spretnost kao i koordinaciju šake i oka. Mala djeca vole koristiti svoja tijela kad počinju</p>

3.c. Pokreće tijelo uz ritam muzike

3.e. Koristi razne predmete i materijale za razvijanje fine motorike

Primjeri:

U prvoj godini života:

- spušta se iz stojećeg položaja u čučanj da bi dohvatilo predmet
- ponavlja, slijedi demonstrirane primjere različitih pokreta i oblika kretanja
- njiše se u ritmu muzike
- hvata, otpušta, ponovno hvata i ponovno otpušta predmete rukom.

U drugoj godini života:

- poskakuje
- imitira (odloženo) radnje koje je vidjelo
- hvata sitne predmete uz opoziciju palca.

U trećoj godini života:

- pridružuje se igri i aktivnostima male grupe.

upoznavati svijet oko sebe. Pokazuju zanimanje i igraju se rukama na različite načine, postižu bolju pokretljivost šake i prstiju koristeći ih na različite načine. Baveći se ovim područjem razvoja i učenja, djeca će se podsticati da koriste svoja tijela s ciljem da osjećaju, doživljavaju, igraju se, uče i stvaraju. Odrasli omogućuju djeci da uživaju, pružajući im i iskustva i opremu koja im je potrebna. Za vježbanje početnih vještina vizuelnog fokusiranja i praćenja očima okačeni predmeti koji se miču i ogledala su dragocjen stimulans. Dijete (oko 10 mjeseci) može podizati predmete "pinceta zahvatom", odnosno korištenjem palca i kažiprsta. Kad dijete počne koristiti ovaj zahvat, uživat će podizati s poda ili sa stola i najmanje mrvice. Svi tvrdi predmeti koje dijete može dokučiti, trebaju biti toliko veliki da ih ono ne može progutati. Važno je ohrabrivati dijete u inicijativi da aktivnost uradi samostalno, da pomogne prilikom oblačenja, svlačenja, obuvanja. Prostor u kojima borave će se organizovati na način da kod djece pobuđuje osjećaj zadovoljstva i kompetentnosti.

Osigurati:

- razne materijale i predmete za primjeren razvoj fine motorike (boje za slikanje prstima, plastelin i tijesto za igre oblikovanja, papir namijenjen za gužvanje i cijepanje, prirodne, neoblikovane materijale kao što je lišće, plodovi)
- različite perceptivno motoričke aktivnosti sa poznatim predmetima i hrabrenje na složeniju manipulaciju predmetima
- predmete ugodne zvučne stimulacije za guranje i povlačenje
- kutije sa stvarima koje se mogu pomicati, gurati i okretati odlične su za uvježbavanje fine motorike
- igračke i kocke koje se umeću jedna u drugu ili slažu jedna na drugu, kojima se djeca podstiču na uvježbavanje finih motoričkih vještina
- igre prstima, igre oponašanja (npr. kažiprstom i velikim prstom imitirati hodanje ljudi, branje voća, sviranje klavira
- slagalice s velikim i jednostavnim dijelovima

	- upotrebu prikladnih predmeta kao alata pri rješavanju praktičnih problema dohvatanja, približavanja, odgurivanja, privlačenja, izvlačenja predmeta, u svim situacijama kada dijete ne može neposredno rukom da dohvati predmet koji želi.
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
3.a. Slijedi objašnjena pravila u organizovanim pokretnim igrama 3.b. Vozi tricikl i može zaobići prepreku u velikom luku 3.c. Usklađuje pokrete tijela plešući uz muziku 3.d. Otkopčava i zakopčava veću dugmad	<p>Razvoj motoričkih sposobnosti usko je povezan s razvojem jezika, kognitivnih procesa, socijalnih i emocionalnih vještina. Gruba i fina motorička sposobnost i senzomotorička koordinacija koristi se za osvajanje okoline, ali i otkrivanje i osvješćivanje vlastitog tijela. Sposobnost djece da uključuju, koordiniraju i kontrolišu mišiće i dijelove tijela u pravljenju pokreta od najjednostavnijih do najsloženijih, zahtijeva vrijeme, vježbu i podršku. Od hodanja, trčanja, skakanja, penjanja, prevrtanja do izvođenja složenijih operacija poput upotrebe alata za pisanje, crtanje, rezanje ili odijevanje i vještine jela, proces je pun pokušaja, ali i uspjeha, ako se djetetu pruži podrška koja mu je potrebna.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - modeliranje socijalno odgovarajućih ponašanja koja bi se mogla očekivati od djece ovog uzrasta kada su u pitanju pravila pri učešću u zajedničkim aktivnostima, podrži razvoj vršnjačke podrške - podsticaj razvoja fine motorike i koordinacije pokreta kroz igre poput: sakupljanje i grupisanje loptica rasutih po podu, modeliranje manjih i većih loptica od plastelina, sakupljanje kamenčića raznih veličina, cijepanje papira za izradu kolaža, upotreba raznih vrsta pribora za pisanje - neoblikovane materijale i predmete svakodnevne upotrebe, dugmad, perle za nizanje, flašice s poklopcima, kalemovi konca, štipaljke, klikeri i sl. - igračke na sklapanje i rasklapanje, sastavljanje iz dijelova, konstruktivni i građevinski materijal, modle različitih oblika za igre pijeskom, ohrabriti dijete da samo puni posude vodom, sokom, mlijekom... - lutke svih oblika, veličina i materijala, igračke koje predstavljaju predmete iz domaćinstva, igračke sa likovima životinja različitih veličina i od različitog materijala.

	<ul style="list-style-type: none"> - odjeću za lutke i dramske igre, sa različitim načinima zakopčavanja kao što su: čičak traka, dugmad, „rajfešlus“, vezice - igre rukama, gdje će djeca izvoditi ritmičke pokrete uz prikladne rime (npr. Bim bam).
Pokazatelji u 5.godini	Preporuke
Dijete ćemoći da:	
<p>3.a. Primijenjuje naučena pravila igre pri učešću u zajedničkim aktivnostima</p> <p>3.b. Izvodi pokrete uz ritam muzike</p> <p>3.c. Koristi razne predmete i materijale npr. oštri olovke, navija igračke na mehanizam nalik ključu</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zajedničke igre i aktivnosti u kojima će dijete moći uraditi vlastitu aktivnost kad na njega dođe red, bez pomoći - iskustva u kojima će djeca imati priliku da se upoznaju sa novim igrama i pravilima zajedničkih igara - igre uz muziku u kolu, u paru, u manjim grupama, grupne i individualne plesne aktivnosti - boravak sa djecom na otvorenom, u dvorištu, igre na rekvizitima poput ljuljaške, tobogana, penjalice, klackalice, stvarati situacije organizovanog hodanja u paru, koloni, situacija u kojima se poštuje redosljed, pravila igre i ti - aktivnosti koje pred djecu postavljaju zadatak da vježbaju složenije motoričke radnje koje jačaju samostalnost i samopouzdanje poput obuvanja, upotrebe pribora za jelo - aktivnosti u kojima se dijete ohrabruje da se samo oblači i svlači i da samo zakopčava/otkopčava dugmad, „rajfešlus“ - aktivnosti upotrebe pribora za crtanje, slikanje, pisanje, alata za modelovanje, rezanje, lijepljenje, šiljenje - igre kutijama i posudama sa poklopcima, čepovima, ambalažom od kinder jaja, minijaturnim namještajem za lutke, mehaničke igračke na navijanje i sl.
Pokazatelji u 6.godini	Preporuke
Dijete će moći da :	
<p>3.a. Primijenjuje pravila igre pri učešću u zajedničkim aktivnostima</p> <p>3.b. Ponavlja pokret sastavljen od nekoliko motoričkih vježbi (npr. baca loptu u zid i uhvati je)</p>	<p>Za ovaj uzrast je karakterističan intenzivan fizički rast, posebno se izdužuju noge. Ravnoteža i koordinacija pokreta je unapređovala, dobro kombinuje pokrete u složene motoričke vještine. Dijete rado učestvuje u kooperativnim, kolektivnim igrama sa pravilima s drugom djecom, u timskim igrama sa elementima sporta, igrama koje zahtijevaju praćenje više pravila i rješavanje više motoričkih zadataka i zahtjeva. Za dijete ove dobi je karakteristično da je</p>

<p>3.c. Koristi razne predmete i materijale za primjeren razvoj fine motorike (pribor za jelo)</p> <p>3.d. Vezuje pertle</p>	<p>spretnost ruku uznapredovala do te mjere da sa uspjehom može da sastavlja i rastavlja razne predmete s kojima dolazi u doticaj i koji mu služe za igru i istraživanje. Na taj način dijete zadovoljava svoju radoznalost i želju za učenjem te teži da spozna kako stvari i odnosi funkcionišu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - modeliranje socijalno odgovornog ponašanja koje se očekuje i vrednuje kod djece ovog uzrasta - aktivnosti i okruženje u kojima će se djeca osjećati kompetentno, pripremiti zadatke i aktivnosti koje su djeci izazovne, a može ih uspješno završiti uz ulaganje izvjesnog napora vođeci računa o individualnim karakteristikama svakog djeteta - primjerenu povratnu informaciju djeci, omogućiti im da uvide uspjeh - igre u grupama, parovima, poligone, tradicionalne igre: „Lanca probijanca“, „Crvena kraljica 1, 2, 3“, „Između dvije vatre“ - društvene igre kao što su „Ne ljuti se, čovječe“, „Domino“ - slagalice različitih nivoa složenosti, od jednostavnih do veoma složenih - svakodnevne aktivnosti usmjerene na razvoj koordinacije fine motorike (u kojima se koriste olovke, presavijanje papira prema modelu, rezanje složenijih oblika makazama i sl.) - igračke i igrovne materijale za sastavljanje, rastavljanje, konstruisanje, različite pribore i alate za čiju pravilnu upotrebu dijete treba prilagođavati svoj pokret specifičnostima upotrebe (makaze, šiljalo, lupa, linijar, bušilice za papir).
<p>Ishod učenja 4: Pokazuje grafomotoričku sposobnost</p>	
<p>Pokazatelji od 0 do 3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>4.a. Koristi sitne predmete na razne načine (umeće ih, niže, premješta)</p> <p>4.b. Iskazuje zainteresovanost za olovku</p> <p>4.c. Ostavlja svjesno tragove olovke na različitim površinama u različitim situacijama</p> <p>4.d. Crta krug</p>	<p>Kreativna iskustva s materijalima kao što su plastelin, boje, flomasteri i olovke u boji podstiču razvoj fine motorike kad djeca istovremeno uče držati pribor i crtati.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti sa debljim olovkama, flomasterima, bojama za prste, glinom, plastelinom, tijestom za oblikovanje, štambilje i materijale za pravljenje otisaka

<p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života: - koristi igračke za umetanje, umetaljke - šara po papiru</p> <p>U trećoj godini života: - povlači liniju po papiru debelom olovkom poslije demonstracije - bojicu drži između placa i kažiprsta, ne šakom - kontroliše hvatanje i ispuštanje (ubacuje sitne predmete kroz otvor)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - sigurne predmete različitih oblika i veličina namijenjenih umetanju, nizanju. - igračke koji imitiraju razne pribore i alate (mali majstor, kuhinjski pribor) - aktivnosti za razvijanje koordinacije oko-ruka, kao na primjer povlačenje linija po praznom papiru u bilo kojem smjeru; igre sa prstima.
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>4.a. Koristi se olovkama i flomasterima samostalno 4.b. Crta čovjeka - krug sa linijama kojima predstavlja ruke i noge 4.c. Niže više likova na crtežu 4.d. Presavija papir na pola i na četvrtinu 4.f. Vježba pravilno držanje makaza</p>	<p>Sposobnost koncentracije i pažnje djeteta ovog uzrasta je znatno uvećana u odnosu na njegov raniji uzrast tj. u odnosu na prve tri godine života. Ovo je period stalnog pokreta, aktivnosti i prilično brnene razvoje faze. Upravo zbog toga, potrebno je voditi računa o individualnim nivoima razvoja djece kada je pitanju fina motirika, grafomotorika i vještina upotrebe sredstava za pisanje, kao i svih ostalih aspekata razvoja. U praćenju ovog segmenta razvoja, važan je timski pristup odgajatelja i stručnih saradnika (pedagoga, psihologa, logopeda).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticajan razvoj fine motorike i koordinacije pokreta kroz igre poput: sakupljanja i grupisanja loptica rasutih po podu, modeliranje manjih i većih loptica od plastelina, sakupljanje kamenčića raznih veličina, cijepanje papira za izradu kolaža. - upotrebu pribora za crtanje, pisanje, slikanje, oblikovanje, na različitim veličinama papira, u različitim pozicijama (za štafelajem, za stolom). - pribor i materijale za cijepanje, lijepljenje, bušenje, sječenje papira, pravljenje otisaka na papiru.
<p>Pokazatelji u 5. godini</p>	<p>Preporuke</p>

Dijete će moći da:	
<p>4.a. Niže sitne perle u uzorak 4.b. Pokazuje kontrolu nad pritiskom olovke na papir, boji manje i veće površine 4.c. Crta sitnije detalje i elemente na crtežu 4.d. Reže makazama po različitim crtama-ravno, kružno</p>	<p>U petoj godini se može uočiti da li je dijete ljevak ili dešnjak na osnovu toga koju ruku dominantno koristi kada crta, piše, jede i slično. Pojavljuje se planirano usmjeravanje pažnje, te dijete, bez poteškoća, može biti duže vrijeme koncentrisano na zadacima ili vježbama koje ga zanimaju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pribor i materijale za različite aktivnosti crtanja, pisanja, slikanja, precrtavanja uzoraka, modelovanja, otiskivanja, izradu kolaža, zbirki (perja, lišća, plodova, presovanog cvijeća, poštanskih marki, razglednica, sličica). - aktivnosti sa zadacima koji uključuju crtanje linija u različitim kombinacijama (prave, ukrštene, spiralne). - vrijeme za vježbanje i ovladavanje upotrebe makaza, pribora za pisanje i slikanje, individualizirane aktivnosti za svako dijete u odgojnoj grupi.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>4.a. Usmjeri voljno i svjesno precizne pokrete ruke u različitim smjerovima, spaja olovkom dvije ili više tačaka 4.b. Kontroliše pritisak olovke na papir i ispravno drži olovku 4.d. Od plastelina ispravno oblikuje slova svoga imena 4.f. Crta ljudsku figuru sa detaljima, autoportret 4.g. Drži pravilno makaze i izrezuje složenije oblike i figure od papira</p>	<p>Dijete ovog uzrasta se uspješno koristi olovkom. Spretnost ruku je uznapredovala i može se očekivati da se samo oblači, zakopčava dugmad i obuva obuću sa pertlama. Od gline i plastelina može da oblikuje trodimenzionalne figure, a od blokova i konstruktorskih igračaka može da gradi složene strukture.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima se vježba precrtavanje šara, pravljenje otisaka, pravljenje zbirke likovnih radova, posmatranje i kopiranje raznih motiva. - aktivnosti u kojima se vježbaju vještine pisanje i kontrole nad različitim dvodimenzionalnim površinama (veći – hamer papiri, velike ili manje sveske, sa kvadratićima ili linijama i sl.) - pisači i crtači pribor prilagođen određenom cilju. - igre i aktivnosti u kojima dijete koristi ljepilo i makaze za sklapanje dijelova u cjelinu.

	<ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne neoblikovane materijale (komade tkanine, drveta, konac, presovano lišće i cvijeće, žica za modeliranje) za razvijanje ideja i samostalno kreiranja raznih figura kao što su lutka, avion, kuća, ljudska figura. - rutinu u kojoj je potrebno napisati svoje ime na likovnim i drugim radovima, „prepisati“ recept, izraditi „popis“ za kupovinu. - aktivnosti u kojima se crta i piše da bi se zapamtilo (na primjer u naučnim aktivnostima: nacrtati razvoj lukovice u biljku; ili u fizičkim aktivnostima: nacrtati putanju s preprekama) - rukovanje jednostavnijim alatima i priborom koje će doprinijeti prilagođavanju pokreta specifičnostima pribora (makaze, heftarica, bušilica za papir) kao i samopouzdanju i samostalnosti u grafomotoričkim aktivnostima.
Komponenta 2:	Zaštita i sigurnost
Ishod učenja 1:	Štiti sebe i druge od povređivanja u konkretnim situacijama
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
1.a. Štiti sebe i zna svoj prostor	Ranjivost djece zbog njihove krhkosti nameće potrebu za razvijanjem ličnih sigurnosnih vještina kod djece. Djeca trebaju naučiti izbjegavati opasne situacije u kojima mogu izazvati nezgode, ozljede ili bolest manipulacijom ili kretanjem. Osigurati blizinu odraslog da se spriječe neugodne posljedice istraživanja, povređivanja, povreda, neuspjeha.
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
1.a. Poštuje dogovorena pravila tjelesnog vježbanja, kako bi se izbjegle povrede, guranje, padovi 1.b. Traži pomoć od odrasle osobe u vezi sa mogućim povređivanjem, opasnošću ili povredom 1.c. Postavlja pitanja o štetim i zabranjenim aktivnostima i tvarima opasnim po zdravlje i život	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - da nijedno dijete nije zapostavljeno, ignorisano ili stiješnjeno. - iskustva koja će djeci omogućiti upoznavanje sa održavanjem prostorija, redovnim čišćenjem igračaka i rekvizita, održavanjem i odlaganjem sredstava za to predviđena mjesta u vrtiću. - uklanjanje oštećenih i dotrajalih igračaka i materijala ili oštećenog namještaja. - bezbjednosne protokole za prostor u kojem borave djeca, igračke, materijale i osobe s kojima djeca mogu biti u kontaktu u vrtiću (posjetitelji, studenti na praksi).

	<ul style="list-style-type: none"> - pregled vanjskog prostora na kome će djeca boraviti i mobilijara koji će koristiti. - prostor za igranje bez sigurnosnih rizika. - iskustva kroz koja će djeca moći naučiti kako i od koga tražiti informaciju i pomoć u situacijama koje mogu biti ugrožavajuće. - igre koje će imati za cilj stvaranje pozitivne klime u grupi, vršnjačku podršku i suradnju. - pozitivnu klimu u grupi u kojoj će se svako dijete osjećati sigurno i prihvaćeno. - kutiju za prvu pomoć koja se nalazi van domašaja djece.
Pokazatelji u 5.godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Prilagođava se prostoru i prirodi tjelesnog vježbanja, ne ugrožavajući druge</p> <p>1.b. Prepoznaje povredu kod sebe i drugih i obavijesti odraslu osobu.</p> <p>1.c. Prepoznaje i reaguje na vidljive opasnosti po život i zdravlje</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prozračan prostor za tjelesne aktivnosti sa dovoljno prostora za svako dijete - imitativne igre, igre uloga kao što su „Kod ljekara“, „Liječimo lutku“, muzičke igre kao što su „Pet malih majmuna“ i sl. - priče, pjesme, slikovnice i knjige koje pomažu u razvijaju vještina suočavanja sa mogućim opasnostima i uobičajenim dječjim bolestima. - aktivnosti kojima se promoviraju dobre zdravstveno-higijenske navike i aktivnosti pomoću kojih se identificiraju potencijalne opasnosti za zdravlje (pušenje, smog, prljave ruke, dijeljenje s drugima predmeta za ličnu higijenu). - iskustva kroz koja će djeca moći naučiti kako i od koga tražiti informaciju i pomoć u situacijama kojima osjećaju strah ili nelagodu. - siguran prostor gdje se drži pribor za prvu pomoć.
Pokazatelji u 6.godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Poštuje lični prostor drugog djeteta u igri i tjelesnom vježbanju.</p> <p>1.b. Prepoznaje urgentnu situaciju i traži pomoć.</p> <p>1.c. Prepoznaje štetne stvari, aktivnosti i situacije opasne po zdravlje i život.</p>	<p>Dijete će steći znanja i vještine kako bi bilo kompetentno u donošenju odluka u vezi sa izbjegavanjem štetnih stvari i opasnih situacija. Shvata kako vlastiti postupci utiču na druge, i kako se i drugi mogu odvratiti od opasnih aktivnosti. Postepeno uči o snazi pozitivnih osobina ličnosti i vještinama nenasilne komunikacije u odnosima i prevenciji nasilja, kao i to kome se obratiti za pomoć u situacijama koje izazivaju zabrinutost. Potrebno je voditi računa o</p>

	<p>razlikama među djecom u razvoju, prethodnom iskustvu i znanju, ritmu, temperamentu, stilovima učenja, motivaciji.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - da nijedno dijete nije zapostavljeno, ignorisano ili stiješnjeno. -sigurno mjesto za razgovor o zdravstvenim i sigurnosnim problemima ili izražavanje straha ili zabrinutosti bez posljedica. - iskustava koja će djeci pomoći u sticanju elementarnih znanja o svom tijelu, bolestima, povredama i načinima zaštite i brige o sebi i drugima. - posjete osoba koje se bave zdravljem i sigurnošću djece, upoznavanje sa zanimanjima, alatima i instrumentima koje koriste u radu, kako mogu biti od pomoći djeci. -pri vježbanju i zajedničkim tjelesnim aktivnostima koristiti markaciju, ukoliko se radi o vježbama koje to zahtijevaju. - pronalaženje načina rješavanja problema koji se pojavljuju u zajedničkim tjelesnim aktivnostim - klasificirati slike stvari koje su štetne i koje se ne smiju koristiti za razliku od onih koje nisu, ilustrativno prikazati situacije opasne po zdravlje i život, npr. aktivnost „Krug ponašanja“. - aktivnosti kojima se promovišu dobre zdravstveno-higijenske navike i aktivnosti pomoću kojih se identificiraju potencijalne opasnosti za zdravlje (pušenje, otrovni materijali, nedozvoljena upotreba lijekova).
Ishod učenja 2:	Izražava sposobnost samoprocjene u odnosu na drugu osobu, objekat ili događaj
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke

<p>2.a. Prepoznaje opasne predmete u neposrednom okruženju</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurno okruženje prilagođeno uzrastu, broju djece i odraslih i aktivnostima koje se izvode. - blizinu odraslog da se spriječe mogućnosti i neugodne posljedice istraživanja, povređivanje, padova. - blizinu odraslog za pružanje prve pomoći u slučaju povreda, ili drugih urgentnih situacija. - bezbjedno okruženje i sigurnosne aktivnosti, razumljive signale i upozorenja, zaštite za utičnice, ogradice za stepeništa. - aktivnosti i igre koje će jačati dječije vještine samozaštite.
<p>Pokazatelji u 4.godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuka</p>
<p>2.a. Prepričava na koji način se u porodici dogovaraju za sigurno ponašanje 2.b. Nabraja koji predmeti, aparati i stvari u okruženju mogu biti opasni za djecu 2.c. Postavlja pitanja o načinima zaštite ljudi i dobara od opasnih situacija.</p>	<p>Djeca također trebaju da nauče kada, kako i od koga da zatraže pomoć kad je trebaju, treba da nauče slijediti određena pravila u različitim kontekstima i razlikovati sigurnost od opasnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurno okruženje, brigu i stalni nadzor odraslih osoba, prostorije i otvorene prostore koji se mogu nadgledati. - poznavanje pravila ponašanja i mogućih posljedica nepoštivanja. - slikovne „pomagače“–koji se izrađuju zajedno sa djecom, uz dogovor i objašnjenja i koristiti ih u svakodnevnom radu, za upozorenja na opasne predmete i situacije ili iz neke druge neposredne potrebe (kao što su npr.znak za „Stop“, „Pazi!“, „Vruće!“, „Klizavo“, „Veži pojas“ i sl.). - zaštitne dodatke za otvorene utičnice u objektu, zaštitu na prozorima i vratima, radijatorima i oštrim rubovima i sl. - dogovorene signalne „pomagače“ kao što su pištaljka, zvečka, tapšanje rukama. - susrete sa predstavnicima profesija i zanimanja kao što su policajci, vatrogasci, ljekari, apotekari, službe spašavanja. - edukativne radionice sa djecom i roditeljima na temu sigurnosti i usaglašavanja stavova članova porodica i zaposlenika vrtića u vezi s tim.

	- sigurnosno usmjereno okruženje sa izloženim posterima, ilustrovanim pravilima, upozorenjima na opasna ponašanja i mogućnost povrede, primjerene djeci ovog uzrasta.
Pokazatelji u 5.godini Dijete će moći da:	Preporuke
2.a. Nabraja primjere sigurnog ponašanja u kući, vrtiću, na ulici (u odnosu na ugrožavajuća ponašanja) 2.b. Objašnjava na koji način upotrebnii predmeti mogu postati opasni, 2.c. Prepričava iskustveni primjer opasne situacije i opasne aktivnosti 2.d. Objašnjava i u igrama uloga primijeni zaštitno ponašanje u opasnim situacijama (u igri vatrogasca, policajca, ljekara)	U odnosu na raniji uzrast, djeca ove dobi pokazuju veći kapacitet za samoregulaciju, samozaštitu, demonstraciju samoefikasnosti i poznavanja prihvatljivih granica. Osigurati: - da dijete nauči važne činjenice o sebi (ime, prezime, ime roditelja, adresa), ko su osobe kojima se može i treba obratiti za pomoć u vanrednoj situaciji. - poznavanje pravila ponašanja i mogućih posljedica nepoštivanja. - edukativna iskustva u okviru kojih će im se približiti odgovarajući sigurnosni postupci za samozaštitu i sigurno ponašanje u kući, u autu, u vrtiću i na otvorenom prostoru. - iskustva u kojima će djeca imati priliku uvidjeti smisao i važnost poštivanja saobraćajnih pravila i saobraćajne kulture, prelaz preko pješачkog prelaza i svjetlosnih signala u saobraćaju, na semaforu. - vježbanje sigurnog prelaska preko ulice. - aktivnosti i igre za uviđanje uzročno posljedičnih veza između osoba i događaja kada se desi situacija koja je dovela do ugrožavanja sigurnosti. - materijale i aktivnosti na temu zaštite i sigurnosti djece, imitativne igre i igre uloga, problemske situacije na ove teme (igre simulacija rješavanja situacija koje su opasne i ugrožavajuće).
Pokazatelji u 6.godini Dijete će moći da:	Preporuke
2.a. Objašnjava šta je sigurno ponašanje u kući, vrtiću, saobraćaju 2.b. Opisuje opasne predmete i stvari (nož, makaze, slomljeno staklo, oružje, upaljač, hemikalije i sl.),	Odgajatelji imaju odgovornost u promoviranju dječijih prava i osiguranju preventivnih aktivnosti, sve u cilju osnaživanja djece za samozaštitu. U skladu s tim djeci se kroz igrolike situacije nastoje osigurati informacije o tome kako mogu prepoznati opasne, neugodne, neprijatne ili rizične situacije/osobe, te zaštititi se. Djeca se mogu suočavati sa različitim

<p>opasne situacije (požar, poplava, trovanje isl.) i opasne aktivnosti (igranje sa strujom, pretrčavanje ceste isl.)</p> <p>2.c. Objašnjava i u igrama primijenjuje zaštitno ponašanje u opasnim situacijama (zemljotres, poplava, požar).</p>	<p>opasnostima i problemima a pritom ostati neopažena i usamljena. Ona često reaguju šutnjom, strahom ili osjećajem krivnje. To implicira potrebu podizanja svijesti kod svih onih koji su odgovorni za dječiju sigurnost i dobrobit (roditelja i odgajatelja) o mogućim izvorima opasnosti koji narušavaju sigurnost djeteta ili ga obespravljaju. Osim toga, implicira i senzibilizaciju odraslih za prepoznavanje ranih znakova koji upućuju na ugroženost dječijeg integriteta iz različitih razloga, ali i za načine na koje mogu osnaživati djecu u samozaštiti i zauzimanju za sebe. Različitim aktivnostima u kojima se razgovara sa djecom o opasnostima (u vrtiću, kući, ulici, od rizičnih odraslih osoba), provode različite igre (uloga, stvaralačke igre) povećava se spremnost djeteta da prepozna rizične situacije i adekvatno reaguje onda kada ga nema ko zaštititi ali i stvara kontekst za jačanje njihovog tjelesnog i psihološkog integriteta.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pozitivne tehnike vođenja koje omogućavaju daljnji razvoj samokontrole, odgovornosti, poštovanja sebe, drugih i imovine. Ove tehnike podrazumijevaju razumijevanje, povjerenje, ohrabrivanje koje će doprinijeti da se djeca brže i lakše snalaze u nepredvidivoj i kompleksnoj stvarnosti u kojoj žive. - da djeca postanu svjesna vlastite uloge u sprečavanju nesreća ili potencijalno opasnih situacija. - da dijete nauči važne činjenice o sebi (ime, prezime, ime roditelja, adresa, broj telefona). - edukativne aktivnosti uz postavljanje otvorenih pitanja o sigurnosnim praksama kako bi što bolje poznavali dječije razumijevanje i zablude o određenim temama. - iskustva i aktivnosti kojima će se djeci približiti sigurnosni postupci u različitim situacijama i ambijentima (npr, u kući, na igralištu, kao pješak, u vozilima, oko vodenih površina). - šetnje kroz naselje i prelazak preko pješačkog prelaza, raskrsnice. To zahtijeva znanje o dozvoljenim mjestima za prelazak preko ulice i oprez, pažljivo gledanje u oba smjera kako bi se procijenilo kada je bezbjedno preći ulicu. - edukativne radionice, slike i ilustrovane knjige kako biste ukazali djetetu na opasna ponašanja (pušenje, alkohol, vožnja biciklom bez kacige, vožnja automobilom bez sjedalice i sl.), o lošim i dobrim navikama.
---	--

	<ul style="list-style-type: none"> - susrete sa predstavnicima različitih profesija koje se bave sigurnošću, upoznavanje sa telefonskim brojevima za hitne slučajeve. - edukativne radionice sa djecom i roditeljima na temu postupka samozaštite u vanrednim situacijama (poplave, požar, zemljotres, pandemija). - aktivnosti u kojima je djeci dozvoljeno iskušavati bavljenje aktivnostima s rizikom kojim se može jednostavno upravljati (klizanje, rolanje, vožnja biciklom sa zaštitnom opremom, sigurno penjanje, skakanje). - aktivnosti u kojima će se djeca ohrabriti na rješavanje problema koji se odnose na ličnu sigurnost („dobre i loše tajne“, reći „ne“ neprimjerenom dodirivanju, znati kome se obratiti za pomoć u vanrednoj situaciji). - „pravilo petice- sigurnosna mreža“- djeca oslikaju svoj dlan na papiru i za svaki prst imenuju (nacrtaju) jednu osobu od povjerenja kojoj se mogu obratiti u slučaju opasnosti. Djeca trebaju znati da se mogu obratiti barem jednoj osobi iz svoje sigurnosne mreže ako se osjećaju zabrinuto, uplašeno ili nesigurno. - ovladavanje tehnikom trodjelnog modela „reci ne, otiđi i razgovaraj s nekim kome vjeruješ“. - razgovore o tome da ne razgovaraju sa nepoznatim osobama i ne uzimaju ništa od neznanaca. -pravo djeteta na izbor (npr. zagrljaj ili ne), poštovati djetetove granice i voditi računa o njihovim temeljnim potrebama.
Komponenta 3:	Zdrav način života
Ishod učenja1:	Inicira i učestvuje u aktivnostima koje su važne za unapređenje vlastitog zdravlja i blagostanja
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
1.a. Prepoznaje izvor zadovoljstva, emocija, boli i nelagode 1.b. Pokazuje svijest o prostoru i orijentiše se; kreće se sigurno u bezbjednom prostoru	Navike i obrasci ponašanja počinju se oblikovati od malih nogu. Dobre navike stečene u najranijoj dobi mogu trajati čitav život. Odrasle osobe će omogućiti svakom djetetu da otkrije radost kretanja, kulture prehrane, emocionalno i socijalno blagostanje i dobro fizičko i mentalno zdravlje. Djeca će biti uključena u aktivnosti u kojima se mogu baviti fizičkom aktivnošću, igrom i socijalnom interakcijom te iskusiti motivaciju i postignuća u skladu sa

<p>1.c. Pokazuje interes za provođenjem vremena na otvorenom prostoru</p>	<p>svojim sposobnostima. Odrasle osobe koje dolaze u dodir sa djecom trebaju biti upoznate i pridržavati se smjernica za promicanje fizičkog i mentalnog zdravlja i preventivne aktivnosti usmjerene na djecu. Djeca učestvuju u fizičkoj aktivnosti iz puke radosti, a također uče koliko različiti oblici tjelesne aktivnosti doprinose njihovom ukupnom zdravlju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sredinu, uslove i aktivnosti za izbalansirano zadovoljenje potreba za kretanjem, odmorom i ovladavanje prostorom kako u zatvorenom, tako i na otvorenom prostoru. - imitativne igre, igre lutkama, pjesmice, slušanje pjesmica. - igre i aktivnosti sa različitim zatjevima radi snalaženja u prostoru. - brižan odgovor i podršku kada djeci trebaju pomoć i ohrabrenje.
<p>Pokazatelji u 4.godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Odmara nakon dinamičnih tjelesnih aktivnosti, uz podsjećanje odrasle osobe</p> <p>1.a. Učestvuje u igrama jednostavnih obrazaca za unapređenje senzomotoričkih vještina</p> <p>1.b. Poštuje dogovorena pravila u igrama i aktivnostima na otvorenom prostoru.</p> <p>1.d. Nabraja nekoliko faktora koji utiču na zdravlje djeteta (svjež zrak, kretanje, kupanje)</p>	<p>Djeca učestvuju u fizičkoj aktivnosti iz puke radosti, a također uče koliko različiti oblici tjelesne aktivnosti doprinose njihovom ukupnom zdravlju. Posebno se ističe važnost svakodnevnog boravka djece na otvorenom, izuzev u uslovima ekstremnih vremenskih prilika. U skladu s tim, odgajatelji planiraju svoje i dječije aktivnosti i kreiraju uslove za svakodnevni boravak na otvorenom (partnerstvo i senzibilizacija roditelja, osmišljavanje načina kako se djeca preoblače, planiranje prostora za odlaganje čizama, kabanica i sl.)</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će djeca biti što aktivnija u skladu sa svojim mogućnostima. - istraživanje prostora različitim oblicima kretanja i vježbanja. - mogućnosti za igru pojedinačno i u grupama, kako u zatvorenom, tako i na otvorenom prostoru. Planirati unaprijed kako bi se djeci osigurao svakodnevni boravak na otvorenom u različita godišnja doba i po svim razumnim vremenskim prilikama. - toplo, privlačno i multisenzorno okruženje ispunjeno razvojno odgovarajućim materijalima.- djelovanje u smjeru modeliranja pozitivnog zdravstveno-higijenskog ponašanje. - jutarnju gimnastiku, aktivnosti za stvaranje navika svakodnevnog tjelesnog vježbanja

	<ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne i svakodnevne igre na dvorištu, šetnje u prirodi - radi jačanja organizma i očuvanje zdravlja (sunčeva svjetlost i toplota, čist zrak, nespunito kretanje, igre na snijegu). - podršku kada djeci treba pomoć i ohrabrenje.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Smjenjuje tjelesni pokret i odmor tokom dana, bez protivljenja</p> <p>1.b. Učestvuje u igrama složenijih obrazaca za usavršavanje senzomotoričkih vještina</p> <p>1.c. Sjedi ispravno na stolici, uz podsjećanje odrasle osobe</p> <p>1.d. Rado boravi na otvorenom po različitim vremenskim uslovima</p> <p>1.e. Bira odjeću i obuću za izlazak napolje, u skladu sa vremenskim uslovima</p>	<p>Tjelesni razvoj, zdravlje i motoričke sposobnosti su veoma značajni za čitav proces učenja, za aktivan život i zdrav životni stil. Vježbanje i tjelesno blagostanje daju važan doprinos cjelovitom razvoju djeteta. Zdravlje donosi energiju, ravnotežu i spremnost za aktivno učestovanje u iskustvima učenja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raspored prostorija, uslove i aktivnosti za izbalansirano zadovoljenje potreba za kretanjem, odmorom. - raspored prostora i vremena za grupne aktivnosti, aktivnosti u maloj grupi, u paru, kao i prostor i vrijeme za odmor i osamljivanje, po želji djeteta. - podršku kada djeci trebaju pomoć i ohrabrenje. - podršku dječijem mentalnom zdravlju uključivanjem u pedagoški pristup sadržaje za jačanje pozitivnih društvenih sklonosti. - pravilno držanje tijela na prilagođenom namještaju za sjedenje, prilikom mirovanja i kretanja. - rutinu jutarnjeg vježbanja i svakodnevnog boravka na svježem zraku i otvorenom prostoru. - ohrabrenje djetetu da se brine o svojim svakodnevnim potrebama.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Opisuje kako su tjelesni pokret i odmor korisni za lično zdravlje i koristi ih svakodnevno</p> <p>1.b. Koristi složenije obrasce senzomotoričkih vještina i pokreta (kompleksnije tjelesne aktivnosti uz ples, dramu, pokret, rekvizite i sl.)</p> <p>1.c. Pravilno drži tijelo uz podsjećanje odrasle osobe</p>	<p>Godina pred polazak u školu pruža mnogo mogućnosti djeci da nauče kako su povezani svi aspekti tjelesnog zdravlja i dobrobiti, kako se čuvati u fizičkom i socijalnom okruženju i kako im dobar izvor hrane pomaže pri odrastanju da postanu jaki i zdravi. Djeca uče da se brinu u poštuju svoje tijelo, i uz podršku odraslih osoba, doprinose očuvanju zdravlja i sigurnosti. Na ovom uzrastu, trebalo bi da je dijete razvilo odgovoran odnos prema svom tijelu i potrebama. Dovoljno poznaje sebe, okruženje i svoje tijelo da je svjesno svojih mogućnosti.</p>

<p>1.d. Učestvuje u organizovanim igrama i aktivnostima na otvorenom prostoru</p> <p>1.e. Objašnjava uticaj vremenskih prilika i drugih faktora na zdravlje</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raspored prostora i namještaja u radnoj sobi koji će omogućiti vrijeme za dinamične grupne aktivnosti i vrijeme za mirne aktivnosti, kao i prostor i vrijeme za odmor i priliku za osamljivanje, po želji djeteta. - zdravo orjentisano okruženje sa pozitivnim uzorima, vizuelnim primjerima i izloženošću podsticajima stvaranja i usvajanja zdravih navika i zdravih izbora. - razvoj pozitivne vršnjačke kulture u kojima se vježba i učestvuje u pokretnim igrama sa pravilima iz potrebe i zadovoljstva, a ne iz rivalstva. - aktivnosti koje će podržavati dalji razvoj samokontrole, odgovornosti i poštovanja sebe, drugih i imovine, te posebno aktivnosti dječije brige o sebi i svom zdravlju - elementarna znanja o sopstvenom tijelu i njegovim mogućnostima, razvijanje odgovornog odnosa prema sebi. - održavanje i vrednovanje napretka. - podršku dječijem mentalnom zdravlju uključivanjem i jačanjem pozitivnih društvenih sklonosti. - priče, pjesme, slikovnice i knjige koje će pomoći u razumijevanju potrebe jačanja otpornosti i sticanju vještina suočavanja sa uobičajenim dječijim problemima i bolestima. - primjenu ograničenja vremena za ekranom, uključujući vrijeme korištenja televizije i računara, usaglasiti ovu poruku sa porodicama. - pozitivan blagovremen odgovor djeci kad god trebaju pomoć i ohrabrenje.
<p>Ishod učenja 2: Primjenjuje osnovna načela lične higijene i higijene prostora</p>	
<p>Pokazatelji od 0 do 3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Uočava postupke koji osiguravaju dobro zdravlje, uz pomoć i podršku.</p> <p>2.b. Uočava postupke koji osiguravaju čistoću, uz pomoć i podršku</p>	<p>Ono što prati zdrav fizički razvoj je sticanje lične higijene i vještina lične sigurnosti. Djeca od najranije dobi uče o zdravom načinu života. Navike redovnog spavanja, čistoće, ishrane, odijevanja i fizičke aktivnosti razvijaju se od rođenja i važne su prekretnice u prevenciji bolesti.</p> <p>Osigurati:</p>

<p>Na primjer:</p> <p>U prvoj godini života: - pokaže na svoj način namjeru da opere ruke</p> <p>U drugoj godini života: - opere i obriše ruke, uz pomoć - ispoljava nezadovoljstvo kada je pelena mokra ili nečista - stavlja kapu na glavu kada izlazi napolje</p> <p>U trećoj godini života: - pere zube, oblači se uz pomoć i podršku - vrati igračke na mjesto nakon igre, uz pomoć i podršku</p>	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti i igre koje pomažu djeci u prepoznavanju vlastitih potreba. - boravak na zraku, provjetravanje prostorija, izlaganje sunčevoj svjetlosti, navikavanje na zdrave rutine. - imitativne igre uz pjesmice o čistoći, zdravoj hrani (npr. “Uzmi maramicu i obriši lice/nos”, “Uzmi cipelice i stavi ih kod vrata” i sl.). - slikovnice o potrebama, čistoći, priboru za ličnu higijenu i higijenu prostora. - igračke i materijale za igre i aktivnosti oponašanja odraslih osoba, igrolike aktivnosti sa oblačenjem i obuvanjem, presvlačenja „bebe“. - upoznavanje djece sa prostorijama u vrtiću i osobljem koje pomaže u održavanju higijene i čistoće prostora. - motivaciju da učestvuju i pomažu u izvođenju jednostavnih radnji prilikom svakodnevnih rutinskih aktivnosti (kao što su hranjenje), zabavne zajedničke aktivnosti pospremanja igraćaka i materijala na mjesto nakon igre. - svakodnevne jednostavne životne situacije i igrovne situacije oblačenja u kojima će djece doživjeti izazov da se njima bave, kao i dovoljno vremena i prostora da im se djeca individualno posvete, bez žurbe, nametanja i korigovanja.
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Koristi toalet, pere ruke, pere zube, oblači se, uz malu pomoć</p> <p>2.b. Vraća igračke na mjesto nakon igre</p>	<p>Zdrav fizički razvoj prati sticanje vještina lične higijene, higijene prostora i vještina lične sigurnosti. Zadatak odraslih (roditelja i odgajatelja) jeste da pomognu djeci da steknu dobre navike, stavove i znanje o hrani, higijeni, izbalansiranim aktivnostima i odmoru.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - okruženje koje je prilagođeno participaciji djece u u aktivnostima koje osiguravaju ličnu higijenu i uređenje zajedničkog prostora. - okruženje koje podržava dobro fizičko i mentalno zdravlje djece (zaštita od buke i zagađenja vazduha, osvijetljenost dnevnom svjetlošću, prozračivanje, boravak na zraku, visoki zdravstveno higijenski i prehrambeni standardi). - igre i aktivnosti za osnaživanje samostalnosti i samopomoći.

	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti koje promovišu dobro zdravlje, rutine upotrebe maramice, značaj pranja ruku prije i poslije jela i upotrebe toaleta, češljanja kose, oralne higijene. - aktivnosti sa djecom o temama koje pomažu bliže upoznavanje sa znacima bolesti, uz objašnjenje zašto je važno što prije reagovati (kazati da boli, kazati šta boli).
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Obavlja praktične postupake koji osiguravaju dobro zdravlje uz podršku</p> <p>2.b. Koristi praktične postupke koji osiguravaju čistoću, u odnosu na sebe i prostor (pospremi igračke, svoj krevet)</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticajne aktivnosti, okruženje i interakciju koja će pomoći djeci u sticanju znanja o zdravim izborima prilagođenim njihovoj dobi u svakodnevnom životu. - ambijent koji podstiče rastuću neovisnost u održavanju čistoće, ličnom njegom prilikom hranjenja, oblačenja, pranja ruku, pranja zubi, upotrebe maramice za brisanje nosa i njihovo odlaganje. - svakodnevne aktivnosti pospremanja prostorija i radnih soba i upućivanje djece da je sastavni dio njihove aktivnosti i igra vraćanja onoga što su koristili na odgovarajuće mjesto. Važnu ulogu u ovim aktivnostima ima odgajatelj koji će svojim primjerom ukazati djeci na značaj i važnost harmoničnog, uređenog i čistog prostora (npr. zašiljene olovke, uređenost radnog stola i sl.) - edukativne radionice o načinima kako spriječiti širenje bolesti na druge ljude, o prepoznavanju aktivnosti koje doprinose širenju zaraznih bolesti (na primjer dijeljenje pribora za jelo, čaše za vodu, odjeće, hrane).
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2. a. Samostalno koristi opće i praktične postupke koji osiguravaju dobro zdravlje</p> <p>2. b. Samostalno koristi opće i praktične postupke koji osiguravaju čistoću</p>	<p>Tokom predškolske godine djeca povećavaju samorazumijevanje, saradnju i vještine socijalne interakcije, poboljšavaju vještine kretanja i razvijaju veća znanja o značaju tjelesnog kretanja, vježbanja i dobre prehrane i higijene za njihovo ukupno zdravlje. Nauče više o tome kako mogu igrati važnu ulogu u vlastitom socijalnom i emocionalnom zdravlju i dobrobiti, o tome kako njihovo ponašanje utječe na njihovo zdravlje i sigurnost. Dobro socijano i emotivno zdravlje,</p>

	<p>fizičko blagostanje, zdrava prehrana i higijena (lična i higijena prostora) doprinose poboljšanju rasta, razvoja i učenja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sa djecom donesena pravila, realna očekivanja i podršku zaredovno pranje ruku, lica, zuba, tijela; aktivnosti za razvoj vještina samopomoći i samozaštite, vještina održavanja lične higijene i higijene prostora. - situacije u kojima djeca treba da prihvate odgovornost za ličnu higijenu i higijenu prostora. - zajedničku brigu i održavanje prostora u grupnoj sobi i vrtiću čistim, sigurnim i zdravim. - česte boravke na otvorenom, po različitim vremenskim uslovima, kako bi djeca istražila sve prednosti boravka na otvorenom. - kreativne radionice sa djecom, npr. ukrašavanje i obilježavanje kutija za određene igračke i smještanja na za to predviđena mjesta itd. - optimalnu sigurnost unutrašnjeg okruženja i otvorenih prostora za igru. - podsticaj da učestvuju u održavanju okoliša sigurnim i lijepim.
Ishod učenja 3:	Pridržava se načela pravilne i redovne prehrane.
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
3.a. Imenuje nekoliko vrsta zdrave hrane (u 3.godini)	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izbalansirane obroke primjerene dobi djeteta, unos tečnosti, zdrave voćne užine. - učešće djece u aktivnostima postavljanja stola, pomoći pri rasporemanju. - imitativne igre kupovine, spremanja i konzumiranja zdrave hrane. - slikovnice, priče i pjesmice o zdravim navikama, o zdravoj prehrani. - igračke i materijale za imitativne igre, za dramatizacije kroz korištenje raznih vrsta lutaka, igre uloga, pokretne igre i sl. - kontinuiranu komunikaciju sa porodicom u cilju zajedničkog djelovanja na pravilnu i redovitu prehranu djece
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke

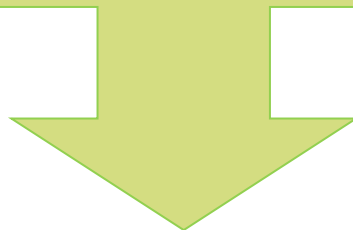
<p>3.a. Prati instrukcije odraslih u vezi sa zdravom prehranom.</p> <p>3.b. Postavlja pitanja u vezi sa zdravom hranom</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i edukativne aktivnosti koje će obogatiti iskustava djece u razvoju zdravih životnih navika i pravljenja zdravih izbora. - pripremu s djecom zdravih međuobroka, npr. voćne užine. - proslavu rođendana uz zdrave obroke uz saradnju sa porodicom - razmjenu porodičnih iskustava vezanih za hranu i kulturu ishrane, zajedničke obroke sa članovima porodice (npr. doručak sa tatama, izlet, proslavljanje značajnih događaja). - igrokaze i dramatizacije o voću, povrću i drugim zdravim namirnicama. - edukativne radionice u saradnji sa roditeljima, zdravstvenim radnicima.
<p>Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Razlikuje vrste zdravih od nezdravih namirnica i objašnjava njihov uticaj na zdravlje, uz podsticaj</p> <p>3.b. Pokazuje interes za zdravu prehranu, postavlja pitanja o učinku na vlastito zdravlje</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - iskustva edukativnih radionica na temu zdrave ishrane, piramide, tanjira zdravlja, zdravih navika života, zdravih stilova života. - igre klasifikacije namirnica po kriteriju uticaja na zdravlje zuba i općenito na zdravlje djeteta. - aktivnost sa usporednim posterima sa temom zdrave i nezdrave prehrane. - igre kao što su „Ko voli, ko voli“ gdje jedno dijete postavlja pitanje, a druga djeca iskazuju da li neku namirnicu vole ili ne vole. Varijacije igre su da dijete može postaviti zabavno, neobično pitanje, na primjer: „Ko voli, ko voli...eurokrem sa paprikom?“, podstaći djecu da razmišljaju o preferencijama, kombinacijama namirnica. - pripremu zdravih obroka kao što su voćne salate (guliti i rezati voće plastičnim nožem, uz nadzor). - podsticaj djeci da zajedno sa roditeljima izrade kalendar zdrave prehrane. - iskustva degustiranja i konzumiranja zdravih namirnica koje su manje omiljene kod djece. - istraživanje dječije literature o svim prednostima zdrave hrane - partnerstvo sa porodicom i ispitivanje resursa u lokalnoj zajednici koja mogu pomoći u realizaciji sadržaja i aktivnosti vezanih za zdravu prehranu (nutricionisti, kuhari, restorani, pijace i sl.)
<p>Pokazatelj u 6. godini</p>	<p>Preporuke</p>

Dijete će moći da:	
<p>3.a. Odabire hranu koja unapređuje zdravlje i smanjuje rizik od bolesti i budućih hroničnih oboljenja</p> <p>3.b. Kontrolira unos slatkiša, ali i voća i povrća, jede i ono što manje voli, uz pomoć i podršku</p>	<p>Učestvujući u aktivnostima u vezi sa hranom i obrocima, djeca će postati motivirana da se zdravo hrane i steći osnovno razumijevanje kako zdrava prehrana promiče dobro zdravlje. Odrasli imaju zadatak da koriste vrijeme za obroke i pripremu obroka kako bi omogućili djeci da uživaju u hrani, učestvuju, razgovaraju i osjećaju zajedništvo. Osim toga, djeca će steći uvid u porijeklo hrane, izvore hrane, proizvodnju hrane i put od namirnice do obroka. Tokom obroka i međuobroka, odrasle osobe im pomažu da nauče više o zdravom izboru hrane, o vlastitim preferencijama prema hrani, o ulozi hrane u kulturi, o svojim vršnjacima i drugim porodicama i kulturama.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zdravstveno orijentisano okruženje sa pozitivnim uzorima, vizuelnom izloženošću i podsticajima da se konzumira zdrava hrana i da se poštuje dječije zdravlje i tijelo; npr. knjige, plakati, posude s voćem, zdrave grickalice, mali vrtovi. - iskustva koja će omogućiti djeci uvid u odabir hrane koja podržava zdravlje i smanjuje rizik od pretilosti, bolesti i mogućih hroničnih oboljenja. - iskustva pomoću kojih će djeca naučiti da kontroliraju unos slatkiša, ali i voća i povrća, i konzumiranje manje omiljene hrane. - izradu postera, dnevnika, stripa, slikovnice, priče, likovnog rada koji imaju za cilj opis prehrambenih navika, opis namirnica, promociju zdravih navika. - ohrabrenje djeci da istražuju novu hranu kroz različite projekte u vrtiću, pravljenje zimnice, odlaske do lokalne tržnice ili restorane i kroz aktivno učešće porodica. - izradu postera i trodimenzionalne piramide, tanjira ishrane koristeći kataloge/reklamne materijale iz trgovina ili slične reciklažne materijale. - upriličiti pripremu malih obroka zdrave hrane i zdravih napitaka (kao što su voćna salata i prirodni cijeđeni sokovi, čajevi i sl.). - istraživanje dječije literature o svim prednostima zdrave hrane i zdravih životnih navika. - povezivanje vrijednosti tjelesne aktivnosti sa dobrim zdravljem sa posebnim naglasakom na pokret kao komponentu kontrole težine. - poštivanje porodičnih preferencija po pitanju ishrane

4.2.

LIČNOST DJETETA I INTERAKCIJA

1. Odnos prema sebi
2. Odnos prema drugima i
međudnosi
3. Odnos prema prirodi

Oblast:	2. LIČNOST DJETETA I INTERAKCIJA	
Komponenta 1:	Odnos prema sebi	
Ishod učenja 1:	Pokazuje svjesnost sebe i svog identiteta kroz sopstvene sposobnosti, karakteristike, osobine i mogućnosti.	
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke	
Dijete će moći da:		
<p>1.a. Prepoznaje osnovne elemente svog identiteta- (odaziva se na svoje ime, razlikuje dijelove tijela, zna pokazati koliko godina ima)</p> <p>1.b. Prepoznaje svoj lik u ogledalu</p> <p>1.c. Razvija rodni identitet (između 2,5-3 godine)</p> <p>1.d. Prepoznaje šta je njegovo (vlasništvo)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - počinje da reaguje na svoje ime - upoznaje dijelove svoga tijela – posmatra prste na rukama, igra se rukama i nogama, stavlja ih u usta - smiješi se svojoj slici u ogledalu i pokušava dohvatiti odraz u ogledalu - reaguje na socijalne i emocionalne podsticaje odrasle osobe - postaje svjesno svog uticaja na materijalnu okolinu (npr. trese zvečku kako bi proizvelo zvuk) <p>U drugoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odaziva se na svoje ime - prepoznaje sebe na fotografijama - prepoznaje svoj lik u ogledalu i razlikuje ga od stvarnog sebe - pokazuje preferencije u izboru hrane, igračaka - prepoznaje svoje stvari i ne prepušta ih drugima 	<p>Svijest o svom postojanju, pojam o sebi, razvija se već u prvoj godini života djeteta, kada postepeno postaje svjesno sebe kao zasebnog bića (do polovine druge godine). Nekoliko različitih faktora pomaže djetetu pri uspostavljanju pojma o sebi kao zasebnom biću: osjećaj vlastitog uticaja na materijalnu okolinu, na ljude oko sebe, osjećaj posjedovanja i vlasništva predmeta i upotreba jezika za označavanje sebe. Od kraja prve do kraja treće godine djeca stiču bolju kontrolu nad sobom, svojim tijelom i okruženjem. Razvijaju se i izražavaju sklonosti i potrebe jednakom brzinom kako se razvija govor. Osnažuje se dječiji identitet, jača fizička i mentalna snaga. U tom procesu, od iznimne važnosti je odnos odraslog/odraslih prema djeci koji je zasnovan na poštivanju prava i njihove osobnosti kao pojednica i kao stratumata u društvu (sa specifičnim potrebama, načinima mišljenja, viđenjima svijeta, kulturama) i koji treba biti refleksivan, konzistentan i uvažavajući (npr. slično djelovanje i stilovi pristupa obja odgajatelja/stručnih saradnika u odgojnoj grupi) uz pomoć i učešće roditelja, šire porodične zajednice i drugih bitnih osoba u dječijem životu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurno i podsticajno okruženje, brižne i podržavajuće odrasle osobe, raznovrsne materijale: lutke, rukavice sa različitim likovima, muzički instrumenti i sl. - adekvatan odgovor na dječiju potrebu za bliskošću (zagrljajem, dodiranjem, pogledom, milovanjem). - podržati dijete i odgovoriti na djetetovu inicijativu za uspostavljanjem veze i za aktivnošću govorom, igranjem. - imenovanje dječijih emocija; korištenje različitih riječi za imenovanje osjećanja, pomoć djetetu u razumijevanju tuđih osjećanja, pomoć djeci da govore o svojim osjećanjima drugima, da ih pretoče u riječi, razgovar o osjećajima, prihvatanje dječijih osjećanja i spriječavanje neprimjerenog ponašanja. 	

<p>U trećoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - označava sebe sa „ja“ - imenuje dijelove tijela - zna koliko ima godina - koristi se ličnom (ja) i prisvojnomo zamjenicom (moje) - nerado dijeli svoje stvari s drugima - izražava sklonosti u pogledu ishrane, odjeće, igračaka, aktivnosti 	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti i igre za sticanje znanja o sebi, svojoj porodici i svom okruženju, funkcionalne igre. - ogledala sa zaštitom od razbijanja i povređivanja za aktivnosti upoznavanje vlastitog tijela i lica. Organizovati igre pred ogledalom (malo ogledalo za lice i veliko ogledalo za odraz cijelog tijela), upoznavanje dijelova tijela i otkrivanje svoga izgleda (dijete namjerno pravi neobične pokrete, položaje tijela, grimase, uživa gledajući se, stavlja i skida mašnu ili kapu sa glave). - organizovati i podsticati igre i aktivnosti u kojima se upotrebljava ime djeteta, da samo izgovara vlastito ime u različitim situacijama. - iskustva djetetu da iskušava i potvrđuje osjećaj vlastite uspješnosti, da samostalno ovlada sve širim krugom aktivnosti, postepeno širi granice; ohrabriti dijete da samo uradi sve što može (pospremi igračku i sl.). Važno je u toj fazi ne posramljivati dijete, nego mu omogućiti da isproba granice koje može samostalno dosegnuti u svakodnevnim aktivnostima (igra, njega, upoznavanje prostora). - aktivnosti u kojima treba da imenuju dijelove svog tijela (npr. pjevati pjesme sa pomenutim temama ili izvoditi igre pitalice „Šta sve mogu naše ruke, noge, oči? i slično), brojalice, tašunaljke, cupaljke.
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Razlikuje sebe od drugih i izgrađuje sliku o sebi kao pojedincu</p> <p>1.b. Imenuje osnovne dijelove svoga tijela; razlikuje dječake i djevojčice</p> <p>1.c. Opisuje sebe, svoje osobine (boja kose, šta voli da radi, koje igre i igračke voli)</p>	<p>Razvoj ličnog identiteta dinamičan je proces utemeljen na različitim aktivnostima djeteta i odnosima u svakodnevnim situacijama - kod kuće, u zajednici i u vrtiću. Dijete svoj identitet konstruiše, sukonstruiše i rekonstruiše kroz interakcije s roditeljima, odgajateljima, vršnjacima i drugima. U ovom uzrastu dijete je još u predmoralnom periodu i moralnost određuje samo autoritet. Pojam o sebi razvija se kroz faze od pukog prepoznavanja sebe u ogledalu do razvijanja znanja o sebi. Dijete zna da nije odrasla osoba nego dijete, uči o sebi i svojim osobinama, raspoznaje svoje posebne tjelesne osobine, prepoznaje svoje vlasništvo, zna šta voli, a šta ne. Uspostavljen pojam o sebi omogućuje razvijanje mnogih emocionalnih i socijalnih vještina kao što su empatija i prosocijalno ponašanje. Postepeno će razvijeni pojam o sebi omogućiti djetetu zajedničku igru, saradnju, i rješavanje jednostavnijih problema.</p> <p>Osigurati:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti pred ogledalom (na primjer jutarnja gimnastika) kako bi dijete s radošću moglo da identifikuje sebe, svoj izgled, svoje tijelo i dijelove tijela, primjećivati druge i drugačije. - igre i aktivnosti u cilju da dijete uoči i istakne svoju posebnost kroz igre uloga, imitativne igre. - da dijete u odnosu na svoje mogućnosti brine o sebi. - bogata jezička iskustva na osnovu kojih će se dijete osnaživati kako bi dominantno fizički odnos prema okolini koji preovladava u ovom uzrastu prelazio u verbalni. - saradničke socijalne igre pretvaranja.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Istražuje aspekte identiteta kroz igranje uloga, cijeni i poštuje sebe</p> <p>1.b. Imenuje osnovne dijelove tijela i njihove funkcije u organizmu</p> <p>1.c. Kaže nešto o sebi, svom tijelu, polu, emocijama, mislima, sposobnostima i potrebama, svojim riječima</p> <p>1.d. Može navesti dva primjera sličnosti i razlike između sebe i drugih</p>	<p>Dijete u ovom uzrastu inicira i stupa u svrsishodne interakcije sa svojom okolinom. Nastavlja sticati nove vještine, bolje razumijevati svijet, sklapati prijateljstva, tražiti nova iskustva, slijediti interese. Djetetov identitet se dodatno gradi kroz poruke drugih ljudi, a posebno kao posljedica načina na koji se s djetetom postupa. Djeca rane dobi čije su potrebe zadovoljene, koja se osjećaju prihvaćeno, koja uživaju u toplim, bliskim odnosima, koja dobivaju pozitivnu povratnu informaciju o tome ko su i koje su njihove sposobnosti – obično imaju veće samopoštovanje. S druge strane, dijete u čijem su okruženju odrasli često negativni ili kažnjavaju njegove pokušaje da uspije, te redovito ignorišu i obezvrjeđuju njegova postignuća ili ga stalno pokušavaju ‘popraviti’, ima lošu sliku o sebi. Upoznavanje vlastitog tijela , njegovog izgleda, uočavanje sličnosti i razlika među djecom, spolne razlike, međusobno uvažavanje i prihvatanje, poštivanje svojih i tuđih granica privatnosti, kao i aktivnosti koje se dotiču osjećaja, ponašanja i odnosa sa drugima, temelji su zdravog odrastanja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razvoj samopoštovanja, doživljaj uspješnosti i povezivanje svoje uspješnosti sa vlastitim trudom. - slobodu za istraživanje, eksperimentisanje, omogućiti aktivnosti koje dijete preuzima na vlastitu inicijativu (uz poduzimanje mjera opreza). - svijest djece o fizičkom integritetu (izgledu, spolu, mogućnostima i sl.). - usvajanje stava „ovo je moje tijelo i brinem za njega“ i „ovo je moje tijelo i volim ga“.

<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>1.a. Istražuje aspekte identiteta kroz igranje uloga, koristi se ličnim snagama i identificira vlastite slabosti</p> <p>1.b. Poštuje sebe i svoje ideje, vrednuje ono što misli, kaže i čini</p> <p>1.c. Prepoznaje svoje osobine (sličnosti i razlike u odnosu na članove porodice, prijatelje, vršnjake u grupi), može da se predstavi drugima</p>	<p>Jedan od najvažnijih ciljeva predškolskog odgoja i obrazovanja jeste razvijanje samopouzdanja i sticanja pozitivne slike o sebi, što je pretpostavka za zdrav odnos prema sebi i drugima. U tom kontekstu razvijanje svijesti djece o prihvatanju svoje osobnosti i svog tijela predstavlja značajan segment u podsticanju osjećaja vlastite vrijednosti i povjerenja u svoje snage i mogućnosti. Odgajatelji mogu ponuditi aktivnosti kojima se istražuje djetetov identitet, poput istraživanja o porijeklu njihovog imena, šta se dogodilo kad su se rodila, i slično. S djecom možemo razgovarati o identitetu, višestrukim identitetima, individualnosti i različitosti, istražiti kako se nešto radi u porodici i zajednici i na tome graditi aktivnosti u grupi. Kroz aktivnosti pomoću kojih se podstiče razvoj višestrukih identiteta, aktivnosti u kojima se ne fokusira jedan ispravan način na koji se nešto može napraviti i kojima se naglašava različitost u pristupima učenju, činjenju i postojanju, dajemo djeci do znanja da istinski poštujemo i cijenimo njihovu individualnost.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticaj djetetu da se predstavi imenom i prezimenom, da nauči imena roditelja, ime ulice i naselja u kojem živi. - iskustva za istraživanje različitih aspekata vlastitog identiteta kroz igre uloga, razumijevanje i uvažavanje različitosti i poštovanje suprotnog spola. - aktivnosti na teme: „Kad sam se ja rodio, rodila...ja sada...ja kad porastem“, da govori o sebi, svojoj porodici, prošlosti, sadašnjosti, budućnosti, o autentičnim porodičnim navikama, običajima, vrijednostima. - podržavati dječiju samostalnost u različitim radnim, praktičnim aktivnostima (samostalno pere zube, samostalno se oblači, zakopčava, veže pertle, posprema sobu, igraćake), kao i u nekim drugim dječijim sferama i aktivnostima samoizražavanja (npr. slikanje, kombinovanje materijala, izrada rukotvorina, skupljanje markica, kreativno uređenje prostora i sl.) u kojima dijete počinje da spozna svoje vlastite snage, potencijale i oseobenost, možda i darovitost. - uvoditi djecu u aktivnosti sa težim zadacima, motivisati ih za složenija iskustva i pohvaliti napredak i pokušaje djece. - aktivnosti i iskustva na teme: Ovakav sam samo ja, Moja porodica, Moja osjećanja, Moje ime, Moja omiljena igračka, hrana, Mjesto koje volim, Doživljaj koji pamtim, Moje naselje, Moja ulica, Moji drugari, drugarice i sl.

	- uslove za osjećaj ponosa i sigurnosti nad vlastitim tijelom i osobinama, kao i razumijevanje da je svako tijelo posebno i jedinstveno.
Ishod učenja 2:	Gradi realnu i pozitivnu sliku o sebi, pokazuje samosvijest, samopoštovanje, odgovornost i samopouzdanje (povjerenje u svoje snage i sposobnosti)
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Pokazuje inicijativu i samostalnost pri obavljanju rutinskih (svakodnevnih) aktivnosti</p> <p>2.b. Eksperimentiše pred ogledalom s pokretima</p> <p>2.c. Prihvaća kraće rastanke bez burnog reagovanja</p> <p>2.d. Prepoznaje i pokazuje uspjeh i neuspjeh (postignuća)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje interes za ponuđene aktivnosti i sve više izražava želju za samostalnošću - pojavljuje se osjećaj vlastitog uticaja na ljude oko sebe <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - inicira simboličku igru sa ili bez suigrača i u igri istražava - izražava emocije zadovoljstva u skladu sa vlastitim postignućima 	<p>Mnoge osobine ličnosti (crte temperamenta, karakterne crte, tipični načini reagovanja, emocionalna reakcija, veća ili manja socijalna otvorenost) formiraju se već od rođenja djeteta. U uzrasnom periodu od 18. do 24. mjeseca života, novinu predstavlja značajno napredovanje u formiranju saznanja o sebi (samosvijest, formiranje sopstvenog identiteta). Svijest o sopstvenoj ličnosti izgrađuje se u procesu interakcije sa drugim osobama, u toku igara predstavljanja, pri igranju igara uloga, neposrednih aktivnosti koje dovode do samospoznaje (upoznavanje sa dijelovima svoja tijela, igre pred ogledalima, govorni razvoj koji omogućava djetetu da nauči svoje ime, da za sebe kaže “ja” i slično). Značajan korak u izgrađivanju samostalne ličnosti mnoga djeca dožive pri kraju ovog perioda (oko tri godine) kada se javlja snažna težnja ka samostalnosti, kada se razvija i tvrdoglavost, razvojna pojava poznata kao kriza treće godine ili kao negativizam.</p> <p>Najvažnija lekcija koju djeca rane dobi mogu naučiti je da su vrijedni ljubavi. Od samog početka djeca se trebaju osjećati voljenom i cijenjenom. Čak i kad znaju da neko ponašanje ne može biti prihvaćeno, djeca trebaju dobivati poruku da su vrijedna ljubavi. Još ih mali korak dijeli od razvoja svijesti da su i drugi ljudi vrijedni ljubavi i poštovanja. U ovom uzrastu dijete uspostavlja stabilne emocionalne odnose sa odraslim osobama iz svog neposrednog okruženja, vezana su za jednu ili više osoba. U situacijama koje su za dijete svakodnevnne, dijete ovog uzrasta razvija raznovrsne oblike socijalne interakcije, preverbalne i verbalne komunikacije u kojima reaguje na podsticaje odraslih i samo pokazuje inicijativu za interakciju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - poštovanje potrebe malog djeteta i ponuditi mu afektivnu sigurnost. - mnoštvo igara i dobno primjernih igračaka i materijala. - podržavanje dječje aktivnosti, uključivanje i učešće u životu zajednice.

	<ul style="list-style-type: none"> - ohrabrenje djeci da izraze sebe i inicijativu u svakodnevnim aktivnostima. - podsticajno fizičko i socijalno okruženje. - igre pretvaranja- simbolička igra (u kojoj djeca koriste predmet ili osobu kao simbol nečeg drugog) - podsticaj djeci da se uključe u svakodnevno pospremanje prostora, slaganja igračaka i ostalih praktičnih, radnih i životnih aktivnosti u skladu sa njihovim mogućnostima. - različita iskustva koja će izražavati putem simboličkih igara. - aktivnosti u kojima dijete vidi rezultat svoga djelovanja i doživljava vlastite sposobnosti i kompetentnosti
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Samostalno bira igru i aktivnosti kojima se želi baviti, prema svojim mogućnostima</p> <p>2.b. Prihvata odgovornost za svoje postupke, uz podršku odrasle osobe</p> <p>2.c. Razlikuje sebe od drugih i izgrađuje sliku o sebi kao pojedincu</p>	<p>Savladavajući izazove s kojima se suočavaju, djeca razvijaju samosvijest i pozitivno mišljenje o sebi. Kad se, npr. popnu na vrh tobogana, kada vide da je biljka koju su posadili niknula ili kad izgrade s prijateljima različite građevine od raznovrsnog materijala, djeca se osjećaju samopouzdana. Samopouzdanje se gradi u svim prilikama i u zatvorenom i na otvorenom prostoru, kroz sve aspekte razvoja. Djeca počinju da razumiju šta sve njihova tijela mogu, kako mogu kontrolisati svoje pokrete i šta sve mogu raditi oslanjajući se na sopstvene snage, tijelo i postignuća. Kako raste njihova sigurnost u nove vještine, tako o sebi misle pozitivnije. Najkasnije do 3,5 godine svako dijete doživljava i vidno pokazuje uspjeh i neuspjeh.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti za djetetov doživljaj uspjeha u igri i aktivnosti. - iskustva koja će imati za svrhu razvijanje svijesti o vlastitoj vrijednosti (samopoštovanje, samovrednovanje). - pohvale i bodrenje djeteta na uspijeh koji proizlazi iz rezultata aktivnosti, a ne iz poređenja sa drugom djecom. - iskustva grupne aktivnosti, paralelne aktivnosti (npr. crtanje, izvođenje vježbi) ili pozitivnu individualnu interakciju sa odraslima i drugom djecom (građenje, plesanje, takmičarske aktivnosti) . - korištenje riječi molim, hvala, izvini, izvoli, u svakodnevnim situacijama.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke

Dijete će moći da:	
<p>2.a. Pokazuje spremnost da istražuje sopstvene mogućnosti i granice</p> <p>2.b. Rado prihvata nove izazove</p> <p>2.c. Prilagođava ponašanje prema potrebi za različite aktivnosti / ili događaje.</p> <p>2.d. Iskazuje zadovoljstvo sobom, razvijenog je pozitivnog samopoimanja i samopoštovanja, uvjerenja u vlastite sposobnosti te prepoznaje svoje snage i slabosti</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti u kojima će dijete istraživati osjećanja, raspoloženje, sposobnosti, svoje granice i mogućnosti, ali i biti zadovoljno s onim što može da postigne u određenim aktivnostima (npr. igre u dramsko obiteljskom centru, igre uloga, igre pantomime, igre na otvorenom prostoru, druženja sa starijom i mlađom djecom). - aktivnosti u kojima će djeca imati priliku da preuzmu inicijativu i vođenje aktivnosti do uspješnog završetka (npr. društvene igre, konstruktivne igre, manipulativne igre, muzičke i tjelesne igre). - dobno i uzrasno prilagođenu praksu te voditi računa o razlikama u razvoju i ritmu među djecom, prethodnim iskustvima, interesovanjima. - fleksibilne edukativne zahtjeve kako bi podstaknuli razvoj svakog djeteta na prilagođen način. - prikladan pedagoški okvir koji omogućava nesmetano odvijanje aktivnosti. - podržanje i vrednovanje napredaka svakog djeteta. - podsticajno fizičko okruženje kako bi se podstaknule veze između djece i aktivnosti učenja. - fleksibilno vrijeme tokom dana u grupi, u zavisnosti od potreba djece, osmisliti ritam aktivnosti prilagođen djeci. - nove izazove, nova iskustva, razvijati duh aktivnog učešća i saradnje među djecom.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Traži i prihvata nove izazove, otkriva nove stvari, proširuje svoja interesovanja sa energijom i koncentracijom</p> <p>2.b. Postaje svjesno svojih postupaka i prihvata odgovornost uz podsticaj i podršku</p>	<p>Važno je razumjeti da je djetetovo ponašanje dio njegovog razvojnog procesa, te da u skladu s tim imamo realistična očekivanja o tome šta djeca mogu, a šta ne. Odgajatelji trebaju izbjegavati kreiranje situacija koje za djecu mogu biti frustrirajuće ili konfliktne, a djeci trebaju pomagati da emocije izraze na primjeren način. Djeca između pet i šest godina kreću se između zanemarivanja svojih potreba i zalaganja za svoje potrebe. Ta su djeca direktna i konkretna i vole strukturu i dosljednost.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - različite aktivnosti kroz koje će djeca vježbati sopstvene sposobnosti, pouzdanje u sebe, sopstvene snage, samostalno i uz druge iz bliskog okruženja. Svako dijete može da postigne uspjeh u nekom domenu. Djecu i prigodne aktivnosti treba više orjentisati na stvaranje

	<p>kompetencije u različitim domenima i sposobnostima, nego podsticati takmičarsku atmosferu u grupi.</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i iskustva koja će imati za svrhu da dijete planira, predviđa tok aktivnosti i provodi je do kraja. - istraživačke aktivnosti za eksperimentisanje i učenje novog, kao i dovoljno vremena za uvježbavanje stečenih vještina. - prilike svakom djetetu da samo isplanira i do kraja provede zamišljenu aktivnost uz osjećaj uspjeha i kompetencije (npr. da kreira i predlaže nove igre i pravila igre). - iskustva za djecu za nezavisno i samoinicijativno pronalaženje novih izazova uz preuzimanje odgovornosti za svoje postupke. - prilike u kojima će moći iskazati zadovoljstvo sobom, prepoznati svoje snage i uočiti slabosti - prilike i aktivnosti za refleksiju i elementarno samovrednovanje.
Ishod učenja 3:	Posjeduje nivo emocionalne svijesti i sigurnosti koja odgovara uzrastu i dobnom sazrijevanju i ispoljava ih u svim aspektima razvoja.
Pokazatelji od 0 - 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Ispoljava više emocija kroz radnje i izraze lica 3.b. Demonstrira razumijevanje značenja emocionalnih signala iz okoline 3.c. Ispoljava privrženost 3.e. Neverbalno i uz pomoć gesti i pokreta iskazuje osnovne emocije</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života: - pokazuje zadovoljstvo kada nešto uspješno uradi (smije se kada dohvati igračku, baci loptu)</p> <p>U drugoj godini života: - prepoznaje osnovne emocije izražene facijalnom ekspresijom, tonom glasa (kod sebe i drugih), radost, tugu, strah i ljutnju</p>	<p>Dijete u uzrastu do godinu dana uspostavlja stabilne emocionalne odnose sa odraslim osobama iz svoje najbliže okoline, emocionalno se vezuje za jednu ili više osoba. Tu vezanost ispoljava na prepoznatljiv način, pokazuje znake radosti, grli je, traži da se nosi, mazi, a udaljavanjem te osobe javljaju se znaci nezadovoljstva i plač. Oko 8. mjeseca života pojavljuje se strah od odvajanja i novih, nepoznatih osoba. Ova faza traje okvirno do 18 mjeseci života, te je potrebno da se takvim situacijama pristupa s posebnom pažnjom i razumijevanjem. Vrijeme i situacije njege djeteta, hranjenja ili vježbanja, pružaju mogućnosti za uspostavljanje i produblјivanje socioemotivnih odnosa. Dijete veoma dobro razumije neverbalne signale i reaguje na njih. U uzrastu do 18 mjeseci života, dijete postaje aktivnije u uspostavljanju interakcije. U ovom periodu se pojavljuju simboličke (imaginativne) igre, koje su razvojno veoma značajne, a na osnovu njih postepeno se razvijaju i zajedničke (socijalne) igre. Pri kraju druge godine života razvijaju se emocije koje su povezane sa djetetovim rastućim osjećajem sebe kao zasebnog bića i sve jasnijim poimanjem sebe. U trećoj godini saznanje djeteta se znatno obogaćuje razvojem</p>

<p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odgovara na pitanje zašto je ljut - gestikulacijom izražava emocije. 	<p>samoopažanja, samostalnosti i samosvijesti. Postaje svjesno sebe kroz razne aktivnosti, naročito kroz igru. Raduje se ako postigne uspjeh i ako samo donese neku pravilnu odluku.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brižan odnos i pozitivnu interakciju između djeteta i odrasle osobe kako bi se produbile, obogatile i učvrstile veze. - razne igre: igre bacanja i dodavanja, igre skrivača, igre žmirke, igre jednostavnih naloga, imitativne igre, igre razumijevanja i imenovanja, funkcionalne igre, eksperimentalne igre predmetima. - izražavanje empatije i pružati utjehu u situacijama kada je dijete uznemireno; biti model djeci za razvoj prosocijalnog ponašanja. - obezbijediti dovoljno igračka primjerenih uzrastu djeteta. - aktivnosti i iskustva prepoznavanja i imenovanja emocija (npr. putem serije slika, u svakodnevnim i hipotetičkim situacijama). - igre koje će omogućiti djeci da iskažu svoje emocije uz muziku, ples i pokret. - pažljivo posmatranje djece, imenovanje dječije emocije, korištenje različitih riječi za imenovanje osjećanja, pomoć djetetu u razumijevanju tuđih osjećanja, pomoć djeci da govore o svojim osjećanjima drugima, da ih pretoče u riječi, razgovaranje o osjećajima, prihvatanje dječijih osjećanja i spriječavanje neprimjerenog ponašanja.
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Prepoznaje i razlikuje vlastita osjećanja</p> <p>3.b. Ispoljava osnovne i složenije emocije (poput stida, ponosa)</p> <p>3.c. Prepoznaje emotivna stanja kod drugih u bliskom okruženju</p> <p>3.d. Uviđa potrebe i emotivna stanja druge djece</p> <p>3.e. Prepoznaje i imenuje u slikovnici ili na fotografiji različite emocije: radost, tugu, ljutnju, strah</p>	<p>Djeci je važno da se osjećaju emocionalno sigurna. Stoga odgajatelji trebaju pokazivati da uživaju u dječjem društvu i svoju naklonjenost djeci iskazivati i riječima i djelima, odnosno govorom tijela, smiješkom i fizičkom privrženosti. Na primjer, saginju se kako bi razgovarali s djecom u nivou njihovih očiju, što im omogućuje da tokom razgovora održavaju komunikaciju. Oslovljavaju djecu imenom. Svoju privrženost iskazuju dodirujući djetetove ruke. Razumiju različitosti temperamenta djece i pozitivno reaguju na njih. Reaguju na znakove koje im djeca šalju i omogućuju djeci brojne prilike za komunikaciju, uključujući i razgovor tokom dnevnih rutina. Dosljedno vode brigu i odgovaraju na različite fizičke i emocionalne potrebe djece i tješe ih kad su uznemireni.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre grupne solidarnosti, zajedničke igre i igrovne aktivnosti sa vršnjacima.

	<ul style="list-style-type: none"> - imitativne igre, dijete pokazuje interes za zbivanja u porodici i susjedstvu. - igre identifikovanja emocija na osnovu verbalnih i neverbalnih signala, izražavanja i dovođenja u vezu s događajima, voditi razgovore o vlastitim emocijama kroz svakodnevne situacije i događaje sa ciljem da dijete ovlada neprijatnim emocijama. - podsticati dijete da kroz aktivnosti i igre uloga izražava svoje emocije, da ih verbalizuje i bude svjestan svoga trenutnog stanja i razloga tog stanja. - podsticati djecu da razumiju tuđe emocije i mentalno stanje drugog.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Reguliše svoje emocije i ponašanja u skladu sa situacijom i uzrastom</p> <p>3.b. Ispoljava emocije i kanališe neugodne emotivne naboje, uz podršku odrasle osobe;</p> <p>3.c. Interpretira emocionalna stanja i povezuje sa potrebama, uz podršku odrasle osobe</p> <p>3.d. Pruža podršku drugom djetetu ili pokazuje zabrinutost kada se čini da je vršnjak u nevolji</p> <p>3.e. Uočava povezanost unutrašnjih stanja sa postupcima i situacijama koje se dešavaju u okolini</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - klimu povjerenja i prihvaćenosti svakog člana zajednice. - biti uzor djeci po pravednosti i empatičnosti. - postavljanje (u razgovoru sa djecom) različitih problemskih situacija radi uočavanja povezanosti između unutrašnjih stanja i postupaka drugih i situacija u neposrednoj okolini. - pomoć djetetu kada je preplavljeno intenzivnim emocijama kroz vježbe relaksacije i druge vidove podrške. - iskustva i situacije u kojima će djeca indirektno učiti da na socijalno prihvatljiv način ispoljavaju emocije sreće, straha, ljutnje i stvarati osjećaj povjerenja prema odraslom da sve to iskaže verbalno ili neverbalno. - pomoć djeci da postavite vlastite granice, poštuju granice drugih i pronađu rješenja za sukobe. - aktivnosti u kojima će se na adekvatan način djeci pružiti podrška u kontroli vlastitih emocija i ponašanja (razgovarati sa djecom o doživljenim emocijama, definisati uzroke emocija, pokazati razumijevanje za emocionalna stanja djece (ljutnju, tugu, strah) i objasniti im da se i odrasli i djeca ponekad tako osjećaju i da je to u redu, ohrabriti ih i ponuditi pozitivna rješenja (npr. biti prisutan i čuvati dječiju ruku kao znak sigurnosti dok se spušta niz tobogan, pričati na temu: „Šta nas čini sretnima“, kako možemo prihvatiti i prevazići tugu/ljutnju).
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	

<p>3.a. Prepoznaje i izražava svoja osjećanja na socijalno prihvatljiv način, verbalno i neverbalno</p> <p>3.b. Otvoreno izražava svoja osjećanja u odnosima sa drugima, suosjećá i izražava brigu za druge (tješi drugo dijete kad je tužno)</p> <p>3.c. Imenuje stvarne emocije i emotivna stanja djece i odraslih, ali i predstavljenu emociju (npr. u umjetničkim djelima)</p> <p>3.d. Opisuje šta ga čini sretnim, tužnim, uplašenim i sl.</p> <p>3.e. Prepoznaje emociju na osnovu boje, tona glasa i geste</p> <p>3.f. Nakon gledanja predstave, filma ili čitanja priča, može govoriti o osjećanjima junaka</p>	<p>Međusobni odnos izražavanja vlastitih i razumijevanja tuđih emocija najjasnije se izražavaju u razvoju empatije. Empatija je emocionalni odgovor uživljavanjem djeteta u emocije koje primjećuje kod drugih. Djeca također razvijaju predstave o mentalim stanjima, željama, mislima i uvjerenjima drugih. Ove se predstave uveliko razvijaju između 3. i 7. godine života, u skladu sa više faza razumijevanja gledišta druge osobe: razumijevanju razlika želja i ukusa, zatim razlika stavova i znanja, a kasnije i uočavanje pogrešnih stavova.</p> <p>Emocionalne i socijalne kompetencije se stiču kroz sve „oblike“ inteligencije koji obuhvataju cjelinu ljudskih kapaciteta: verbalna inteligencija (govoriti, komunicirati), logičko-matematička (rasuđivanje), prostorna (razvijati se u prostoru), muzička (slušna percepcija), tjelesna (spretnost i lakoća tijela), kinestetička (rukovanje), interpersonalna (znanje i inteligencija u vezi s drugima), intrapersonalna (znanje i razumijevanje samog sebe, „upoznaj-samog-sebe“, vrlo korisno u društvenim odnosima). Ovaj pristup zahtijeva mnoštvo različitih aktivnosti koje treba osigurati i ponuditi predškolskoj djeci kako bi razvili socijalne i emotivne kapacitete i kompetencije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti koje će potaknuti djecu da izraze svoje emocije, probuditi u njima suosjećanje i empatiju, potrebu da u skladu sa svojim mogućnostima brinu o drugima i pruže pomoć (npr. zajednička radost prilikom proslave rođendana, utvrditi pravila grupe u vezi s tim i podsticati ih na poštivanje istih – pružanje pomoći u rješavanju problema, podsjećati druge na pravila grupe radi izbjegavanja opasnosti od povređivanja i sl.). - susretanje sa modelima poželjnog ponašanja da bi uspješnije učila kako rješavati konfliktne situacije, kanalisati emocionalne reakcije te uskladiti tuđe i vlastite potrebe. - poštivanje i zadovoljenje potrebe djeteta da se u igri emocionalno rastereti, rješavajući svoja unutrašnja stanja, te potrebu da se povremeno osami u svojoj igri i aktivnosti. - zdravo i podsticajno okruženje koje djeluje na buđenje pozitivnih emocija, ali i usavršavanju strategija i tehnika emocionalne samokontrola, za adekvatno regovanje i kanalisanje neugodnih emocija, razvoj suosjećanja, pravednosti. - aktivnosti koje imaju za cilj saradnju, dijeljenje, darivanje. - poučne priče za razlikovanje dobra i zla, pravednog i nepravednog.
<p>Ishod učenja 4: Izražava misli i djeluje na način da može uticati na svoj položaj u okruženju</p>	

Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>4.a. Ukazuje odraslima na svoja trenutna interesovanja, uključuje ih u svoje aktivnosti</p> <p>4.b. Imitira tuđe ponašanje</p> <p>4.c. Igra se sa drugom djecom</p> <p>4.d. Razvija unutrašnju kontrolu osjećanja i ponašanja usvajanjem određenih normi (ne, ne smijem, hoću) kada želi da dodirne zabranjeni predmet</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje povremeno potrebu da bude u blizini odraslih i ostvari dodir, a zatim se udalji i bavi se aktivnošću <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - koristi fraze učtivosti (molim, hvala, izvini) uz podsticaj 	<p>Oponašanje među djecom od dvije i tri godine osigurava funkciju komunikacije, a pritom razvija socijalne vještine. Mala djeca se mogu uključiti u igre oponašanja u kojima ispoljavaju razumijevanja osjećaja i namjera druge djece. Veoma rano razvijaju prijateljske veze i daju prednost jednom vršnjaku s kojim razvijaju interakcije. Interakcije dobijaju na značaju u odnosu na kvalitet zajednički provedenog vremena, učestalost i uzajamnost interakcija.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - atmosferu povjerenja, bliskosti i upućenosti odraslih osoba na djecu, i jednih na druge. - primjerene strategije za razvoj unutrašnje kontrole osećanja i ponašanja usvajanjem pravila, normi vrtičke zajednice, grupe. - socijalno upućivanje: pri susretu s nepoznatom osobom ili situacijom, novom hranom. - igre djeteta sa odraslom osobom, kratke zajedničke igre (ples, gimnastika, slušanje priča). - igre za razvoj komunikacije, igre oponašanja. - mogućnosti za igru sa mlađom i starijom djecom, odraslima u različitim igrovnim aktivnostima. - vrijeme i prilike za izraze ljubaznosti: reći jedni drugima „Kako si”, „Hvala”.
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>4.a. Pokazuje da se želi igrati s drugom djecom, inicira interakcije</p> <p>4.b. Razdvaja se lako od roditelja pri dolasku u vrtić</p> <p>4.c. Riječima izražava potrebe</p> <p>4.d. Brine se o sebi i svojim stvarima, uz podršku odraslih</p> <p>4.e. Koristi mnoštvo prilika za donošenje odluka (na primjer gdje će sjesti, s kim će se igrati, u kom centru aktivnosti, šta će napraviti od plastelina, koju slikovnicu će razgledati)</p>	<p>Djeca su često sposobnija u nekim aktivnostima (kao što su briga o vlastitim stvarima, pospremanje za sobom i samostalni rad), nego što to odrasli očekuju. Dobri predškolski programi omogućavaju djeci stvarne, životne prilike za odlučivanje, preuzimanje odgovornosti i što je moguće više djelovanja za sebe. Kako djeca savladavaju izazove, tako razvijaju svoje sposobnosti, vještine i samopouzdanje. Odgajatelji i roditelji ne bi trebali za djecu raditi ono što ona mogu sama za sebe. Djeca su jako ponosna i osjećaju se uspješnima kad sama obuku kaput, operu kistove ili očiste sto nakon doručka. Donošenje odluka je također vrlo važno pitanje, a to su vještine koje zahtijevaju vježbu. Mogućnost izbora aktivnosti, materijala, hrane i odjeće pomaže djeci da na siguran i organizirani način</p>

	<p>uvježbavaju proces donošenja odluka. Djeca uče preuzimati odgovornost za svoj izbor i za posljedice svojeg djelovanja u svakodnevnim malim životnim situacijama.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -vrijeme za razgovore, prepričavanje šaljivih događaja, izmišljenih priča, vrijeme za lijepe riječi. - iskazivanje zadovoljstva što smo zajedno tu, koristiti humor, uspostaviti vezu punu povjerenja. - prilike za izbore i donošenje malih odluka u vezi sa aktivnostima i igrama tokom dana. - ukrašavanje naslovne stranice svog portfolija, svog mjesta za odlaganje vlastitih stvari (u garderoberu) i sl. - zaduženja- dijete dana, pomagači- briga o cvijeću, briga o kućnom ljubimcu u vrtiću.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>4.a. Izražava sebe kroz gest, mimiku, pokret, verbalni iskaz</p> <p>4.b. Verbalizuje svoje želje, potrebe, misli, jasno se izražava</p> <p>4.c. Zna reći šta može, a šta ne može još uraditi</p> <p>4.d. Postaje svjesno posljedica sopstvenog ponašanja u odnosu na druge osobe i živa bića (biljke i životinje)</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti i prilike za sopstveni izraz djeteta na različite načine (neverbalno, verbalno, gestama, plesom, crtanjem, slikanjem, dramskom igrom, dramatizacijom). - podsticajnu klimu i igre u kojima će dijete moći slobodno iskazati sposobnosti, raspoloženja, misli, ideje. - prilike i dati mogućnost djeci da izraze odgovarajuće, socijalne obrazace ponašanja u različitim situacijama i na različitim mjestima (u vrtiću – odnošenje prema drugima u igri, pažljivo slušanje tokom razgovora, na ulici – sigurno kretanje, hodanje trotoarom, u trgovini – pozdravljanje). - prilike za izbore i preuzimanje odgovornosti u svakodnevnim aktivnostima. - igre i prilike za razvijanja samoregulacije i prilagodljivosti.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>4.a. Izražava jasno svoje želje, potrebe, misli i ideje</p> <p>4.b. Uvažava druge i dijeli svoj doprinos i individualna dostignuća sa drugima</p> <p>4.c. Uspostavlja kontrolu emocija, poštivajući osjećanja i potrebe drugih</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti kojima će se podržati samoregulacija, prilagodljivost, odgovornost, samoafirmacija. - poštivanje potrebe djeteta da se kroz igru emocionalno izrazi i rastereti, rješavajući svoja unutrašnja stanja.

<p>4.d. Preuzima odgovornost za svoje ponašanje i razumije posljedice</p> <p>4.e. Pravi izbor, preuzima rizike, prilagođava se promjenama, uz podsticaj i podršku</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uspješno savladavanje razočarenja tokom igre i rada i prihvatanja tog procesa kao dijela učenja. - svakodnevne prilike za izbor- da dijete samo predlaže igre, samo odabire aktivnosti kojima želi da se igra i zabavi (npr. samo bira centar aktivnosti u kojem se želi igrati). - prilike za izražavanje inicijative djeteta. - iskustva koja će potaknuti djecu da procjenjuju svoje postupke (npr. putem reflektivnog razgovora sa odraslom osobom), zauzima se za sebe i druge (npr. pri diskusiji o raspodjeli uloga). - pozitivnu interakciju sa djetetom te svakom djetetu pružiti osjećaj autentičnosti i neponovljivosti.
Komponenta 2:	Odnos prema drugima i međuodnosi
Ishod učenja 1:	Uspostavlja, razvija i održava interakcije s drugom djecom i odraslima
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>1.a. Pokazuje povjerenje prema poznatim odraslim osobama i komunicira s njima</p> <p>1.b. Slijedi jednostavne instrukcije odrasle osobe, odgajatelja</p> <p>1.c. Pokazuje interesovanje za drugu djecu, uspostavlja interakciju s vršnjacima u igri</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na zahtjev odraslog daje igračku ali je ne ispušta uvijek - pokazuje strah od nepoznatih osoba - razumije neverbalne signale i odgovara na njih <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - postaje svjesnije aktivnosti i namjera drugih - pokazuje interes za igru i aktivnosti druge djece 	<p>Djeca su društvena bića. Od rođenja ulaze u interakcije zavisnog ili aktivnog odnosa sa drugim ljudima, odnos koji će trajati čitavog njihovoga života. Kroz društvene interakcije djeca uče o sebi, stiču znanje o ljudskim odnosima i razvijaju društvene sposobnosti. S društvenim sazrijevanjem počinju razumijevati pravila i vrijednosti društva u kojem žive. S tim se spoznajama ne rađaju. One se razvijaju polako, a društveno okruženje u kojemu djeca žive može taj proces razvoja ili ubrzati ili sputati. U razdoblju djetetova života od rođenja do navršene tri godine njegovi se socijalni odnosi mijenjaju. U ovim preporukama govorimo o tome kakvu ulogu odgajatelji imaju u podsticanju ranih društvenih odnosa djeteta i njegove socijalizacije. Podržavat će se samopoštovanje djece i pružit će im se pomoć u uspostavljanju ravnoteže između brige o vlastitim potrebama i uvažavanja potreba drugih.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podržavajuće aktivnosti i sredinu za pozitivnu interakciju; osigurati da se svako dijete ima pažnju i naklonost odrasle osobe, da se može igrati sa drugom djecom. - aktivnosti i igre pomoću kojih će dijete razvijati različite vidove neverbalnog sporazumijevanja (mimika, izrazi lica, pogledi, pokreti, položaj tijela, vokalizacija), razvijati sposobnost saradnje i razumijevanja namjere drugog.

<p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - učestvuje kratko u zajedničkoj igri i druženju sa vršnjacima - uspostavlja interakciju s vršnjacima imitiranjem u manipulativnim i motoričkim igrama. 	<ul style="list-style-type: none"> - podržati djetetovu funkcionalnu igru (prstićima, rukama) ili igračkama prilagođenih uzrastu, posmatrati ponavljanje izvođenja motoričkih radnji ili baratanje igračkama, komunicirati sa djetetom na način da se pruži ruka i traži igračka (ili drugi predmet), da se igra prstićima zajedno s njim i sl. - jednostavne socijalne, povezujuće igre za učestalije kontakte, interakcije i razmjenu igračaka i uloga. - blagovremen odgovor i pružanje podrške na djetetovu inicijativu za uspostavljanjem veze i za aktivnošću govorom, bliskošću i igrom, ohrabrivati svaki napor i pružati pozitivne povratne informacije (verbano i neverbalno). - jednostavne društvene aktivnosti u cilju podsticanja osjećaja pripadnosti grupi (pokretne igre, muzičko-ritmičke aktivnosti). - svakodnevne igrolike aktivnosti oponašanja odraslih, simboličke igre (hrani, češlja lutku, razgovara telefonom, kuha/pravi jelo; vozi autić itd.). - društvene igre „predstavljanja, upoznavanja“ u kojima dijete treba da imenuje druga lica ili se odaziva kada mu se obratite (npr. Ko nosi loptu, ko sjedi na stolici?, „Pogodi po glasu ko te zove“ i sl.); organizovati proslave rođendana, pjevati rođendanske pjesme i naglasiti broj godina pljesnuti toliko puta ili prstima pokazati broj.
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Uspostavlja pozitivnu interakciju sa odraslima 1.b. Sarađuje u igri sa vršnjacima 1.c. Pita za dozvolu kad želi upotrijebiti tuđi predmet 1.d. Dijeli igračke, materijale i hranu, uz podsticaj</p>	<p>Odgajatelji su, pored članova uže porodice, među prvim osobama s kojima djeca razvijaju prisne odnose pa zbog toga imaju vrlo važnu ulogu u razvoju djetetovog identiteta i pozitivne slike o sebi. Roditelji i odgajatelji su ti koji djeci prenose osjećaj ljubavi i prihvaćanja. Ovakav osjećaj sigurnosti pomaže djeci da se dobro osjećaju i da budu zadovoljna sobom i osigurava temelje na kojima djeca razvijaju ljubav i poštovanje prema drugima. Odgajatelji djeci pomažu razviti prosocijalne vještine, vještine koje će im trebati da bi s vršnjacima i s odraslim osobama ostvarili i zadržali zadovoljavajuće odnose. Naučiti kako se s drugima slagati, kako dijeliti, čekati svoj red, sarađivati i stvarati prijateljstva osnovne su društvene zadaće u ranom djetinjstvu. Konačno, odgajatelji djeci pomažu da nauče razlikovati dobro od lošega.</p> <p>Osigurati:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - podržavajuće aktivnosti i sredinu za pozitivnu interakciju; osigurati da se svako dijete ima pažnju i naklonost odrasle osobe, da se može igrati sa drugom djecom, iskusiti prijateljstvo i učiti kako zadržati prijatelje. - igre usmjerene na interakciju i koheziju grupe, te podsticanje saradnje u grupi (igre građenja, igre dramatizacije, pokretne igre). - podržati djecu kada započnu interakciju i osigurati da se sva djeca mogu igrati s drugima, iskusiti prijateljstvo i učiti kako zadržati prijatelje. - graditi povjerenje kako bi dijete bilo sposobno graditi prijateljstva i pozitivne odnose s drugima (djecom i odraslima). - aktivnosti razvijanja i vježbanja interpersonalnih vještina komunikacije
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Inicira interakciju sa odraslim osobama s kojima dolazi u kontakt</p> <p>1.b. Uspostavlja interakciju sa većinom djece u odgojnoj grupi, zna njihova imena, svojim riječima zna reći nešto o njima</p> <p>1.c. Pregovara s vršnjacima u igri oko manjih pravednih ustupaka</p>	<p>Socijalna kompetencija je ključna za dobru interakciju s drugima, a uključuje vještine, znanja i stavove razvijene kroz socijalnu interakciju. Svako dijete treba da se osjeća kao važan član grupe i uključiti se u pozitivnu interakciju s djecom i odraslima. Odgajatelji će aktivno podsticati djecu da razvijaju prijateljstva i društvene odnose. Podržavat će se samopoštovanje djece i pružit će im pomoć u uspostavljanju ravnoteže između brige o vlastitim potrebama i uvažavanja potreba drugih. Odgajatelji sa djecom ovog uzrasta mogu modelirati način korištenja 'ja-poruka', kao i pomoći djeci da identificiraju, verbalno izraze i pokažu svoje osjećaje. Također mogu osmisliti situacije igranja uloga kako bi djeca vježbala rješavanje sukoba ili im pričati i čitati priče u kojima ona mogu pronaći rješenja svojih sukoba.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - česte prilike za interpersonalnu komunikaciju odgajatelj-dijete, dijete-dijete. - posjete odgojnoj grupi mlađe i starije djece iz vrtića, predstavnika raznih zanimanja, volontiranje roditelja, praksa studenata, posjete uslužnim i drugim radnjama u naselju, školi, sportskom igralištu, policijskoj stanici, banci, ambulanti i sl. - podršku djecu da započnu interakciju i osigurati da se sva djeca mogu igrati s drugima, iskusiti prijateljstvo i učiti kako proširiti krug prijatelja. - prilike u kojima će djeca inicirati i stupati u svrhovite interakcije sa svojom okolinom, iznositi i argumentovati (može obrazložiti) svoja stajališta.

	<ul style="list-style-type: none"> - igre boljeg upoznavanja i zbližavanja članova grupe – hodanje po sobi i pozdravljanje na različite načine, pronalaženje parova po zadatom kriterijumu (npr. preferencija igara, igračaka), prepoznavanje određenih sličnosti i razlika, podsticanje međusobnog povjerenja, npr. Upoznajmo se“, „Ko me zove“, Igre sjećanja i dr. - jačanje grupne kohezije, razvijanje strategija nenasilne komunikacije, razumijevanje i uvažavanje stanja i potreba drugih članova grupe.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Uključuje se samostalno u svakodnevne zajedničke aktivnosti u vrtiću</p> <p>1.b. Inicira i održava odnos i komunikaciju sa djecom i odraslima</p> <p>1.c. Uspostavlja uvažavajuće odnose sa odraslima, pokazujući autonomiju i nezavisnost</p> <p>1.d. Pokazuje poštovanje i raduje se uspjehu drugih</p> <p>1.e. Reaguje na ideje i sugestije drugih.</p>	<p>Način na koji se djeca ponašaju i kako se odnose prema drugima utiče na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje i na sliku o sebi. Dijete internalizira sliku o sebi kao uspješnom ili neuspješnom na osnovu interakcija koje ima s drugima. Različiti faktori utiču na djetetovu sposobnost da stupa u odnose s drugima, između ostaloga temperament koji je biološki determiniran (iako se i na njega različitim strategijama može djelovati), te sposobnost samoregulacije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bogata iskustva i prilike za interakcije sa djecom različitih uzrasta, sa odraslima. - podržati djecu kada započnu interakciju i osigurati da se sva djeca mogu igrati s drugima, iskusiti prijateljstvo i proširivati svoja prijateljstva. - uvježbavanje prosocijalnih vještina rješavanja sukoba i problema u socijalnim interakcijama (pregovaranje, razmjena mišljenja, kompromis), pristojnosti i ljubaznosti u komunikaciji sa starijima i djecom, kontrolisanje impulsa i adekvatnog manifestovanja svojih osjećanja. - da se djeca znaju predstaviti drugima (kažu nešto o sebi, šta vole, o čemu misle, šta rade u različitim situacijama, i okruženjima i sl.). - aktivnosti slušanja i pamćenja imena djece u vrtići, osoba koje mu se predstavljaju. - atmosferu međusobnog uvažavanja, poštovanja i prihvatanja drugih. - jačanje sposobnosti aktivnog slušanja, pažnje, saradnje, zajedničkog rješavanja problema, traženja mišljenja od drugih. - razgovore u kojima treba slušati drugog (prepričavanje nekog događaja). - saradnju koju zahtijeva organizovanje brojnije grupe (pripremiti radionicu, pronaći strategije da bi se pobijedilo, napraviti neki predmet), igre koje zahtijevaju takmičenje,

	<p>međusobnu pomoć (igre s pravilima, ples u krugu, igre oponašanja, društvene igre), podsticati razradu složenih scenarija igre sa planom akcije i podjelom uloga.</p> <ul style="list-style-type: none"> - podržati dječiju inicijativu za razgovor sa odraslima o temama koje ga zanimaju, pažljivo slušati dijete dok iznosi svoja znanja, misli, osjećanja i doživljaje, prepoznaje i objašnjava vlastite dobre i ispravne postupke, hvali i pruža podršku drugom djetetu. - samostalno pronalaženje vršnjaka za igru kroz identifikovanje zajedničkih osobina i interesa.
Ishod učenja 2:	Pokazuje kooperativnost i zajedničko djelovanje kroz različite aktivnosti i kritički se odnosi prema mišljenjima i stavovima preuzetim od drugih
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Uključuje se u zajedničku igru uz podsticaj odrasle osobe</p> <p>2.b. Učestvuje u spontanim i vođenim aktivnostima manje grupe (pjeva, plješe)</p> <p>2.c. Inicira zajedničku aktivnosti s odraslom osobom</p>	<p>Odgajatelji i druge odrasle osobe djeci pomažu razviti društvene vještine, vještine koje će im trebati da bi s vršnjacima i s odraslim osobama ostvarili i zadržali zadovoljavajuće odnose. Naučiti kako se s drugima slagati, kako dijeliti, čekati svoj red, saradivati i stvarati prijateljstva osnovne su društvene zadaće u ranom djetinjstvu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - saradničke igre u kojima su postupci djece usklađeni za postizanje nekog zajedničkog cilja (np. grupne aktivnost sa gotovim jednostavnim pravilima i sl.). - dječiju uključenost u igre pretvaranja, igre posmatranja, dramatizacije i grupnih aktivnosti sa odgajateljicom, medicinskom sestrom, vršnjacima i drugom djecom. - podsticaj kroz imenovanje, ohrabrivanje i hvaljenje dječijih napora i postupka u zajedničkim aktivnostima, kao i prepoznavanje i adekvatno reagiranje na dječiju inicijativu - prostor i materijale koji će biti podrška u postizanju bolje socijalne interakcije među djecom (organizacija centara aktivnosti).
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Uključuje u rutinske aktivnosti (npr. vrijeme priče, vrijeme međuobroka, vrijeme za jutarnji sastanak)</p> <p>2.b. Učestvuje u slobodnim aktivnostima male grupe ili u paru</p>	<p>Djeca ovog uzrasta počinju shvaćati da njihovo djelovanje rezultira posljedicama i uče postavljati vlastite granice. Čineći to, djeca su čas privržena i spremna za saradnju, a odmah potom zahtjevna i žele da bude po njihovom. Uloga odgajatelja je da svojim primjerom</p>

<p>2.b. Inicira zajedničku aktivnost sa drugom djecom</p>	<p>pokaže socijalne vrline, jer djeca mnogo bolje pamte dobre primjere ponašanja ljudi koje dožive i vide, nego one o kojima im se govori.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - stvaranje osjećaja pripadnosti zajednici (grupni rad, proslave rođendana i važnih datuma, praznika, zajedničke akcije i projekti, zajedničko plesanje, muziciranje, vrijeme za jutarnji sastanak, poslati zajedničku poruku bolesnom ili odsutnom djetetu, javiti se razglednicom sa odmora ili putovanja sa roditeljima). - prostor osmišljen tako da omogućava organizaciju rada i razvijanje interakcija u velikoj grupi, maloj grupi, u paru, individualno. - različite mogućnosti da dijete razvija vještine koje mu omogućavaju da učestvuje i doprinosi grupnoj igri (spremnost na poštovanje pravila, otvorenost prema drugima, komunikativnost). - zvučni znak ili pjesmicu kao poziv za okupljanje, znak za stišavanje, poziv na zajedničko čitanje priče). - pomoć djeci da internaliziraju perspektive drugih, sagledaju stvari sa različitih gledišta i odražavaju vlastita osjećanja, iskustva i mišljenja kao i mišljenja drugih.
<p>Pokazatelji u 5.godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Iskušava različite načine na koje može da doprinese kroz igru i zajedničke projekte</p> <p>2.b. Sarađuje sa drugima i dogovora se o ulogama i odnosima u epizodama igre i grupnom iskustvu</p> <p>2.c. Pokazuje predvidljivost u ponašanju prema drugima i u odgovoru na reakcije drugih</p>	<p>Djeca između četiri i pet godina često se osjećaju nepobjedivima i spremna su reagovati na svaki izazov. Za razliku od trogodišnjaka, ova uzrasna grupa spremna je na složene, saradničke društvene igre. Počinju pokazivati suosjećajnost prema drugima i mogu govoriti o svojim i o tuđim osjećajima. Oni testiraju granice, pravila i norme i racionaliziraju vlastito ponašanje. Djeca od pete godine života mogu učestvovati u saradničkom učenju usmjerenom ka zajedničkom, grupnom cilju. Saradničko učenje ima pet karakteristika: pozitivna međuzavisnost, odgovornost pojedinca prema grupi, interakcija licem u lice, izravno podučavanje interpersonalnim vještinama i vještinama rada u malim grupama i razgovor/refleksija o grupnim procesima. Jednostavna aktivnost poput one da djeca o nečemu razmisle, a zatim da u paru o tome razgovaraju, zadovoljava spomenute kriterije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti u kojima je neophodno dogovaranje, usklađivanje i prihvatanje zajedničkih pravila.

	<ul style="list-style-type: none"> - igre u parovima u kojima će djeca razvijati povjerenje prema drugima, uvažavanje potreba i mogućnosti drugih, te će u skladu sa tim i djelovati. - razgovor o normama za interakciju i pozvati djecu da ih zajedno razvijaju. - pomoć djeci da sagledaju stvari iz različitih gledišta i odražavaju svoja osjećanja, iskustva i mišljenja drugih. - učešće u dogovaranju i odlučivanju, donošenju odluka koje se odnose na njega i na zajedničke aktivnosti i ciljeve. -iskustva i igre kroz koje će djeca upoznati pravila uspješnog rješavanja konflikta (npr. igre pomirenja, igre izvinjavanja, zamišljene konfliktne situacije i sl.).
Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Prepoznaje kako je svaki pojedinac dio grupe, te kako svi članovi imaju određena prava i obaveze</p> <p>2.b. Pokazuje pripadnost grupi i rado se uključuje u aktivnosti</p> <p>2.c. Uspostavlja logičnu povezanost između ponašanja i posljedice</p>	<p>Djeca ovog uzrasta su vrlo druželjubiva i igraju se s tri ili četiri prijatelja istovremeno. U ovoj dobi se, uglavnom, više vole igrati s djecom istog spola. Imaju smisla za humor. Vole igre, ali žele pobjeđivati pa često smišljaju nova pravila koja im bolje odgovaraju. Kako rastu, djeca mogu učestovati u složenijim aktivnostima poput zajedničkog dolaženja do odgovora, grupnim projektima i međusobnom podučavanju. Odgajatelji mogu podsticati djecu da jedni drugima dodjeljuju različite uloge tokom saradničkog učenja i da se u tim ulogama izmjenjuju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pozitivnu klimu u grupi koja odražava zajedništvo, saradnju, odgovornost, pravdu, samozaštitu i zaštitu drugih, ravnopravnost, solidarnost i sl. - preuzimanje lične odgovornosti, osnaživanje vještina pregovaranja i učešće u odlučivanju. - međusobno hrabrenje i pomaganje djece. - odgovoran odnos prema zajedničkim stvarima (didaktičkom materijalu, knjigama, sportskim rekvizitima). - aktivno učešće u donošenju zajedničkih odluka, razvijati norme za interakciju. - iskustva i aktivnosti u cilju razvijanja sposobnosti usklađivanja sopstvenih želja, potreba i ciljeva djeteta sa potrebama i ciljevima drugih i cijele grupe. - spremnost na davanje i primanje u međuljudskim odnosima. - vrijeme za zajedničko planiranje, proslavljanje rođendana, proslavljanje uspjeha, rješavanje problema.

	<ul style="list-style-type: none"> - edukativne situacije, poučne priče, kojima se djeca ohrabruju odbiti neprikladno ponašanje i neprimjerenu komunikaciju. - situacije za kooperativni rad grupe djece, za uključivanje u kooperativne igre, u kojima je potrebno grupno donošenje odluka, podjela uloga, fair play, itd.
Ishod učenja 3:	Djeluje u skladu sa demokratskim načelima saradujući i odlučujući te uvažavajući i prihvaćajući različitosti
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>3.a. Primjećuje i pozitivno reaguje na sličnosti i razlike među ljudima</p> <p>3.b. Uključuje se u igru sa jednostavnim pravilima sa mlađom i starijom djecom</p> <p>3.c. Pokazuje spremnost mijenjanja uloga u igri koja je povezana sa razlikama u spolu (razna zanimanja, igre porodice i kućnih poslova i sl.)</p> <p>Primjer:</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - slijedi dnevne rutine u skladu sa uzrastom - slijedi elementarna pravila <p>U trećoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - slijedi date upute, elementarna pravila i pridržava ih se, u skladu sa uzrastom -pravi pauze kad dođe drugo dijete na red - zadržavaju pažnju po nalogu 	<p>Djeca ranog uzrasta usvajaju informaciju o svijetu koji je za njih iz dana u dan sve širi i stvaraju stavove o onome što dožive, pri čemu se oslanjaju na svoje odrasle uzore, roditelje i odgajatelje. Odrasla osoba koja privrženost djeci kombinuje s pravednim i čvrstim pravilima mogla bi poslužiti kao uzor. Pravila su, u ovom kontekstu, smjernice za ponašanje. Dvogodišnje će dijete postupno učiti pravila i uskoro shvatiti šta smije, a šta ne smije raditi. Takva spoznaja će djetetu dati osjećaj sigurnosti i samouvjerenosti. No, kako je za to potrebno izvjesno vrijeme, djeca će u međuvremenu često testirati postavljena pravila, kako bi provjerila njihovu postojanost. Nešto djeci će trebati više takvih "testova", nekoj manje, no sva djeca trebaju naučiti da postoje granice dopustivog ponašanja. Koliko dobro će djeca ovu lekciju naučiti, ovisi i o tome kako odrasli postavljaju i provode pravila. Pravila trebaju biti specifična, izrečena u pozitivnom obliku i obrazložena, a odrasle osobe treba da budu dosljedne u njihovoj primjeni. U ovom procesu veoma je važno saradivati s roditeljima .</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uspostavljanje jasnih, jednostavnih pravila grupe, zajednice sa djecom (i porodicama). - dosljednost u navikavanju na pravila zajedničkog života, dosljednost u pridržavanju pravila. - rutinske aktivnosti kao prilike za osnaživanje bliskosti, povjerenja i prilike za učenje. - veliku pažnju djeci dok govore. - mirnu, opuštajuću atmosferu te osigurati dovoljno vremena da djeca u neometanom i neprekidanom razgovoru oblikuju i izraze svoje ideje. - podršku dječije ideje i inicijative komentarima kao što je “Ja ti vjerujem”. - različite forme organizacije igre (samostalno, paralelno, u paru, u grupi).

	<ul style="list-style-type: none"> - funkcionalne igre koje se ogledaju u istraživanju i praktičnom djelovanju djeteta sa odraslima, djecom i materijalima. - pozitivan podsticaj i spriječiti svaku vrstu uznemiravanja i nezdrave obrasce interakcije.
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Pozitivno reaguje na veze, sličnosti i razlike među djecom, među ljudima</p> <p>3.b. Pokazuje razumijevanje svrhe pravila</p> <p>3.c. Objašnjava, uz podršku, kako kršenje pravila ima posljedice</p> <p>3.d. Namjerno, sigurno i s poštovanjem koristi materijale kako je određeno grupnim pravilima (brižno se odnosi prema slikovnicama i knjigama, didaktičkom materijalu i sl.)</p> <p>3.e. Samostalno se igra s drugom djecom s čestim međusobnim interakcijama</p>	<p>Kad krenu u vrtić, djeca se suočavaju s nizom pravila i očekivanja neophodnih za život u grupi. Ona se često razlikuju od onih koja vrijede u njihovim domovima. Većina djece je voljna prihvatiti sve što se u vrtićkoj sredini od njih traži, pogotovo kad znaju šta smiju, a šta ne smiju raditi i šta mogu očekivati od drugih. Zato, jedan od najboljih načina da se djeci olakša prilagođavanje grupi, je da im se pruži prilika da učestvuju u donošenju pravila i u njihovoj promjeni kad je to potrebno. Dosljednost oko onoga što se smatra prihvatljivim u grupi stvorit će okruženje koje samo po sebi kazuje djeci kako se treba ponašati. Dosljednost stvara klimu koja, direktno i suptilno u isto vrijeme, stvara temelje jasnim očekivanjima prema ponašanju djece.</p> <p>Djecu treba naučiti samokontroli, to je vještina koja se uči. Ukazujući djeci na posljedice nepoželjnog oblika ponašanja, pomažući im da uoče takvo ponašanje i da za njega nađu rješenja, odgajatelji im pomažu da se nauče samostalno kontrolisati. Uključivanje djece u rješavanje problema rezultirat će dugotrajnim pozitivnim rezultatima i djelovat će mnogo bolje od tradicionalnih metoda nagrađivanja i kazne. Ciljevi zajedničkog utvrđivanja pravila ponašanja u grupi su usvajanje viših nivoa samokontrole.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jasna, nedvosmisljena, slikovno prikazana pravila grupe, u čijem kreiranju su participirala djeca. - dosljednost u primjeni pravila, raditi na prihvatanju pravila kroz praktične zadatke: kako se poredati u red za ručak, kako pospremiti igračke nakon igranja, kako se ophoditi prema drugu/drugarici. - omogućiti igru i interakciju sa mlađom i starijom djecom, gdje god je to moguće i spriječiti nezdrave obrasce interakcije. - igru i interakciju sa djecom sa teškoćama u razvoju, sa djecom različitog porijekla.

	<ul style="list-style-type: none"> - sticanje konkretnih iskustava u mijenjanju uloga povezanih da razlikama u spolu (mijenjanje uloga u specifičnim igrama i aktivnostima koje uključuju igre kuhanja, njege djece, građenja, raznih zanimanja). - komentare koji su ohrabrujući i koji podstiču na razmišljanje, kao što su: „Ideja ti je vrlo zanimljiva. Zašto tako misliš? Ima li još netko kakvu ideju? Jednom mi je netko rekao da.. Što ti misliš o toj ideji?“ - pravednost i “fair play” odnos, koji će pomoći djeci da shvate zašto nije pravedno isključivati nekoga iz igre. - čitati djeci priče iz različitih kultura, slikovnice koje govore o uvažavanju različitosti.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Uvažava različitost i potrebe drugih članova grupe</p> <p>3.b. Primjenjuje pravila u novim, ali sličnim situacijama</p> <p>3.c. Prihvata pravila u kooperativnim igrama, ali sa različitim prihvatanjem ishoda igre</p> <p>3.d. Pronalazi vršnjaka za igru na osnovu sličnih, ali i različitih interesovanja</p>	<p>Samoregulacija predstavlja osnov demokratskog djeloavnja I života u zajednici, počevši od odgojne grupe. Ona igra važnu ulogu u dječijem socijalnom i emocionalnom razvoju i učenju. Samoregulacija (samokontrola, samousmjeravanje) podrazumijeva djetetovu sposobnost kontrole emocija, inhibicije impulsa, održavanja pažnje, pozitivne interakcije s drugima, izbjegavanje neprikladnih ili agresivnih postupaka, autonomija u učenju i samorefleksija. Samoregulacija je jedan od osnova za razvoj društvenosti, uvažavanje različitosti, želja i potreba drugih u interpersonalnoj komunikaciji i zajedničkim aktivnostima. U vrtiću dijete dobija konkretna iskustva o demokratskim načelima na kojima se temelji zajednica i savremeno društvo i da se svi trebaju pomagati i saradivati kako bi se mogli osjećati sigurno i dobro.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zajedničko donošenje odluka (npr. kad odgajatelj od djece zatraži da glasanjem izaberu neku od ponuđenih opcija, djeca uče da imaju moć učiniti nešto kao grupa). Uče i da grupni demokratski proces nije uvijek u skladu s njihovim vlastitim izborom. - organizovati kooperativne igre da bi se razvijala tolerancija na frustraciju i prihvatanje pravila, te preuzimanje odgovornosti (npr. učiti dijete optimizmu – kada dijete nešto ne može učiniti objasniti mu da je to privremeno i da će se to s vremenom promijeniti). - različita iskustva, aktivnosti i igre, pričanje priča, posmatranje fotografija kroz koje će djeca upoznati drugačije kulture, život djece u drugim sredinama i dr.

	- različite zajedničke akcije, projekte sa drugom djecom u predškolskoj ustanovi, uz učešće roditelja i drugih odraslih u kojima će djeca imati priliku međugeneracijskog učenja te razvoja osjećaja pripadnosti i doprinosa svojoj zajednici.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Učestvuje u donošenju odluka i prepoznaje važnost zajednički dogovorenih pravila ponašanja i rada u grupi</p> <p>3.b. Pokazuje sposobnost da slijedi instrukcije i preuzima odgovornost u timu</p> <p>3.c. Iskazuje fleksibilnost u ulogama vezanim za spol i autoritet (vođa i onaj koji slijedi)</p> <p>3.d. Pokazuje toleranciju i uvažava različitosti (dobne, spolne, djeca sa poteškoćama, invaliditetom, djeca različitog nacionalnog porijekla i sl.)</p>	<p>Pravila su važna u demokratskom društvu jer pomažu da se ljudi i društva zaštite od anarhije, pomažu nam da živimo zajedno i da se osjećamo sigurnim. Pravila u grupi ograničavaju pometnju i podstiču djecu na samokontrolu. Pokazivanje međusobnog poštovanja dio je uspješnog življenja u demokratskoj zajednici. Da bi djeca postala samostalni, reflektivni i odgovorni građani u demokratskom društvu, potrebno je uključiti ih u postavljanje pravila grupe, te ih naučiti da ih slijede. Kada se pravila donose, ona trebaju biti usmjerena na problem, a ne na dijete. Pravila trebaju biti prikazana slikovito i u pisanom obliku, tako da ih se svi, uključujući i posjetioce, trebaju pridržavati. Pomažući u kreiranju pravila, djeca stiču vještine rješavanja problema i razvijaju samokontrolu. Odgajatelji ne smiju dozvoliti aktivnosti ili ponašanja kojima se na bilo koji način ograničava djetetova percepcija onoga što ono može biti ili raditi (na primjer, da su samo muškarci policajci, da su samo žene odgajateljice, da su siromašni ljudi nezaposleni, da ljudi koji žive u gradovima rade u kancelarijama). Umjesto da djeci nudimo oponašanje već poznatih modela, trebamo im dopustiti da pokažu vlastito razumijevanje i viđenje nekog pojma ili situacije. Odgajatelji trebaju u procesu planiranja predvidjeti aktivnosti i igre kojima se podstiču dječaci i djevojčice da se zajednički igraju u različitim vrstama aktivnosti (na primjer: dramskim, sportskim, umjetničkim, igrama građenja i sl.). Rodna ravnopravnost se smatra fundamentalnim preduvjetom demokratskog i ravnopravnog društva, pa je promoviranje jednakosti i socijalne pravde među dječacima i djevojčicama temelj svih kasnijih nastojanja. Na taj način, putem osvještavanje rodni stereotipa stvara se rodno osjetljivo okruženje u predškolskoj ustanovi. Poštivanje različitosti više je od puke tolerancije. Poštivanje različitosti znači više od upoznavanja sa hranom i obilježavanjem praznika različitih etničkih grupa. Važno je saradivati sa porodicama radi jasnijeg i boljeg povezivanja sa porodičnim ambijentom i vrijednostima, kao i zbog izbjegavanja eventualnih stereotipa i predrasuda. Pri tom je reflektivna uloga odgajatelja koji kontinuirano individualno i timski promišlja o stereotipima, stigmatiziranju pojedinaca, razumijevanju i prihvatanju različitosti uslov je bez kojeg se ne može govoriti o vrijednostima demokratskog društva u predškolskoj ustanovi.</p>

	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prilike djeci da prepoznaju, cijene i uvažavaju različitosti među ljudima, uvažavaju tuđa gledišta i stavove, spriječiti, zaustaviti i pratiti moguću diskriminaciju, izuzeće, maltretiranje, uznemiravanje i nezdrave obrasce interakcije. - participaciju djece u donošenju i dizajniranju zajedničkih pravila. - dosljednost u prihvatanju i poštivanju zajedničkih pravila, prilagođavanje autoritetu ili većini grupe. - podsticaj svoj djeci da prošire svoja iskustva i sposobnosti tako što će se igrati sa što više različitih materijala, sa različitom djecom i na mnogo načina. Odgajatelji su dužni suprotstaviti se rodnim i drugim stereotipima, odnosno, spriječiti bilo kakvo diskriminatorско ponašanje koje bi moglo proizaći radi postojanja vlastitih stereotipa i predrasuda. - aktivnosti i igre kojima podstičemo dječake i djevojčice da se zajedno igraju u različitim vrstama igara i aktivnosti. - iskustva u kojima će djeca biti u prilici donositi odluke, preuzimati odgovornost za tok igre, vlastitu participaciju u aktivnosti, način ostvarivanja komunikacije, rješavanje problemskih situacija, neslaganja, konflikata. - pomoć djeci da internaliziraju perspektive drugih, uvažavaju svoja i tuđa mišljenja. - pomoć djeci da nauče postaviti vlastite granice, poštivati granice drugih i pronađu rješenja za sukobe. - jačati sposobnosti da stvaraju nova pravila za različite situacije.
Ishod učenja 4 :	Djeluje u skladu sa društvenim, kulturnim i porodičnim vrijednostima razvijajući osjećaj pripadnosti zajednici.
Pokazatelji od 0-3 godina	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>4.a. Dosljedno čeka na svoj red, uz pomoć samo jednog podsjećanja</p> <p>4.b. Odraslu osobu tretira kao vršnjaka i od nje traži pomoć i informaciju</p> <p>4.c. Dijeli nagradu prema vlastitom interesu (sebi će uzeti veći dio)</p> <p>4.d. Imenuje članove porodice</p>	<p>U prvim godinama djetetova života socijalizacija je istraživački proces. Kada djeca krše društvene norme, to čine zbog nedostatka iskustva ili sposobnosti, a ne zbog karakternih mana ili s namjerom da uzrujaju odrasle. Da bi vodile dječje ponašanje u pozitivnom smjeru, odrasle osobe će se trebati poslužiti različitim metodama: metodom modeliranja uzora, metodom supstitucije i preusmjeravanja, metodom pravila i metodom odgovarajućih posljedica.</p>

	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sigurno i prisno socijalno i fizičko okruženje dizajnirano na način koji asocira na porodično okruženje. - iskustva i igre koje će djeci pomoći da grade osjećaj pripadnosti grupi, sposobnost dijeljenja i suosjećanja, u skladu sa uzrastom. - izlagati slike i predmete koje se odnose na svako dijete, fotografije i predmete iz porodičnog života koji će obezbijediti povezanost vrtićkog i porodičnog okruženja, osjećaj pripadnosti porodici i grupi (albumi fotografija, „dječiji muzej“, volontiranje roditelja u grupi, zajedničko obilježavanje praznika).
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>4.a. Uočava da odrasli i djeca čine zajednicu i da su svi važni; intuitivno razumije šta znači autoritet</p> <p>4.b. Primjenjuje pravila i socijalne konvencije: ko je na redu, kako dijelimo s drugima (razvija elementarne osjećaje za pravdu i pravednost)</p> <p>4.c. Projicira naučene modele ponašanja u porodici na ponašanja u vrtićkoj sredini</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - blizak odnos i povjerenje odgajatelja i djece, kako bi djeca naučila vjerovati drugim ljudima i biti zadovoljna sobom. - dovoljan broj materijala i dovoljno velik prostor za zajedničku dječiju igru. - mnoštvo aktivnosti, resursa igara koji pomažu u radu sa djecom na razvoju socijalnih vještina i socijalne pravde. - promovisanje ravnopravnog učešća, individualizaciju i diferencijaciju. - razumijevanje uloge i funkcije zajednice i njenih članova (porodica, vrtić). - društveno imaginativne igre (stvaranje zamišljenih scenarija i preuzimanje uloga koje odgovaraju tom scenariju). - prilagođavanje novim situacijama, saradnju, poštivanje prava, napora i ideja drugih, pregovaranje ideja i uloga za igru. - iskustva i aktivnosti pomoću kojih će djeca sticati nova i proširivati postojeća saznanja o društvu u kojem žive, i društava u kojem drugi žive. - uključenost porodica u život i aktivnosti djece i vrtića. - verbalizirati i pohvaliti pozitivne društvene interakcije i situacije.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	

<p>4.a. Uvažava tuđa gledišta i stavove (npr. prilagodi se autoritetu ili većini grupe).</p> <p>4.b. Voljno i savjesno upravlja svojim ponašanjem</p> <p>4.c. Pokazuje interesovanje u socijalnim odnosima i ulogama u porodičnoj, rodbinskoj ili prijateljskoj sredini</p> <p>4.d. Interesuje se za kulturne i tradicionalne vrijednosti šire društvene sredine</p>	<p>Odgajatelji mogu modelirati različite strategije kao što je način korištenja ‘ja-poruka’ i na taj način pomoći djeci da identificiraju, verbalno izraze i pokažu svoje osjećaje. Također mogu osmisliti situacije igranja uloga kako bi se djeca uživjela u tuđe pozicije, vježbala rješavanje sukoba ili im pričati i čitati priče u kojima ona mogu pronaći rješenja svojih neslaganja. Kad odgajatelj ili druga odrasla osoba kod djece razvija vještine rješavanja sukoba, onda se djeca: uče prikladno izraziti, opisati situaciju i imenovati osjećaje, upravljati svojim osjećanjima, cijeniti tuđe potrebe i više o njima brinuti, uče o poštovanju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - omogućiti djeci da u grupim i partnerskim igrama dožive oblike predvođenja i slijeđenja (različite uloge – vođe i sljedbenika), u skladu sa njihovim interesovanjima i mogućnostima. - iskustva i aktivnosti koje će produbljivati osjećanje pripadnosti određenoj zajednici (grupi u vrtiću, timu, porodici, gradu, domovini). - igre i dramatizacije u kojima se ogleda život porodice, obaveza djece i odraslih u porodici, opisivanje i crtanje kako se porodica zajedno raduje, nježnost, kako se brinu jedni o drugima. - aktivno učešće djece u organizaciji i realizaciji svečanosti, radionicama (dekoracija prostora, izrada čestitki, pripremanje tradicionalnih jela i sl.). - demonstracije vještina iznalaženja rješenja konflikta putem dogovora, bez pobjednika i gubitnika. - igre i obilježavanje praznika i značajnih događaja u saradnji porodice-vrtić, podsticati jačanje emocionalnih veza sa članovima porodica i prijatelja. - ilustracije, postere, audio-video zapis, za stvaranje predstava o kulturnim i tradicionalnim nasljedstvima naše domovine.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>4.a. Uvažava pravila odraslih i pravila grupe, ali i brani vlastita mišljenja, ideje i ličnost</p> <p>4.b. Pronalazi alternativna rješenja konfliktu</p> <p>4.c. Prepoznaje nepravdu i počinje da se kritički odnosi prema pravednom i nepravednom ponašanju</p> <p>4.d. Opisuje običaje u svojoj porodici i upoređuje ih s običajima drugih porodica</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti na temu građanskog odgoja i obrazovanja za predškolsku djecu, npr. “Pravedne mede”. - konkretne primjere i aktivnosti za upoznavanje o tome kako je izgrađeno društvo (dijete saznaje o raznim funkcijama bliže društvene sredine, sa zanimanjima, radnom i kulturnom sredinom, razne i različite praznike i običaje, razvija interes i zadovoljstvo pri otkrivanju svijeta van svakodnevnog sredine, porodice i vrtića).

<p>4.e. Prepoznaje uloge i odgovornosti članova porodice.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - zajedničko obilježavanje praznika koji se obilježavaju u porodicama. - aktivnosti usmjerene na razumijevanju uloga i odgovornosti članova porodice, izrada “porodičnog stabla”. - saznanja i iskustva djeteta o porodici, porodičnim korijenima i identitetu kroz zajedničke aktivnosti roditelja i djeteta (npr. „Porodični spomenar“, „Putujuća sveska“ i sl), prepričavanje i razmjena porodičnih priča. - upoznavanje naselja, rodnog grada, značajnih institucija, manifestacija, poznatih ljudi (pisici za djecu, uspješni sportisti), kako su ljudi živjeli u ranijim vremenima-uz pomoć priča, posjetilaca, izleta, knjiga. - posjetu bibliotekama, pozorištu, galeriji, muzeju, trgovinama, pošti, željezničkoj stanici, bolnici, vatrogascima, policajcima, aerodromu, centru za brigu o starijim osobama. - aktivnosti vezane za običaje i kulturu grada, njenih ljudi i drugih etničkih skupina: slušanje priča, legendi vezane za Sarajevo (ličnosti, događaji, objekti), posjete kulturnim i historijskim znamenitostima, tradicionalne igre, jela, bosanski običaji i tradicija; muzička baština folklor. - proširivanje saznanja o pripadnosti kulturi i tradiciji naroda svoje zemlje, o povezanosti sa kulturama i tradicijama drugih naroda i zemalja. - iskustva i igre za ispoljavanje samostalnosti u primjenjivanju određenih društvenih normi i pravila. - izbjegavanje norme i zabrane donesene bez objašnjenja, pronalaziti riječi i postupke koje djeca razumiju.
Komponenta 3:	Odnos prema prirodi
Ishod učenja 1:	Prepoznaje važnost prirode i uvažava prirodu kao prostor za život, razvoj, igru i učenje
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>1.a. Pokazuje zainteresovanost prema svijetu oko sebe i prema novim iskustvima</p> <p>1.b. Iskazuje radost tokom boravka na otvorenom sa odraslom osobom, bez obzira na vremenske uslove</p> <p>1.c. Postavlja pitanja “Zašto?”, “Šta je ovo?”, “Ko?”</p>	<p>Priroda igra nezamjenjivu ulogu u razvoju djece. Dijete najranijeg uzrasta postaje svjesno svijeta kroz svoju osjetljivost, gdje su neraskidivo povezani emocionalni, tjelesni, socijalni i kognitivni aspekt. Dječija svijest o bogatstvu i ljepoti njihovog prirodnog okruženja započinje veoma rano. Podržavajući njihov interes, posmatranje i istraživanje pomažemo im da izgrade svoju svijest o sebi, o vremenu, prostoru i živim bićima u cjelini. U početnoj fazi razvoja osjetljivosti djece za okolinu važno je motivirati dijete i dovesti ga u neposredni</p>

<p>1.d. Prepoznaje pojave u prirodi prema zvuku (kiša, grmljavina, oglašavanje životinja).</p>	<p>kontakt sa prirodom. Uloga odgajatelja je da promišljeno planira i organizira svakodnevni kontakt djece sa okolišom (česti izlasci u prirodu, posmatranje, otkrivanje, pribavljanje različitih iskustava „iz prve ruke“) što može biti presudno za njegov budući odnos prema prirodi.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - svakodnevni boravak na svježem zraku i prirodi u cilju jačaja otpornosti organizama i stjecanja raznovrsnih iskustava, razvoja perceptivnih vještina koje su važne za istraživanje, otkrivanje i saznavanje u prirodnom okruženju - usmjeravanje dječije pažnje na zanimljivosti u okruženju, razgovarati sa njima (npr. šta rade djeca, gdje je maca, pogledaj cvijeće, i sl.). - adekvatnu garderobu i siguran prostor za boravak djece na otvorenom prostoru, kraće šetnje. - muzičko - ritmičke aktivnosti, pokretne igre u vanjskom okruženju, kao i igre i aktivnosti prirodnim materijalom. - aktivnosti na dvorištu (npr. sakupljanje lišća, zalijevanje cvijeća i sl.) - igračke od prirodnih materijala.
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Proširuje shvatanje o svijetu u kojem živi kroz istraživačke aktivnosti i igru. 1.b. Posmatra i ispituje, uz pomoć odrasle osobe, uzročno-posljedične veze u prirodi</p>	<p>Početak dječjeg razumijevanja prirode zahtijeva susret s prirodom i iskustvo aktivnog odnosa s njom. Ova iskustva o prirodi mogu se promatrati kao dio općeg razvojnog procesa djeteta u kojem ono uči razlikovati sebe i druge. U procesu odgoja i obrazovanja djece za održivi razvoj valja uzeti u obzir način dječjeg razmišljanja i osjećanja. U susretu sa prirodom dijete doživljava pored emocionalne osjetljivosti i bogata spoznajna iskustva. Kreiranje takvih dječjih iskustava nastoji se kod djece osvijestiti međuovisnost čovjeka i žive i nežive prirode odnosno međusobno djelovanje djeteta i okoline. Na ovom uzrastu upoznavanje okoline se kreće u okvirima preživljenog iskustva, aktivnosti su više usmjerene na senzorni doživljaj, te je potrebno više raditi na razvoju funkcije opažanja i predstavljanja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prirodne materijale za igre pomoću kojih će djeca istraživati oblike, svojstva, boje, mirise, teksturu.

	<p>- prilike za eksperimentisanje djece. Eksperimentima stvarati situacije u kojima će djeca dolaziti do zaključaka o uzročno-posljedničnim vezama u prirodnim pojavama (npr. jednostavni eksperimenti sa vodom, ledom ili drugim tvarima).</p> <p>- boravak u dvorištu, parku, i na taj način omogućiti djeci različite praktične, životne i radne aktivnosti (rad u cvijetnjaku, bašti, sakupljati lišće, čistiti snijeg i sl.).</p>
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Pokazuje radoznalost da otkriva prirodne pojave (kiše, sunce, snijeg, vjetar) aktivnim djelovanjem i sticanjem praktičnih iskustava.</p> <p>1.b. Posmatra i istražuje neposrednu okolinu koristeći različite materijale.</p>	<p>Upoznavanje okoline možemo definisati kao niz interakcija između djeteta i sve širih i složenijih aspekata okoline, na osnovu kojih ono postepeno izgrađuje svoju sliku svijeta i istovremeno razvija svoje psihičke i fizičke funkcije. Bez aktivne interakcije sa okolinom socijalni i fizički razvoj uopće nije moguć. Taj razvoj je određen kulturom zajednice u kojoj se dijete razvija. Na ovom uzrastu počinju se uvoditi elementi sistematskog posmatranja (dugotrajniji eksperimenti sa biljakama, klijanje i sl.) na kojima djeca uočavaju jednostavne uzročno-posljedične veze i odnose (npr. povoljni uslovi za klijanje) te na osnovu takvih aktivnosti spoznaju ulogu čovjeka u prirodi.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - djeci da posmatraju, prate, upoređuju, primjećuju promjene u prirodi i da ih verbalno opisuju. - edukativne emisije, enciklopedije za djecu, zagonetke, priče. - podsticaj razvoju vještina primjene i upotrebe specifičnih aparata i oruđa u istraživačkim aktivnostima poput lupe, epruvete, pipete, pincete, termometra i dr.
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Izražava poštovanje prema prirodi, drugim ljudima i samom sebi</p> <p>1.b. Istražuje i pretpostavlja o uzajamnoj povezanosti Zemlje, ljudi, biljaka i životinja</p> <p>1.c. Istražuje živu i neživu prirodu, posmatra, primjećuje i reaguje na promjene u otvorenom prostoru u različitim vremenskim prilikama</p>	<p>Na ovom uzrastu, aktivnosti upoznavanja okoline su kompleksnije, djeca mogu zajednički postavljati zadatke, predlagati teme, rješavati probleme putem otkrića kroz kooperativnu igru i razmjenu iskustava i znanja. Pored direktnog odnosa sa fizičkom sredinom i suradničkog učenja, izvor saznanja o prirodi i značaju prirode i njenih resursa su i raznovrsni izvori iskustva kao što su posjete, obilasci, druge osobe, različiti mediji i sl.</p> <p>Osigurati:</p>

<p>1.d. Razlikuje i opisuje prirodne pojave i procese (kruženje vode u prirodi, životni ciklusi, godišnja doba, osobine materije i vode, zvuka, zraka, svjetlosti, magnetizma i sl.)</p> <p>1.e. Prepoznaje zagađivače u životnom okruženju</p>	<ul style="list-style-type: none"> - iskustva koja će biti informativna za djecu o bitnim resursima u životnoj sredini i uticaju čovjekovog djelovanja na sredinu i resurse. - istraživačke aktivnosti i materijale u okviru kojih će dijete biti u prilici da aktivno istražuje, otkriva i razumije uzročno-posljedične veze i povezanosti žive i nežive prirode, naročito neke očigledne, konkretne pojave. - aktivnosti u cilju ilustracije doživljaja boravka u prirodi, posjete zoo vrtu, voćnjaku. - biblioteku slikovnica, enciklopedija i knjiga o prirodi. - aktivnosti koje će pomoći djeci da upoznaju i prihvate brižan/zaštitnički odnos prema okruženju, koristeći različite izvore iskustva (obilasci, posjete, gosti, mediji i sl.) - da djeca razviju vještine samozaštite u vezi sa ugrožavajućim i opasnim pojavama i procesima (pandemija, zagađen zrak). - razvijanje odgovornog ponašanja za optimalno korištenje prirodnih resursa (štedi vodu prilikom pranja zubi, pranja ruku).
Ishod učenja 2:	Pokazuje poštovanje i divljenje prema životu i svemu živom
Pokazatelji od 0-3godine	Preporuke
<p>Dijete će moći:</p> <p>2.a. Pokazuje oduševljenje prirodnim fenomenima i pojavama (snijeg, kiša, sunčan dan), životinjama (mačka, pas, pile, ptica i sl.) i biljkama</p> <p>2.b. Brižno se odnosi prema biljkama i životinjama (imitativne igre)</p>	<p>Važno je je da odgoj za zaštitu i unapređivanje životne okoline postane osnova odgojno-obrazovnog procesa od najranijeg perioda. Kontinuiranim odgojno-obrazovnim radom na sadržajima kojima se promovira ljepota prirode, poštovanje prema životu i svim živim bićima djeluje se na oblikovanje svijesti o tome da je okolina cjelovita i u međusobnoj ovisnosti, da je ona korisna i važna za čovjeka. U ovom uzrastu formiraju se prve spoznaje o okolini kao vrijednosti koju treba čuvati, štititi i razvijati.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izlaganje na bezbjedno, vidno mjesto u sobi male aranžmane od cvijeća, grančica s pupoljcima, korpe s voćem, jesenje plodove, školjke i slično, u zavisnosti od godišnjeg doba. - koristiti različite primjerene slikovnice o prirodi, godišnjim dobima, životinjama, djeci i porodicama. - postepeno uključivati djecu u brigu i njegu biljaka, životinja, okoline.
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	

<p>2.a. Doživljava ljepotu prirode i upućuje na svoja iskustva, saznanja (kućni ljubimci, cvijeće, vremenski uslovi, godišnja doba i sl.)</p> <p>2.b. Razmjenjuje s drugima vlastita iskustva o prirodi, o iskustvima posjeta planinama, moru, parkovima, izletima u prirodu.</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izlete u prirodu tokom čitave godine pri čemu će djeca imati priliku da posmatraju prirodu u različitim godišnjim dobima (izlet na planinu, šetnja uz obalu rijeke, po gradskoj šetnici, posjeta zoo vrtu, botaničkoj bašti, bašti, voćnjaku). - sticanje iskustva svim senzornim putevima, boravkom u prirodi. - podsticaj dječijoj radoznalosti koja se odražava u postavljanju pitanja – ovo je doba pitanja „zašto ?“ - aktivnosti koje će probuditi dječiju radoznalost i potaći ih da postavljaju pitanja: Kako?, Zašto? (npr. pričati im priče, događaje, doživljaje, predstavljati im zanimanja ljudi, sprave ,pribore, alate i sl.).
<p>Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Pokazuje interesovanje za zbrinjavanje biljaka i životinja (npr. brine o kućnom ljubimcu, njeguje biljku u vrtiću ili svom domu)</p> <p>2.b. Istražuje, pita, predviđa i pretpostavlja kako bi bolje shvatilo uzajamnu povezanost Zemlje, ljudi, biljaka i životinja.</p> <p>2.c. Pokazuje da sve više cijeni i brine za sredinu i prirodu, u skladu sa rastućim iskustvom.</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - iskustva boravka u prirodi, doticaja sa različitim prirodnim staništima biljaka i životinja (šuma, livada, bašta), sredinama za život i rad ljudi; izlete i boravak u prirodi tokom kojeg djeca sama istražuju, posmatraju biljke, životinje i dr. - uzor u ponašanju (u liku odgajatelja ili druge odrasle osobe) kako bi se kod djeteta razvilo poštovanje, briga i čuvanje prirodne sredine. - pristup različitim prirodnim materijalima u njegovoj sredini (igračke od prirodnih materijala, modeliranje prirodnim neoblikovanim materijalima). - aktivnosti u prirodi ili posjeta znamenitostima koje zahtijevaju odgovorno ponašanje prema živoj i neživoj prirodi (npr. šetnja u okolini – cilj je ne gaziti travu, ne lomiti granje, ne brati behar, ne šarati po klupi, fasadama). - iskustva istraživanja odnosa ljudi sa drugim živim bićima i neživim tvarima, da posmatra, primjećuje i reaguje na promjenu.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Učestvuje aktivno u ekološkim aktivnostima (čišćenje sobe, uređivanje dvorišta, skupljanje starog papira, i sl.)</p> <p>2.b. Razlikuje živo od neživog u neposrednoj okolini</p>	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti razvrstavanja i recikliranja papirnog otpada, sakupljanje drugih vrsta otpada i njegovo recikliranje, iskorištavanje u druge svrhe (npr. sakupljanje plastičnih flaša i njihovo iskorištavanje za igru obaranja čunjeva).

<p>2.c. Prepoznaje mjesta u životnom okruženju na kojima se odlaže otpad</p> <p>2.d. Prepoznaje prihvatljiva ponašanja za zaštitu neposredne okoline</p> <p>2.e. Objašnjava osnovna dječija prava i odgovornosti u svom okruženju</p>	<ul style="list-style-type: none"> - aktivno učešće u ekološkim akcijama – sadnje cvijeća, uređivanja dvorišta, sakupljanja starog papira, izrada komposta i odlaganja otpada na odgovarajuća mjesta u svome okruženju. - podsticaj radoznalosti, uviđanje međuzavisnosti i povezanosti žive i nežive prirode i shvatanje svijeta kao našeg zajedničkog staništa, a ne kao spoljašnje okoline. - obilježavanje sa djecom Dan planete Zemlje, Dan voda, Dan djeteta, Nedjelju djeteta. - prilike u kojima će se djeca brinuti o biljkama i životinjama (briga o ribicama u akvariju, izrada hranilica za ptice, sadnja i briga o cvijeću i dr.). - iskustva koja će biti usmjerena na pokazivanje uvažavanja i poštovanja prema odraslim osobama (npr. u sredstvima javnog prevoza, na javnim mjestima, u ophođenju općenito). - aktivnosti upoznavanja i usvajanja određenih dječijih prava i odgovornosti.
Ishod učenja 3:	Postaje društveno odgovorno i djeluje u skladu sa načelima rješavanja problema u životnoj sredini (održivi razvoj)
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>3.a. Baca otpatke u za to predviđena mjesta</p> <p>3.b. Odlaze igračke i lične stvari na za to predviđena mjesta</p>	<p>Prva ekološka iskustva pridonose formiranju ekoloških spoznaja djeteta koje s vremenom postaju sve jasnija i čine sastavni dio procesa ekološke osjetljivosti. Da bi se razvila ekološka osjetljivost potrebna je ekološka reakcija djeteta na okoliš koja zavisi od različitih faktora, prvenstveno od poticaja i modela odraslog/odraslih u dječijem okruženju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticati praktične životne i radne aktivnosti (djeca u 3. godini) u kojima se brinu u čistoći prostora, vraćanju igračkaka na mjesto nakon igre, simboličke igre u dramsko-obiteljskom centru, na zabavan način- - razne kutije za spremanje igračka, prikupljanje reciklažnih materijala, odlaganje ličnih stvari djeteta.
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>3.a. Prepoznaje pozitivne i negativne postupke čovjeka na prirodu</p> <p>3.b. Pokazuje odgovorno ponašanje prema održavanju prostora u kojem boravi, uz podršku odraslih</p>	<p>Odgajatelj kreira poticajno okruženje u kojem će dijete sukladno svojoj dobi, sposobnostima, interesima, iskustvima i potrebama moći uočavati, istraživati i rješavati probleme iz određenog područja pa tako i razvijati vještine i svijest o važnosti očuvanja okoline i okoliša.</p>

	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti proširivanja i bogaćenja iskustva o biljnom i životinjskom svijetu u neposrednoj okolini kroz šetnju parkom, posjeti zoološkom i botaničkom vrtu, odlazak u šumu, na planinu. -šetnje u neposrednom okruženju u cilju uočavanja postupaka brige članova zajednice o čistoći i izgledu naselja, parkova, balkona, vrtova. - igre, aktivnosti i iskustva koja će proširiti dječija interesovanja za život životinja i biljaka. - eksperimente koji će podsticati kod djece interes za prirodne procese. - praktične i radne aktivnosti radi navikavanja djece na odgovoran odnos prema prostoru u kome borave.
<p>Pokazatelji u 5. godini</p>	<p>Preporuke</p>
<p>Dijete će moći:</p> <p>3.a. Prepoznaje i pridržava se osnovnih postupaka razvrstavanja otpada i reciklaže</p> <p>3.b. Pokazuje odgovorno ponašanje prema okolišu (pravilno odlaganje otpada, štednja vode i papira)</p> <p>3.c. Prepoznaje obilježje za reciklažu</p>	<p>Sušтина ekološkog odgoja za održivi razvoj u predškolskoj ustanovi nije usvajanje određenih činjenica, nego razumijevanje prirodnih procesa i njihove međuzavisnosti, što u konačnici dovodi do izgradnje pozitivnih stavova i odgovornog ponašanja prema okolišu. Krajnji cilj je da se djetetov odnos prema prirodi razvija kao posljedica vlastitog iskustva, a ne kao moralni zahtjevi koje nameću odrasli. Razvoj osjetljivosti djece ovog uzrasta za održivi razvoj podrazumijeva specifične sadržaje i sredstava, stalno korištenje situacija koje spontano izazivaju doživljavanje i izražavanje djece o održivom razvoju, kao i planirane aktivnosti, akcije sa različitom tematikom i u različitim aspektima održivosti (društvenim, kulturnim, ekonomskim, ekološkim, zdravstvenim i dr.). Stjecanje ekoloških iskustava, dojmova i spoznaja započinje posmatranjem (spontanom i vođenim). Perceptivne aktivnosti treba povezati sa praktičnim, misaonim i izražajnim aktivnostima. Praktične aktivnosti obuhvataju djelatnosti čišćenja (uređenja okoliša), tehničkog karaktera (rukovanje osnovnim pomagalicama, priborom, instrumentima u ekološkim akcijama), eksperimenti i sl. Misaone djelatnosti su složenije od perceptivnih i praktičnih gdje djeca dolaze do različitih ekoloških informacija određenog ekološkog problema (npr. nabranje, klasifikacija, povezivanje, upoređivanje, opisivanje, zaključivanje i sl). Izražajne djelatnosti podrazumijevaju aktiviranje određenih ekoloških doživljaja što izaziva različite načine izražavanja ekološke problematike (likovno, dramsko, vokalno, tjelesno, usmeno izražavanje sa ekološkom tematikom)</p>

	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eko radionice u kojima će djeca da koriste već iskorištene materijale iz okoline za pravljenje nečega novog poput: igračaka, ukrasa, stalaka za olovke, ramova za slike, ukrasnih čestitki i dr. - korištenje pravila za propisno odlaganje otpada. - velike edukativne eko postere izložene na zidovima za slikovni prikaz pravilnih postupaka prema okolini (na primjer, razvrstavanja otpada na odgovarajuća mjesta za papir, plastiku, staklo, metal, na pravilne postupke koje se odnose na štednju prirodnih resursa). - gledanje kratke reportaže o prirodnoj sredini, njenom narušavanju kao i mjerama njenog očuvanja (npr. plastika u okeanima i sl.). - posjete i upoznavanje sa zanimanjima ljudi koji se bave zaštitom okoliša (npr. eko policajac). - obilježavanje važnih međunarodnih datuma koji su povezani za održivi razvoj: Dan planete Zemlje (22.4.), Svjetski dan zaštite čovjekovog okoliša (5. 6.), Svjetski dan zdravlja (jedna dan u sedmici od 4.- 11. 4.), Dan ljudskih prava (10.12.), Svjetski dan štednje (31. 10.), Svjetski dan voda (22.3.) i dr.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Prepoznaje osnovne postupke selektiranja otpada i reciklaže i pridržava ih se</p> <p>3.b. Prepoznaje prirodne resurse u neposrednom okruženju</p> <p>3.c. Povezuje odgovorno ponašanje prema okolini sa svakodnevnim aktivnostima u smislu zaštite životne sredine (štednja vode, energije, pravilno odlaganje smeća i sl.)</p> <p>3.d. Dovodi u vezu uticaj čovjekovog djelovanja na životnu sredinu i uzajamnu povezanost živih bića i nežive prirode.</p>	<p>Održiv razvoj se definira kao oblik razvoja koji zadovoljava potrebe današnjice bez ugrožavanja budućnosti generacija Održiv razvoj ističe tendenciju čovjeka prema promjeni dosadašnjeg načina života, stavova, vrijednosti, navika, ponašanja i djelovanja na svim razinama društva. Shvata se kao integrirani pristup koji obuhvata nekoliko dimenzija razvoja: ekološku (zaštita i očuvanje okoliša), ekonomsku (ekonomski rast: pravedna raspodjela gospodarskih resursa i ulaganje u manje štetne tehnologije), socijalnu (socijalni napredak: poštivanje i unapređenje socijalnih i ljudskih prava). Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj shvata se kao dinamičan proces, kao sredstvo, a ne cilj i kao izazov za stalne kvalitativne promjene u ekološkom, socijalnom i ekonomskom smislu, a ne samo dostizanje postavljenog ishoda. Ovakav pristup se nalazi u osnovi cjeloživotnog učenja i stjecanja kompetencija za „učiti znati“, „učiti živjeti zajedno“, „učiti djelovati“, „učiti biti“. Obrazovanje i odgoj za održivi razvoj u predškolskom periodu treba osnažiti djecu i pružiti im temeljne vrijednosti, osnovne vještine, stavove, postupke koji podržavaju održivi razvoj (racionalno korištenje</p>

resursa, uvažavanje različitosti, ravnopravnost i sl.). Npr. odgajatelji pružaju primjer brige o okolini tako što pokazuju vlastiti interes za prirodu i uživanje u njoj. U planiranju aktivnosti s djecom, najbolje je početi s jednostavnim iskustvima kao što su: rad u vrtu, briga za biljke na vrtićkom igralištu, briga za sobne biljke ili životinje u prostoru grupe ili recikliranje papira. Odgajatelji mogu svakodnevno organizovati 'susrete' s prirodom kroz jednostavna iskustva s travom, drvećem i insektima koje nalazimo u blizini kuće ili vrtića. Također, kako bi razvijali razumijevanje vlastitog doprinosa ostvarenju zajedničkog cilja, djeca mogu imati redovna zaduženja u grupi (na primjer brigu o biljkama, uređenje cvijetnjaka, i sl.)

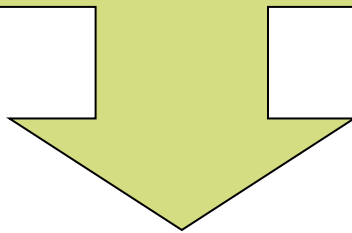
Osigurati:

- podsticaj djeci na diskusiju, saradnju; podučiti ih kako brinuti o živoj i neživoj prirodi (npr. razgovarati i diskutovati na teme o živoj/neživoj prirodi i njihovom značaju za život, djecu ohrabrivati da u vezi s tim iznose mišljenja, daju obrazloženja; obraditi poučne priče sa tematikom o povezanosti prirode i čovjeka; organizovati aktivnosti sa lokalnom zajednicom na uređenju cvijetnjaka u dvorištu vrtića i sl.).
- iskustva i aktivnosti koje će podržati kritičko razmišljanje o nepravednim postupcima u svom okruženju, ispitivanja odnosa i odgovornosti za tretiranje i poštivanje zemlje i njenih resursa s poštovanjem, pretpostavljanja kako će se stvari ili događaji u životnoj sredini odvijati.
- razvoj ekološki odgovornih ponašanja upoznavanjem djece sa nekim od aktuelnih ekoloških pitanja (npr. zaštita od zagađenje zraka i sl.).
- prepoznavanje i pridržavanje osnovnih postupaka razvrstavanja otpada i reciklaže.
- posjete ustanovama za reciklažu i zaštitu okoliša i sl.
- male ekološke projekte i akcije u zajednici.

4.3.

**GOVOR, JEZIK
I KOMUNIKACIJA**

1. Razvoj govora i upotreba jezika
2. Usmeno izražavanje i slušanje
3. Komunikacija i rana pismenost

Oblast 3:	GOVOR, JEZIK I KOMUNIKACIJA
Komponenta 1:	Razvoj govora i upotreba jezika
Ishod učenja 1:	Koristi intuitivni, unutarnji i neverbalni govor primjeren uzrastu i dobnome sazrijevanju
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Prepoznaje raspoloženja, stanja ili aktivnosti drugih ljudi na temelju neverbalnih znakova i emocionalnog tona govora</p> <p>1.b. Reaguje na govor odraslih gukanjem i neverbalno (mimikom, gestom i pokretom)</p> <p>1.c. Koristi geste da bi iskazalo svoje zahtjeve i potrebe (pokazuje prstom, odmahuje glavom i sl.)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - reaguje na neodobravajući ton glasa (npr. plačem ili mrštenjem), a na tepanje odraslih osmijehom ili pokretima tijela - pomiče glavu kao odgovor na jednostavna pitanja (“da” ili “ne”) - maše rukom kao odgovor na pozdrav (“pa-pa”) - pruža ruke da ga odrasli podignu <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje prstom na udaljeni predmet ili sliku u slikovnici - imitira ono što vidi ili čuje - pantomimom reagira na poznate riječi (spavati, jesti, piti) <p>U trećoj godini života:</p>	<p>Govor djeteta se počinje razvijati vrlo rano. Već od rođenja djeca komuniciraju neverbalno izrazima lica, pokretima tijela, gukanjem ili plačem. U ovom periodu, osnovu za podsticanje dječijeg kasnijeg govora čini emocionalna komunikacija odraslih sa djetetom. To podrazumijeva komunikaciju pomoću neverbalnih emocionalnih sredstava kao što su: razmijenjivanje pogleda, govorenje djetetu osmijehom, dodir, gestovima, mimikom, vokalizacijom. Neverbalno sporazumijevanje između djeteta i odraslih obavlja se i pomoću praktičnih radnji, gestova i igrovnih radnji (npr. prilikom presvlačenja odrasli pokazuju čarapice, a dijete pruža nogu) što dovodi do toga da to nije samo „govor osjećanja“ nego i intelektualna komunikacija. Razvojem inteligencije, ovaj vid komunikacije se postepeno usavršava, te se radnje pretvaraju u gestove koje imaju određeno značenje (“ne”, “da”, “daj”, pokazivanje prstom na predmet, znaci za spavanje, pijenje) što ima odlučujuću ulogu u razvoju razumijevanja i aktivne upotrebe govora. Stoga je od iznimne važnosti uključivati djecu u zajedničke aktivnosti (njege, hranjenja, oblačenja, kupanja), zajedničke igre sa predmetima i igračkama. Odrasli u sve ove aktivnosti uključuju i svoj govor koji treba biti jednostavan, smislen, jasan i povezan sa konkretnom situacijom. Na taj način djeca imaju mogućnost da uvide vezu između onog što je rečeno i onoga šta je tim riječima označeno.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - adekvatan i pravovremen odgovor na dječije potrebe izražene neverbalno (osmijehom, pogledom, izrazima lica, gukanjem, plačem, pruženjem ruku, pokušajima da se približi) govorom “osjećanja” (uzvratanje osmijehom, davanjem djetetu ono što želi, uzimanjem u ruke, grljenjem, pokazivanjem privrženosti i zainteresiranosti). - neverbalni dijalog u kojem odrasli izvode neku radnju ili samo nagovještaj radnje, a dijete završava radnju ili odgovara drugom radnjom koja je odgovor na prvu (odrasli uzimaju kaputić, dijete pruža ruku; dijete pokazuje muzičku kutiju i cupka, odrasli uključuju kutiju i sl.) u cilju razvijanja sposobnosti za sporazumijevanje bez riječi.

<p>- ekspresivno se izražava gestovima i pantomimom (naročito u dramskim igrama)</p>	<p>- govor koji prati aktivnosti djeteta, geste i komunikacijske namjere (npr. verbalizirati emocije tuge, sreće, ljutnje koje izražava pokretima ruku – odmahivanjem, lupkanjem po predmetu i sl.), kao i verbalizacija svakodnevnih situacija u vrtiću („daj cipelicu“ - uz pokazivanje na cipelicu, „evo ti lutka“ i sl.).</p>
<p>Pokazatelju 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Izražava svoje misli i osjećanja putem riječi, pokreta i izraza 1.b. Pokazuje jasne, neverbalne signale o svojim potrebama i onome šta ga interesuje</p>	<p>Razvoj govora kod djece u najvećoj mjeri je vezan za situaciju i praćen mnogim neverbalnim porukama. Neverbalni govor je prisutan u svim komunikacijskim situacijama. Zato je zadatak odgajatelja da prepozna, tumači i pravilno reaguje na poruke upućene neverbalnim putem. Posredstvom različitih neverbalnih igara i aktivnosti, odgajatelji razvijaju sposobnosti različitog izražavanja djece i bliže upoznaju djecu. Pored toga, razvijaju se i stvaralačke osobine djece. Neverbalne igre u kojima djeca prepoznaju i uočavaju različite signale (na sebi i kod druge djece, odgajatelja, roditelja ili ljudi na slici) vrlo su značajne za podsticanje komunikativnih, informativnih i simboličkih funkcija govora.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će dijete otkrivati vlastite mogućnosti izražavanja putem neverbalne komunikacije kao što su: gestovne igre, imitativne igre, igre pantomime, igre pokretima sa različitim dijelovima tijela (Kako pokazujemo da smo ljuti?, Kako tražimo tišinu?, Kako izgledamo kad smo zamišljeni? Igre zamišljanja – radnje ljudi, zanimanja, pokreti životinja). - dramske igre u kojima djeca koriste geste i pantomimu pri objašnjavanju radnji, kao dodatka riječima. - reakciju na signale, gestove i radnje djece, te tako podsticati neverbalnu komunikaciju. - prikladan govor tijela odgajatelja koji je uklađen sa verbalnim govorom.
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Koristi neverbalnu komunikaciju (mimika, gest, pantomima) da bi predstavilo neko živo biće, pojavu ili predmet 1.b. Zna da iskaže svoje misli, osjećanja, stavove o nekoj pojavi, temi uz korištenje neverbalnih znakova</p>	<p>Neverbalna komunikacija, koja se definira kao izražajni potencijal ljudskog tijela u vremenu i prostoru, ima nekoliko funkcija: izražavanje emocija, naglašavanje verbalne poruke, izražavanje odnosa prema drugima, predstavljanje sebe drugima, te pratnja govora radi regulisanja slijeda govorenja, uzvratnih reakcija ili pažnje. Dakle, neverbalnim ponašanjem se neprestano prati verbalni govor, ali se izražavaju i druga značenja u vezi sa odnosima, stavovima, emocijama. Poznavanje neverbalnih znakova može pomoći odgajatelju da bolje</p>

	<p>razumije djecu i smanji nesporazume u komunikaciji. Razumjeti znakove koje dijete odašilja predstavlja važnu komunikacijsku vještinu koja se očituje u pravilnom čitanju neverbalnih znakova djece (facijalna ekspresija, pogled i kontakt očima, gestikulacija, fizička udaljenost, tjelesni kontakt).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - socijalne kontakte s drugom djecom i odraslima, uz stvaranje situacija i prilika u kojima će dijete što više koristiti neverbalnu komunikaciju: dramatizacije, igre uloga, pantomime. - aktivnosti imitativnih igara, oponašanje radnji govorom tijela, izražavanje osjećanja kroz različite načine kreativnog predstavljanja pokretom (pokaži emociju licem, pokaži ili pogodi koja je životinja, zanimanje ljudi- poštar, glumac, automehaničar, frizer), slanje signala: jedno dijete izvodi pokret, drugi prihvataju (usporeno ili ubrzano); zasmijavanje drugih neverbalnim porukama; slanje poruka - namigivanjem, rukom, nogom; pozdravljanje rukom, nogom, laktom, nosom, cijelim tijelom. <p>-primjerenu i prihvatljivu neverbalnu komunikaciju odgajatelja.</p>
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Svjesno i nesvjesno upotrebljava neverbalnu komunikaciju kako bi jasnije izrazilo svoje misli, osjećanja i ideje 1.b. Objašnjava neverbalnu komunikaciju i usklađuje je sa verbalnom</p>	<p>Na ovom uzrastu neverbalna komunikacija djece je vrlo složena i varijabilna. Psihološki i socijalni razvoj diktira i razvoj neverbalnog ponašanja koje maturacijom postaje kompleksnije. Poznavanjem oblika i vrste neverbalne komunikacije je važno jer se mogu primjetiti obrasci ponašanja koje se očekuju u pravilnom razvoju djece. Ukoliko se primijete nedostaci, odgajatelj može blagovremeno reagovati.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - stvaralačke igre oponašanja (vožnja bicikla, prelaženje preko blatnjavog puta, hodanje po klizavom podu, nošenje sladoleda na velikoj vrućini, gluma razgovora: jedno dijete otvara usta, ali ne izgovara riječi. Drugo dijete pokušava odgonetnuti što njegov par govori, prevođenje poznatih priča na neverbalni plan). - igre edukativno-zabavnog karaktera (igre asocijacija, pogađanja, kvizovi i sl.). - usklađenost neverbalne i verbalne komunikacije odgajatelja.
<p>Ishod učenja 2:</p>	<p>Primjenjuje glasovne strukture jezika i intuitivno uočava strukturu riječi i rečenica sukladno sa književno-jezičkom normom i upotrebljava ih u usmenom govoru</p>

Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Sluša i reagira na zvuk i obrasce u govoru</p> <p>2.b. Diskriminiše glasove u govoru</p> <p>2.c. Duplira glasove - izgovara glasove i sklopove glasova</p> <p>2.d. Pravilno izgovara sve samoglasnike i većinu suglasnika (osim nekih afikata, frikativa i glasa r)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - imitira zvukove koje čuje - „brblja“ - izgovara grupe samoglasnika ili suglasnika - ponavlja slogove bez značenja <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izgovara glasove, slogove ili duplira slogove u cilju uspostavljanja komunikacije sa okolinom i izražavanja svojih raspoloženja - „čavrlja“ bez značenja - smisleno povezuje dvije riječi „daj auto“ <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - skandira i ritmički ponavlja slogove - pravilno izgovara sve samoglasnike i 10-15 suglasnika - pravi greške u izgovoru: izostavljanje glasova („pliva-piva“), zamjena glasova („ruka-juka“), nepravilan (umekšan) izgovor („list-vist“). 	<p>Djeca razumiju receptivni jezik (govor drugih) prije nego ga mogu sami koristiti (ekspresivni jezik). Receptivni jezik je preduslov izražajnom jeziku. Djeca ovog uzrasta uče jezik prvo slušajući, a potom govoreći. Diskriminacija glasova usvaja se prije artikulacije glasova. Razvoj slušne diskriminacije (auditivne percepcije) obuhvata sposobnost slušanja, razlikovanje, raspoznavanja, identifikacije zvukova, glasova i akcenta koja vodi ka pravilnoj artikulaciji – sposobnosti izgovaranja tih glasova. Za pravilnu artikulaciju, pored razvijene mentalne sposobnosti, izoštrenog sluha, povoljne porodične i govorne sredine, neophodni su dobro razvijeni i uvježbani govorni organi. Zato je važno da odgajatelji sa djecom izvode gimnastiku govornih organa kao preduslova za pravilan govor. Važno je napomenuti da postoji veliki raspon i razlike u brzini normalnog razvoja govora u predverbalnoj fazi, iako svako dijete prolazi kroz iste faze: gukanje (3-4. mjesec), brbljanje (4-6. mj.), tepanje (6-10.mj.), prva riječ (oko 12.mj.). Varijacije u tempu prolazjenja kroz ove faze su velike i vrlo individualne. Važno je napomenuti da su „greške „ u izgovoru očekivane , ali ih treba pratiti i blagovremeno djelovati različitim strategijama razvoja govora u svakodnevnim odnosima i situacijama sa djecom. Osim uspostavljanja dobre emocionalne veze, odrasli trebaju prilagođavati interakcije i oblikovati govor ovisno o spremnosti svakog djeteta u datoj fazi razvoja govora. Aktivan govor djeteta započinje vokalizacijom koja se odvija kao glasovna igra (brbljanje – izgovaranje samoglasnika ili suglasnika, dupliranje glasova -„ba-ba“, „da-da“; imitiranje „razgovora“). Iznimno je važno obraćati pažnju na djetetovu vokalizaciju te podržavati i ohrabrivati ih u toj aktivnosti korištenjem različitih verbalnih i neverbalnih podsticaja (osmijeh, klimanje glavom, „pokušaj“, „slušam te“). Za pravilno izvođenje igara za vježbanje artikulacije potrebno je stvoriti igrovnu atmosferu uz obavezno korištenje sredstava (slika, igračka, predmet, zvuk) i motivisati djecu. Odgajatelj treba znati stanje artikulacije glasova kod djece kao i razvojnu liniju usvajanja glasova po artikulacijskim grupama i položajima u riječi (na početku, sredini i na kraju). Za usvajanje pravilne artikulacija neophodno je da odgajatelj bude model pravilnog, jasnog i izražajnog govora.</p> <p>Osigurati:</p>

	<p>- raznovrsne vježbe za razvoj auditivne percepcije - igre sa zvukovima, glasovima, slogovima i djelovima riječi, izgovarajući ili koristeći različita sredstva za emitovanje zvukova iz žive i nežive prirode kao vježbe slušanja i diskriminacije glasova (AAA-tako kaže beba i sl.).</p> <p>- reakciju na dječiju vokalizaciju svojim govorom, saslušati djetetovo čavrljanje i uzvratiti mu sličnim emocionalnim tonom. Ponavljati dječije izgovorene sklopove glasova i obezbijediti uzajamno imitiranje.</p> <p>- podršku i podsticaj djetetu da oponaša glasove ili duplirane slogove koje izgovara odgajatelj (bez insistiranja i u dobroj emocionalnoj atmosferi).</p> <p>- govorne igre za razvoj fonemske percepcije (dijete pravilno izgovara slijedeće glasove: A, E, I, O, U, P, B, T, D, K, G, M, N, V, F, H, J, dok glasovi S, Z, C, Š, Ž, Č, Ć, Đ, DŽ, L, LJ, NJ i R mogu biti nejasni). Igre za vježbanje artikulacije u ovom uzrastu započinju sa tapšalicama, pljeskalicama, brojalicama, zatim pokazujemo slike i imitiramo glasanje životinja, a djeca oponašaju i izgovaraju odgovarajuće onomatopeje („ko-ko“, „pi-pi“, „kukuriku“, „av-av“ i sl.), uz ginjol lutke ili obične igračke improviziramo pokretne dramske igre i podstičemo djecu da izgovaraju određene glasove (prirodnih pojava, rad mašina i sl.).</p> <p>- igre disanja i vježbanja govornih organa - jezik, usne, donja vilica u cilju pravilne artikulacija, kao i priprema za kasniju pravilnu dikciju, intonaciju, tempo i ritam, te visinu i jačinu glasa.</p>
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Artikuliše sve glasove jezika sa mogućnošću blažih distorzija glasova š, ž, č, ć, dž i đ i r</p> <p>2.b. Koristi učestale imenice, glagole i pridjeve</p>	<p>Razvoj artikulacije je kontinuiran proces i teško je odrediti tačan period kada se jedna pojava završava a počinje druga. Promjene su stalne, naime, svaki uzrast se razlikuje i kvantitativno i kvalitativno od prethodnog uzrasta, ma kako te razlike bile male i skoro neprimjetne. I na ovom uzrastu, postoje individualne razlike i kreću se u granicama tzv. normalnih kolebanja do onih koje predstavljaju usporen govorni razvitak ili govorni poremećaj. Ukoliko dijete izgovara do 75% glasova koji izgovaraju njegovu vršnjaci to se smatra normalnim tempom razvoja artikulacije. Na ovom uzrastu razlike među djecom su znatno manje nego na starijem uzrastu. Zato se najveći broj vježbi atikulacije izvodi u ovom uzrastu. Važno je da odgajatelji, u timu sa stručnim saradnicima, putem testa za ispitivanje artikulacije dobiju podatke o artikulacijskom statusu djece i na osnova toga planiraju rad na razvoju atikulacije sa grupom i svakom djetetom posebno. Test predstavlja igrovnu aktivnost u kojoj odgajatelj pokazuje djeci određenu sliku ili predmet, djeca izgovaraju njihove nazive a odgajatelj upisuje rezultate</p>

	<p>u tabelu za bilježenje. Poželjno je i snimanje radi mogućnosti ponovne reprodukcije. Svaki odgajatelj može napraviti test artikulacije pridržavajući se nekih osnovnih zahtjeva: da su djeci poznati nazivi predmeta na sličicama i da se svaki glas (izuzev vokala) nalazi u sva tri položaja u riječi. Vježbanje artikulacije se treba odvijati kroz spontanu igru i aktivnost. Ne insistirati na pravilnom izgovoru i ne skretati djeci pažnju na nepravilan izgovor glasa. Fonetsko pojednostavljenje se u ovom uzrastu smatra normalnim.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne fonološke igre koje imaju karakter igre, a ne vježbanja ili drila („Na slovo, na slovo“, „Čarobna vrećica“-izvlačenje sličica i imenovanje, „Došao je poštar“- sličice u torbi, „Zeko traži prijatelje“- spajanje sličica sa istim početnim glasom; „Plesni parovi“- pronalaženje parova - glasovi u sva tri položaja u riječi). - razumijevanje za greške u izgovor (fonetsko pojednostavljenje): zamjena glasova, izostavljanje početnih fonema (škola-kola), premještanje unutar riječi (jogurt-jorgut), asimilacija i dislimilacija (nema-mema) kao i greške u upotrebi zamjenica i množine (konjovi), pridjeva (dobriji, lakiji, jakiji). - govorne vježbe za pokretljivost jezika i usana-siktati kao zmija SSS, zujati kao pčela ZZZ, puhati kako vjetar puše ŠŠŠ. - izražajan i artikulacijski pravilan govor odgajatelja
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Pravilno izgovora sve glasove (uz moguće pogreške u određenim kontekstima) 2.b. Koristi sve vrste riječi 2.c. Izgovara pravilnojednostavne komparacije pridjeva 2.d. Prepoznaje i spontano stvara jednostavne rime</p>	<p>U ovom uzrastu morfološki, leksički i sintaksički jezik je još ograničen. Djeca počinju da shvataju glasovnu strukturu riječi, odnosno da se svaka riječ sastoji od zasebnih glasova, kao što uočava i da su napisane riječi zasebne jedinice. Potreba i broj običnih vježbi za artikulaciju glasova opada sa uzrastom djece. Ukoliko djeca pravilno izgovaraju sve glasove, planiraju se vježbe vezane za druge segmente glasova (visina, jačina, boja, ton, zvučnost-bezvučnost, akcenti i sl.). Ukoliko dijete do kraja 5. godine ima većih poteškoća u izgovaranju glasova (zamjenjuje, izostavlja ili ih izgovara izrazito iskrivljeno) potrebno je potražiti pomoć. Timski rad odgajatelja i stručnih saradnika (psihologa, logopeda, pedagoga) da pažljivo prate dječiji govorni razvoj i individualne signale nije nužan samo ukoliko dođe do nekih odstupanja u razvoju govora nego tokom cijelog procesa. To je aktivnost od posebnog značaja i predstavlja</p>

	<p>profesionalnu nužnost. Potrebno je istaknuti i vrlo značajan aspekt partnerstva sa roditeljima, kao strategiju djelovanja na razvoj govora.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zajedničku izradu glasovne banke riječi: sa djecom režemo i lijepimo kartice sa sličicama koje predstavljaju riječi koje imaju određeni glas u sva tri položaja. - igre za osvještavanje glasovne strukture riječi tj. da se svaka riječ sastoji od zasebnih glasova (npr. spajanje glasova u riječ od jednostavnijih prema složenijim, npr. Pogodi što sam rekla? P-A-S; N-O-S; K-I-Š-A; B-A-K-A). - stihove u kojima se nalazi jednostavna rima i organizovati igre za uočavanje i proizvodnju rime („Tražimo rimu“, „Dovrši rimu“, izmišljamo riječi koje se rimuju: npr. moka-boka-loka; tesa-mesa-besa i sl.). - igre za razvoj slogovne osjetljivosti (npr. otkucavanje slogova u jednostavnim, dvosložnim riječima-prstima, instrumentima, pljeskanjem; „Dovrši riječ“- dijete dovršava drugi slog jednostavnih riječi). <p>-dobre govorne modele.</p>
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>2.a. Razlikuje fonološki slične riječi (suma-šuma, kola-kora)</p> <p>2.b. Ispravlja vlastite greške pri izgovaranju novih riječi</p> <p>2.c. Koristi komparaciju u govoru (teže-lakše; kraće-duže)</p> <p>2.d. Prepoznaje i samostalno stvara rimu</p>	<p>Na ovom uzrastu govor je, po pravilu, artikulacijski i gramatički ispravan. Osnovna gramatička struktura je usvojena (množina, padeži, glagolska vremena, veznici), premda su djeca u ovom uzrastu još uvijek nesigurna u slaganju subjekta i predikata, glagolskih oblika, lica i vremena.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre glasovima, riječima i rečenicama (prepoznavanja i razlikovanja glasova u riječima; dijeljenje riječi na slogove i riječi na glasove;rašćlanjivanje rečenice na riječi; izdvajanja fonema u riječi, a zatim zamjene drugim fonemom i formiranja nove riječi). - igre ilustriranim karticama-pronalaganje istog glasa u dvije različite riječi. - slušanje, ponavljanje i pamćenje pjesmica u rimi, te podsticati djecu da prepozna rimu i predvidi završetak stiha. <p>- dobar govorni model – pravilno i jasno verbalno izražavanje odgajatelja</p>
Ishod učenja 3:	Sastavlja smislene rečenice i iskaze primjenjujući ih u kontekstu prenošenja značenja, ideja i razmišljanja

Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Primjenjuje jednostavne fraze i rečenice tri do četiri riječi</p> <p>3.b. Jednostavnim rečenicama traži da zadovolji osnovne potrebe (jesti, piti, spavati)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života: - prvim riječima izražava emocionalno stanje, želju ili zahtjev („mama“ – znači „mama, dođi!“)</p> <p>U drugoj godini života: - smisljeno povezuje dvije riječi „daj auto“ - ponavlja funkcionalne dvosložne fraze za odraslima („pa pa mama“)</p> <p>U trećoj godini života: - niže 3-4 riječi („mama daj vode“) - koristi se jednostavnim frazama za komuniciranje</p>	<p>Prve riječi nastaju iz vokalizacije u procesu razvijenije opće komunikacije djeteta. Značenja tih prvih riječi se često teško utvrđuju, jer se uglavnom svode na njihov početni slog („ba“-baci). Najčešće se njima izražava neka djetetova želja. Potrebno je da odrasli prema ovim prvim riječima pokazuju zainteresiranost, da pokušaju da razumiju njihova značenja te da podstiču djecu da ih koriste u svakodnevnim situacijama i postupcima imenovanja. Početak lingvističke faze u razvoju govora povezuje se sa pojavom prve riječi koja se definira kao kombinacija slogova koja se doslijedno upotrebljava u određenoj situaciji (oko 12. mjeseca života). Usvajanje riječi i njihovog značenja započinje u drugoj godini života. Kada dijete progovori, njihova se upotreba jezika povećava nevjerojatnom brzinom i nastaje tzv. eksplozija imenovanja (oko 18. mjeseca) pri čemu djeca počinju imenovati sve što vide. Semantički se razvoj odvija brže za razumijevanje nego za produkciju, te djeca razumiju mnogo više riječi nego što uobičajno govore. U tom razdoblju dešavaju se i prva spajanje riječi (imenovanje, odbacivanje ili poricanje („ne mokro“), zahtijevanje („još vode“), opisivanje („velika lopta“), izvođenje radnje („lopta skače“), određivanje mjesta („lopta gore“). Pojavljuju se razlike među djecom u omjeru korištenih imenica i spajanja riječi koje su uslovljene različitim faktorima kao što su kognitivni razvoj, socijalno okruženje, spol, porodični utjecaj. Kako rečenice postaju duže (tri-četiri riječi) pojavljuje telegrafski govor u kojem djeca izostavljaju nepotrebne funkcijske riječi (članovi i prijedlozi) i koji je uobičajan u ranom učenju jezika („Adi ide spava“).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - paralelan govor u kojem odrasli imenuju djetetova zapažanja i djelovanja, koji su tijesno povezani sa trenutnom situacijom i interesom djece. - postupke imenovanja kojima se direktno podstiče dječiji govor kroz upotrebu riječi: imenovati predmete iz okoline ili sa slika uz komentare („Ovo je.“, „Vidi...“); upućivati djeci pitanja ili naloge („Šta je ovo?“, „Ko je ovo?“, „Pokaži“, „Donesi...“, „Stavi to ...“, „Daj mi...“). - proširivanje govora u kojem se ne mijenja dječiji iskaz nego se samo imenuje ono što nije imenovano (dodavanje pridjeva, priloga i sl.).

	<ul style="list-style-type: none"> - bogato opremljen prostor raznovrsnim primjerenim materijalima i podsticati djecu da tokom manipulacije tim predmetima imenuju ih i iznose svoja zapažanja. - dobar govorni model.
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Koristi rečenicu od četiri do šest riječi</p> <p>3.b. Smisleno dopunjava započete rečenice projektujući svoje lične doživljaje, želje i osjećanja</p> <p>3.c. Jednostavnim rečenicama priča šta se desilo u bliskoj prošlosti</p>	<p>Rečenička struktura je struktura mišljenja djeteta. Svake godine se rečenica djeteta povećava prosječno za jednu riječ u skladu sa bogaćenjem dječijeg rječnika i sposobnošću kombiniranja (povezivanja riječi i izraza). Dužina rečenica nije mjera za dječiju jezičku zrelost jer u ovom uzrastu djeca često upotrebljavaju fraze rečenica, nepotpune ili neodređene rečenice, skraćene izraze („on ide doktoru“-umjesto „on ide doktoru jer je bolestan“) posebno u komunikaciji savršnjacima, dok u kontekstu sa odraslima postoji tendencija korištenja potpunije rečenice. Do 4. godine rečenice imaju prostu strukturu i sve oblike po sadržaju (obavještajne, upitne, uzvične). U ovom uzrastu rad na bogaćenju rečenice odvija se u formi razgovora uz razgledavanje slika, predmeta i igračaka. Značajne su i razne govorne improvizacije i dramatizacije uz korištenje lutki (npr. lutka nešto pogrešno kaže-djeca ispravljaju).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticaj djeci da verbaliziraju svoje praktične aktivnosti u toku igre. - proširivanje dječijeg izraza (npr. na pitanje „Ko govori?- dijete kaže „Ja“- odgajatelj suptilno proširuje sa „Ja govorim“ i sl.). - pažnju za ono što dijete pokušava da saopšti bez prekidanja i ubrzavanja. - jednostavne govorne igre: „Kaži nešto na zadatu riječ“ putem kojih se djeca stimuliraju da opisuju predmete krakom rečenicom. - vježbe slušanja i horskog izgovaranja - pravilan govorni model- odgajatelj koji uvijek govori punom rečenicom.
Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Koristi potpune rečenice sa svim vrstama riječi</p> <p>3.b. Rekonstruiše proživljena iskustva i događaje (priču, slikovnicu, posjetu i sl.) smislenim rečenicama i govorom</p>	<p>U ovoj fazi razvoja rečenice djeca koriste potpunu rečenicu sa više riječi, uglavnom koriste sve vrste riječi. Rečenica se najbolje vježba kroz svakodnevnu konverzaciju sa djecom putem vođenja razgovora uz podsticanje i podržavanje dječijih spontanijih pitanja, odgovaranjem na</p>

<p>3.c. Sastavlja dijelova priče u smislenu cjelinu</p>	<p>njih punom rečenicom i postavljanje novih pitanja djeci. Dijete ovog uzrasta može „čitati“ sliku i detaljnije opisivati i kazivati šta vidi na njoj.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - govorne situacije u kojima će djeca imati priliku da iznose svoja mišljenja, zapažanja, osjećanja, da opisuju predmete i pojave. - razgovore o novoj priči, pjesmi, predstavi. - aktivnosti sa slikovnicama bez teksta, tako što se svaka slika opisuje govorom, te na taj način dijete samo stvara svoju slikovnicu. - govorne igre za upotrebu svih vrsta rečenica po značenju (mogu se koristiti slike, tekstovi, stihovi); igra „Dopuni rečenicu“; završi započetu rečenicu; izmišljamo priče o svakodnevnim predmetima. - igre prodavnice – za vježbanje svih vrsta rečenica po značenju – upitne, izjavne, usvične
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Koristi se složenim rečenicama koje mogu biti povezane sa prijašnjim iskustvima i iskustvima drugih ili odraz mašte 3.b. Intuitivno primjenjuje pravila o slaganju riječi 3.c. Sastavlja priču od nekoliko zadatih riječi</p>	<p>Rečenica se dalje razvija proširivanjem u složenu koja je sastavljena pretežno od nezavisnih rečenica. Dijete koristi sve vrste rečenica po sastavu(jednočlani, dvočlani iskazi, proste, proširene i složene rečenice) i po značenju (izjavne, upitne, uzvične, uzvično-upitne). Odgajatelj prati razvoj rečenice u cilju dobivanja osnovnih podataka o nivou razvijenosti dječije rečenice. Podatke o strukturi/sastavu rečenice dobijamo kad dijete nešto priča (uz naše podsticanje) ili promatrajući sliku. Podatke o značenju rečenice dobiju se na osnovu razgovora po seriji slika, analizi tekstova ili posmatrajući dijete u igri. U ovom uzrastu izvode se vježbe savladavanja složenih rečenica u vidu pričanja po slikama-opisivanje, tumačenje, objašnjavanje, izlaganje. Potrebno je voditi računa i o redosljedju riječi u rečenici (subjekat sa dodacima, predikat sa dodacima i sl.) kroz različite igre tipa dopunjavanja rečenice. Na ovaj način se ne radi samo na razvoju obima rečenice nego i na razumijevanju sadržaja i značenja rečenice. Uloga odgaajtelja se je da sistematski, svakodnevno i planski organizira igrovne situacije za podršku razvoja govora (gramatička pravila, vrste rečenice, postavljanje pitanja) putem individualnih i zajedničkih aktivnosti.</p> <p>Osigurati:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - mogućnosti kreiranja vlastitih priča na osnovu slobodne teme, zadanih slika, zadanih riječi: prepričavanje sadržaja proznih tekstova; završi započetu priču; promjeni kraj; dodaj lik; slušaj i nastavi dalje; traženje pitanja na zadatu riječ („srijeda,--,,“Koji je danas dan?“ i sl.). - podsticaje za osmišljeno kazivanje uz aplikacije korištenjem nonsensnih priča i pjesmica; ispravljnje naopakih rečenica uz pomoć odgajatelja („Izokrenuta priča“, „Naopaka pjesma“). -situacije i podsticaje za diskusiju među djecom o različitim temama, obrazlaganje postupaka u igri i aktivnostima, iznošenje pretpostavki u problemskim situacijama, verbalizacija ideja, planova, procjene rješenja i ishoda svojih akcija. - jezičko-likovne aktivnosti (npr. pravimo strip, crtani film, vrtičke novine i sl.) kroz opisivanje zamišljenih radnji ili radnji koje su se desile u stvarnosti. - uporedno vježbanje strukturalnih i semantičkih osobina dječije rečenice. - osmišljen, logičan, gramatički tačan govor odgajatelja. - postupke za ekspliciranje poruke (proširivanje: „Ja volim ovo da jedem-Ti voliš da jedeš puding“; nastavljanje: „To mi je mama kupila-Mama ti je kupila puding zato što zna da ti voliš puding“; proširivanje u obliku pitanja).
Komponenta 2:	Usmeno izražavanje i slušanje
Ishod učenja 1:	Pokazuje govorna i jezička iskustva te bogati rječnik i rečenicu u različitim aktivnostima
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
Dijete će moći da:	
1.a. Povezuje riječi sa određenim predmetima 1.b. Koristi govor u kontekstu, oblikujući jednostavne rečenice 1.c. Pokazuje interes za nove riječi Primjeri: U prvoj godini života: - spaja različite glasove te ih uz intonacijsku i gestovnu podršku izgovara sa značenjem, npr. “pa-pa”, “ne-ne” - uviđa vezu između izgovorene riječi i onog što je njom označeno	Prve riječi predstavljaju čitave rečenice koje prema situaciji ili intonaciji znače izražavanje određenih potreba i želja. Sa povećanjem potreba, stjecanjem novih iskustava, a posebno kretanjem (puzanje, hodanje) dijete počinje brže bogatiti svoj rječnik. Najvažniji faktori koji djeluju na rječnik djece su: psihofizički razvoj djeteta, utjecaj okruženja, gestovni govor, verbalizacija čulnih podražaja, korištenje prigodnih tekstova i slikovnica, vježbeza bogaćenje rječnika te motiviranost djeteta da koristi nove riječi. Djeca ovog uzrasta razumiju mnogo više riječi nego što ih koriste, te je važna podrška odraslih kroz verbaliziranje svakodnevnih aktivnosti. Potrebno je koristiti pridjeve i kombinovati ih sa imenicama („dobar dječak“, „vruća voda“, „veliki pas“); upotrebljavati priloge („Trči brzo“, „Hodaj polako“); koristiti prijedloge („na“, „ispod“, „iza“) uz pokazivanje na šta se misli. Dječija pažnja postaje duža i dijete će slušati kada odrasli pričaju. I dalje će izgovarati riječi na svoj način, ali će njegova tačnost u izgovoru rasti zajedno sa samopouzdanjem. Najvažniji zadatak odraslih je da budu

<p>U drugoj godini života: - ponavlja (jednostavne) riječi koje čuje - izgovara svoje ime</p> <p>U trećoj godini života: - koristi društvene izraze (hvala, molim) - imenuje i opisuje svoja iskustva i crteže</p>	<p>tolerantni prema pogreškama u izgovoru, da ne opominju i ispravljaju djecu, već im pruže ispravan govorni model.</p> <p>Osigurati: - situacije u kojima odrasli koriste djeci nepoznate riječi u govoru na način da djeca mogu shvatiti njihovo značenje. - kontinuirano i često ponavljanje novih riječi u različitim situacijama. - čitanje priča uz objašnjavanje nepoznatih riječi na prihvatljiv i djeci razumljiv način. - igre prepoznavanja i imenovanja predmeta u neposrednom okruženju. - razgovor u kojima će djeca imati priliku da pričaju nešto o sebi i nečemu što su doživjeli u bliskoj prošlosti (kakva je bila rođendanska proslava?, gdje su bili za vikend?). - podršku i podsticaj djeci da govorom prati svakodnevne životne situacije, igre i aktivnosti.</p>
<p style="text-align: center;">Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p style="text-align: center;">Preporuke</p>
<p>1.a. Imenuje veliki broj predmeta, bića i pojava iz svoje okoline 1.b. Koristi se govorom kako bi izrazilo svoja stanja, potrebe i emocije u kontekstu određene situacije 1.c. Govori o sebi, svojim doživljajima, objašnjava svoja iskustva i dovodi ih u vezu s ranijim iskustvom</p>	<p>Važno je da razlučiti pitanje jezičke kompetencije (razumijevanje) i jezičke performance (korištenja) riječi u govoru. Dijete, imitirajući druge, izgovara neke riječi za koje ne zna šta znače („papagajski“). Postoje razlike između imitiranja, razumijevanja i svjesne upotrebe riječi. Može se govoriti o sukcesivnom razvoju dječijeg rječnika, obzirom da dijete najlakše usvaja one riječi koje su u govoru njegove sredine, potom rjeđe i teže riječi, kao što i ne usvaja sve vrste riječi istovremeno (prvo usvaja imenice, pa glagole, pridjeve, zamjenice, priloge itd.). Rječnik se razvija postepeno: od konkretnog ka apstraktnom (voda-tečnost); od općeg ka posebnom ((buba-muha, pčela); od prostog ka složenom (mrkva-povrće); od cjeline prema dijelovima (cvijet-latice, stabljika); od opisa ka definiciji (pidžama-obući-odjeća za spavanje); pojam o sebi (Dado-on-ja).</p> <p>Osigurati: - igre za bogaćenje rječnika (fonološke i leksičke igre) i na taj način aktivno uključivati djecu i podsticati ih na to da imenuju predmete, bića i pojave iz okoline. - podsticajan prostor sa živopisnim slikama i raznovrsnim materijalima koji će podstaknuti dijete na govor i komunikaciju.</p>

	<p>- aktivnosti dramatizacije, igranje uloga, čitanje slikovica, priča i svakodnevna primjena verbalnih podražaja (razgovori, odgovaranje na pitanja, prepričavanja doživljaja, priče) u kojem dijete obogaćuje rječnik i rečenicu.</p> <p>- tečan, tačan i izražajan govor odgajatelja.</p>
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Ispituje o značenju nepoznatih riječi</p> <p>1.b. Izražava svoje misli i osjećanja birajući riječi i izraze</p> <p>1.c. Koristi riječi da objasni šta radi i usklađuje radnju i govor (igra se i priča)</p>	<p>Na ovom uzrastu dolazi do naglog razvoja rječnika. Zbog toga je važno omogućavati djeci aktivnu upotrebu govora, pažljivo ih slušati i podržavati da izraze svoja osjećanja, mišljenja, potrebe i pitanja. Uspješan rad na bogaćenju dječijeg rječnika pretpostavlja utvrđivanje kvantiteta (fonda) i kvaliteta (osobina) rječnika svakog djeteta u okviru njegovog jezičkog statusa. Utvrđivanje <i>leksičke razvijenosti</i> (fond rječnika) ispituje se pomoću slika koja predstavljaju neku uobičajnu situaciju (u kući, vrtiću, dvorištu, parku). Djeci pokažemo sliku i podstičemo ga na razgovor (sa mlađom djecom), opisivanje (srednji uzrast), pričanje (starija djeca). Odgajatelj, zajedno sa stručnim saradnicima (psihologom, logopedom, pedagogom) postavlja pitanja: Šta vidiš na slici? Kako ko izgleda? Gdje se ko nalazi? Koliko čega ima? Šta ko radi? Kako to radi? Ispričaj, kaži nešto o svemu i sl. Odgajatelj upisuje riječi i dijeli po vrstama (imenice, glagoli, zamjenice, brojevi, pridjevi, priloz, prijedlozi, veznici, uzvici, riječce). Potom se izbroji ukupan broj riječi koje su upotrebljavane samo jednom i one koje se ponavljaju. Dijete koje ima manji broj ponovljenih riječi ima bogatiji rječnik. Pitanje <i>kvalitete rječnika</i> je teže mjerljivo (od fonda riječi), ali je neophodan kontinuiran rad na njegovom poboljšanju (shvatanje i korištenje pravog i prenesenog značenja riječi, predmetnih-pojmovnih i funkcionalnih riječi; stvaranje novih riječi-kovanica; tematski rječnik -muzika, priroda; naglašavanje riječi i sl.).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti čitanja priče, bajke, basne i podsticati dijete da ih prepričava i iznosi svoje mišljenje o likovima i događajima (pričanje priča po nizu slika, slikopriče). - igre i aktivnosti za bogaćenje dječijeg rječnika, govorne igre-brzalice, redalice, brojalice (Na slovo, na slovo; Albumi riječi). - aktivnosti u kojima će dijete opisivati svoja razmišljanja i postupke. - raznovrsnu upotrebu riječi i uočavanje da riječi mogu imati istovremeno više značenja (pravo i preneseno).

Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>1.a. Prepoznaje značenje nepoznatih i višeznačnih riječi, te riječi prenesenog značenja, uz podršku i podršku</p> <p>1.b. Opisuje svoja maštanja, izmišlja riječi, priču</p> <p>1.c. Prenosi i konstruiše poruke ciljano i sa samopouzdanjem</p> <p>1.d. Kazuje svojim riječima događaje logičkim slijedom</p>	<p>Verbalni govor postepeno postaje dominirajuća aktivnost. Fond pasivnog rječnika je uvijek mnogo veći od aktivnog. Pod pasivnim rječnikom se podrazumijevaju riječi koje dijete razumije, ali ih ne može upotrijebiti u govoru. Dok aktivni rječnik obuhvata riječi koje dijete upotrebljava i razumije njihovo značenje. Pretvaranje pasivnog rječnika u aktivni je jedan od zadataka rada na razvoju govora. Ispitivanje leksičke spremnosti (aktivni rječnik) ispituje se pomoću asocijativne metode (prisjećanje). Odgajatelj postavlja djetetu pitanja, npr. „Nabroj dijelove svog tijela“, „Šta se sve jede, pije?“, „Šta sve oblačimo, obuvamo?“, „Koje ptice znaš?“, „Koja prevozna sredstva postoje?“ i sl. Pored rada na bogaćenju fonda riječi jednako značajno je osposobljavanje djece za adekvatno korištenje riječi u pravom i prenesenom značenju. Djeca prvo nauče pravo značenje riječi, ali preneseno teže shvataju („kako antena hvata talase“, „kako vrijeme leti“). Aktivnosti u kojima se bogati, proširuje i aktivira dječiji rječnik se izvode samo u formi igre u kojoj dijete ima aktivnu ulogu, a govor odgajatelja je pravilan, jasan i izražajan.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti grupisanja riječi, korištenjem asocijativne metode (imenice: odjeća, obuća, porodica, hrana, igračke, muzički instrumenti i sl; pridjevi: mama, šuma, voda; pravimo kalendar riječi: zimske, ljetne, rođendanske). - raznovrsne vježbe: Kako se sve izražava vrijeme (danas, sutra, sat, dan); Nabrojte sve što može... zveckati, zvoniti, šištati i sl.; Kazujemo kakva može biti...šuma, rijeka, kuća i sl.; rječnik antonima (riječi suprotnog značenja: nabroj šta je gore, a šta dole, šta je polako, a šta brzo, malo –veliko, crno-bijelo i sl.); rječnik sinonima (riječi različitog glasovnog sastava, ali istog značenja: kako sesve kaže kad uzimamo hranu – jesti, večerati, hraniti se...; Kako se sve može gledati; ići); rječnik deminutiva i augmentativa (umanjenice i uvećanice); rječnik paronima (riječi istih glasova, a različitog akcenta od kojeg zavisi i značenje riječi: pas – životinja i pas-pojas i sl.); rječnik homonima (riječi istih glasova, različitog značenja, npr. Šta sve može biti glava...kuće, porodice, kupusa...). - aktivnosti slobodnog, kreativnog, govornog izražavanja i stvaranja - traženja, sastavljanja, izmišljanja novih riječi (izmišljanje imena za životinje: zeko koji skače – Zeko Skakutan; stvaranje složenica: Čime sebranim od kiše? Šta brani kuću od groma?).

	- aktivnosti u kojima dijete prema slici nadopunjava priču svojim riječima i daje sopstvena tumačenja.
Ishod učenja 2:	Istražuje govor i jezik i pokazuje inicijativu u usmenom izražavanju
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Ponavlja kratke verbalne poruke kad ih čuje</p> <p>2.b. Postavlja pitanja o nepoznatim predmetima i situacijama (Ko je to? Šta je to?)</p> <p>2.c. Odgovara na pitanja jednostavnim rečenicama</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vodi „dijalog“ pomoću praktičnih radnji (odrasli započinju radnju, a dijete dovršava) -imitira ono što odrasli izgovaraju - izgovara prve riječi koje povezuje sa predmetom, osobama, situacijama <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - reagira/odgovara odgovarajućom radnjom na sami nagovještaj praktične radnje od strane odraslog - imitira radnje koje nisu prisutne u trenutnoj situaciji (tzv. odloženo imitiranje) - odgovara na jednostavana pitanja odraslih (Ko je ovo? Šta je ovo?) - odgovara više neverbano (gestama) nego verbalno <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - govorom prati vlastitu igru-monolog - odgovara više riječima nego gestama - uključuje se u dijalog i komentira događaje 	<p>Priprema za uvođenje djece u komunikaciju je korištenje „emocionalnog govora“ (pogled, dodir, osmijeh, gestovi), kao i govorno praćenje (smislenim, jednostavnim govorom, pjevušenjem) svih svakodnevnih aktivnosti (njege, igre). U ovom uzrastu, neophodno je reagiranje na vokalizaciju djece, podsticanje na imitiranje onog što odrasli izgovaraju, razgovjetno imenovanje određenih predmeta, osoba i događaja. Pri kraju ovog uzrasta djeca mogu usvajati jednostavne stereotipne fraze (idemo spavati, dobar dan, doviđenja i sl.). Uspostavljanje čvrstih emocionalnih veza sa djetetom je uslov i za razvijanje prvog „dijaloga“ pomoću praktičnih radnji što je svojevrsna priprema za govorno sporazumijevanje jer taj „dijalog“ prati i govor odraslih o tome šta se događa. Takva praktičko-situaciona komunikacija u kojoj se dupliraju informacije praktičnim radnjama i govorom pomaže djetetu da razvija govor. Dominacija neverbalnog govora je prisutna tokom cijelog perioda ranog uzrasta, dok se u 3. godini govor djelomično izdvaja i povremeno osamostaljuje. Taj govor je uglavnom situacionog karaktera (razumljiv je samo ako se uzme u obzir situacija u kojoj dijete priča-verbalno ili neverbalno). Uzrastom situacioni govor opada i pojavljuje se kontekstni govor (govor postaje razumljiv neovisno od situacije). Do kraja ovog uzrasta govor se osamostaljuje kao sredstvo mišljenja u početnom obliku. To je i period „imperativnog“ govora koji se očituje u prijetnjama, žalbama, zahtjevima i nalogima.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti imenovanja predmeta iz okoline ili slike iz slikovnice. - aktivnosti opisivanja svakodnevnih praktičnih radnji. - zvučne igre u kojima dijete izgovara riječi koje se ponavljaju (npr. Kako kuca sat: tik-tak i sl.); igre u kojima dijete pogledom traži određeni predmet koji odrasli izgovore. - situacije koje će izazvati dječiju radoznalost i podstaknuti pitanja o nepoznatom iz okruženja (npr. Šta je to?). Odgovarati na dječija pitanja jednostavno i blagovremeno.

	<ul style="list-style-type: none"> - podsticaj za „čavrljanje djece“ uzajamnim imitiranjem izgovorenog (dijete nešto izgovori, odrasli imitiraju i obrnuto). - spontane razgovore između djece i odgajatelja (upućivanje pitanja djetetu, odgovaranja na pitanja, zajedničko pričanje o viđenom ili doživljenom uz dopunjavanje i proširivanje dječijih iskaza pitanjima: Šta je onda bilo? Ko je šta učinio? i sl.). - podsticaj za korištenje gestova i pantomime u cilju ekspresivnosti dječije komunikacije. - podsticaj i ohrabrenje da sva djeca učestvuju u razgovoru i igri sa vršnjacima.
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Povezano priča o nedavnim događajima i iskustvima</p> <p>2.b. Započinje razgovor i postavlja pitanja: Ko? Šta? Gdje? Kada? Zašto? Kako?</p> <p>2.c. Uz podsticaj koristi izraze socijalne uljudnosti (molim, hvala, izvoli, dobar dan, doviđenja)</p>	<p>Od 3. godine nastupa period naglog razvoja govora. Djeca pokazuju veliki interes za komunikaciju. Vole puno da pričaju i govor mi je važniji od slušanja. Postavljaju mnogo pitanja, u početku zbog same priče, a manje iz stvarne radoznalosti. Vremenom djeca sve više postavljaju pitanja želeći da nešto saznaju, a ne samo da održavaju komunikaciju. Govor je odraz djetetovog zapažanja i shvatanja stvarnosti i snažno je povezan sa akcijom. U ovom uzrastu dijete samoinicijativno govorom prati ono što radi, ali i nagovještava ono što će raditi - misli naglas. Tokom cijelog ranog i predškolskog uzrasta odgajatelj treba biti model pravilnog govora: jasnog, izražajnog, osmišljenog, logičnog, tečnog i tačnog izražavanja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre pitanja i odgovori (Zašto pada kiša? Zašto opada lišće?). - mogućnost djeci da verbalizuju ideje, planove, rješenja i ishode svojih akcija. - podsticaj za upotrebu govora u pričanju, prepričavanju doživljenog (u konkretnim i zamišljenim situacijama, pričanje uz slike, slikovnice). - podsticaj za upotrebu uljudnih riječi u svakodnevnim situacijama (dolazak u vrtić, odlazak kući i sl.).
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Vodi dužu konverzaciju sa drugom djecom i odraslima</p> <p>2.b. Postavlja pitanja (Kako? Kada? Zašto?) i</p> <p>2.c. Odgovara na pitanja o predmetima iz neposredne okoline (Kakvo je što? Od čega je? i sl.)</p>	<p>Govor postaje u pravom smislu sredstvo za komunikaciju sa djecom i odraslima. Postaje sve više razumljiv i sve se manje oslanja na situaciju. Komunikacija traje sve duže, djeca počinju prepričavati svoja iskustva iz prošlosti („Kad sam bio mali...“). Najefikasniji pristup razvoju komunikacijskih sposobnosti jeste upotreba govora u svakodnevnim i raznovrsnim situacijama. Ne uči se jezik, nego sposobnost da se on adekvatno koristi za formulisanje</p>

<p>2.d. Aktivno učestvuje u govornim igrama (igre glasovima, riječima, rečenicama) 2.e. Odgovara na pozdrav i izraze uljudnosti</p>	<p>poruka koji omogućavaju uspješnu komunikaciju. Cilj je razvijanje sposobnosti komuniciranja. Na osnovu tog cilja, zadatak odraslih je razvijanje što raznovrsnije i bogatije jezičke prakse tj. da odgajatelj u svakodnevnom i praktičnom kontekstu stvara raznovrsne komunikativne i jezičke situacije, da stavi dijete pred komunikativne i jezičke probleme i da dijete koristi različite oblike govora i različite funkcije govora. Kvalitetne osobine komunikacije (verbalne i neverbalne) između odraslih i djeteta zasnivaju se na: pozitivnim socioemocionalnim odnosima; bogatstvu komunikacijskih situacija i sadržaja; suradničkim i partnerskim odnosima; podsticanju funkcionalnih osobina jezika; aktivnoj ulozi djeteta.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mogućnost da se djeca prilagođavaju na različite komunikativne situacije. - igre i aktivnosti koje će podstaknuti djecu da postavljaju pitanja (npr. da li, kako, zašto) o stvarima koje ih zanimaju ili da odgovaraju na pitanja. - raspravu, diskusiju među djecom. - različite situacije u i izvan vrtića sa različitim govornim partnerima (stari, mladi, poznati, nepoznati, ljudi različita zanimanja, gostima u vrtiću i sl.). - prilike da odgajatelj bude partner u komunikacijskim aktivnostima i koristiti različite (verbalne i neverbalne) podsticaje da se ohrabri dijete na govor.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Samostalno komunicira sa drugima i razmjenjuje ideje, osjećanja i shvatanja 2.b. Postavlja pitanja u kontekstu (čemu služe stvari, o uzrocima neke pojave, ponašanja, sličnostima i razlikama među predmetima) 2.c. Odgovara na pitanja dužim rečenicama 2.d. Prepoznaju i razumije šalu, zagonetku i besmisleni tekst 2.e. Samostalno koristi jezičke fraze (npr. učtivosti, pozdrav) 2.f. Izmišlja nove riječi, kratke priče, stihove</p>	<p>Zavisno od uslova komunikacije u dječijem govoru koegzistiraju situacioni i kontekstni govor. Dijete je samostalnije i ispoljava težnju da samostalno obavlja svoju aktivnost, pa tako i komunikaciju. Dijete ostvaruje raznovrsnije socijalne kontakte i tako se širi krug osoba s kojim komunicira. Pojavljuju se novi vidovi i funkcije komunikacije. Funkcije komunikacije se odnose na raznovrsnu upotrebu govora (za šta i kako se upotrebljava govor). Postoji nekoliko funkcija govora: govor u funkciji prenošenja informacija, imenovanja i opisivanja, uspostavljanja i održavanja odnosa sa drugima, u funkciji samoizražavanja osjećaja, doživljaja, korištenje govora za saznavanje, upotreba govora za stvaranje igrovnih, izmišljenih situacija. Važno je da dijete koristi sve funkcije govora da bi razvijao svoj eksplicitan govor tj. govornu prilagodljivost. Odgajatelj treba poznavati i razlikovati različite funkcije govora i uočiti kakvu funkciju ima djetetov iskaz da bi adekvatno reagirao kroz raznovrsne strategije razvoja govora – od indirektnih do direktivnih, održao komunikaciju sa djetetom i da bi mu</p>

	<p>mogao pružiti adekvatan model jezičkog izražavanja i podsticati ga da korisiti one funkcije govora koje su malo složenije od onih kojim dijete već vlada (zona narednog razvoja).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre uloga za prilagođavanje govora različitim situacijama (igre uloga: opasnost, rješavanje sukoba verbalnim putem, susret sa turistima). - praćenje i utvrđivanje komunikacijskih sposobnosti djece te planiranje grupne i individualne aktivnosti u cilju razvijanja tih sposobnosti. - situacije u kojima će djeca imati priliku da govore pojedinačno ili da komuniciraju sa manjom ili većom grupom djece (pozivi na igru, dogovaranja oko zajedničke ativnosti i sl.) s ciljem podsticanja interakcione funkcije govora. - situacije za podsticanje ekspresivne funkcije govora u kojima djeca govore o tome šta osjećaju (razgovori: „Šta volim, šta ne volim“ i sl.), igre za razvijanje empatije prema drugima, razgovori u slike koje prikazuju određene emocionalne i socijalne situacije, „satovi“ osjećanja i sl. - uvažavanje individualnih govornih mogućnosti svakog djeteta. -postavljanje otvorenih pitanja i davanja dovoljno vremena djeci da na njih odgovore, da prenose informacije, imenuju i opisuju predmete i pojave, izvještavaju, daju uputstava i naloge s ciljem da se razvija sposobnost prilagođavanja govora trenutnoj situaciji i razvoj sposobnosti preciznog i jasnog govora, kao i sposobnosti slušanja (obavještajna funkcija govora). - organizovati stvaralačke igre riječima različitih tipova (npr. izmišljamo nove riječi, imena i prezimena za određene biljke, životinje predmete-„Stolica Sjediljković“, izmišljanje zagonetki, brzalice), dramske i jezičke igre (npr. „Lutka nam priča“- osmišljavamo govor lutke), jezičko-muzičko (npr. smišljamo tekst na određenu muziku) i jezičko-likovno stvaralaštvo (slikamo, crtamo, modeliramo tekst priče, bajke, stiha i sl.) u cilju podsticanja imaginativne funkcije govora. - podsticaj za heurističku funkciju govora kroz igre u kojima djeca postavljaju pitanja (stvaranje pitalica različitog karaktera, odgonetavanje nepoznatih predmeta, kviz DA-NE).
Ishod učenja 3:	Pokazuje sposobnost slušanja u grupi vršnjaka i odraslih u različitim situacijama
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke

<p>3.a. Izražava reakcije o događajima 3.b. Razumije i prati nalog odraslih</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - usmjerava svoj pogled prema odrasloj osobi koja govori - uspostavlja slušnu kontrolu nad intenzitetom glasa, visinom glasa i izgovorom glasovnih sekvenci - reaguje na jednostavne naloge <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uočava ritam i promjene ritma govora - prati jednostavne naloge odraslih (npr. donesi, daj, pokaži) - sluša kratke priče <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pažljivo sluša govor drugih - prati uputstva od dva naloga (npr. uzmi kockicu i stavi na stol) - traži da mu se pričaju omiljene priče 	<p>Jedan od najvažnijih preduvjeta razvoja govora je pravilan sluh. Sluh i sposobnost slušanja se počinju razvijati još u prenatalnom periodu, te se razvijaju tokom života isto kao i govor. Vrlo značajan je napredak slušne osjetljivosti u prvoj godini kada djeca postaju osjetljiva na različite karakteristike zvukova koje su vezane za percepciju govora (intenzitet, visina tonova, glasovne sekvence). Sluh se razvija pod kontrolom govora, a govor pod kontrolom sluha. Obzirom da je umijeće govora direktno povezano sa umijećem slušanja, obaveza odraslih je da stvaraju što više mogućnosti da djeca stječu iskustva slušanja. U ovom uzrastu to podrazumijeva stvaranje bogatog jezičkog okruženja u kojem govor odraslih upućen djeci ima nekoliko značajnih karakteristika: ima pozitivan emocionalan ton (blag, nježan, topao); direktno je povezan sa trenutnom situacijom i aktivnostima djece i odraslih (paralelni govor); dešava se u trenutku kada dijete obraća pažnju na govor; jasan je i glasan; povezan je sa gestovima, neverbalnim znakovima; ponavlja se u ponovljenim situacijama; imenuju se predmeti iz okoline, uz pokazivanje; upućuju se pitanja djeci, daju se jednostavni nalozi i sl.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zvučne slikovnice, igračke i druge predmete i omogućiti djeci da manipuliraju sa njima; pratiti dječije reakcije i na ostale zvukove iz neposredne okoline (npr. radio, TV). - što više govornih interakcija sa djecom u svakodnevnom aktivnostima. - zanimljive slikovnice, podsticati imenovanje slika i događaja te spontanijih govornih igara djece. - igre sa djecom u kojima će dobiti zadatak da izvršavaju jednostavne naloge (npr. donesi lutku, šutni loptu i sl.). - dobar govorni model tj. uzor pravilnog govora. - čitanje i prepričavanje jednostavnih i kratkih priča. - zajedničko izvođenje i slušanje dječijih pjesmica, brojalica, pošalica.
<p>Pokazatelju 4.godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Prati sadržaje priča, igrokaza, dramatizacija 3.b. Prati tri naloga (npr: dohvati igračku, otvori vrata i baci papir u kantu) 3.c. Reagira na smiješne ili pogrešne dijelove u kratkoj priči</p>	<p>Potrebno je razlučiti pojam slušne (auditivne) diskriminacije i slušanja kao komponente komunikacije. Auditivna diskriminacija se odnosi na akustično razlikovanje zvukova, glasova, riječi i rečenica, što je uslov za razvoj sposobnosti slušanja. S druge strane, slušanje podrazumijeva usmjeravanje pažnje na smisao onoga što se govori, na shvatanju značenja. Zasniva se na potrebi da se razumije ono što se kaže. Uzimajući u obzir da je pažnja djece u</p>

	<p>ovom uzrastu nehotična, odrasli trebaju stvarati uslove da djeca aktivno slušaju, usmjeravaju pažnju, prate i shvataju šta im se priča, da slušaju govor drugih i svoj govor. To se postiže raznovrsnim vježbama slušanja koje imaju za cilj razvijanje slušanja kao bitne komponente komunikacijskog procesa te usmjeravanje pažnje na smisao govora (poruka) da bi dijete razumjelo šta drugi kažu. Da bi se to ostvarilo, djeca se trebaju stavljati u poziciju da budu aktivno uključena u komunikaciju i da se osjećaju kao ravnopravni sugovornici. Rad na podsticanju pažljivog slušanja može se započeti u manjim grupama okupljenim oko neke aktivnosti, te postepeno povećavati broj sugovornika u grupi. Vrlo su važne i zajedničke aktivnosti sa cijelom grupom, jer se djeca navikavaju na međusobno slušanje, iznošenje svoga mišljenja, uvažavanje tuđeg mišljenja, razvijaju komunikativne sposobnosti i usvajaju pravila komunikacije. Osnovni uslov za to je da i odgajatelj pažljivo sluša djecu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mogućnost svakom djetetu da iskaže ono što želi i kako želi (u zajedničkoj, grupnoj aktivnosti voditi računa da se u razgovor uključuju i ohrabruju djeca koja su povučana, sramežljiva, tiha). - različite situacije i kreirati raznovrsne aktivnosti u kojima će djeca biti aktivni slušaoci – od pričanja jednostavnih priča, do lutkarskih kratkih dramatizacija i igara scenskim lutkama, posjete pozorištu, biblioteci i sl. - vježbe slušanja u grupnoj sobi, dvorištu, parku, ulici i sl. - raznovrsne igre za usmjeravanje pažnje („igra tišine“ - oslušujemo zvukove u okolini; igra „leti-leti“). - igre naloga (naloge govori odgajatelj i/ili djeca). - znak za skretanje pažnje djeci na nešto (znak se dogovara zajedno sa djecom: pljeskanje rukama, pjesmica, zvuk instrumenta, dizanje ruke, pokazivanje nekog predmeta ili slike i sl.).
Pokazatelji u 5.godini Dijete će moći da:	Preporuke
3.a. Prati i učestvuje u grupnom razgovoru 3.b. Prihvata i poštuje pravila slušanja u grupi 3.c. Prenosi kratku poruku od odgajatelja roditeljima	Aktivno slušanje u grupi je važna dimenzija sposobnosti slušanja. Podsticanjem aktivnog slušanja navikavamo djecu da se uključe u zbijanja u vrtiću, da ne budu pasivni posmatrači i slušaoci. Ukoliko dijete spontano reagira na pričanje odraslih, na čitanje, dramatizaciju onda ono aktivno sluša. Najveći neprijatelj aktivnog slušanja je ograničavanje djece određenim upozorenjima i zabranama (insistiranje na mirnom sjedenju, čutanju, postavljanju pitanja kad

	<p>dobije dozvolu i sl.). Odgajatelj podstiče sposobnost slušanja u grupi koristeći određene methodske postuke kao što su: definiranje pravila grupe; eksplicitno pozivanje djece da slušaju jedni druge; uvođenje u dnevnu rutinu aktivnost slušanja u kojima djeca imaju prilike da diskutuju o određenoj temi, dopunjavaju, preciziraju šta je rečeno, prepričavaju, postavljaju pitanja. Pri tom je važno stvariti atmosferu u kojoj nema pogrešnih odgovora, u kojoj djeca slobodno govore, te se oslobađaju eventualnog pritiska i straha od pogreške ili da će biti ismijano.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre u kojima će dijete da ovlada komunikacijskom tolerancijom i vještinom slušanja sagovornika (npr. igra pravljenja vijesti i vremenske prognoze-jedno dijete govori vijesti, dok drugo čeka na red i onda se smjenjuju uloge). - pravila grupe za slušanje („Kad neko govori, ostali pažljivo slušaju“, „Slušaj druga pored sebe, pa će i on slušati tebe“ i sl.). - korištenja govora za organizaciju zajedničke igre, podjelu uloga i definisanje pravila. - određene zadatke i kratke poruke koje djeca prenose roditeljima u cilju realizacije određenih aktivnosti u predškolskoj ustanovi slijedećeg dana.
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Sluša i odgovara na komunikaciju koju iniciraju drugi 3.b. Učestvuje u grupnim diskusijama o različitim temama u paru, manjim ili većim grupama sa vršnjacima i odraslima 3.c. Prati i nastavlja govor uz uvažavanje sugovornika</p>	<p>Stvaranje uslova (organizacijskih, metodičkih, prostornih) koji će podsticati slušanje kod djece je primarni zadatak odgajatelja. Kreiranje prostora (forma kruga ili polukruga) koji će podržavati grupne, zajedničke aktivnosti u kojima se djeca osjećaju uključenima, gdje imaju priliku da slušaju i budu saslušana, da govore kad na njega dođe red, da uzimaju u obzir šta druga djeca kažu, da pomognu drugu da se izrazi, da postave pitanja. Tako se stvara atmosfera prihvatanja, uključivanja i podsticanja povučene djece da učestvuju u komunikaciji. Uzimajući u obzir da djeca žele da podijele sa svima svoju ideju, odgajateljica diskretno navodi djecu da dignu ruku kad žele nešto reći. Na taj način djeca se navikavaju da poštuju pravila komuniciranja i slušanja, uče strpljivosti i kulturnom ponašanju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - različite socijalne kontakte s drugom djecom i odraslima, te stvaranje situacija i prilika za interakciju i komunikaciju.

	<p>- upotrebu govora kao sredstva za izražavanje sopstvenog mišljenja i usmjeravati pažnju djeteta na smisao poruke (iznošenje mišljenja pri rješavanju neke problemske situacije: Šta će se dogoditi ako...? Zašto to misliš...? Šta se dogodilo...?) uz aktivno, kritičko i stvaralačko slušanje izlaganja drugih.</p> <p>- aktivnosti koje podstiču voljno slušanje i slušnu memoriju: igre prepričavanja- onog što je rekao prethodnik; odslušane priče, dijaloga, nastavi rečenicu ponavljajući ono što je rekao prethodnih, opiši svog druga na osnovu njegovih riječi i sl.</p>
Komponenta 3:	Komunikacija i rana pismenost
Ishod učenja 1:	Analizira književne tekstove kroz komunikaciju s drugima
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>1.a. Pokazuje interes i sluša jednostavne priče, pjesme, basne i odgovara na jednostavna pitanja</p> <p>1.b. Govori ili pjeva priče, brojalice, rime, pjesmice kojima se djelovi teksta ponavljaju ili koje izmisli</p> <p>1.c. Imenuje likove u jednostavnim književnim tekstovima</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje spontani interes za pisani sadržaj <p>U drugoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - okreće stranice, pokazuje prstom, imenuje likove - sluša i ponavlja jednostavne tekstove <p>U trećoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - provodi duže vremena slušajući priču - pretvara se kao da čita poznate slikovnice 	<p>Proces rane pismenosti započinje od najranije dobi. Djeca vrlo rano pokazuju interes za pisanu riječ te bi im trebalo svakodnevno pričati, prepričavati i čitati jednostavne tekstove i na taj način pružati im mogućnosti da slušaju govor, da usvajaju nove riječi, bogate rječnik te razvijaju ljubav prema knjizi, književnosti. U toku pričanja i čitanja, odrasli mogu postavljati djetetu pitanja o tome šta vide na slici, kako izgleda nešto i sl. Stalno izlaganje i iskustvo s raznim oblicima usmenog jezika pomaže djeci da razvijaju svoje jezičke kompetencije. Za vrijeme pričanja i čitanja pažnja djece je usmjerena na priču i ona uživaju u poznatom okruženju i opuštеноj, toploj atmosferi. Ti trenuci umiruju djecu i pružaju im osjećaj sigurnosti i bliskosti. Dijete ovog uzrasta preferira kontakt očima jer voli osjećaj da odgajatelj priča baš njemu. Iz tog razloga, najbolji efekat se postiže ako odgajatelj zna tekst napamet ili ga prepričava što vjernije originalnom tekstu. Iako, nikad nije prerano za čitanje. Malo djeteta možda ne razumije značenje riječi, no ono sluša i uživa u ritmu i melodiji glasa. Naučno je dokazano kako čitanje u prve tri godine života stvara jake temelje za uspješno čitanje i učenje kasnije u životu. To saznanje stavlja odrasle (roditelje i odgajatelje) u poziciju odgovornih osoba za kreiranje kvalitetnog okruženja koje će doprinosti razvoju predčitalačkih vještina koje započinje sa stvaranjem svijesti o prirodi i smislu čitanja, razumijevanju funkcije i značenja pisanog jezika.</p> <p>Osigurati:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - podsticajno okruženje koje obiluje kvalitetnim i razvojno primjerenim pisanim materijalima, knjigama, slikovnicama (u kojima prevladavaju ilustracije jednostavnih i privlačnih boja sa manje teksta, estetski uređene, tvrdih korica radi lakšeg listanja). - razgovor o ispričanom ili pročitanoj tekstu i tako podsticati djecu da odgovaraju na jednostavna pitanja o sadržaju i likovima. - udobno mjesto i okruženje bez buke i ometanja. -dovoljno vremena za pričanje i čitanje. Važno je uspostaviti „rutinu čitanja“ svakodnevno u određeno vrijeme (pred spavanje, prije neke aktivnosti i sl.) - razgovjetno, izražajano i polagano pričanje i čitanje.
Pokazatelji u 4.godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Iskazuje radost i uživanje u književnim djelima</p> <p>1.b. Opisuje slike i sastavlja jednostavniju priču uz podršku odgajatelja</p> <p>1.c. Razlikuje glavnog junaka književnog djela i izražava svoj odnos/ mišljenje prema njemu uz podsticajna pitanja odgajatelja</p>	<p>Izražajnim pričanjem, čitanjem i prepričavanjem jednostavnih i kratkih tekstove uz korištenje određenih vizuelnih sredstava (slike, serije slike, slikovnice, lutke) odgajatelj stvara prilike za usavršavanje dječijih predčitalačkih sposobnosti s ciljem razvoja vještine čitanja koja je uslov za opstanak i kulturni razvoj čovjeka. Za ovaj uzrast primjereni su kratki, jednostavi i stilski razumljivi tekstovi. Primjereni književni tekstovi se mogu koristiti u originalnom obliku, ali se mogu prilagođavati (skratiti ili proširiti) i adaptirati potrebama, interesima i mogućnostima konkretne odgojne grupe ili pojedinog djeteta. Pričanjem i čitanjem književnog teksta djeca razvijaju sposobnost slušanja, razumijevanja, doživljavanja i pamćenja sadržaja priče, bajke, basne, stiha. Ukoliko odgajatelj priča ili prepričava priču on ostvaruje vizualni kontakt sa djecom, slobodnije koristi gestikulaciju i mimiku, pogledom obuhvata svu djecu i može pratiti njihovu reakciju. Prilikom čitanja priče važno je voditi računa o govornoj interpretaciji tj. tečnom i izražajnom čitanju koje će privući dječiju pažnju na osnovne misli u tekstu. Na taj način čitanje produbljuje razumijevanje i razvija emocije. Za ovaj uzrast primjereni su kraći, jednostavniji, realistični stihovi i različiti književni tekstovi koji su sadržajno dinamični i pogodni za jezičku i govornu igru. Mogu biti šaljivog karaktera, laki za ritmičko izgovaranje.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prijatan i udoban prostor sa primjerenim tekstualnim materijalima (poster, slike, knjige, slikovnice-sa složenijim ilustracijama i sa više teksta) u kojem djeca odmaraju, druže se sa slikovnicama i knjigama i igraju se.

	<ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne aktivnosti: od pričanja jednostavnih priča, razgledavanja slikovnica, do kratkih lutkarskih dramatizacija i igara scenskim lutkama. - podsticaj djeci da sami pričaju, opisuju slike, igraju se lutkama i dramatizuju priču. - primjerene testove i pjesmice i podsticati djecu na usvajanje sadržaja priče ili stiha.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Prepričava poznate priče uključujući i važne detalje u priči, uz podsticaj i podršku</p> <p>1.b. Zapaža ritam i melodiju pri recitovanju pjesme</p> <p>1.c. Učestvuje u dramatizacijama ulazeći u uloge zadatog lika reprodukujući naučen kraći tekst</p>	<p>Na ovom uzrastu veće su mogućnosti korištenja različitih književnih tekstova koji djeluju na različite aspekte razvoja djece (od podsticanja razvoja govora i bogaćenja rječnika do utjecaja na estetski doživljaj i razvoj ljubavi prema knjizi). Pričanje i čitanje priče ili nekog drugog književnog teksta zahtijeva temeljitu pripremu odgajatelja: od izbora djela (koji zavisi od uzrasta, resursa i postavljenog cilja), preko oblikovanja prostora, određivanja vremena, načina interpretacije (forma, sredstva) do planiranja aktivnosti nakon pročitano djela. Čitanje treba biti pravilno (jasno i tečno), izražajno (dikcija, intonacija), sa pauzama (logičkim, psihološkim). Dobro čitanje i pričanje zavise od ritma i tempa, od tona i jačine glasa, od popratnih gestova i mimike, te pravilnog disanja. Pored toga, u cilju bogaćenja dječijeg rječnika i razumljivosti samog teksta potrebno je objasniti nepoznate riječi. Nakon čitanja i pričanja teksta važan je razgovor koji omogućava djeci priliku da govore o tekstu, da sređuju i bogate svoje utiske, vježbaju pamćenje, da se pravilno i lijepo izražavaju. Mnogi tekstovi pružaju mogućnosti dramatizacije pri čemu je važno pružiti djeci slobodu vlastite interpretacije teksta, likova u priči i njihovih postupaka. I korištenje stihova zahtijeva pripremu odgajatelja, slično kao i za prozni tekst, koja će omogućiti djeci da dožive poeziju, a ne samo da je reprodukuju. Mogu se koristiti različiti stihovi po dužini, sadržaju, motivima i jezičkom izrazu (lirska, šaljiva, nonsensna pjesma). Pri izboru pjesničkih stihova važani kriteriji su: razvojna primjerenost, umjetnička vrijednost, usklađenost sa odgojno-obrazovnim ciljevima, aktualnost, prigodnost, pogodnost za recitovanje, pjevanje, dramatizaciju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - čitanje i ponavljanje pjesme, priče, bajke te angažovati djecu da paralelno pričaju, prepričavaju i dopunjavaju poznate priče. - razgovore sa djecom o priči, likovima, postupcima, dječijim utiscima, postavljanjem pitanja o pročitanoj tekstu.

	<ul style="list-style-type: none"> - različite igre uloga, dramatizacije u kojima će djeca slobodno interpretirati prozne i pjesničke tekstove. - svakodnevnu prijatnu biblioteku u okruženju u kojoj će moći samostalno da razgledaju i „čitaju“ slikovnice. - centar za početno čitanje i pisanje-prostor opremljen udobnim namještajem i jastucima koji sadržava: biblioteku (sa pažljivo odabranim knjigama koje su djeci dostupne:slikovnice, bajke, basne, enciklopedije), prostor za slušanje zvučnih priča (sa uređajima za reprodukciju zvuka, slušalicama).
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Pamti i prepričava kraće književne tekstove, filmove i predstave poštujući redosljed i logiku zbivanja (prema jednoj ili nizu slika, prema sjećanju)</p> <p>1.b. Postavlja pitanja u vezi sa važnim detaljima ili likovima u tekstu i odgovara na pitanja vezana uz to</p> <p>1.c. Uočava osobine glavnih likova i svojim riječima analizira njihove postupke</p> <p>1.d. Reprodukuje kraće, jednostavne stihove</p>	<p>Književna prozna i pjesnička djela za ovaj uzrast su složenija i duža, pogodna za podsticanje razvoja različitih segmenta govora (izgovora, intonacije rečenice, bogaćenje rječnika, govornog stvaralaštva), podsticanje na govorno izražavanje (pričanje, opisivanje, prepričavanje, procjenjivanje, izmišljanje novih sadržaja, stihova), kao i emocionalni estetsko doživljavanje književnih i informativnih tekstova.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - procjenjivanje likova i određivanja radnje iz teksta na osnovu uzroka i posljedica njihovog ponašanja. - izražavanje svog odnosa prema likovima u priči i zauzimanje stava u cilju izgrađivanja sistema vrijednosti (dobro-loše; velikodušno-sebično i sl.). - prepoznavanje i razumijevanje pouke priče, basne. - različite medije i izvore informacija, knjige, filmove, pozorišne predstave, te razgovor sa djecom o onome što su vidjeli, čuli , doživjeli. Podsticati djecu na komunikaciju, razmjenu mišljenja, diskusiju uz uvažavanje mišljenja i stavova drugih. - različite metodičke pristupe pri čitanju, pričanju i analizi teksta kao što su: završi započetu priču, čitanje po dijelovima i sastavljanje priče, od više priča sastavljamo novu, čitanje knjige u nastavcima, čitanje sa predviđanjem (1. Šta se dogodilo? Šta će se dogoditi u nastavku? Kako to znate? 2. Šta se sad dogodilo? Šta će se desiti? Koje dokaze imate? 3. Šta se zaista dogodilo? Šta bi bilo da je bilo? Koji bi bio naslov priče?). - kreativne zadatke nakon pročitane priče, bajke, basne, stiha (dramatizacija, izmisli drugačiji kraj priče, nacrtaj naslovnicu za knjigu, osmisli strip i sl.).

	- udoban i kvalitetno opremljen centar za počeno čitanje i pisanje gdje djeca realiziraju aktivnosti i druže se sa knjigom
Ishod učenja 2:	Pokazuje kako funkcionišu sistemi komunikacijskih simbola i upotrebljava ih
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Pokazuje interes za slikovnice i želi da mu se čitaju</p> <p>2.b. Prepoznaje i pokazuje specifične slike u slikovnici</p> <p>2.c. Lista i imitira čitanje slikovnica, knjiga i ostalih štampanih materijala</p> <p>Primjeri</p> <p>U prvoj godini</p> <ul style="list-style-type: none"> - istražuje papir, slikovnice <p>U drugoj godini</p> <ul style="list-style-type: none"> - prati i razgovara o slikovnici uz pokazivanje slika <p>U trećoj godini</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje gdje je slika, a gdje tekst - prepoznaje slikovnicu po slici na naslovnici - drži knjigu, slikovnicu ispravno 	<p>Od najranije dobi djeca vole slušati, gledati i listati slikovnice i knjige, te uživati u slikama. Zato djeca trebaju biti okružena njima, da su im dostupne i da ih mogu samostalno uzeti kad god to pože. Važno je da djeca mogu vidjeti slike, postavljati pitanja, razgovarati o pročitanoj i ukazivati na dijelove koje ih posebno zanimaju. Mala djeca uče kako se koriste knjige i slikovnice gledajući kako ih drugi čitaju. Ona uče kako držati knjigu, okretati stranice i gledati slike i tako usvajaju nove koncepte i bogate svoj rječnik.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - slikovnice koje su pisane po obrascu i koje su predvidive te podsticati djecu da završe dio teksta ili uzmu ulogu likova. - aktivnosti razgledavanja i čitanja slikovnica i podsticati dijete da pokaže gdje se nalazi određena slika. - igre sa slikovnicama (igre naloga: npr. “Donesi mi slikovnicu o maci, kamionu” i sl. – prepoznavanje na osnovu korica slikovnice). - praktične aktivnosti uređivanja centra slikovnica: lijepimo, popravljamo, slažemo i sl. - prostor koji je obogaćen velikim brojem slikovnica, postera, knjiga. - pomoć djeci da uspostave vezu između teksta i slike u slikovnici (npr. prepričavati zajedno sa djecom pročitani dio teksta uz korištenje ilustracije koja prati tekst).
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Izražava se jednostavnim simbolima, crtežima za predstavljanje dijelova priče</p> <p>2.b. Pokazuje interes za čitanje i pretvara se da čita slikovnice, knjige i različite pisane medije drugom djetetu</p>	<p>Djeca počinju primjećivati razliku između slika i znakova. Saznaju da ove oznake imaju značenje, jer predstavljaju izgovorene riječi. I zato kažu da čitaju.</p> <p>U svakodnevnoj predškolskoj stvarnosti postoje raznovrsni podsticaji za razvoj različitih područja rane pismenosti kao što su: pričanje i čitanje, posjete bibliotekama, izrade slikovnica,</p>

<p>2.c. Prepoznaje štampane simbole u svom okruženju</p>	<p>raznovrsne igre u centru za početno čitanje i pisanje i sl. Uloga odraslih u stvaranju podsticajnog okruženja je neizostavni faktor u podržavanju rane pismenosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - centar za početno čitanje i pisanje prostor koji sadržava: pribor za pisanje (olovke, bojice, flomastere, papire), biblioteku. - prostor bogat podsticajnim tematskim materijalima, grafičkim simbolima, didaktičkim igračkama koje podržavaju grafičko izražavanje djece.
<p>Pokazatelju 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Uočava da napisana riječ, odnosno tekst nosi neku poruku</p> <p>2.b. Koristi se simbolima u igri kako bi predstavilo nešto i izrazilo značenje (npr: priča priču prema nizu slika)</p> <p>2.c. Uočava vezu slika-slovo-glas (npr: slika Auto-slovo A-glas A)</p>	<p>U ovom uzrastu pojavljuje se osvještavanje pojmova o pismu, tj. uočavanje razlika u grafičkim simbolima, smjer pisanja lijevo na desno i odozgo prema dole, usvajanje rječnika koje označava pismo (riječ, slovo, tačka), kao i svijest o tome da su riječi u pismu zasebne vizualne jedinice.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre ilustrovanim slovaricama, stvaranje priča po nizu slika, igru rekonstrukcije događaja na osnovu zadatih ilustracija (npr: poredaj slike po redosljedu događaja tako da dobiješ priču). - različite govorne igre za uočavanje odnosa između slova i glasa npr. „Na slovo na slovo“, „Pronađi isto slovo“, „Otiskivanje slova“, „Pravimo riječi“, „Igra naloga“, „Memori kartice“.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Koristi se simbolima u komunikaciji (riječi, slike, zvukovi, pokret) kako bi izrazilo svoje ideje i misli</p> <p>2.b. Vizuelno prepoznaje pojedina slova i uočava vezu slovo –glas</p> <p>2.c. Prepoznaje i pravilno imenuje neke grafičke simbole (slova, brojeve)</p>	<p>Uloga odgajatelja nije opismenjavanje dece, naročito ne u formi treniranja pisanja slova i njihovog memorisanja, ali uloga vrtića jeste podsticanje razvoja rane pismenosti. Ta se uloga očituje u prepoznavanju, podržavanju i podsticanju prirodnog interesa djece za različite oblike pisane komunikacije, kojeg mnoga djeca iskazuju već od najranije dobi. Na razvoj rane pismenosti veliki utjecaj ima kvalitetno i primjereno oblikovano okruženje koje motivira djecu na bilježenje, korištenje grafičkih simbola. Bogato opremljen centar za početno čitanje i pisanje će podržati razvoj dječijih kompetencija iz područja rane pismenosti.</p> <p>Osigurati:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - bogato literarno okruženje, interdisciplinarni pristup i prihvatanje individualnih razlika i nivoa razvoja. - centar za početno čitanje i pisanje (dio za biblioteku: knjige, časopisi, slikovnice, priče, poezija, bajke), dio za pisanje (različite grafitne i hemijske olovke, flomastri, bojice, papiri sa i bez linija, slike, fotografije), dio za pravljenje slikovnica (papiri, heftarica, bušilica za rupe, olovke, bojice, kompjuter, štampač), dio za slušanje priča, ambijent nalik porodičnom – tepih, sofa, jastučići i sl. - prostor opremljen raznovrsnim grafičkim simbolima, dostupnim djeci za igru i istraživanje.
Ishod učenja 3:	Izražava se grafičkim simbolima u svakodnevnim aktivnostima
Pokazatelji od 0-3 godine	Preporuke
Dijete će moći da: <p>1.a. Koristi sliku ili druga vizualna pomagala kao sredstvo komunikacije, uz pomoć i podršku</p> <p>Primjeri:</p> <p>U trećoj godini:</p> <ul style="list-style-type: none"> - oponaša pisanje odraslih u igri (škrabanje) - prepoznaje da li neko čita ili piše i razumije da iz toga proizlazi poruka 	<p>Izražavanje grafičkim simbolima (pisanje) je proces koji započinje dječijim škrabanjem koje dijete imenuje kao pisanje. Djeca krajem ovog uzrasta prepoznaju da li neko upravo čita ili piše i svjesni su da iz pisanog teksta proizlazi neka poruka. Svjesni su da čitanje ima svrhu da se uoči i primi poruka. Ta se svijest pojavljuje kao prvi pojam o pismu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti manipulisanja papirom, bojicama, olovkama, te istraživanja i eksperimentisanja materijalima za pisanje. - velike papire i raznovrstan pribor za crtanje, te ohrabrivati i hvaliti dijete za ono što je nacrtalo.
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da: <p>3.a. Pokazuje interes za slova, brojeve i druge simbole iz okoline</p> <p>3.b. „Glumi“ da piše i čita</p> <p>3.c. Kopira zadatu jednostavnu formu ili simbol</p>	<p>Prirodna radoznalost djece za pisani materijal i jezik početna je tačka za razvoj grafičke svjesnosti. Djeca ovo uzrasta vole da preslikavaju pisani jezik pretvarajući se da pišu. Rano švrljanje po papiru trogodišnjaka postepeno napreduje od crteža do pokušaja da preslikaju slova. Ove rane vježbe su važne jer dijete počinje shvatati da su znakovi čitljivi simboli.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - materijale koji će podstaknuti djecu da konstruišu znakove i simbole te proširuju igru sa njima.

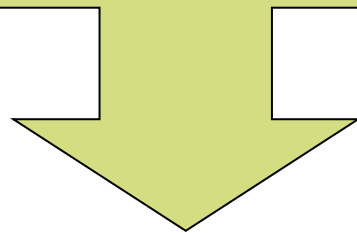
	<ul style="list-style-type: none"> - usmjeravanje dječije pažnje na uočavanje simbola u okruženju i razgovor o njima. - prostor koji je opremljen priborom za pisanje, igranje igara kao što su biblioteka, pošta i sl. - igre u kojima će djeca oponašati odrasle osobe kako pišu.
Pokazatelj u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Zapaža ulogu simbola i traži dodatne informacije</p> <p>3.b. Eksperimentira sa načinima izražavanja ideja i rješenja grafičkim putem</p>	<p>Grafička svjesnost se odnosi na svjesnost o razlikama između slova i sposobnosti razlikovanja simbola. U predškolskom periodu ova svjesnost se odnosi prvenstveno na razumijevanje koncepta simbola, shvatanja da je grafem reprezentacija fonema, pa i prepoznavanja određenih slova, ali ne i čitanja ili pisanja slova.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre sa slovima od različitih materijala (šmirgl papir, glatki papir, da povlačenjem po slovu osjete teksturu, igraju se slovima, kombinujući ih na različite načine). - širok spektar materijala sa kojim će dijete moći da kreira, upoređuje, sortira, reda, kombinuje i istražuje ulogu simbola. - igre uloga: poštar, doktor, učiteljica – gdje se koristi pisana komunikacija
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Pravilno drži olovku</p> <p>3.b. Igra se i eksperimentira sa slovima smještajući ih na svoje radove</p>	<p>Simboličke prezentacije djece nastale kao rezultat njihove želje da zabilježe vlastite poruke i da razgovaraju o njima s drugima su odraz dječije radoznalosti za grafičke simbole koje okružuju djecu i dio su njihove svakodnevnice. Važno je ne sputavati djecu da se okušavaju u pisanju slova ukoliko pokažu interes za to.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne didaktičke igre (spoji sliku i riječ, npr: slika psa i riječ pas, slovarice, slova od plastelina, modeli slova, izrezana slova različitih vrsta i tekstura, papir, šabloni, slovo popraćeno slikom). - ilustrovane priče ili pjesme gdje će djeca moći da pronađu odgovarajuće riječi i popunjavaju priču ili pjesmu. - različite posjete, gostovanja i izvore za sticanje znanja i razumijevanja uloge simbola (slova, brojevi, novac, muzičke note i dr.).

	- igre u kojima djeca proigravaju različite uloge i situacije iz života odraslih i djece, a gdje se koriste simboli i pisana komunikacija (pisanje, adresiranje pisma, razglednice, igranje škole, pisanje recepta i sl.)
--	---

4.4.

SVIJET OKO NAS

1. Istraživanje svijeta
2. Rješavanje problema, kritičko i kreativno mišljenje
3. Rana matematička pismenost
4. Nauka i tehnika

Oblast 4:	SVIJET OKO NAS
Komponenta 1 :	Istraživanje svijeta
Ishodi učenja 1:	Koristi čula za posmatranje i istraživanje fenomena i procesa u prirodi
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>1.a. Posmatra, manipuliše i eksperimentiše uobičajnim predmetima u okruženju</p> <p>1.b. Pokazuje interes za očigledne prirodne pojave (uz pokazivanje i pitanja „Šta je ovo? Ko je to?)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prvo slučajno, a potom namjerno izvodi jednostavne pokrete i manipulira predmetima (pokreće mobil, povlači igračku i sl.) - reaguje na nove i iznenadne radnje i događaje - posmatra i dodiruje predmete i igračke, stavlja u usta, baca i ponovo uzima <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - reaguje na sve vrste zvukova i izražava prijetnost za određene tonove, a pokazuje strah od jakih, iznenadnih zvukova - prevrće, sastavlja, rastavlja, baca, trga i sl. - praktikuje jednostavne aktivnosti koje rezultiraju određenom posljedicom (npr. pritišće dugme na zvučnoj igrački) <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brzo reaguje na zvuk i prepoznaje zvukove iako ne vidi predmet i radnju koje ih stvaraju - prepoznaje osnovne kvalitete predmeta i pojava neposrednim baratanjem, isprobavanjem, istraživanjem 	<p>Djeca posjeduju urođenu znatiželju koja ih stimulira na istraživanje svoje okoline putem čula. Dijete želi da zna „kako svijet funkcioniše“. O prirodi i predmetima uče dodiranjem, kušanjem, mirisanjem, slušanjem i gledanjem. Na taj način djeca praktično upoznaju njihova svojstva: oblik, veličinu, materijal, težinu, boju, zvučnost. Raznolikost predmeta i njihovih svojstava privlače dječiju pažnju, pružaju veliko zadovoljstvo djetetu, te doprinose razvoju opažanja. Sve novo (predmeti, situacije, osobe, radnje) podstiču djetetovu radoznalost i izazivaju nove radnje. Novine je potrebno uvoditi postupno, dozirano i uz prisustvo djetetu bliske osobe da se izbjegne eventualni strah od stranog i novog. Sve životne situacije su dobar poticaj za bogaćenje dječijih čulnih iskustava (njega, hranjenje, šetnje, neposredni kontakti sa okolinom i drugim ljudima, manipulisanje sa predmetima). Važna uloga odgajatelja u bogaćenju čulnih iskustava djece je postepeno skretanje dječije pažnje na određena svojstva predmeta, čulnih opažaja (okus hrane prilikom hranjenja, temperature vode prilikom kupanja, miris sredstava za higijenu, boravak vani: pada kiša, snijeg, sunce, vjetar puše, promjene u prirodi, na drveću itd.), podsticanje djece da sama istražuju prostor, da se osamostaljuju u svakodnevnim aktivnostima, da uočavaju i uče.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - djelovanje pedagoški oblikovnom sredinom i aktivnosti koje će podržavati radoznalost i djetetovu potrebu da sazna, otkriva: opipavanjem, razgledanjem, okretanjem, sakrivanjem i traženjem sakrivenog predmeta, lupanjem predmetom od predmet, prevrtanjem, rastavljanjem, bacanjem, hvatanjem. - nova iskustva kroz različite sadržaje: boravak u prirodi, različite posjete u neposrednoj okolini, boravak u dvorištu (igre sa vodom snijegom, pijeskom), susreti sa životinjama, posmatranje poslova odraslih i sl. - aktivnosti sa pravim biljkama u cilju angažiranja svih osjetila (miris cvijeća, dodirivanje lišća, grančica, opažanje drveća i sl.). - pričanje priča, pjevanje pjesmica, slaganje kockica, „kuc-kuc“ igre i sl.

	<p>- podsticajnu, pedagoški oblikovanu sredinu/okruženje sa što više raznovrsnih bezbjednih predmeta čije se osobine opažaju svim čulim; predmete, igračke od različitog materijala (tvrde, mekane, hrapave, glatke, od gume, plastike, drveta, tkanine), oblika (okrugle, kockaste, duguljaste), veličine, teksture, boje, zvučnosti; različite kutije, umetaljke, lopte, kocke, šarene marame, plastične flašice, zvučne igračke, ogledala, slikovnice i sl. U ovakvom okruženju akcent je prvo na spontanom a potom na vođenom istraživanju i otkrivanju.</p>
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Imenuje senzorne karakteristike neposrednim baratanjem, posmatranjem, slušanjem doživljavanjem ukusa, mirisa, boje, zvuka i teksture 1.b. Uočava i zaključuje na osnovu vanjskog izgleda i istaknutog svojstva predmeta i pojava, dok zajednička svojstva uočava uz pomoć i podršku odgajatelja</p>	<p>Tokom četvrte godine života, primjetni su značajni pomaci u preradi informacija i znanja, naročito u onim oblastima za koju djeca pokazuju poseban interes. U tom procesu, izuzetno je važno omogućiti djeci stjecanje iskustva svim senzornim putevima. Pri tom, vizuelna percepcija igra značajnu ulogu ne samo u opažanju predmeta i pojava u okolini, nego i na međusobnu povezanost prirode, čovjeka i društva. Djeca posmatranjem upoznaju boje, oblike, dimenzije, prostorne položaje i sl. Od dječijeg interesa i pravilnog usmjeravanja odgajatelja zavisi uspješnost posmatranja okoline. Vizuelne slike nadopunjavaju informacijama koje su dobili korištenjem drugih čula (sluha, njuha, opipa, orijentacije), što ukazuje na značaj multisenzornog učenja djece i neophodnost uključivanja svih čula u proces stjecanja novih znanja i iskustava. Neuroznanost je potvrdila vezu između čulnih utisaka i većeg broja sinapsi. Više čulnih utisaka stvaraju više sinapsi, a povećan broj sinapsi omogućava nove i više forme nervnih aktivnosti. Uloga odgajatelja i roditelja u trasiranju neuronskih puteva, u ranom periodu kad su sinapse najpodložnije kovanju, je nezamjenjiva.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će djeca razvijati sposobnost usmjeravanja pažnje, uočavanja podražaja čulima, uočavanja sličnosti i razlike među podražajima (npr. "Pronađi par", „Isključi treće“) kao i razvijati sposobnost uspostavljanja relacija više podražaja koji se javljaju istovremeno (razlikovanje po obliku, boji, okusu, dodiru, mirisu). - aktivnosti u kojima će probati različitu hranu i pića, različite ukuse, mirise. - izlete i šetnje u prirodi, kako bi djeca osluškivala (koje sve zvukove možemo čuti), posmatrala (biljke, životinje, boje), sakupljala (lišće, kamenčiće, grančice) i dr.

	<p>- dovoljno vremena i prostor, da tokom boravka u prirodi okolina „djeluje“ na djecu i da steknu dublja i šira senzorna iskustva kroz sponatana i vođena istraživanja i otkrivanja.</p> <p>- poticajnu sredinu koja će biti neizmjeran izvor „hrane“ za mozak. Boje, mirisi, okusi, dodiri, riječi, osjećaji, sve to djeluje na uspostavljanje bogatijih neuralnih mreža.</p>
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Pokazuje interes za istraživanje okoline, novih svojstava i funkcije predmeta korištenjem svih čula 1.b. Imenuje istaknuto svojstvo predmeta 1.c. Uočava osnovne karakteristike različitih materijala (koža, drvo, plastika) i upoređuje ih</p>	<p>Okolina pruža neiscrpan izvor podražaja, elemenata koji mogu privući dječiju pažnju i interes. Iako je potreba za izražavanjem, otkrivanjem i saznavanje prirodna i neupitna, ona je ipak individualno selektivna i ostvaruje se u odnosu na dječije interesovanje i motivaciju. Zato treba podržati dječiju radoznalost, ispitivački i pozitivan stav prema otkrivanju i učenju. Djeca doživljavaju i stiču iskustva o sebi i svome okruženju cijelim tijelom pomoću svojih čula. Pri tome uče da opažaju promjene, da razumiju veze i odnose i multisenzorno upoznaju svijet oko sebe.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tematiziranje prirodnih ciklusa, diferencirano opažanje i opisivanje promjena tokom godišnjih doba, posmatranje i opisivanje vremena. - multisenzorne aktivnosti i igre sa konkretnim materijalima (glinom, sjemenkama, pijeskom, kamenčićima, vodom, drvetom, plastikom i dr.) uz verbalne komentare i pitanja. - akcije sa roditeljima: sakupljanja različitih materijala (neoblikovani materijal, prirodne, plodovi) koje će djeca grupisati, klasificirati, izdavajati i upoređivati. - organiziranje ciljanih odlazaka u prirodu u kojoj će djeca imati priliku gledati biljke i životinje u prirodnom okruženju i tako bogatiti svoja čulna iskustva ali i posmatrati stvari u raznim kontekstima, odnosima i iz različitih uglova kroz spontane i vođene aktivnoszi istraživanja.
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Aktivno ispituje okolinu, predmete i materijale svim čulima. kako bi sistematizovalo i opisivalo pojave u prirodnom okruženju 1.b. Pokazuje zainteresovanost za raznovrsnost prirodnih pojava i procesa oko sebe</p>	<p>U ovom uzrastu spoznavanje okoline je namjerno i istraživačko. Djeca pokazuju znatiželju za svoje prirodno okruženje, proširuju svoje posmatračke vještine (npr. produžavaju vremena u kome nešto posmatraju, razvijenija je sposobnost opisivanja i potvrđivanja svojih opažanja korištenjem različitih resursa). Dakle, temeljne kognitivne vještine dijete stiče aktivnim upoznavanjem, istraživanjem i djelovanjem u svom okruženju. Takvo intrinzično motivirano učenje treba prepoznati, podržavati i formirati okruženje koje će ga poticati. Okruženje pored</p>

	<p>poticanja kreativnosti, inicijative i istraživanja treba zadovoljiti još jedan zahtjev. Zahtjev se odnosi na poštivanje jedinstvenosti i individualnosti svakog djeteta, tj. omogućavanje svakom djetetu da se razvija i napreduje u vlastitom ritmu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti za percipiranje i shvatanje različitih svojstava i odnosa među predmetima, pojavama i procesima. - opažanje okoline svim čulnim putevima kako bi dijete konkretne opažaje moglo kombinovati sa svojim iskustvima i predodžbama. - što više spontanih i vođenih istraživačkih aktivnosti uz verbalne komentare i pitanja kako bi dijete uočavalo odnose (jednostavne/složene, bitne/nebitne, očite/skrivene i dr.). - izlete i boravak u prirodi (livada, planina, šuma), kako bi bogatili svoja čulna iskustva. - bogato i poticajno okruženje koje će biti temelj za učenje: koje će dalje poticati dječiju radoznalost, promovirati aktivno učenje kroz uvježbavanje postojećih i savladavanje novih vještina te stjecanje novih znanja.
Ishodi učenja 2:	Dovodi u vezu sebe, ljude, biljke, životinje, predmete i pojave u prirodnom okruženju u cilju razumijevanja svijeta u kojem živi.
<p align="center">Pokazatelji od 0 do 3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>2.a. Primjećuje pojave na sebi, drugim živim bićima i neposrednom okruženju</p> <p>2.b. Pokazuje na zahtjev dijelove tijela na sebi, poznate biljke, životinje, ljude i predmete</p> <p>2.c. Uočava različite pojave i promjene u neposrednoj okolini (kiša, snijeg, sunce)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - postaje svjesno svog uticaja na materijalnu okolinu (npr. trese zvečku kako bi proizvelo zvuk) 	<p>Djeca do dvije godine „misle“ kroz akciju prema objektu ili percipirajući ga. To je tzv. senzomotorička faza kognitivnog razvoja koju obilježava djetetova interakcija s okolinom senzornim ili motoričkim putem. Djeca samim ponavljanjem radnji, pomicanjem predmeta, slaganjem predmeta u različitim kombinacijama i stalnim provjeravanjem njihovih oblika i sastava, počinju otkrivati osnovne odnose u svijetu oko sebe. Nakon tog perioda, djeca ulaze u predoperacijsku fazu koja traje do 7. godine života i koju karakteriše razvoj opće simboličke funkcije čija jedna od manifestacija je razvoj govora. U periodu od 2-4. godine intenzivira se razvoj govora, razvijaju se prvi djetetovi pojmovi (koncepti) i simboličko mišljenje (mišljenje uz pomoć predodžbi-slike predmeta u svijesti i uz oslanjanje na govor). Dijete zna o predmetima i pojavama onoliko koliko ima iskustava sa njima. To zahtijeva bogatu ponudu raznovrsnih aktivnosti, koje su prilagođene različitim potrebama i mogućnostima djece. Djeca trebaju biti izložena otvorenim iskustvima koji im omogućavaju izbor i donošenje odluka. Najbolji način za</p>

<p>- reaguje na podsticaje iz socijalne sredine (na ljudski glas, lice, dodir poznatih ili nepoznatih osoba) - povezuje zvukove glasanja životinja sa odgovarajućom slikom</p> <p>U drugoj godini života: - ispituje djelovanje jednih predmeta na druge, stavlja predmete različitih oblika i dimenzija u odgovarajuća udubljenja - imenuje i pronalazi u okolini predmete i samostalno ispituje svojstva nekog predmeta</p> <p>U trećoj godini života: - prepoznaje životinju kada mu se pokaže neki njen karakterističan dio tijela - imenuje osnovne dijelove tijela - imenuje predmete za svakodnevnu upotrebu i razumije njihovu osnovnu funkciju (čša, kašika, cipele, kapa)</p>	<p>to je svakodnevna ponuda materijala koji se mogu koristiti na različite načine. Uloga odgajatelja je da prate, reaguju i odgovaraju na dječije signale, da im pruže pomoć da nešto sama naprave, verbalno ih podstiču, ali i praktično pokazuju neku radnju ukoliko procijene da je potrebno, kao i da podrže djecu u njihovom nastojanju da budu samostalni.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti istraživanja i upoznavanje biljnog i životinjskog svijeta, dijelova ljudskog tijela, prirodnih pojava, meteoroloških prilika i godišnjih doba, predmeta iz svakodnevne upotrebe, saobraćajnih sredstva i sl. - dostupnost jednostavnih, bezopasnih predmeta i igračaka koje omogućuju isprobavanje, rastavljanje, sastavljanje, punjenje i pražnjenje, koje proizvode zanimljive efekte/posljedice kada se njima dijete bavi. Ne pretrpavati okolinu i povremeno mijenjati materijale i igračke. - aktivnosti i igre za upoznavanje vlastitog tijela, prepoznavanje i imenovanje osnovnih dijelova tijela i njihovih funkcija („Šta sve mogu moje ruke, noge“, „Moja glava“, oslikavanje cijelog tijela na papiru; lutke različitih veličina). - igre sparivanja slika i realnih objekata, kombinovanja predmeta, igre slagalice, pronalaženja predmeta prema slici, prepoznavanja predmeta na osnovu dijelova, čemu služe i sl. - igrovne aktivnosti razgledanja slikovnica o životinjama, razgovor, imenovanje i postavljanje pitanja (npr. Gdje je maca? Maca kaže mijau. Gdje je pas? Kako kaže pas? i sl.); igre imitiranja zvukova životinja koje vidi na fotografiji, slikovnici. - boravak na otvorenom gdje će sticati neposredna iskustva o prirodnim pojavama (grije sunce, kiša pada, vjetar puše, pada snijeg, hvatanje pahuljica u ruku, branje cvijeća, igre u travi)
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Imenuje najvažnije dijelove ljudskog tijela i opisuje njihove funkcije 2.b. Posmatra biljke te ih grupiše na osnovu opažajno datih osobina (izgled, boja, miris i sl.) 2.c. Imenuje životinje i prepoznaje osobine (izgled, kako se oglašava, gdje žive, šta jedu) 2.d. Razlikuje prirodne pojave i opisuje osnovne karakteristike godišnjih doba</p>	<p>U ovom uzrastu upoznavanje okoline se kreće u okvirima proživljenog iskustva. Međutim, djetetove spoznaje nisu potpuno jasne i tačne, što ukazuje na potrebu da se organiziraju praktične, svakodnevne aktivnosti za koje je dijete zainteresirano, da su više usmjerene na razvoj funkcija opažanja i predstavljanja, te daju više mogućnosti za slobodnu igru i istraživanje. Za ovaj uzrast primjerenije su senzomotorne aktivnosti i iskustva u kojima djeca npr. uočavaju i imenuju boje, veličine, mirise, ukuse; uočavaju spoljne karakteristike predmeta i pojava, uočljive vanjske dijelove bića, predmeta i objekata, njihova osnovna svojstva i funkcije. Saobraćajni odgoj djece utemeljen je na određenim razvojnim karakteristikama djece predškolskog uzrasta, kao što su:</p>

<p>2.e. Posmatra i prepoznaje osnovna saobraćajna sredstva (kuda i kako se kreću, te razlikuje boje na semaforu).</p>	<p>nesposobnost usmjeravanja pažnje na zbivanja u saobraćaju, nesposobnost procjene opasnosti i brzine kretanja vozila i njihove udaljenosti, nedostatak opreza, kao i nepredvidivost u novonastalim, iznenadnim situacijama. To ukazuje na potrebu kontinuiranog rada na usvajanju vještina sigurnog kretanja u prometu i osvještavanja o nužnosti opreza u prometu. Na ovom uzrastu djeca se upoznaju sa elementarnim osnovama (npr. saobraćajna sredstva u neposrednom okruženju, semafor).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti posmatranja, manipulisanja, oslušivanja i uopće istraživanja u prirodnoj i društvenoj sredini. - aktivnosti imenovanja voća i povrća, te upoznavanje njihovih karakteristika svim čulima, slagalice o ljudskom tijelu. - bogato opremljen centar za nauku u kojima se nalaze različiti prirodni materijali koji su dostupni kada za to dijete pokaže interes i motivaciju za istraživanjem. - kutić žive prirode ili centar prirode u kojem djeca svakodnevno dolaze u kontakt sa biljkama i životinjama (sade i njeguju cvijeće, promatraju i brinu za životinje, u zavisnosti od prostornih, higijenskih i drugih uslova). - igre sa konkretnim materijalima (kamenje, plodovi, pjesak, voda i dr.) uz verbalizaciju i pitanja. - različite vrste slikovnica prilagođene uzrastu o biljkama, životinjama, saobraćaju. - aktivnosti koje su vezane za stjecanje elementarnih znanja o kretanju i ponašanju na ulici (npr. izrađivanje semafora od različitog materijala).
<p>Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Uočava sličnosti i razlike među ljudima</p> <p>2.b. Uočava i opisuje biljke u svom okruženju, te prepoznaje osnovne veze i odnose (dijelove biljke, uslovi za rast, promjene kroz godišnja doba)</p> <p>2.c. Zapaža sličnosti i razlike te opisuje osobine nekih životinja i grupiše ih (domaće, šumske, ptice, morske i sl.)</p> <p>2.d. Imenuje neke prirodne pojave (led, magla i sl.)</p>	<p>Upoznavanje okoline podrazumijeva niz interakcija između djeteta i sve širih i složeniji aspekata okoline, na osnovu kojih ono postepeno izgrađuje svoju sliku svijeta i istovremeno razvija svoje psihičke i fizičke funkcije. Proces spoznaje neposredne okoline odvija se osjetilno, iskustveno i riječima. U ovom uzrastu aktivnosti mogu biti više strukturirane, uvode se elementi sistematskog posmatranja, djeca uviđaju i otkrivaju jednostavne uzročno-posljedične veze i odnose, izdavaju se suštinske karakteristike, produbljuju se saznanja o spoljnim karakteristikama (sve više detalja); upoznaje se funkcija, namjena te se vrše raznovrsna upoređivanja grupisanja i klasifikacije predmeta, biljaka, životinja i sve to dovodi do unapređenja spoznajnih funkcija djece. Odgajatelj pomaže djeci da ranije stečena iskustva povežu i prerade pomoću simboličke</p>

<p>2.e. Imenuje, opisuje i grupiše saobraćajna sredstva i poznaje osnovana pravila ponašanja na pješačkom prelazu</p>	<p>igre, govora, grafičkog izražavanja. Da bi dijete razumjelo značenja prometnih znakova i usvojilo pravila ponašanja u prometu potrebno mu je prethodno iskustvo i znanje kao što je: prepoznavanje, razlikovanje i imenovanje boja i geometrijskih oblika, da je vozilo veliko, teško i brzo, da poznaje i razumije ulogu saobraćajne policije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - konkretne aktivnosti (briga o životinjama, biljkama, čišćenje dvorišta i sl.) kako bi razvili odgovorno ponašanja prema živoj i neživoj prirodi. - aktivnosti o životinjama – imenovanje vrsta (domaće, šumske, divlje, vodene, insekti, kućni ljubimci), njihovih staništa (farma, šuma, voda i sl.), njihove prirodne grupe (jato ptica, stado ovaca, roj pčela i dr.). - svakodnevno posmatranje vremenskih promjena, bilježenje i evidentiranje u kalendar prirode te imenovanje, opisivanje i uočavanje razlike među njima - aktivnosti simulacije različitih situacija u saobraćaju: kretanje ulicom, prelaz preko zebre, praćenje semafora, upoznavanje različitih saobraćajnih površina i sudionika u prometu. - prostor obogaćen različitim igračkama - saobraćajnim vozilima, neoblikovanim materijalom za izradu saobraćajne signalizacije, animiranim filmovima i slikovnicama koje se bave problematikom sigurnosti djece u saobraćaju.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Opisuje sličnosti i razlike između žive i nežive prirode</p> <p>2.b. Dovodi u vezu različite pojave u prirodnom okruženju i njihov uticaj na ljude, biljke, životinje i okolinu i donosi zaključke</p> <p>2.c. Objašnjava osobine i povezanost fenomena u živoj i neživoj prirodi.</p> <p>2.d. Upotrebljava vještine posmatranja za izgradnju svijesti o biljkama i životinjama, njihovim životnim ciklusima (npr. rođenje, starenje, smrt) i osnovnim životnim potrebama (npr. zrak, hrana, svjetlost, odmor)</p>	<p>Sadržaji i aktivnosti upoznavanja okoline ne bi trebali nuditi gotovu sliku svijeta, već sliku koja se stalno mijenja, proširuje, ispravlja, poboljšava i unapređuje. Kod djece ovog uzrasta percepcija postaje sveobuhvatnija, dublje razumiju uzročno-posljedične veze i odnose – u biljnom i životinjskom svijet (upoznaju klasifikacije, kategorije, korisnost i štetnosti za čovjeka) i u odnosu na društvenu komponentu (uočavaju i razumiju društvene veze i odnose, pravila, konvencija i sl.). Sposobnost prepoznavanja veza i zakonitosti, kao i njihovo prenošenje, pomažu djeci da se snađu u novim situacijama. Djeca ovog uzrasta jasno opažaju da na njihov život utiču zakonitosti. Žele da imaju pravo na izbor, stoga im treba dati odgovornost, pratiti ih i prepustiti im samostalno donošenje odluka. Kompetencije odgajatelja za provođenje aktivnosti i sadržaja koji se odnose na upoznavanje okoline, u najširem smislu, zahtjevaju opća znanja iz nekoliko nauka kao što su: biologija, hemija, fizika, geografija, ekologija i sl. Odgajatelj osmišljenim metodičkim postupcima potiče, uključuje i osamostaljuje djecu na njihovom putu spoznavanja svijeta oko</p>

<p>2.e. Prepoznaje i imenuje prevozna sredstava, saobraćajne znakove i pravila ponašanja, te razumije značaj odgovornog ponašanja u saobraćaju</p>	<p>sebe vodeći računa o njihovim razvojnim specifičnostima i mogućnostima za usvajanje pojedinih sadržaja iz okoline. Dječije aktivnosti vezane za saobraćajni odgoj odnose se na praktične radnje u kojima se djeca upoznaju sa znakovima koji su važni za njihovo sigurno kretanje, sa pravilima kretanja i ponašanja u prometu, dok se poseban akcent stavlja na kulturu ponašanja u prometu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - istraživačke aktivnosti, projektna istraživanja i učenje djece /grupe djece u kraćem i dužem vremenskom periodu na određenoj temi, npr. ogledi sa biljakama (uslovi za rast: šta ako jednu biljku ne zalijevamo, ne dajemo joj svjetlost i sl., sadimo cvijeće, povrće i posmatramo njihov rast i vodimo kalendar, sadnja različitih sjemenki). - primjenu naučnih principa u otkrivačkim, sazajnim i istraživačkim aktivnostima, kreiranje STEAM pristupa (poučavanje bazirano na interdisciplinarnom pristupu – nauka, tehnologija, inženjerstvo, umjetnost, matematika koji pridonosi razvoju kritičkog razmišljanja, rješavanju problema, suradnje, komunikacija kao i osobina ličnosti – znatiželji, inicijativi, upornosti, prilagodljivosti i sl.) - različite izvore informacija i proširivanje saznanje o čovjeku, njegovom tijelu, životnom ciklusu, biljnom i životinjskom svijetu (razvoj od sjemenke do biljke, od jajeta do kokoši, od gusjenice do leptira, od punoglavca do žabe). - aktivnosti posmatranja lupom (insekte, travu, cvijeće i druge biljke), posmatranje dvogledom, mjeriti priborom za mjerenje, hvatanje kišnice, igre pijeskom, vodom, zemljom i dr. -aktivnosti posmatranja, upoređivanja, eksperimentisanja, razlikovanja bitnog od nebitnog, uviđanja uzročno-posljedičnih veza i (npr. „Mali ekolozi“). - kalendar prirode za svakodnevno praćenje i bilježenje vremenskih promjena u cilju uočavanje i razlika, stalnosti u promjenama u odnosu na godišnja doba, uočavanje uzroka pojedinih promjena, predviđanje vremenskih promjena (Kakvo će vrijeme biti sutra? Na osnovu čega to zaključujemo?), uočavanje uzroka i posljedica između vremenskih promjena i promjena u životu ljudi, biljnom i životinjskom svijetu, razvoj sposobnosti analiziranja i zaključivanja, bogaćenje rječnika (nazivi dana u sedmici; vremenski odnosi: dan, sedmica, mjesec, godišnja doba; nazivi vremenskih promjena: sunčano, oblačno, kišovito, magla, grad, snijeg, hladno, toplo, led, mraz, vjetar, oluja itd.). - u dvorištu ili sobi poligone i makete saobraćajnica, raskrsnice, vozila i znakove za vježbanje situacija u saobraćaju i pravila ponašanja. Simulacijama saobraćajnih situacija, vježbama na
--	---

	poligonu i šetnjama u okruženju omogućiti djeci da ovladaju osnovnim pravilima bezbjednosti u saobraćaju: saobraćajni znakovi (upozorenja, obavještenja, opasnosti); mjere zaštite u saobraćaju (sjedalica, pojas); opasno ponašanje na ulici; uloga saobraćajca; sigurna vožnja biciklom i sl.
Ishodi učenja 3:	Koristi informacije iz različitih izvora o živoj i neživoj prirodi
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
3.a. Postavlja pitanja „Kako“ i „Zašto“ o živoj i neživoj prirodi 3.b. Koristi slikovnice, prati zanimljive sadržaje i traži dodatna objašnjenja	<p>Predškolska ustanova nije prvo ni jedino mjesto gdje dijete upoznaje okolinu. Upoznavanje prirodne i društvene sredine počinje od rođenja i traje do kraja života, a temelji se na želji čovjeka da je razumije, da se prilagodi i da je prilagodi. Do prve godine dijete veoma ograničeno razlikuje sebe od okoline i interakcija se uglavnom svodi na jednostavne radnje reagovanja na spoljne podražaje, a okolina postoji samo u okviru praktičnih radnji. Prva saznanja o postojanju okoline izvan njega, dijete stječe na osnovu iskustva koje ima sa predmetima i kontaktima sa ljudima. Njegov odnos sa okolinom ispoljava se u reakcijama na spoljašnje nadražaje i ispoljavanje unutrašnjeg stanja. U toku druge godine, dva momenta utječu na odnos sa okolinom, a to su hodanje i govor – koji snažno potiču dalji proces upoznavanja okoline. U 3. godini dijete jasno razlikuje sebe od okoline. Ovaj razvojni proces podrazumijeva stalnu interakcija između djeteta i njegovog okruženja. Dakle, osnovni izvor informacija djece ranog uzrasta (ali i kasnije) jeste njihovo okruženje. O svemu što vide i dožive/iskuse grade teorije, koje se sticanjem novih iskustava mijenjaju ili ih odbacuju čim dobiju nova objašnjenja. Postepeno se razvija sposobnost shvatanja i povezivanja događaja u prostoru i vremenu. Odgajatelji daju djeci dovoljno prilika, izvora i vremena da vlastitim istraživanjem dođu do tih spoznaja, tako što im pružaju mogućnost da opažaju, pričaju šta opažaju, da pitaju i da traže odgovore.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti koje će potaknuti dječiju radoznalost i volju da saznaju više o svemu što ih okružuje postavljanjem pitanja (šta, ko, kako, zašto?). - jasan, jednostavan i primjeren odgovor na sva dječija pitanja. Ukoliko ne bude više pitanja, ne vraćati se na prethodna, jer su, u ovom uzrastu, interesovanja uglavnom površna i kratkotrajna. - estetski dopadljive i dobro primjerene slikovnice, slike koje će potaknuti djecu na opažanje.
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke

<p>3.a. Postavlja pitanja o stvarima koje primjećuje kod sebe i u okolini</p> <p>3.b. Samostalno lista slikovnice, prepoznaje i imenuje sadržaje istih</p>	<p>Prilikom kreiranja aktivnosti vezanih za upoznavanje okoline potrebno je polaziti od prirode učenja djeteta koja se temelji na sticanju izravnog i konkretnog iskustva tokom aktivnog sudjelovanja djeteta u procesu učenja. U tom procesu naročito je važno obratiti pažnju na dječija pitanja o predmetima, pojavama i procesima fizičke, kao i socijalne stvarnosti. Razvojem djece mijenja se sadržaj i složenost pitanja. 4. i 5. godina se naziva i doba pitalica. Djeca mlađeg uzrasta više koriste socio-komunikacijska pitanja (o namjerama i aktivnostima, pitanja vrednovanja, odobravanja i potvrđivanja te retorička pitanja), dok starija djeca pitaju više spoznajna pitanja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti posmatranja, manipulisanja, osluškivanja i uopšte istraživanja u prirodnoj i društvenoj sredini u kojima će djeca biti motivisana da postavljaju pitanja - blagovremen, jasan i konkretan odgovor na dječija pitanja. - različite vrste slikovnica prilagođene uzrastu koje djeca koriste u svakodnevnim aktivnostima kao izvor spoznaje
<p>Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Postavlja jednostavna pitanja o živoj i neživoj prirodi</p> <p>3.b. Koristi različite izvore informacija (usmene, grafičke, vizuelne) kako bi došlo do željenog cilja</p>	<p>Djeca ovog uzrasta i dalje se nalaze u fazi intenzivnog postavljanja pitanja, s tim da se sad više javljaju spoznajna pitanja o predmetima, pojavama i procesima fizičke stvarnosti. U ova pitanja ulaze pitanja identifikacije, pitanja klasifikacije i definicije, pitanja o stvarnosti - činjenicama, svojstvima predmeta i pojavama, te pitanja objašnjenja i obrazloženja. Koliko god je važno podsticati djecu na postavljanje pitanja toliko je važan i odgovor odgajatelja koji treba biti adekvatan, razvojno primjeren i blagovremen. Ukoliko odgajatelj ne zna odgovor na pitanje, važno je to reći djetetu i obećati da će potražiti odgovor i to obećanje ispuniti. U konačnici, to traganje za odgovornom može postati zajednički projekt djece i odgajatelja u kojem se koriste različiti izvori i resursi koji će dovesti do odgovora.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prostor koji će podržavati radoznalost i potrebe djeteta da saznaje i otkriva ljudsko tijelo, porodične uloge; biljni i životinjski svijet; prirodne pojave; meteorološke pojave i godišnja doba; društvene uloge, zanimanja; saobraćajna sredstva; predmete u svakodnevnoj upotrebi - aktivnim djelovanjem i sticanjem praktičnih iskustava, razvijanjem vještina snalaženja u svakodnevnim situacijama, pitanjima i tragaju za odgovorima.

	<p>- poticaje i motiviraciju djece za korištenje različitih izvora informacija u cilju sticanja novih iskustava (priroda, film, priča, razgovor sa drugima, fotografije, aplikacije i sl.).</p> <p>- posjete i gostovanja osoba, različitih zanimanja i profesija.</p>
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a. Postavlja pitanja Šta? Gdje? Kome? Kada? i sl. o živoj i neživoj prirodi</p> <p>3.b. Postavlja pitanja koja daju odgovor: mnogo – malo, jedan- nijedan, da – ne, ima - nema</p> <p>3.c. Koristi se različitim izvorima (usmeni, pisani, vizuelni, dijagramski i sl.) i razvrstava informacije prema važnosti i upotrebljivosti</p>	<p>Dijete je sve aktivnije i samostalnije u istraživanju i upoznavanje svijeta oko sebe. Rado se upušta u rasprave o doživljajima i događajima u neposrednoj okolini, ali i spremno traži dodatne informacije o tome. Djeca vrlo odgovorno prilaze različitim aktivnostima u kojima pokazuju rastuću sposobnost prikupljanja i bilježenja (uz pomoć) podataka o pojavama, živim i neživim bićima (npr. u raspravama, crtežima, na jutarnjem sastanku u vrtiću kada se bilježi kakvo je vrijeme danas, koliko sunčanih dana je bilo u toku prethodne sedmice i sl.). Dječija aktivnost, samostalna organiziranost i lična odgovornost naročito dolaze do izražaja kroz različite projekte. Ovaj vid učenja kroz istraživanje, kroz različite načine izražavanja, različite materijale, različite praktične aktivnosti i igre, različite izvore saznanja doprinosi produbljivanju i razumijavanju dječijeg vlastitog iskustva iz okruženja. Djeca se aktivno bave nekim problemom; aktivno istražuju i oblikuju (konstruišu i sukonstruišu) znanje. To znanje je učinkovitije, posebno se razvija kritičko, kreativno i logičko mišljenje, jačaju se odnosi među djecom i povećava se motivacija i ustrajnost u učenju. Uloga odgajatelja je da usklađuje svoje aktivnosti s aktivnostima djece na osnovu kontinuiranog praćenja i refleksije vlastite prakse. Osim toga, odgajatelj koordinira svim elemenata procesa učenja djece počevši od organiziranja poticajnog okruženja, osiguravanja potrebnog materijala, osiguravanje prilika djeci da istražuju, propituju i zaključuju, pružanje pomoći djeci u razumijevanju, provjeravanju hipoteza i dolaženju do odgovora, pa do podrške djeci u svim fazama projekta. Djecu privlače svi oblici tehnologije i interaktivnih medija. Tehnologija neće nestati i zaigurno će u budućnosti njen utjecaj na obrazovne programe biti još veći. Ono što odgajatelj treba jeste da se educira kako koristiti tehnologiju i medije za poboljšanje dječijeg učenja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će djeca biti u prilici da prikupljaju informacije iz različitih izvora (enciklopedije, slikovnice, dječiji časopisi, tv reportaže i dr.). - aktivnosti postavljanja pitanja, davanja odgovora i rješavanja jednostavnih problemskih situacija,

	<p>- igre i aktivnosti radi prezentiranja određenih tvrdnji koje djeca trebaju da potvrde ili odbace kao tačne/netačne</p> <p>- igre i aktivnosti u kojima se formuliše problem, prikuplja i obrađuju podaci iz različitih izvora, odgovara na prepostavke i predstavljaju se rezultati u različitim formama (npr. jednostavne ankete predstavljene slikom i oznakama ima – nema)</p> <p>- korištenje Z-Ž-N modela za rad na projektu: 1. faza: Z- šta znam? (odgovori djece se snimaju ili direktno bilježe); 2. faza: Šta želim da znam? Kako to možemo saznati? Šta nam je potrebno? (također se evidentira). Nakon dobivenog sadržaja, izrađuje se plan aktivnosti (teme o kojima će biti govora, gdje će ste tražiti odgovori, koje igre i aktivnosti će se provoditi, koje priče i sl. Plan nikad nije gotov, jer djeca tokom projekta proširuju svoje ideje koje se i naknadno mogu uvrstiti u plan. 3. Faza: Šta smo naučili? (rezimiranje, vrši se svojevrsna evaluacija, analiziraju aktivnosti i daju smjernice za dalji rad).</p> <p>- razvojno primjerene i kvalitetne tehnološke i interaktivne medijske alate koji potiču istraživanje, maštu i rješavanje problema.</p>
Ishod učenja 4:	Stiče kompetencije za učenje i rad.
<p align="center">Pokazatelji od 0 do 3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuka</p>
<p>4.a. Pokazuje radoznalost, otvorenost i spontan interes za sticanje novog znanja</p> <p>4.b. Povezuje učenje u predškolskoj ustanovi sa iskustvom stečenim kod kuće i u drugim okruženjima</p> <p>4.c. Pokazuje interes za učešće u aktivnostima odgojne grupe</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p>	<p>Djeca su po prirodi istraživači i pronalazači koji se aktivno i kreativno bave svojom okolinom. Tokom aktivnog djelovanja na okolinu, kretanjem u prostoru, manipulisanjem predmetima, ostvarivanjem različitih efekata tog djelovanja dijete postepeno opaža promjene koje nastaju, odnose između predmeta, njihove sličnosti i razlike. Dakle, ono uči, asimilirajući sva opažena svojstva i promjene okoline, te ih prilagođava, akomodira na novostečena iskustva. Međutim, da bi razumjelo, posložilo i ovladalo tim iskustvima potrebna mu je socijalna intervencija, posredovanje odraslog koji će mu pomoći (imenovati, objasniti, ukazati, proširiti) da konstruiše svoj svijet saznanja. U ovim procesima interakcije leži zajednički napor međusobnog razumijevanja i razumijevanja svijeta. Interakcija omogućava djeci da kroz nova iskustva produbljuju svoja saznanja. Odgajatelji trebaju da razumiju put učenja djeteta i da mu na tom putu pruže podršku i pomoć. Pored djetetove aktivne interakcije sa okolinom, posredovanja, odnosno tumačenja djetetovih iskustava, treći uslov za stecanje kompetencija za učenje i rad jeste</p>

<p>- pokazuje svijest o mogućnostima vlastitog djelovanja, baratajući igračkama i drugim predmetima u svojoj okolini</p> <p>- aktivno isprobava, istražuje, opipava igračke i predmete u neposrednoj okolini</p> <p>U drugoj godini života:</p> <p>- pokazuje spontano i otvoreno zanimanje za nove igračke, aktivnosti i sl.</p> <p>- postavlja pitanja odraslima ko, šta?</p> <p>- uočava mogućnosti vlastitog djelovanja na promjene u vanjskom svijetu (bacanje, okretanje predmeta, stvaranje zvuka i sl.)</p> <p>U trećoj godini života:</p> <p>- upoznaje svojstva predmeta putem aktivnog eksperimentisanja i uspoređivanja predmeta</p> <p>- aktivno učestvuje u novim aktivnostima odgojne grupe</p>	<p>osiguravanje uslova za razvoj pažnje i misaonih struktura. Za ovaj uzrast to prvenstveno podrazumijeva stvaranje zdravog, sigurnog i podržavajućeg okruženja u kojem dijete osjeća emocionalnu povezanost, psihičku i fizičku sigurnost, motiviranost za istraživanje i radost odrastanja i učenja. Takvo okruženje podržava dječiji razvoj i nezavisnost, međusobnu interakciju sa drugom djecom, odraslima i materijalom. Odgajatelj treba nastojati da stvori okruženje u kojem svako dijete može uspjeti, u kojem će ohrabrivati dijete na pokušaje i pogreške. Djeca najbolje uče unutar sigurnih i kvalitetnih odnosa sa odraslima (relacije) i vršnjacima (vršnjačko, sukonstruktivističko učenje).</p> <p>Osigurati:</p> <p>- bogato okruženje sa što više igračaka, sličnih stvarnim predmetima; igrati se igara prepoznavanja i imenovanja sadržaja iz djetetove neposredne okoline.</p> <p>- prihvatanje djetetove inicijative za komunikacijom, verbalizirati djetetove geste i komunikacijske namjere kada dođe sa nekim pitanjem, sa nekim komentarom.</p> <p>- adekvatan prostor koji će podsticati manipuliranje predmetima i igračkama, učenje i razvoj samopouzdanja kod djeteta (prostor za manipulativne igre, igre uloga, za umjetničko izražavanje, za razvoj krupne motorike i sl.).</p> <p>- igre pretvaranja u saradničkom odnosu sa odraslom osobom gdje se pokazuju aktivnosti i radnje odraslih u kojima dijete već ima iskustva (kuhanje, pospremanje, premotavanje, hranjenje, oblačenje i dr.).</p> <p>- sticanje što više različitih iskustava o svijetu koji ga okružuje uz podršku odraslog ili vršnjaka, te poticati upotrebu govora u pričanju i prepričavanju doživljenog (u konkretnim i zamišljenim situacijama, sa slikovnim materijalom i bez njega i dr.).</p>
<p align="center">Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>4.a. Objašnjava pojave oko sebe uz podršku</p> <p>4.b. Samostalno bira aktivnosti kojima želi da se bavi</p> <p>4.c. Pokazuje interes za sticanje novog znanja</p>	<p>Kompetencije se definiraju kao skup znanja, vještina i stavova potrebnih pojednicu za vlastiti razvoj, a određuju se mjerljivim ishodima učenja. Ako je određeno učenje rezultiralo očekivanim ishodom, tada se pojedinac smatra kompetentnim. Kada su u pitanju kompetencije djece, one su razvojne, međusobno isprepletene i posmatraju se u kontekstu individualnih mogućnosti svakog djeteta posebno. Ključne kompetencije, koje čine temelj cjeloživotnom učenju, stiču se na prirodan način, kroz igru i aktivnu ulogu djece sa fokusom na podsticanje cjelovitog razvoja i integriranje različitih razvojnih područja i sadržaja. U tom procesu, odgajatelj primjerenim</p>

	<p>oblicima podrške razvija dječije različite kompetencije koje su usklađene sa individualnim posebnostima i različitim razvojnim značajkama. Učenja u ranom uzrastu se shvata kao vođenje i pomaganje kroz odgovarajuću podršku. Dijete konstruira svoje znanje, a odgajatelj koordinira svim elementima procesa učenja, te stvara i konstantno obogaćuje okruženje koje je poticajno za učenje i omogućuje djetetu aktivno stjecanje novih iskustava. Podrška odgajatelja je usmjerena i na stvaranje mogućnosti izbora i samostalnog djelovanja u procesu saznavanja.</p> <p>Osigurati</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima dijete vidi rezultat svoga djelovanja i doživljava vlastitu sposobnost i kompetentnost. - adekvatnu podršku dječijih interesa, pružajući im mogućnost izbora centara, materijala, načina igre i sl. - podršku za igre i aktivnosti koje zahtijevaju više ili duže vremenske sekvence
<p style="text-align: center;">Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p style="text-align: center;">Preporuke</p>
<p>4.a. Izražava ono što je naučilo, kazuje svojim riječima naučeni sadržaj</p> <p>4.b. Primjenjuje stečeno znanje u igri i aktivnostima u i izvan predškolske ustanove</p> <p>4.c. Pokazuje radoznalost, otvorenost i interes za sticanje novog znanja</p> <p>4.d. Pokazuje vještine spontanog i vođenog učenja putem individualnih i grupnih, spontanih i vođenih aktivnosti</p>	<p>Motivacija je presudna za procese učenja, a između ostalog zavisi od interesa, od važnosti predmeta učenja, šansi za uspjeh i samokontrole. Ako neka situacija ili predmet učenja probudi interes djeteta, ono će se aktivno uključiti u proces učenja. Želi saznati više i svoju pažnju usmjerava na datu situaciju. Ako mu je situacija već poznata, ali u njoj prepoznaje nove, uzbudljive aspekte, njegovo interesovanje će se usmjeriti na dodatne detalje i učiće sa većim stepenom pažnje. Da bi bilo motivisano, situacija treba biti značajna za njegovu trenutnu igru, zajednički život u vrtiću ili život izvan vrtića. Promatrajući aktivnost djece, njihovu zajedničku igru, interakcije u koje ulaze sa drugom djecom i materijalom u radnoj sobi i okruženju može se uočiti stepen uključenosti djece u aktivnosti. Ako je stepen uključenosti visok, znači da su aktivnosti u skladu sa dječijim interesima, potrebama, samim tim i razvojno primjerene. Sa stepenom uključenosti djece usko je povezana i razina motivacije. Naime, ako su planirane aktivnosti prelagane ili preteške dijete napušta aktivnost – u prvom slučaju zbog dosade, a u drugom izbjegavajući neuspjeh. Zato su, za stjecanje kompetencija za učenje i rad neophodne razvojno primjerene aktivnosti koje omogućavaju da pravilno odredimo zonu aktuelnog razvoja i planiramo aktivnosti u zoni narednog razvoja koje će uz odgovarajuću podršku unaprijediti djetetov proces učenja i razvoja. Dakle, ukoliko odgajatelj želi da su djeca aktivno angažirana u</p>

	<p>proces učenja i saznavanja, onda treba planirati aktivnosti u zavisnosti od toga gdje je razina dječije uključenosti najviša. Pored toga, treba biti spreman za stalne korekcije i fleksibilnost u planiranju zbog promjenjivih interesa djece, a u cilju pružanja novih izazova i održavanje njihove uključenosti u procesu konstrukcije i sukonstrukcije znanja. Možemo zaključiti da stupanj učinkovitosti procesa učenja i razvoja zavisi od razine aktivnog sudjelovanja onog koji uči, dok razina aktivnog sudjelovanja djeteta ovisi prije svega o odgajatelju – njegovom izboru strategija poučavanja kao i kreiranju okruženja koje je bogato obrazovnim i odgojnim potencijalima.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će djeca prema svojim mogućnostima biti spretnija, snalažljivija, konstruktivnija u korištenju različitog materijala, pribora i pomagala. - aktivnosti u kojima će djeca moći procijeniti vlastiti uspjeh i izraziti zadovoljstvo postignutim rezultatima. - omogućiti djeci da kroz igru i književna djela, obogate svoja iskustva o međuljudskim odnosima, saradnji i dr.
Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>4.a. Pokazuje radoznalost, otvorenost i interes za sticanje novog znanja sa utvrđenim ciljem učenja</p> <p>4.b. Pokazuje ustrajnost u aktivnostima i zadacima odgojne grupe i u drugim okruženjima, uključujući i teže, putem izgrađenih radnih navika</p> <p>4.c. Procjenjuje sopstvenu uspješnost i pokazuje zadovoljstvo postignutim rezultatima</p> <p>4.d. Planira aktivnost i postavlja pravila na osnovu ranijih iskustava</p> <p>4.e. Primjenjuje stilove, modele i strategije naučene u vođenim aktivnostima u svakodnevnom životu</p>	<p>Djeca mogu svoja nova znanja koristiti u novim situacijama i razvijati svoje kompetencije. Što je izazov veći i veća mogućnost doživljaja uspjeh, a to je i motivacija veća. Bitna je sloboda djelovanja, koja djetetu omogućava samostalno donošenje odluka. Pri tome razvija svoju autonomiju, nosi odgovornost za svoje djelovanje, postiže vlastite rezultate i pri uspjehu je ponosno na sebe. Poticanje dječijih metakognitivnih sposobnosti, kao samorefleksije i samoevaluacije vlastitog učenja je važna karika u razvoju ključnih kompetencija djece. Djeca su sposobna da prate vlastite kognitivne procese i tako stvaraju mogućnost njihove regulacije u svrhu povećanja djelotvornosti. Značajnu ulogu u ovom procesu ima odgajatelj koji pomaže djetetu da osvjetli metakognitivne strategije. Naglasak je na poticanju djece da nadgledaju svoj uspjeh ili neuspjeh u problemskom zadatku i da preuzmu korake da riješe problem. Riječ je o jednostavnim planovima i strategijama za rješavanje problema, koji su više zastupljeni na ponovljenim pokušajima i pogreškama nego na sistematskom planiranju. Ali, važno je omogućiti djeci da sama dođu do rješenja i dozvoliti im da to obave onako kako oni žele i misle da treba. Ovakvom</p>

	<p>podrškom, dječija aktivnost postaje sve više planirana, a rješavanje zadataka sve promišljenije. Djeca pokazuju veću ustrajnost usprkos preprekama i nastoje započetu aktivnost privesti kraju. Poticanjem djece na refleksiju o procesu svog učenja omogućavamo im da zastanu, provjere vrijednost i valjanost odgovora i na kraju pronađu tačno rješenje.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raznolike aktivnosti kako bi svako dijete imalo priliku da pokaže inicijativu i uspješnost u skladu sa svojim osobinama i mogućnostima, kako bi se izbjegao osjećaj inferiornosti (npr. u kooperativnim igrama). - da samostalno planiraju aktivnosti od potrebnih materijala, preko izvođenja do gotovog proizvoda. - istraživanje novih tema u skladu sa dječijim interesovanjima.
Komponenta 2:	Rješavanje problema, kritičko i kreativno mišljenje
Ishod učenja 1:	Osmišljava, ispituje i primjenjuje nove ideje i teorije na temelju prethodnih iskustava i kritičkog odnosa prema njima
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Iskazuje zanimanje za nove igračke, materijale i predmete u bliskom okruženju.</p> <p>1.b. Kombinira različite predmete i dovodi ih u određeni odnos (vizuelni, prostorni, statički i sl.)</p> <p>1.c. Pamti vremenski bliske događaje iz neposrednog okruženja</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - manipulira predmetima, igračkama u neposrednom okruženju - pokazuje interes za kombiniranje različitih predmeta (npr. flaše i dugmadi: ubacivanje i prosipanje) 	<p>Dijete do 2. godine, zbog nove kvalitete pokretljivosti i složenijeg baratanja predmetima radoznalo istražuje nove mogućnosti i brzo stiče nova iskustva. U tom periodu dijete otkriva nova sredstva za dolaženje do željenih predmeta uz pomoć aktivnog istraživanja. Kod djeteta je uočljiva bolja perceptivna organizacija, slučajno koordinira jednostavne pokrete sa onim što vidi, a kasnije to čini namjerno (dohvatanje predmeta) Dijete počinje postepeno mijenjati šeme kako bi proizvelo nova postignuća. U periodu od 2. do 3. godine života je vidljiv početak istraživačkog ponašanja i aktivnog isprobavanja u svim područjima razvoja. Dijete uočava nova svojstva, nove pojave, predmete u njegovom neposrednom okruženju i koordinira jednostavne motorne radnje sa perceptivnim podacima. U eksperimentalnim igrama predmetima javlja se zanimanje za nova svojstva predmeta, unosi varijacije u vlastito ponašanje (npr. bacanje predmeta na različite načine: jačina, visina), u igrama kombinira više predmeta (slaganje kockica: kula od dvije-tri kocke, najprije po uzoru, pa samostalno; flaše i dugmadi, čaša i kocke-stavljanje, prosipanje). Te aktivnosti dovode u međusobne prostorne, mehaničke, statičke ili samo vizuelne odnose postepeno prelaze u prave konstruktivne igre (najčešće kockama: „toranj“, „most“, „voz“ i sl.).</p>

<p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - otkriva nove načine kako koristiti poznati predmet ili igračku - primjenjuje nove ideje u igri sa poznatim igračkama dajući im novu ulogu ili funkciju - konstruiše putem jednostavnih igara građenja 	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti koje će podupirati dječije spontano istraživanje različitih predmeta, pojava iz neposrednog okruženja: isprobavanjem, baratanjem, umetanjem niza predmeta, igre sa nepoznatim igračkama ili poznatim igračkama na nov i drugačiji način, aktivnosti sa prirodnim materijalima (voda, zemlja, pijesak) uz nadzor odrasle osobe. - eksperimentalne igre sa predmetima: slaganje kocki, stavljanje dugmića u posudu, sipanje pijeska, vode ili drugog materijala za kombiniranje. - okruženje bogato različitim didaktičkim sredstvima i igračkama koje će podržavati simboličku igru djece u kojoj će za konkretne predmete uzimati zamjene (npr. upotreba drvenih kocki kao zamjenu za povrće koje žele „skuhati“ ili plastičnu šerpicu koristiti kao šešir i sl.); nastojati da nakon igre djeca odlažu igračke na odgovarajuće mjesto. - spontane i vođene simboličke igre, igre uloga, konstruktorske igre na slobodnu ili određenu temu
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Iskazuje znatiželju i zanimanje za istraživanje novina u okruženju</p> <p>1.b. Isprobava i istražuje poznate i nepoznate igračke, materijale i predmete za realizaciju zamišljenih ideja</p>	<p>Ovo je period povećane radoznalosti za okolinu, a razumijevanje svijeta je određeno sa onim što dijete vidi. Djeca na ovom uzrastu pokazuju veliki interes za istraživačke aktivnosti pa je samim tim neophodno planirati aktivnosti koje će podsticati i razvijati stvaralačke mogućnosti baratanjem, isprobavanjem, istraživanjem poznatim i nepoznatim materijalima i predmetima, neoblikovanim i prirodnim materijalima, kombiniranjem različitih predmeta i materijala radi ostvarivanja neke ideje. Neophodno je koristiti svakodnevne situacije kako bi poticali aktivno-istraživački odnos prema okolini i uočavanje odnosa među predmetima i pojavama: sličnosti i razlike (debelo-tanko, dugačko-kratko), grupisanje predmeta po jednom ili dva kriterija, uzročno-posljedične odnose (građenje, slaganje, pospremanje), fizikalne pojave (toplo-sunce; hladno-kiša, snijeg), prirodne pojave (zima, proljeće, specifičnosti u biljnom i životinjskom svijetu).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima djeca koriste stečena iskustva u novim situacijama (npr. ponuditi djeci kartonske rolne za igru ili plastične flaše, čepove), potaknuti ih da grade, slažu, ukrašavaju ih ili osmisle nov način upotrebe.

	<ul style="list-style-type: none"> - opremiti poticajno okruženje sa raznovrsnim primjerenim igračkama, materijalima i predmetima. - slobodu za istraživanje i eksperimentisanje, omogućiti aktivnosti koje dijete preuzima na vlastitu inicijativu (uz nadzor odrasle osobe)- konstruktorske igre, stvaralačke igre
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1. a. Otkriva nove funkcije različitih predmeta i koristi poznato na nov način</p> <p>1.b. Kombinira različite materijale, predmete, ideje i pravi složenije konstrukcije</p>	<p>Kod petogodišnjeg djeteta je naglašena inicijativnost, namjerno istraživanje okoline, planiranje igre sa vršnjacima i porast potrebe da se započeta aktivnost dovede do kraja. Dječiju prirodnu znatiželju je potrebno podsticati i proširivati tako što će odgajatelj nuditi djeci otvorene aktivnosti istraživanja na različite načine (eksperimentiranjem sa idejama i hipotezama, propitivanjem, zamišljanjem, kreativnim izražavanjem) u skladu sa njihovim procesima učenja, mišljenja, zaključivanja. Kroz ovakva konkretna, praktična i individualizirana iskustva učenja, koja su usmjerena na proces djeca razvijaju svoju samostalnost, samomotivaciju i samoizražavanje. Nudeći djeci materijale i vrijeme za istraživanje i slobodu otkrivanja pružamo im mogućnost pronalaženja vlastitog puta i načina učenja i sagledavanja svijeta oko sebe, donošenje odluka i preuzimanje odgovornosti za vlastito učenje. Stvaranje uslova za razvoj strategija razmišljanja znači i podsticati vještine kritičkog mišljenja koje je utemeljeno na usvajanju novih iskustava, analiziranju i uspoređivanju, uočavanju i zaključivanju o uzročno-posljedičnim vezama, te donošenju razrađene i promišljene odluke. Podsticanjem kritičkog mišljenja (opisivanje, uspoređivanje, povezivanje, raščlanjivanje, primjena i zauzimanje stava) aktiviraju se viši misaoni procesi i razvijaju sposobnosti rješavanja problema.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti u kojima će djeca preuzeti inicijativu i dovesti planiranu aktivnost do uspješnog završetka, što se nadovezuje na već uspostavljene osjećaje neovisnosti i samostalnosti. - prilike za postavljanje pitanja, preuzimanje rizika i odgovornosti. - atmosferu istraživanja i kreativnih pokušaja u kojima nema tačnih i pogrešnih odgovora i u kojem se eventualne pogreške prihvataju kao prirodni dio učenja. - konstruktivne igre u kojima će djeca imati priliku da koriste različite materijale (kocke, pijesak, karton, drvo i td.), kombinuju materijal za gradnju, namještaj i razne igre kako bi pravila složene konstrukcije (kuće, farme, dvorac, ceste i dr.).
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke

Dijete će moći da:	
<p>1.a. Isprobava i istražuje poznate i nepoznate igračke, materijale i predmete.</p> <p>1.b. Poigrava se svojim idejama i idejama drugih (djece i odraslih), kombinujući ih u svom izražavanju</p> <p>1.c. Predstavlja svoja otkrića, ideje, misli i znanja korištenjem različitih kreativnih i ekspresivnih medija</p> <p>1.d. Daje neuobičajne odgovore ili rješenja na poznate i manje poznate situacije, fenomene i slično</p>	<p>Učenje otkrivanjem snažno podstiče dječiji kognitivni razvoj kroz samostalno i originalno dolaženje do otkrića, te na taj način razvija kreativno i kritičko mišljenje. Zasniva se na intrinzičnoj motivaciji djece za učenjem i njihovim prethodnim saznanjima, a obično se temelji na vlastitom iskustvu, ali je povezano i uz korištenje iskustva drugih ljudi. Simbioza kreativnog i kritičkog mišljenja temelji se na jedinstvu lijeve i desne strane mozga u kojem lijeva strana analizira, procjenjuje, kritikuje i primjenjuje, a desna predlaže, stvara nove ideje, kreativno oblikuje i poboljšava rješenje. Važno je da odgajatelj razumije međusobnu uslovljenost kreativnog i kritičkog mišljenja i da kreira prilike u kojima će izazivati dječije razmišljanje da primjene, analiziraju, sintetiziraju i procijenjuju ono što vide, čuju, rade i da se kreativno izražavaju. Jedna od efikasnih strategija za razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja su i dugotrajni otvoreni projekti u kombinaciji sa STEAM pristupom – koji promovira kreativni i analitički način razmišljanja, eksperimentiranje i rješavanje problema kroz metode pokušaja i pogrešaka. To je prvenstveno iskustveno učenje koje se svakodnevno prakticira (građenje kula od neoblikovanog materijala, ispitivanje oblika, statike, simbolička igra prodavnice, presipanje tečnosti u različite posude, mješanje boja i sl.). U ovim aktivnostima važno je da je sadržaj motivirajući, da djeca imaju slobodu da razmišljaju kritički, kreativno i inovativno, da imaju priliku doživjeti neuspjeh i ponovo pokušati u sigurnom okruženju. Jedan od najznačajnijih fokusa je timski rad i komunikacija.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prilike za upoređivanje i procjenu iskustva, radnje, događaja, za korištenje stečenih iskustva i izgradnju novih - poticajno okruženje koje će omogućiti djetetu stjecanje iskustva u različitim životnim/stvarnim situacijama (izleti u prirodu, posjete raznim ustanovama, objektima, poslovnica) i ponuditi aktivnosti u kojima dijete ima veći izbor ideja, mogućnosti i prilika za istraživanje. - poticajna pitanja koja pomažu djeci da reflektiraju ono što pokušavaju napraviti, te osmisliti slijedeći korak (npr. šta /na čemu radiš?, Šta si pokušala? Šta se dogodilo?, Šta primjećuješ?, Šta ćeš slijedeće napraviti? Šta bi još mogao uraditi? Šta misliš da će se dogoditi?) - raznolike aktivnosti kako bi svako dijete imalo priliku da pokaže inicijativu i uspješnost (u skladu sa svojim osobinama i mogućnostima).

	<ul style="list-style-type: none"> - svakom djetetu da samo isplanira i do kraja sprovede svoju zamišljenu aktivnost uz osjećaj uspješnosti i kompetencije. - poticaj djeci za postavljanje pitanja vezana za vlastiti interes i zapažanja (npr. kada su živjeli dinosauri, zašto ih danas nema). - poticaj djeci za pronalaženje više odgovora/rješenja na pitanje, problem, izazov. - kombinirane aktivnosti nauke i umjetnosti (npr. mješanje boja, izvedene boje, postavljanje pitanja o bojama, oblicima, teksturama, bojanje različitih površina istom bojom i upoređivanje učinaka i sl., upoređivanje zvukova u odnosu na materijal koji se nalazi u zvečki i sl.)
Ishod učenja 2:	Prepoznaje uzročno-posljedične veze i odnose.
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Prepoznaje posljedicu svog djelovanja ili djelovanja drugih u najjednostavnijim situacijama (npr. sakrivanje predmeta)</p> <p>2.b. Praktikuje jednostavne aktivnosti koje rezultiraju određenom posljedicom (npr. pritišće dugme na zvučnoj igrački)</p> <p>Promjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uviđa da predmet postoji i kad se na trenutak sakrije - prepoznaje posljedice svog djelovanja (dodirom na igračku proizvodi zvuk) <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - usmjerava pažnju na događaje i pojave koje potiču na istraživanje. - ponavlja aktivnosti i posmatra posljedice svog djelovanja. <p>U trećoj godini života:</p>	<p>Prve jasne manifestacije inteligencije ispoljavaju se u djetetovim postupcima iz kojih se vidi da ono razumije neke proste veze između uzroka i posljedica vidljivih događaja (npr. da je zvečka tu, iako je sakrivena ispod jastuka) i po tome što u svojim postupcima počinje koristiti određena sredstva da dođe do cilja. (najčešće za dohvaćanje predmeta van domašaja). Postepeno se razvija dječija sposobnost da shvati situacije i pojave oko sebe, da uvidi prostorne, vremenske veze i odnose među predmetima i pojavama, da dovodi predmete u međusobne odnose i djeluje jednim predmetom na druge te uviđa posljedice tog djelovanja. Neophodno je koristiti svakodnevne promjene u neposrednom okruženju kako bi se kod djece razvijala sposobnost uočavanja veza i odnosa među stvarima i pojavama. Npr. kod prirodnih pojava (vjetar- padanje lišća, oblaci- kiša, snijeg). Sve ovo ukazuje na postojanje bogatog repertoara aktivnosti kojima će odrasli podsticati dječiji razvoj, kao što su: igre skrivanja u kojima djeca razvijaju svoju sposobnost da traže predmete koji nestaju iz opazajnog polja; igre različitim predmetima koji funkcionišu po principu akcije –reakcije (aktiviranje prekidača, povlačenje konopca na mobilu, uključivanje zvučne igračke i sl.). Ove zajedničke aktivnosti odgajatelja i djece su osnova za proces učenja ali i razvoja govora.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - reakciju na djetetovu inicijativu za uspostavljanje veza (govorom, pokretom i igrom). - promjenu izgleda sobe novim materijalima, predmetima i igračkama i donositi ono što predstavlja sezonsku novinu (pupoljak, cvijet, prve plodove, snijeg i dr.).

<ul style="list-style-type: none"> - ponavlja igru nekoliko puta da potvrdi šta je otkrilo. - koristi različite načine i oruđe za djelovanje (npr. koristi stolicu da dohvati predmet na visini) 	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima dijete vidi rezultata svoga djelovanja i doživljava vlastitu sposobnost i kompetentnost. - davati djeci dovoljno prilika i vremena da konkretnim isprobavanjem osjete i otkriju posljedice vlastitog djelovanja. - sredinu sa raznovrsnim, bezbijednim predmetima koji funkcionišu po principu akcije-reakcije (kreću se poslije uključivanja, proizvode zvuk i dr.).
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Uočava posljedice svojih fizičkih akcija i planira jednostavne akcije</p> <p>2.b. Prepoznaje pojave koje su nastale jednostavnim uzročno-posljedičnim vezama i zna ih objasniti</p>	<p>U toj dobi dijete je veliki ispitivač i svako iskustvo postaje platforma za dalja iskustva, spoznaje, učenja i izražavanje. Uloga odgajatelje, pored ostalog jeste da iskazuju zainteresiranost za proces dječijeg traganja za značenjem, ne samo za krajnji rezultat tog procesa. To postiže opisivanjem, modeliranjem, davanjem povratnih informacija i proširivanjem dječijih mišljenja putem dijaloga.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - mogućnost djeci da u situacijama iz svakodnevnog života uoče posljedice svojih postupaka (pozitivne i negativne). - aktivnosti posmatranja, obogaćivanja iskustava, upoređivanja, zapažanja kvaliteta, sličnosti i razlika, ispitivanja, otkrivanja i razumijevanja uzročno-posljedičnih veza u oblastima žive i nežive prirode, prirodnih i društvenih pojava (npr. zašto se led topi, zašto se dešavaju nezgode na ledu, zašto se odijevamo različito u ljeto i zimu itd). - igru kroz koju će djeca sticati nova i skustava, zajedničke doživljaje djece i odraslih, te omogućiti preradu emocionalnih i socijalnih iskustava.
Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Prepoznaje veze i odnose između ljudi i predmeta</p> <p>2.b. Prepoznaje uzrok i posljedicu pri manipulisanju predmetima</p>	<p>Dijete na ovom uzrastu uočava probleme u socijalnim situacijama i otkriva nove odnose među pojavama i predmetima. Neophodno je djeci dati slobodu za istraživanje i eksperimentisanje, omogućiti aktivnosti koje dijete preuzima na vlastitu inicijativu (uz poduzimanje mjera opreza). Neophodno je osigurati uslove za igru djeteta upoznavanjem različitih odnosa među ljudima u konkretnim situacijama ili kroz umjetničke tekstove. Na taj način djeca uočavaju kako saraduju odrasli, shvataju odnose među ljudima (norme i pravila, prijateljstva, socijalne uloge, struktura društva, porodice) kako bi takve odnose prenijelo u igru sa drugom djecom, u igrama uloga u cilju prerađivanja i izgrađivanja socijalnih iskustva i razvoja socijalnih vještina.</p>

	<p>Osigurati;</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre i aktivnosti kroz koje će uvidati sličnosti i razlike, imenovati zajednička svojstva predmeta (jednog ili dva svojstva) i izdvajanje pojedinačnih predmeta na osnovu zajedničkog svojstva, da uočava funkcije predmeta, da ih definira i stavlja u međusobni odnos. - aktivnosti u kojima će dijete predstavljati sebe i užu porodicu (npr. ko sam, kada sam rođen/a, gdje živim, s kim živim, ko su mi prijatelji, rođaci, gdje rade moji roditelji, kako se zove moj grad, šta se nalazi u mojoj okolini). - aktivnosti u kojima će se staviti akcenat na funkciju predmeta i stvari iz okruženja, njihovom značaju za čovjeka, na praktičnim primjerima pokazati uzroke i posljedice upotrebe predmeta na određeni način (npr. ako savijemo plastični tanjir, možemo ga slomiti i sl.).
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Prepoznaje uzrok i posljedicu putem sistematizovanih iskustava, generalizacijama i predviđanjem (npr. „Danas može pasti kiša jer se nebo zacrnilo“)</p> <p>2.b. Istražuje funkcionalnost stvari, ideja, misli i shvata odnose i međusobne uticaje</p> <p>2.c. Prepoznaje uzrok i posljedicu putem svojih eksperimenata, pokušaja i pogrešaka</p>	<p>Djeca ovog uzrasta pokazuju inicijativu za nova iskustva, shvatanje veza i odnosa među predmetima, pojavama i ljudima, predstavljaju više rješenja, više ideja i postavljaju brojna pitanja i ne zadovoljavaju se nepotpunim odgovorima. Neophodno je osigurati što više istraživačkih aktivnosti i eksperimentisanja uz verbalne komentare i pitanja kako bi dijete uočavalo odnose (jednostavne- složene, bitne- nebitne, očite-skrivene).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti putem kojih će djeca predviđati određene akcije i razvoj, istraživati i provjeravati svoje pretpostavke. - igre u kojima će dijete bez poteškoće reći svoje misli, te prepričati događaj ili priču, kroz koju može da iskaže svoja iskustva i jednostavne događaje logičkim slijedom, gdje sluša i učestvuje u grupnom razgovoru, obrazlaže, argumentira, suprotstavlja mišljenja i ideje sa drugom djecom. - prilike djeci da istražuju funkcionalnost stvari i ideja propitujući odnose i međusobne uticaje (npr. pokazuje interes za alate, mašine, aparate, želi znati kako funkcionišu).
Ishod učenja 3:	Primjenjuje strategije djelovanja i razmišljanja uključujući se u različite životne situacije i situacije rješavanja problema.
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke
Dijete će moći da:	

<p>3.a. Koristi dostupna sredstva i igračke u rješavanju praktičnih problema</p> <p>3.b. Dovodi predmete u međusobni odnos i djeluje jednim predmetom na drugi</p> <p>3.c. Rješava jednostavne problemske situacije upotrebom strategija na neverbalnom planu (npr. „Svakoju lutki daje po jedan tanjirić“)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - imitira učestale radnje odraslih i svrsishodno se koristi predmetima (pije iz čaše, cuclu stavlja usta). <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje inicijativu, prati i prihvata instrukcije odraslog. - rješava problem pokušajima i ponavljenim aktivnostima (npr. umetaljke) - koristi jedan predmet kako bi dohvatilo drugi (štap, stolicu, kutiju) <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - koristi dostupna sredstva i igračke u rješavanju praktičnih problema - pronalazi rješenja za jednostavne problemske situacije (stavlja manje kocke u veće) 	<p>Težište razvoja opazajnih sposobnosti je u tome što se djeca uključuju u rješavanje malih praktičnih problema u svakodnevnim situacijama (npr. razvrstavanje predmeta po boji, ili umetanje predmeta različitih oblika u odgovarajuće izrez ili udubljenja, ili umetanje manjih u veće predmete). U početku, probleme rješavaju spontano dok, na kraju ovog uzrasta napreduje i praktično mišljenje u smjeru rješavanja problema aktivnim isprobavanjem i korištenjem raznog oruđa (npr. samostalno dohvataju predmet koji je izvan domašaja ruke, tako da povuku podlogu na kojoj se nalazi željeni predmet). Uloga odgajatelja u ovim aktivnostima je, prije svega podsticati dječiju želju za istraživanjem okoline, podržavati dječije spontano izražavanje kreativnih rješenja, a posebno je važno da, pri tom, ne žuri sa pokazivanjem gotovih rješenja djeci, nego im dati dovoljno vremena da sama tragaju za rješenjima.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - problemske situacije koje će djeca rješavati pomoću aktivnog procesa pokušaja i pogrešaka. Pri tom koristiti kako spontano nastale problemske situacije (u igri i u svakodnevnim životnim situacijama), tako i posebno planiranje i pripremljene situacije. Prvo se problemske situacija zasnivaju na konkretnim, poznatim predmetima, a potom sa manje poznatim predmetima. - problemske situacije koje su interesantne i primjerene za dijete: dohvatanje predmeta koji su na visini, tako što će donijeti stolicu, popeti se na nju ili tako što će oboriti predmet (dohvatiti) drugim predmetom, igračkom. - aktivnosti rješavanja praktičnih problema upotrebom različitih predmeta za hvatanje, približavanje, odgurivanje, privlačenje i izvlačenje predmeta. -igre kombinovanjem predmeta tokom kojih djeca izvače zaključke, povezuju različite događaje i daju kreativna rješenja (npr. kako premjestiti balon na drugo mjesto- puhanjem, glavom, rukom; kako premjestiti natovareni kamion sa pijeskom i sl.). - podsticaj djeci da daju vlastita rješenja te otkrivaju i istražuju različite predmete i materijale (npr. kako napraviti zgradu od različitih materijala; kako napraviti veliku grudvu; kako da se igramo bez igračaka i sl.).
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Praktično testira ideje za rješavanje problema, isprobavanjem i ponavljanjem postupka</p> <p>3.b. Koristi različite načine za postizanje cilja</p>	<p>Kod djece mlađeg uzrasta rješavanje probleme je povezano sa izvođenjem akcije, preovladava strategija pokušaja i pogrešaka (biranje opcija sve dok rezultat ne bude tačan ili problem riješen). Djeca uočavaju problem (sponatano ili na podsticaj odgajatelja) te aktivnim isprobavanjem</p>

	<p>pronalazi rješenje. Postepeno kod djece se razvija sposobnost da rješava složenije praktične zadatke koji ne traže samo fizičko djelovanje, nego zahtijevaju prethodnu analizu i razmišljanje.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti u kojima će djeca moći da uoče probleme, da ih rješavaju aktivnim isprobavanjem, da počinju objašnjavati pojave oko sebe, da stvore pretpostavku i upoređuju ih sa konkretnim materijalima, da traže rješenj , rješavaju ih i slučajno i namjerno s ciljem da uočavaju problem u različitim situacijama (npr. Kako doći do..? Kako da uradite ...?) - djeci da naučeno isprobaju u konkretnim situacijama i na različite načine - aktivnosti u kojima će djeca moći da podstiču spontani aktivno- istraživački odnos prema okolini: u aktivnostima sa prirodnim i neoblikovanim materijalima (voda, pijesak) kroz multisenzorni pristup. - aktivnosti u kojima će djeca moći da uočavaju veze i odnose među predmetima i pojavama: sličnosti i razlike (geometrijski oblici, krug , trokut), životinje (šumske, domaće), opažajno-praktične aktivnosti (šta pliva-tone), rješavanje problema (vjetrenjače- vjetar).
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Analizira problem i primjenjuje strategije rješavanja problema iz prethodnih iskustava</p> <p>3.b. Pokazuje sposobnost rješavanja problema lične i socijalne prirode samostalno ili uz pomoć i podršku</p> <p>3.c. Rješava jednostavne problemske situacije kroz upotrebu različitih pristupa, predmeta, alata prema sopstvenom nahodanju</p>	<p>Jedan od pokazatelja kreativnosti djece jeste osjetljivost na probleme. Problem predstavlja svaku situaciju koja se može riješiti uviđanjem, odnosno oslanjanjem na neku logičku operaciju. Zadatak odgajatelja jeste da pomogne djetetu da uoči, problem, ali da pri tom ne nudi načine njegovog rješenja. Mnoge svakodnevne situacije, predmeti mogu biti problem ili izvor učenja putem rješavanja problema koji se može riješiti oslanjajući se na logiku, uviđanje i rasuđivanje potpomognuto ranijim dječijim iskustvom. Pri izboru problema odgajatelj vodi računa o psihofizičkim mogućnostima djece, njihovim interesima. Problem treba biti dovoljno atraktivan da potakne dječiju znatiželju, misaonu aktivnost i samostalnost. To mogu biti spontano nastale problemske situacije u igri i svakodnevnim životnim situacijama (kako dohvatiti loptu koja je pala u drugo dvorište, kako unijeti sto u kućicu, kako se podijeliti u dvije grupe itd.) ili specijalno pripremljene, angažirane situacije od strane odraslih, s unaprijed planiranim odgojno-obrazovnim ciljevima (logičko-matematički zadaci, zagonetke, pitalice, opisi hipotetičkih problemskih situacija).</p> <p>Osigurati:</p>

	<p>- aktivnosti i projekte u kojima će djeca koristiti elementarnu analizu i donositi zajedničke zaključke (posmatranje, pogađanje, metode pokušaja i pogrešaka, poređenje, traženje obrazaca, klasifikacija, planiranje, objašnjavanje, diskusija sa drugima, traženje informacija).</p> <p>- različite problemske situacije koje nisu vezane samo za logičko-matematičko područje. Npr. u motoričkom području (kako preskočiti; kako doći do cilja; kako se lakše popeti; kako izaći iz lavirinta); u kreativnom području (koliko vode je potrebno za rastvor boje; kako omekšati stvrdnutu glinu; kako napraviti zajednički mural); u socijalnom području (kako se dogovoriti; kako zajedno raditi; kako poštovati pravila igre; kako riješiti konflikt; otkrivanje strategija u rješavanju konfliktnih situacija); u emocionalnom području (kako prepoznati raspoloženje drugih; kako odgađati želje, kako se naučiti biti strpljiv; kako uvažavati osjećaje drugih).</p> <p>- pravilo postupnosti: od poznatog kao nepoznatom, od jednostavnog ka složenom, od konkretnog ka apstraktnom, od bližeg ka daljem prilikom kreiranja problemskih situacija.</p>
Pokazatelji u 6. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>3.a Pokazuje sposobnost rješavanja problema birajući strategiju na intuitivnom nivou (posmatranje, pogađanje, metode pokušaja i pogrešaka, analiza, poređenje, traženje obrazaca, klasifikacija, planiranje, objašnjavanje, diskusija sa drugima, slušanje i traženje informacija)</p> <p>3.b. Izgrađuje vještine prihvatanja rizika i postupaka koji trenutno ne dovode do rješenja (na primjer učenje iz greške , nošenje sa neizvjesnostima, predlaganje alternativa i slično)</p> <p>3.c. Predstavlja i rješava poznatu problemsku situaciju pomoću matematičkih modela</p> <p>3.d. Primjenjuje maštu i kombinacije u rješavanju problema</p>	<p>Kod djece starijeg uzrasta preovladava strategija smišljenog i namjernog rješavanja problema pri čemu koristi maštu. Učenje putem rješavanja problema nije samo značajno zbog svog velikog učinka na kognitivni razvoj djece, nego i zbog utjecanja na druge dimenzije ličnosti kao što su: snalažljivost, samopouzdanje – vjerovanje u svoje snage i sposobnosti, razvoj pozitivne slike o sebi, razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina – kooperacije, dogovora, uzajamne pomoći, razvoj strpljivosti i ustrajnosti, originalnosti, kreativnosti itd. Uloga odgajatelja je da sakuplja, promišlja, priprema različite vrste problema, ali i da blagovremeno i adekvatno reagira na iznenadne problemske situacije koje mogu biti neplanirani izvor mentalnog angažmana jednog ili grupe djece. Posebno značajna uloga odgajatelje jeste da obezbijedi kongruentnost u interakcijskim odnosima sa djecom (usklađenost sa djetetom u djelovanju) što prvenstveno znači eliminiranje direktnosti, presije, a njegovanje dječije spontanosti. Sam odgajatelj bi trebao biti otvorenog uma, kreativan, spreman na nove izazove i drugačija rješenja. Inicijativa od strane takvog odgajatelja, isprepletena s dječijom energijom i akcijom, će doprinostiti razvoju fleksibilnosti i reverzibilnosti mišljenja, sposobnosti kombinatorike i dječijem shvatanju kako svijet oko njega funkcioniра.</p> <p>Osigurati:</p>

	<p>- pravovremeno reagiranje na spontane problemske situacije, kao i planirati problemske situacija kroz ciljana i otvorena pitanja koja potiču divergentno mišljenje (npr. Šta će se dogoditi ako? Na koji način to još možeš učiniti? Kako ovo još možemo izmjeriti? Da li netko ima drugačije mišljenje? Šta još možemo uraditi sa...? Šta pod tim misliš? Da li bi to mogao malo pojasniti? Kako si to zamislio riješiti?)</p> <p>- prilike djeci za rješavanje različitih problema ako što su: konkretni-praktični problemi (slagalice, puzzle napravljene od različitih slika i oblika, zagonetne slike, umetaljke, dopunjalke, pokrivaljke, tangram, konkretni praktični problemi: npr: kako ćemo izmjeriti sobu); slikovni problemi: (na slici pronađi sakriven predmet, labirint, crteži); eksperimentisanje (s ciljem izazivanja neke pojave radi opažanja i istraživanja, te zaključivanja na osnovu viđenog: eksperimenti sa biljkama, vodom itd); verbalni problemi (odnose se na razne životne situacije u koje dolaze djeca i odrasli; npr: Kako ugaziti svijeću da ne pušeš u nju? Izgubio si se. Šta ćeš učiniti? Slaganje serije slika – pomoću njih dijete shvata slijed zbivanja, predviđa događaj i nalazi rješenje).</p> <p>- mnoštvo primjera za problemske situacije, npr. Kako se vidi da vrijeme prolazi? Kako da napravimo led? Kako da napravimo vjetar u našoj sobi? Kako možemo da uhvatimo zrak? Šta bi bilo da nema drveća ni šuma? Zašto ljudi spavaju kad padne mrak? Zašto ljudi rade? Kako nekome pokazujemo da ga volimo? Šta bi ponio na pusto ostrvo? Otkud cvijeću miris i boja? Zašto svi sportisti nemaju iste dresove? Kako popraviti pokvarenu igračku? Kako zaliti cvijeće na ormaru? Kako zalijepiti nešto a nemamo ljepljivo? Kako da se obučem u mraku? Kako da se igramo bez igračaka? Kako da podijelim malu čokoladu sa prijateljima? Zalutali smo u planini –šta ćemo uraditi?; Šta radite kad mama kaže da pospremite igračke, a vama se to ne radi?; Odakle nam voda za piće?; Šta bi uradili da vam lopta padne na cestu? Kako preći na drugu stranu rijeke, a nema mosta? i sl.).</p> <p>- poticaj djeci da daju što više odgovora na postavljena problemska pitanja u atmosferi u kojoj nema pogrešnih odgovora i svaki je odgovor važan bez obzira da li je rješenje realno ili plod mašte.</p>
Komponenta 3:	Rana matematička pismenost
Ishodi učenja 1:	Istražuje matematičke strukture i koristi modele da bi utvrdio njihove odnose.
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke

<p>1.a. Prepoznaje do tri svojstva objekata i pojava 1.b. Raspoređuje neverbalno, razvrstava i reda objekte prema zadanom kriteriju 1.c. Prepoznaje uočljiva mjerljiva svojstva poznatih objekata (veliko-malo)</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života: - pokazuje na zahtjev gdje je prozor, gdje su vrata, gdje je drvo - dodaje na zahtjev različite predmete (dodaj mi slikovnicu, daj mi sada lutku)</p> <p>U drugoj godini života: - pokazuje veće i manje predmete – uz pomoć odgajatelja - povezuje dva predmeta prema upotrebljivosti ili funkciji (npr. posuda i poklopac)</p> <p>U trećoj godini života: - sparuje predmete jednake boje, oblika, namjene (čarapu sa čarapom, jabuku sa jabukom) - prepoznaje loptu i kocku - prepoznanje i broji do tri poznata srodna elementa (dijelovi tijela, igračke) - postavlja jednostavne figure na odgovarajuće mjesto (slagalice, umetaljka)</p>	<p>Predmatematička i matematička iskustva i znanja počinju se sticati već u najranijoj dobi. Istraživanja su pokazala da, ovisno o dužini vremena koje provede gledajući u neki vizuelni podražaj, dijete može uočiti razlike ili jednakost među predmetima (boja, veličina, oblik, količina). Matematički sadržaji su po prirodi apstraktni, a dijete ovog uzrasta ne može apstrahovati. Dijete ove dobi shvaća samo one jednostavne kvantitativne i kvalitativne odnose koji su perceptivno dati i vrlo očigledni. U ranom uzrastu dijete upoznaje predmete tokom različitih radnji sa tim predmetima, odnosno, manipulirajući njima počinje da ih razlikuje na osnovu njihovih stalnih, konstantnih svojstava.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prostor opremljen raznovrsnim primjerenim materijalima za manipulaciju, slaganje, redanje, istraživanje, razvrstavanje i sl. - aktivnosti u kojima će djeca otkrivati i uočavati razlike istovrsnih predmeta po veličini, upoređivati odnose veličina, pokušavati umetanje jednih u druge (stavljati manje predmete u veće, manju kocku na veću, velika lopta, mala kocka i sl.). - igre grupisanja i klasifikacije predmeta po obliku, boji i razdvajanje grupe predmeta po nekom svojstvu. - aktivnosti kombinovanja različitih predmeta (različiti oblici koji se stavljaju u odgovarajuća udubljenja, šuplje kocke koje se stavljaju jedna u drugu, igre loptama različitih veličina). - igre sparivanja slika i realnih objekata, kombinovanja predmeta, igre slagalice, igre imenovanja predmeta, grupa predmeta i svojstava predmeta, pronalaženje predmeta prema slici, redanje sličica po nekom svojstvu, prepoznavanje predmeta na osnovu dijelova.
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Diferencira i klasificira predmete po boji, obliku i funkcionalnoj namjeni 1.b. Upoređuje skupove (jedan– mnogo) 1.c. Prepoznaje i bira igračke na osnovu tri kriterija</p>	<p>Djeca ovog uzrasta razmišljaju veoma konkretno i potrebni su im opipljivi predmeti za rukovanje kako bi vidjela, dodirnula predmet, razumjela svijet oko sebe i razvijala razumijevanje matematičkih koncepata. Što je dijete mlađe, to veću ulogu u upoznavanju stvarnosti ima praktična djelatnost samog djeteta, odnosno igra. Igre u kojima se operiše brojevima,</p>

<p>1.d. Poznaje pojam broja dva 1.e. Navodi suprotno, kada ga pitate (npr. malo-veliko, dan-noć, vruće- hladno)</p> <p>5 godina - formira skupove sa jednakim brojem elemenata, formira skupove sa jednim članom više od zadanog skupa i sl...</p> <p>6 godina - formira skupove do 10 elemenata, broji, piše brojeve, upoređuje brojnost skupova- upoređuje brojeve.</p>	<p>geometrijskim oblicima, veličinama i prostornim odnosima su izuzetno sredstvo razvijanja kognitivnih sposobnosti djeteta. Matematički sadržaji u igri postaju djetetu bliži, interesantniji i razumljiviji.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -didaktičke igračke, igrovne aktivnosti i igre (klasifikacije po obliku, boji, veličini). - igre sparivanja slika, simbola i realnih objekata, kombinovanja predmeta, igre slagalica, redanje sličica po nekom svojstvu, prepoznavanje predmeta na osnovu dijelova, različitih kriterija (igre zanimanja: „Kome šta pripada“, npr. alati za zanimanja i dr.; „Izbaci uljeza“, npr. pribor za jelo i sl.). - aktivnosti građenja i pravljenja konstrukcija od kocaka, igre geometrijskim likovima, igre traženja geometrijskih oblika u okruženju i prirodi, igre traženja predmeta na osnovu dva ili više svojstva (npr. „Donesi malu crvenu loptu). - imenovanje, kopiranje, crtanje geometrijskih figura, pravljenje geometrijskih tijela od različitih materijala (loptice od plastelina, mekanog papira).
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Klasificira predmete i objekte prema praktičnim funkcijama (za igranje, čitanje, sjedenje i sl.) 1.b. Formira skupove prema zadanim svojstvima do pet članova 1.c. Uočava istaknuto svojstvo predmeta i pojava i opisuje sličnosti i razlike u onome što otkriva. 1.d. Razlikuje i imenuje geometrijska tijela (lopta , kocka) i geometrijske figure (kvadrat, krug)</p>	<p>Govor ima nezamjenjivu ulogu u dječjem kognitivnom razvoju, budući da riječi olakšavaju razvoj pojmova. Potrebno je razvijati funkcionalnu upotrebu riječi podsticanjem djeteta na verbalizaciju radnji, relacija i slično. Izgrađivanje pojmova je razvojni proces koji počinje percipiranjem i imenovanjem nekog konkretnog predmeta ili pojave i razvija se do matematičkih pojmova. Zato se djetetovo matematičko iskustvo, kao i sva njegova iskustva, trebaju razvijati slijedom apstrahiranja (prvo je iskustvo fizičkih predmeta, zatim govorni jezik koji opisuje to iskustvo, potom slike koje prikazuju to iskustvo, a zatim pisani znakovi koji generalizuju to iskustvo, koje se razvija u kasnijem uzrastu). Potrebno je podsticati djecu da verbalizuju svoja iskustva, kažu ono što misle i uočavaju, da se slobodno izražavaju. Ovo duboko razumijevanje nikako se ne može postići samo rješavanjem radnih listova (koji mogu biti povremeno korisni). Matematičko znanje je potrebno konstruisati kroz praktično iskustvo, kroz interaktivne aktivnosti uz vođstvo i podršku odgajatelja (koje za to koriste igru i igrovne aktivnosti, kao i svakodnevne aktivnosti i rutine) kako bi uključili djecu u procese razumijevanja pojmova i korištenja matematičkih koncepata (npr. prilikom dijeljenje užine zamoliti dijete da svakom na tanjir spusti po tri krekeri, pored tanjira po jednu šolju, za svakoga po jednu; prilikom pranje</p>

	<p>zubića tražiti od djece da svako istisne po centimetar paste za zube na četkicu). Oblačenje za izlazak na dvorište, pripreme za odmor - sve su to situacije u kojima je matematika prisutna, životna i zabavna.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uslove da se dječija matematička iskustva zbivaju u okviru igrovne ili praktične aktivnosti. - igre klasificiranja i serijacije, upoređivanje i provjeravanje rezultata. - aktivnosti u kojima dijete dijeli cjelinu na dijelove, uočava, izdvaja i imenuje dijelove i njihovu funkciju u cjelini. - igru konkretnim materijalima i predmetima za stvaranje skupova: zrnca, kamenčići , plodovi , za pravljenje hrpica, razdvajanje, skupljanje u skupove, slaganje, redanje, slaganje po redoslijedu, boji, veličini. - igre dvodimenzionalnim i trodimenzionalnim predmetima raznih oblika i boja i veličina (igre građenja: most, raskršće, grad; „napravi sliku“ od geometrijskih likova od papira, pravljenje geometrijskih oblika i tijela od različitih materijala i sl.).
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Kategorizira, reda i poredi skupove i događaje, kao i osobine predmeta i materijala u svom društvenom i prirodnom svijetu.</p> <p>1.b. Formira skupove do 10 elemenata i upoređuje brojnost skupova</p> <p>1.c. Opisuje promjene prema određenom svojstvu.</p> <p>1.d. Raspoređuje i grupiše predmete prema svojstvu, pravilu ili kriteriju.</p> <p>1.e. Identifikuje povezanost među predmetima, oblicima, slikama i predstavama prema različitim svojstvima.</p>	<p>Većina djece predškolskog uzrasta se nalazi na nivou konkretnog misaonog funkcionisanja i zbog toga ih treba podstaknuti da postavljaju hipoteze i vlastitom aktivnošću sa konkretnim predmetima i materijalima aranžiraju i provjeravaju svoje pretpostavke o odnosima među objektima, skupovima, mjerama, vjerovatnoćama, i sl. Aktivno bavljenje i upotreba različitih konkretnih materijala, upoznavanje osobina predmeta i pojava realnog svijeta je najdjelotvornija metoda u razvoju početnih matematičkih pojmova i predstava. Kada se prilikom mjerenja visine djeteta na zid doda nova oznaka kako bi se zabilježio najnoviji dokaz rasta, djeca poprimaju osjećaj mjere, iako u tu samu aktivnost nisu uključeni brojevi (cifre). U stvari, ova vrsta matematike se događa svaki put kad dijete radosno uzvikne: "Sagradio sam najviši toranj!" ili se žali, "Moja je torba teža od njene". Razumijevanje da je nešto duže/kraće, teže/lakše, puno/prazno i veće/manje – to su matematički koncepti koji prethode razumijevanju pojma broja i utiru put kasnijem razumijevanju centimetara, kilograma, zapremine i mase.</p> <p>Osigurati:</p>

<p>1.f. Prepoznaje i poredi mjerljiva svojstva objekata i pojava (naprimjer, debelo - tanko, blizu - daleko, manje - više i sl).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - različita didaktička sredstva, igračke i igrovne materijale, prirodni i neoblikovani materijal, sredstva kao što su kockice, obojeni štapići, klikeri, autići, loptice i slična sredstva i materijale. - igre klasificiranja, serijacije, prema prostornim dimenzijama i relacijama (prema više kriterija); igre klasificiranja predmeta po 2 ili više kriterija (unakrsna klasifikacija). - igre eksperimentisanja s konzervacijom diskontinuiranih količina (igre novčićima i dugmićima). - igre u kojima će djeca slijediti uzorak, nižući perle, kocke, cvijeće, predmete po određenom kriteriju. - iskustva i aktivnosti uočavanja simetrije na prirodnim elementima (list, cvijet). - logičko-matematičke i didaktičke igre u kojima se djeci omogućava uočavanje količine i povezivanje elemenata skupa sa brojem (npr. brojati i navesti broj predmeta, igračaka, elemenata); formiranje skupova do 10 elemenata i aktivnosti pridruživanja i klasifikacije, serijacije, sastavljanja i rastavljanja. - Istraživačke aktivnosti i igre upoznavanja osobenosti dvodimenzionalnih i trodimenzionalnih geometrijskih tijela i predmeta u okruženju. - različite igre geometrijskim tijelima i figurama, uočavanje oblika u prirodi, crtanje, oblikovanje. - igre vodom i pijeskom, te materijale i pribor za mjerenje, punjenje, vaganje (odnos količine, mase, volumena). - korištenje vokabulara kojim se izražava mjerljivo svojstvo predmeta i pojava (npr. debelo-tanko, blizu-daleko, manje-više, isto), kako bi i na taj način pomogli djeci da postepeno razvijaju sposobnosti rješavanja jednostavnih matematičkih problema, prvo na praktično-opažajnom, a zatim na verbalnom planu.
<p>Ishod učenja 2: Stiče primjenjive matematičke predstave i koncepte, koristi ih sa svrhom, izražavajući se matematičkim jezikom i simbolima u različitim situacijama i aktivnostima</p>	
<p>Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Predstavlja neverbalno jednostavan matematički problem – igračkom, pokretom, crtežom</p> <p>Primjeri: U trećoj godini života:</p>	<p>Igra pruža djetetu radost slobodnog djelovanja, predstavlja najprirodniji izraz potreba i mogućnosti. Ona je sredstvo afirmacije i izražavanja dječije ličnosti. U igri dijete slobodno operiše stvarima, slikama i simbolima. U samom procesu igre interesovanja se povećavaju, stečena iskustva provjeravaju, znanja koriguju, proširuju, obogaćuju i transformišu u više forme shvatanja pojava, a sama akcija koju dijete vrši u igri prerasta u višu formu akcije. Igra pojačava interes za određenu pojavu, aktivira pažnju i jača volju.</p>

<ul style="list-style-type: none"> - razumije riječi: u, na, ispod, gore-dolje (npr. stavlja igračku u korpu, na sto, pokazuje šta se nalazi gore/dole) - razlikuje malo od mnogo predmeta - koristi brojanje u praktičnim aktivnostima, uz poticaj (igre prodavnice, dijeljenje igračaka, predmeta sa drugima) 	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre uočavanja jednostavnih kvantitativnih odnosa malo-mnogo, korespodencija jedan na jedan („Jedan tebi, jedan meni”, „Napravi kako je bilo”, „Pronađi isto”). -aktivnosti manipuliranja raznovrsnim predmetima, igre sakrivanja i pronalaženja predmeta uz imenovanja prostornih odnosa. - igre brojanja kroz igru, uz prigodne pjesmice, recitacije, muziku i igre prstićima: broj prstiju na ruci, broj očiju, usta, uši, ruku, nogu broj djece u grupi, igračaka u korpi, jabuka na tanjiru i sl.
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<ul style="list-style-type: none"> 2.a. Određuje vremenske odnose vezane za svakodnevicu (dan-noć; jutro-veče, jučer-danas) 2.b. Razlikuje veliko-malo-jednako, dugo-kratko 2.c. Inicira igru trgovine (kupovine-prodaje) 2.d. Koristi riječi za vjerovatnoću (ako-onda) 	<p>Svi matematički pojmovi djeca treba da „grade“ na predmetima, objektima i pojavama realnog svijeta dovodeći ih u veze i odnose na mentalnom planu, a uz pomoć simboličkih struktura kao što su govor. Neposredno - fizičko i socijalno okruženje djeteta, nezamjenjiv je izvor znanja i iskustava u procesu razvoja logičko-matematičkih struktura. Matematika je svuda oko nas i ne treba je vještački unositi u dječije aktivnosti. Pojmovi su rezultat povezivanja čulnih podataka i njihove misaone prerade. Didaktička šema procesa izgrađivanja pojma na nivou intuitivnog mišljenja bi se mogla opisati sljedećim redoslijedom: a) brojni i raznovrsni primjeri, b) primjeri kod kojih su zajednička svojstva veoma izražena i koji su u granicama tog pojma, c) primjeri sa svojstvima koje nosi mentalna slika, tj. sa što manje nebitnih svojstva (standardni uzorci). Razvoj dječije orijentacije u vremenu počinje od ovladavanja sadašnjim vremenom u kome se odvijaju različite aktivnosti sa različitim trajanjem, a na starijem uzrastu, kako se razvija apstraktno mišljenje, počinje shvatanje prošlog i budućeg vremena. Dijete na ovom uzrastu može da razlikuje promjenu u vremenu koja je očigledna, iskustvena i vidljiva (npr. dan, noć, jutro, veče).</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - didaktička sredstva- brojevni niz, brojevne slike, obojeni štapići, mala geometrija, mala matematika, logičke blokove, lota, domina, geometrijske mozaike, serije predmeta različitih veličina, lutke-kupe, žetoni, građevni materijal, blok kocke, i druga specijalizovana didaktička sredstva. - lego kockice, slagalice, figurice ljudi, životinja, prevoznih sredstava. - participaciju djece u izradi i vođenju zajedničkog mjesečnog kalendara, kalendara rođendana djece u grupi, kalendara aktivnosti, brojevne trake (prvih sto dana u vrtiću, i sl.)

	<ul style="list-style-type: none"> - igre za sticanje iskustva o mjerama i mjerenju manipulisanjem, upoređivanjem, provjeravanjem primjenom nekonvencionalnih mjera (koraci, štap i sl.). - sticanje pojma količine manipulisanjem stvarnim količinama: bombone, kestenje, žirevi i dr. - koristiti vokabular za vremenske, prostorne odnose među objektima i vjerovatnoću u svakodnevnim aktivnostima. - zadovoljiti dječiju potrebu za otkrivanjem problema i razumijevanje principa rješavanja sličnih problema.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>2.a. Upoređuje veličine veliko-veće, malo-manje, kratko-kraće, dugo-duže</p> <p>2.b. Predviđa uočljive ishode i rezultate djelovanja, koristeći poznate matematičke izraze jezikom i simbolima</p> <p>2.c. Diferencira dijelove dana i povezuje ih sa svojim dnevnim rasporedom</p>	<p>Za što uspješnije brojenje dijete treba ohrabriti na korištenje riječi kojima se izražava količina da bi moglo upoređivati predmete (više, manje, jednako), ponavljati nazive brojeva kako bi postajalo sve sigurnije, odvojiti iz skupa od deset predmeta, npr. pet, brojati predmete u skupu, npr. mnogo igračaka, školjkica, kamenčića. Djeca prvo razvijaju osjećaj za niz. Koriste brojeve u nizu, npr. broje prste ruke. Kasnije razvijaju osjećaj za skup. Shvataju da je zadnji broj kod prebrojavanja- broj nečega što ima u toj količini. Da bi se dostigao određeni stadij razvoja, trebaju se preći prethodni koraci na kojim počiva sljedeći stadij razvoja. Uloga odgajatelja je da pomogne djetetu da samo izgradi svoje znanje na način da vodi njegovo iskustvo, a ne da prenosi znanja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre u kojima će procjenjivati i vršiti provjeru onoga šta su procijenili. - korištenje orjentira u vremenu i prostoru. - problemske situacije do čijeg rješenja se dolazi koristeći se matematičkim konceptima (ima li dovoljna kašika za sve, kako ćemo provjeriti koliko nam vode treba da napunimo flašu i sl.). - igre brojanja, upoređivanja i aktivnosti u kojima će osjetiti potrebu za brojanjem (brojimo korake, stepenike, stolice). - matematiku u jutranjim vijestima: broj djece u grupi, dane u sedmici, dane u mjesecu, bilježiti broj sunčanih dana u jednom mjesecu, broj kišnih dana, izraditi jednostavne grafikone na osnovu tih bilješki i sl. - aktivnosti i razgovor o vremenu i dnevnoj artikulaciji vremena (priča po slikama o aktivnostima ljudi u različita doba dana- ujutro, popodne, uveče; izrada kalendara, redanje slika nekog događaja u vremenski redoslijed i sl.).

<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>2.a. Koristi matematička znanja da objasni svijet oko sebe.</p> <p>2.b. Opisuje svojstva predmeta i pojava (npr. količina, prebrojivost, mjerljivost) i objašnjava matematičke predstave (npr. obrazac, niz, ponavljanje, simetrija, promjenjivost i sl.)</p> <p>2.c. Koristi termine: možda, sigurno, nikako, moguće, ako-onda, vjerovatno-tačno-netačno, u igri, svakodnevnim i vođenim aktivnostima</p> <p>2.d. Predstavlja ideju uobičajenu matematičkim jezikom i to modelom, slikom, grafički, pokretom i verbalno</p> <p>2.e. Koristi obrasce kako bi predviđalo uočljive ishode, rezultate i događaje</p>	<p>Matematičkom pismenošću na ovom uzrastu se smatra razumijevanje matematičkih koncepata (kategoriziranje predmeta prema zajedničkim svojstvima, razumijevanje redoslijeda, relativne količine, stalnosti, konzervacije, prepoznavanje oblika i struktura u okruženju, pridruživanje jedan na jedan, prepoznavanje, ponavljanje i stvaranje obrazaca i dr.) i razvijanje sve složenijeg razumijevanja pojma broja 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, do broja 10. U svakodnevnom kontekstu života u vrtiću djeca su izložena, uglavnom namjerno a ponekad možda i ne, mnogim drugim matematičkim konceptima koji su zasigurno važniji za dječija iskustva i učenje od npr. mehaničkog brojanja do 100 ili urednog kopiranja simbola za brojeve.</p> <p>Kroz igru dijete može (spontano) brojati, mjeriti, oblikovati, zbrajati, oduzimati, izdvajati. Igre treba primjenjivati svakodnevno kako bi ih podstaknuli na razmišljanje i razvoj početnih matematičkih pojmova i predstava. Igra kao prirodan oblik učenja ima značajnu prednost u odnosu na druge metode, jer neuspjeh u igri dijete ne doživljava destimulativno, već se predaje novom načinu rješavanja problema i isprobava mnoge kombinacije i mogućnosti. Izgrađeno samopouzdanje na ovom uzrastu i rješavanje matematičkih zadataka i problema kroz igru omogućava djetetu da uživa u otkrivanju matematičkih znanja i postaje sigurno u primjeni različitih strategija rješavanja problema i korištenja različitih izvora i resursa.</p> <p>Za očekivati je da u ovom uzrastu djeca povezuju broj sa kvantitetom, da imenuju brojeve i da prepoznaju i kopiraju simbole za brojeve na svoj način. Dijete može da pokaže koji je broj prije ili poslije broja 2,3,4,5,6,7,8,9, da pokaže ko je prvi, ko drugi, a ko zadnji u redu, nizu, da razumije redne brojeve do 10. Brojanje je vještina koju mnogi roditelji prepoznaju kao važnu za svoju djecu kad pođu u školu, pa nije rijetkost da ohrabre svoje predškolce da vježbaju akademske vještine pisanja brojeva. Međutim, pedagoška kultura i praksa institucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja kod nas ne prepoznaje na taj način vrijednost rane matematičke pismenosti.</p> <p>Preporuke za matematičke igre i igračke roditeljima za matematičke aktivnosti kod kuće (npr. prilikom kuhanja, slaganja odjeće, polica, tokom kupovine, putovanja i sl.) može biti veoma informativno i nadahnjujuće iskustvo.</p> <p>Osigurati:</p>

- iskustva i aktivnosti pridruživanja jedan na jedan, prepoznavanja, ponavljanja i stvaranja obrazaca (npr žuta-crvena-žuta-crvena), brojanja količine elemenata skupa, imenovanja rednih brojeva.
- logičko-matematičke igre s pravilima (didaktičke igre u užem smislu) i aktivnosti usmjerene na logička saznanja i podsticanje mentalnog razvoja djeteta (domino, lota, igre logičkim blokovima, igre u kojima se rješavaju problemi, igre strategija i igre serijacije, klasifikacije).
- aktivnosti za procjenu težine, brzine, dužine, visine i položaja raznih predmeta te provjeravanjem odgovarati na pitanja: Ko se brže kreće? Ko je viši? Teži? Bliži? Šta je duže od..?
- aktivnosti u kojima će djeca predviđati mogući rezultat ili vjerovatnoću uz korištenje termina: možda, sigurno, nikako, moguće, ako - onda, vjerovatno, tačno-netačno.
- igre "Vremenske prognoze" u kojima će djeca prognozirati vrijeme (vjerovatnoća), izrada kalendara prirode, opremljen prostor raznovrsnim materijalima sa mjernim sredstvima (metri, vage, satovi i sl.) i organizovati igre i aktivnosti mjerenja, upoređivanja i provjeravanja kako bi se razvijala sposobnost konzervacije (materije, težine i zapremine); igre u kojima će se koristiti metrom, vagom, u kojima će mjeriti, upoređivati i verbalizirati svoje radnje i rezultate istih (trgovina, tržnica, kuhanje po receptu, igre trgovine s imitacijom novca), mjerenje nekonvencionalnim mjerama (koraci, pedlji, skokovi, prsti, kockice i sl.) upoređivanje dobijenih mjera sa mjerama vršnjaka, bilježenje mjera grafičkim prikazom.
- svakodnevno vođenje jutarnjih vijesti (godišnja doba, mjeseci u godini, koji je danas dan, koji je bio jučer, koji će biti sutra? i koliko je djece prisutno, koliko odsutno, je li više djece u vrtiću ili kod kuće danas i sl.).
- koristiti orijentire u vremenu i prostoru (npr. u danu, određuje mjesto i vrijeme događaja u odnosu na neki drugi događaj, orijentacija u odnosu na plohu papira, stranice knjige).
- svakodnevne aktivnosti brojanja kao na primjer broj djece koja su prisutna, odsutna, ko je prvi, ko zadnji u redu, ima-nema i sl.
- upoznavanje sa brojevima do 10, simbolima za brojeve do 10, upoređivanje brojnosti skupa, prosto matematičko računanje, brojanje vremena u igri skrivača.
- igre i aktivnosti za prepoznavanje, imenovanje i precrtavanje poznatih geometrijskih figura (krug, kvadrat, trokut, pravougaonik) i tijela

	<p>- igre trgovine sa igračkama koji označavaju novac, nacrtani apoeni do 10 KM, imitacije kovanica u KM.</p> <p>- upotrebu vokabulara za vremenske, prostorne odnose među objektima i vjerovatnoću u svakodnevnim aktivnostima</p>
Komponenta 4:	Nauka i tehnika
Ishodi učenja 1:	Posmatra pojave u prirodnom, materijalnom, društvenom svijetu, svijetu tehnike i uz iskustvena saznanja utvrđuje zakonitosti i veze.
Pokazatelji od 0 do 3 godine	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Posmatra prirodne pojave</p> <p>1.b. Povezuje događaje na temelju iskustva u svakodnevnom životu i aktivnostima sa prirodnim pojavama.</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje reakciju na prirodne pojave (snijeg, kiša, grmljavina) - stvari oko sebe istražuje svim čulima <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - posmatra prirodne pojave i izražava različite reakcije na njih - igra se i istražuje prirodne materijale (skuplja lišće, kamenčiće i sl.) <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prepoznaje i imenuje prirodne pojave: kiša, snijeg, sunce, vjetar - prepoznaje osnovna svojstva pripodnih pojava neposrednim istraživanjem (kiša-mokro, snijeg-hladno) 	<p>Dijete počinje sa istraživanjem od prvih dana svog postojanja. Angažiranjem svojih osjetila: dodira, okusa, sluha, mirisa, vida počinje prikupljati podatke o neposrednoj okolini. Rani istraživački doživljaji dovode do prve selektivnosti na osnovu upoznate ugone i traženja da se ona ponovi ili produži. Kako dijete raste, rastu i njegove istraživačke intencije koje su uvjetovane razvojnim karakteristikama (kao što su npr. pojava hodanja i govora). Uloga odraslih u dječijem otkrivanju svijeta jeste da uočava i podrži svaku inicijativu djeteta, da se raduje i oduševljava zajedno sa djecom, da prati igru i kad je to situacijski prihvatljivo, uspostavi interakciju. Zato je potrebno organizirati kvalitetno poticajno okruženje i omogućiti djeci mnoštvo samoorganiziranih istraživačkih aktivnosti koje ih u datom trenutku zanimaju.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podsticajno, sigurno okruženje sa što više raznovrsnih materijala, igračaka, predmeta koje djeca mogu doživljavati svim čulima. - boravak djece na otvorenom prostoru, u dvorištu, u prirodi u različitim vremenskim prilikama (u kontrolisanim uvjetima), igre s vodom, pijeskom, snijegom, sakupljanje plodova. - aktivnosti slušanja i opažanja zvukova iz okoline, kako se ko glasa - čitanje slikovnica i razgovor sa djecom uz pokazivanje slika i oponašanje radnji i zvukova, otkrivanje novih stvari, alata, aparata, sprava, prevoznih sredstava, upoznavanje novih osoba. - organizovane igre koje će podsticati djecu na istraživanje i akciju, tipa „Ja tebi-ti meni“ uz govorne naznake i podršku djeci.

<p>-prepoznaje očigledne karakteristike nežive prirode u neposrednoj okolini (vlažan pijesak, hladan kamen i sl.)</p>	
<p align="center">Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>1.a. Uočava vremenske promjene i povezuje odjeću sa vremenskim prilikama</p> <p>1.b. Razlikuje osnovne karakteristike između žive i nežive prirode</p>	<p>U potrazi za značenjem i odgovorima na pitanje kako svijet funkcioniše djeca istražuju, pitaju, otkrivaju i čude se. Cilj njihovih otkrivačkih aktivnosti je otkrivanje prirode stvari djelovanjem na objekte i uočavanje i sistematizacija rezultata takvog djelovanja. Djeca otkrivaju savijanjem, presipanjem, razvlačenjem, lupanjem, napuhavanjem, podizanjem, rezanjem, prenošenjem, bacanjem. lomljenjem itd. Djeca želi da saznaju od čega se stvari i igračke sastoje, kako su napravljene, šta se sa njima može uraditi, kako se sve mogu koristiti. Djeca ovog uzrasta perceptivno upoznaju predmete, pojave i materijale te kroz neposredno iskustvo i razne načine prerade, na elementarnom nivou razlikuju živu od nežive prirode. Uloga odgajatelja je da stvori mogućnosti za to, ali i da dijeli sa djecom znatiželju, uzbuđenje u otkrivanju, iščekivanju šta će dogoditi i sl.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti posmatranja i uočavanja razlika između prirodnih pojava (sunca, kiše, oblaka, vjetra, magle) praćenje procesa i faza u transformaciji u živom i neživom svijetu kao i poređenje među njima (npr. topljenje snijega). - uočavanje vremenskih pojava i njihov uticaj na živi svijet (ljude, biljke, životinje). - izlete i posjete prirodnim staništima biljaka i životinja. - organizirati opažajno-praktične aktivnosti, istraživanja i eksperimentisanja. - opremanje prostora raznovrsnim poticajnim materijalima iz prirode te tematskim slikama, posterima, slikovnicama, enciklopedijama.
<p align="center">Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>1.a. Postavlja pitanja vezana za vlastiti interes i zapažanja.</p> <p>1.b. Analizira i opisuje karakteristične osobine određene pojave</p>	<p>Putem autentičnih praktičnih iskustava djeca istražuju svijet oko sebe i razvijaju svoje naučne kompetencije. Ove kompetencije se stiču putem aktivne manipulacije predmetima i materijalima, eksperimentisanjem i traganjem za odgovorima, a ne gledanjem demonstracije ili predstavljanjem gotovih rezultata od strane odgajatelja.</p>

<p>1.c. Posmatra i zapaža ulogu i djelovanje čovjeka na prirodni i materijalni svijet</p>	<p>U ovim aktivnostima prisutni su svi elementi naučnog otkrivanja: posmatranje, postavljanje hipoteze, eksperimentisanje i mjerenje rezultata. Djeca kroz aktivno traganje za informacijama postaju kreatori svojih iskustava i saznanja, jačaju sliku o sebi i uče da „misle svojom glavom“ kao pravi naučnici. Zato je izuzetno važno da odgajatelj obezbjedi situacije i aktivnosti u kojima djeca otkrivaju istinu.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - boravak djece na otvorenom prostoru u svim vremenskim prilikama. - igre i aktivnosti u kojima će djeca imati priliku da posmatraju živi i neživi svijet (boravak u prirodi, kutak žive prirode, enciklopedije, priče, dramatizacije i sl.). - bogata čulna i istraživačka iskustva pomoću koji će djeca biti u prilici da uočavaju uzročno-posljedične veze u svijetu koji ga okružuje. - igre istraživanja okoline („Mali naučnici“, „Otkrivamo svijet“, „Pronađi izgubljeni otok“, „Igre globusom“). - aktivnosti u kojima će se tematizirati uloga čovjeka kao društvenog bića (porodica, uloga u porodici, uloga u društvu, raznovrsne profesije i zanimanja) kao i utjecaj čovjeka na okolinu, igre uloga. - bogato opremljen naučni centar (u sobi ili vanjskom prostoru) u kojem se nalazi materijal i oprema za istraživanja koji se obnavljaju, mijenjaju i dopunjavanju u skladu sa interesima djece, aktuelnom temom i aktivnostima.
<p>Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Razlikuje karakteristike godišnjih doba i njihov uticaj na okolinu (promjene u životu ljudi, biljnom i životinjskom svijetu)</p> <p>1.b. Identifikuje i imenuje uočljive i manje uočljive osobine živih bića, predmeta, pojava i fenomena koje posmatra</p> <p>1.c. Razlikuje prirodne pojave, fenomene, veze i zakonitosti od onih koji su stvoreni zahvaljujući razvoju tehnike, nauke i tehnologije</p>	<p>Uloga odgajatelja u stvaranju „naučnog okruženja“ jeste da podržava dječije interese, učenje i razvoj u nauci. Ti podsticaji kreću od usmjeravanje dječije pažnje, aktiviranja svih čula, opisivanja onoga što vide i dožive, podstavljanja pitanja, hipoteza, predviđanja, ispitivanja, mjerenja rezultata i donošenja zaključaka. Kroz cijeli taj proces odgajatelj osigurava istraživačku atmosferu i okruženje koje pruža radost otkriva svijeta i spoznavanja sebe u tom svijetu. U proširivanju i poboljšanju zajedničkog rada, odgajatelj se može osloniti i na tehnologiju i njene prednosti naročito u pogledu dokumentiranja, pronalaženju dodatnih informacija, kreativnog izražavanja i sl.</p> <p>Osigurati.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti posmatranja, ispitivanja, uspoređivanja, klasificiranja, komuniciranja o svijetu koji nas okružuje. - opažanje okoline svim osjetilnim putevima kako bi konkretne opažaje dijete moglo kombinirati sa svojim iskustvima i predodžbama (istraživanja u prirodi, muzeju, zoo parku i sl.). - aktivnosti u kojima će djeca samostalno otkrivati razlike između žive i nežive prirode, uočavati razlike između prirodnih fenomena i pojava koje su rezultat djelovanja čovjeka. - svakodnevno vođenje kalendara prirode sa kontinuiranim proširivanjem kartica za obilježavanje vremenskih promjena (magla, vjetar, inje i sl.) . - praćenje procesa i faza u transformaciji u živom i neživom svijetu kao i poređenje među njima - prikupljanje informacije iz okruženja za produbljanje interesa (npr. djeca proučavaju izgled kukaca u prirodnom staništu, postavljaju pitanja o tome, traže dodatne informacije u slikovnici, enciklopediji). - prilike da djeca diskutuju o vlastitim predviđanjima, objašnjenjima i generalizacijama na temelju prošlih i sadašnjih iskustava.
Ishod učenja 2:	Pokazuje kompetencije za ranu pismenost iz tehnologije u svakodnevnom životu, igri, učenju, radu i za predstavljanje ideja.
Pokazatelji od 0 do 3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Koristi se jednostavnim i poznatim tehničkim igračkama</p> <p>2.b. Koristi konstruktivne igre</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazuje interes za istraživanje igračaka (kada svojim djelovanjem proizvedu zvuk, autići na pogon i sl.) - slaže jednostavnije elemente sa velikim kockama <p>U trećoj godini života :</p> <ul style="list-style-type: none"> - koristi se jednostavnim mehaničkim igračkama - pokazuje interes za korištenje elektronskih uređaja (tv, mobiteli, tableti i sl) 	<p>U stvaranju podsticajnog okruženja za učenje odgajatelj podstiče djecu na istraživanje tako što pruža sigurnost, partner je u igri i pomaže djeci da steknu osjećaj ovladavanja određenim zadatkom, problemom (npr. građenje jednostavnih struktura kockicama, umetaljke). Različite mehaničke igračke koje imaju zanimljive mehanizme pokretanja motiviraju djecu na istraživanje i otkrivanje načina pokretanja uvijek i iznova. Dječija prirodna znatiželja, snažan je motivator njihovih aktivnosti. Istraživački duh i sklonost učenju djelovanjem, pokreće djecu u različite istraživačke aktivnosti od najranije dobi. Pažljivim posmatranjem vrlo male djece možemo zapaziti da su u neprestanom istraživačkom pohodu. Istražujući djeca razvijaju maštu, kreativnost, kompetentnost i kritičko mišljenje. Uloga odgajatelja je osigurati razvojno primjerene materijale, predmete i uslove za neometano istraživanje i eksperimentisanje. Dijete u ranom uzrastu počinje eksperimentisati sa predmetima i svojim aktivnostima djeluje na njih. Dijete eksperimentiše iz čistog zadovoljstva: baca, povlači, rastavlja, ponavljajući nove i zanimljive učinke djelovanja.</p> <p>Osigurati :</p>

<p>-koristi veći spektar konstruktivnog materijala (kocke različitih veličina i materijala, slagalice i sl.), redaju blokove u redove i gomile</p>	<p>- toplo, privlačno i multisenzorno okruženje ispunjeno odgovarajućim materijalima, predmetima i igračkama -raznovrsne igračke kao zamjene za kućanske aparate i uređaje; omogućiti djeci da ih praktično primjenjuju kroz igre uloga (kuhanje, peglanje, vožnja auta, sviranje, telefoniranje), mehaničke igračke, sigurne predmete različitih veličina namijenjene za umetanje, nizanje, redanje. - konstruktivne igračke i materijale, različitih veličina i oblika (kutije, ambalaža, neoblikovani materijali i sl.). Sve navedeno podliježe strogoj kontroli provjere sigurnosti i primjerenosti.</p>
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Prepoznaje i imenuje jednostavna tehnička sredstva iz svakodnevne upotrebe 2.b. Koristi raznovrsne konstruktivne materijale za građenje i grade mostove, tunele, ograđuju prostor 2.c. Izražava želju i eksperimentiše sa primjerenim, dostupnim tehnološkim pomagalima 2.d. Koristi stvarna ili imaginarna tehnološka pomagala kao rekvizit u igri za istraživanje i zabavu</p>	<p>Osigurati: - predmete i materijale za dječije akcije: razne konstrukcijske elemente za građenje, raznovrsne plodove i prirodne sadržaje, odložene aparate, tehnološke uređaje za stvaranje zvuka, efekta svjetlosti i sve drugo što privuče dječiju želju za istraživanjem, a primjereno je i dostupno. - prostor (dramsko-obiteljski centar, naučni ili zaseban centar-radionica) u kojem će djeca imati priliku da se igraju, koriste, rastavljaju, sastavljaju različite tehničke uređaje. - bogato opremljen centar građenja sa raznovrsnim konstruktivnim materijalima (drvene, plastične, kartonske, spužvaste kocke različitih veličina, lego kocke, drveni štapići u bojama, razne aplikacije i drugi didaktički i neoblikovani materijal, fotografije i crteži građevina, mostova, kula i sl.). - opreman naučno-istraživački centar u kom će djeca moći istraživati i predviđati i uočavati posljedice svoga djelovanja na određene predmete, aparate, materijale i tehničke uređaje.</p>
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Koristi različite sprave, oruđa i aparate u svakodnevnom životu za istraživačke i praktične aktivnosti 2.b. Izgrađuje složenije strukture od konstruktivnog materijala s više elemenata poštujući simetriju 2.c. Objašnjava upotrebu odabranih materijala za određenu aktivnost</p>	<p>Osigurati: - različite praktične, životne i radne aktivnosti u kojima će djeca biti u mogućnosti da koriste raznovrsne aparate, alate u igri i stvaranju nečeg novog. - aktivnosti traganja za informacijama u različitim izvorima (slikovnicama, enciklopedijama, elektronskim medijima). - uključivanje tehnologije u dječiju igru i projekte (stari kućanski aparati, laptopi, tableti, digitalni uređaji namijenjeni djeci sa raznovrsnim mogućnostima i tehnikama aktiviranja) uz nadzor. - pristupačan, privlačan i bogato opremljen blok centar uz kontinuirano nadopunjavanje dodatnim materijala i sredstava u skladu sa interesima djece, aktuelnom temom i sl.</p>

<p>2.d. Iznosi svoje ideje i daje doprinos u zajedničkim projektima</p> <p>2.e. Pokazuje snalažljivost prilikom korištenja tehnologije (mobiteli, tableti, tv, savremeni digitalni aparati za djecu sa raznovrsnim zabavnim i edukativnim funkcijama)</p>	
<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>2.a. Koristi se različitim igračkama, sredstvima, materijalima i pomagalima za učenje i radne aktivnosti</p> <p>2.b. Koristi se konstruktivnim materijalima, alatima i tehnikom za oblikovanje, sklapanje i konstruiranje kreirajući složenije i detaljnije i sistemski povezane strukture (ulice, gradovi, farme i sl.)</p> <p>2.c. Uočava povezanost i doprinos ljudskog rada i uticaj tehnologije na rad i život ljudi, razvoj nauke i društva</p> <p>2.d. Koristi se tehnologijom kao sredstvom za kreiranje, crtanje, modeliranje, uređivanje i izražavanje</p>	<p>Djecu privlače svi oblici tehnologije koji su odavno dio dječijeg okruženja i zasigurno će tehnologija imati značajan utjecaj na obrazovanje i ubuduće. Ta činjenica obavezuje odgajatelje i roditelje da se upoznaju koje su mogućnosti upotrebe tehnologije i medija u pozitivne svrhe i za poboljšanja učenja djece. Postoje mnogi argumenti protiv korištenja tehnologije od strane djece (manjak fizičke aktivnosti, opasnost za dječije zdravlje, socijalna izolacija, opasnosti interneta, agresija i sl.). S druge strane pravilno korištenje tehnologije i medija koje podrazumijeva odabir kvalitetnih sadržaja, doziranje, uravnoteženost između različitih aktivnosti doprinosi razvijanju novih znanja i vještina. Tehnologija i različiti mediji imaju potencijal da podstiču razvoj kreativnog i divergentnog mišljenja, aktivno učenje, usvajanje jezika, razvoj vještina rješavanja problema kao i jačanje motivacije, znatiželje te unapređenje samopouzdanja i vjere u vlastiti uspjeh. Postoje brojne prednosti, ali i potencijalne opasnosti i na odraslima je odgovornost da iskoristite ove prednosti tehnologije, a izbjegavaju opasnosti. Pravilno korištenje tehnologije i medija i pružanje adekvatne podrške dječijem interesu, učenju i razvoju u području tehnologije, zahtijeva odgajatelja koji je tehnološki i digitalno kompetentan. Posebna odgovornost odgajatelja jeste osvještavanje roditelja o ograničenjima elektronskih igračaka i televizije te isticanje važnosti dječije interakcije sa ljudima i stvarnim materijalima kao nezamjenjivog načina učenja djece i stjecanja temeljitih znanja i iskustva.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prostor obogaćen raznovrsnim dotrajanim kućanskim aparatima i mehanizmima koje će djeca moći da rastavljaju, sastavljaju i istražuju kako stvari funkcionišu (fotoaparati, stari mobiteli, vage i drugi mjerni instrumenti, raznovrsni satovi, pješćani, sa mehanizmom, na baterije i mnoštvo drugih djeci zanimljivih predmeta).

	<ul style="list-style-type: none"> - istraživačke aktivnosti sa predmetima iz svakodnevne upotrebe uz dodatak prirodnih materijala, omogućiti djeci da kombinuju istražuju, manipulišu, upoređuju i pronalaze mnogobrojna kreativna rješenja. - bogato opremljen blok cenar sa fotografijama zgrada, zanimljivih konstrukcijskih rješenja, znamentih građevina (Kineski zid, Ajfelov toranj, Sebilj i sl.) - eksperimente i aktivnosti koji potiču djecu da traže dodatne informacije iz različitih izvora (enciklopedija, slikovnica, internet) da dograde i povezuju prethodna znanja i iskustva. - prilike djeci da kroz igre i aktivnosti pomoću slika, knjiga, posjeta, upoznaju razliku između života ljudi nekada i sada (telefoni, mobiteli, kompjuteri, pisma, poruke i dr.). - ograničen pristup savremenoj tehnologiji i primjerenu upotrebu tehnologije i digitalnih didaktičkih igračaka (edukativni dokumentarni priloz, videozapisi, edukativne i zanimljive igrice).
Ishod učenja 3: Pokazuje kompetencije za ranu pismenost iz nauke	
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Prepoznaje i istražuje osobine predmeta i materije neposrednim manipulisanjem i isprobavanjem svojstava</p> <p>3.b. Pokazuje interes i traži dodatne informacije o pojavama, događajima i fenomenima</p> <p>3.c. Izražava se na sebi jedinstven i prihvatljiv način riječima i pokretom za predstavljanje pojava, fenomena, osobina i sl.</p>	<p>Nauka u predškolskom periodu ima dvije komponente i to: proces i rezultat djelovanja. Kao proces nauka je istraživanje, posmatranje i eksperimentisanje, postavljanje pitanja, a kao rezultat djelovanja je sticanje znanja o materijalnom i prirodnom svijetu. Vrlo je važno da djeca predškolskog uzrasta učestvuju u naučnim procesima jer će vještine, znanja i sposobnosti koje u tim aktivnostima usvoje doprinijeti razvoju na svim ostalim područjima. Dječija želja za istraživanjem je snažan pokretač za njihovo uključivanje u naučne sadržaje. Da bi se održala dinamika za sticanje znanja opažanjem, istraživanjem i eksperimentisanjem neophodno je da se materijali, sredstva i teme mijenjaju u skladu sa dječijim interesovanjima. Odgajatelj kreira okruženje gdje će svako dijete u skladu sa svojim mogućnostima imati priliku da istražuje, uči, razmišlja, predlaže ideje, donosi kreativne odluke i rješenja i tako razvija svoje naučne kompetencije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti koje omogućavaju upoznavanje predmeta, pojava i materijala svim čulima. - različite razvojno primjerene eksperimente kao što su: - rad sa tijestom i plastelinom uz kombiniranje sa drugim predmetima i materijalima (posude, valjci, modlice, čaše, nožići, kutijice različitih oblika, prirodne, štapići, žetoni i sl.).

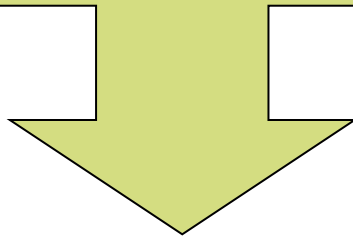
	<ul style="list-style-type: none"> - istraživanje zvuka i stvaranje zvuka (bacanje klikere, kestena , bombona na pod, u praznu ili punu posudu s vodom, na staklo ili djeca proizvode sami različite zvukove. Tako djeca dolaze do saznanja da različiti predmeti proizvode različite zvukove; izrađivanje različitih zvečki sa različitim sadržajima). - eksperimenti sa bojom (npr. na kartonski poklopac se stavi papir za crtanje. Na papir se stavi 3-4 kapi različitih boja i kliker. Djeca sama uviđaju šta će se desiti. Pomjeranjem poklopca klikeri prave zadivljujuće kreacije različitih oblika, šara i linija po papiru). - upoznavanje predmeta i njihovih osobina, od čega su, kako su napravljeni, kako funkcionišu (predmeti iz svakodnevnne upotrebe, igračke, alati i pribori, razni uređaji). - prikupljanje uzoraka i presovanje biljaka, suhih plodova, lišća, kore drveta. kamenčića, školjki i drugih djeci zanimljivih materijala koji će ih potaknuti na istraživanje i eksperimentisanje, tumačenje pojava na djetetu prihvatljiv način.
Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Verbalizuje svoja zapažanja tokom istraživanja predmeta i materijala i dodaje svoje ideje i prijedloge</p> <p>3.c Postavlja pitanja u toku eksperimentiranja i traži odgovor</p> <p>3.d. Izvodi jednostavnije eksperimente i predstavlja ih grafičkim putem ili na neki drugi način (klijanje, rast biljke, topljenje leda, vjetrenjača, brana i sl.)</p>	<p>Osigurati</p> <ul style="list-style-type: none"> - razvojno primjerene i jednostavne eksperimente kojima djeca otkrivaju nova svojstva predmeta: pliva-tone, čvrst-krhki, teški-laki. - praktično grupisanje predmeta prema poznatim i novootkrivenim svojstvima, tražeći sličnosti i razlike (šta privlači-ne privlači magnet). - istraživanje i otkrivanje različitih vrsta nežive materije i njihovih svojstava (prirodne materije: voda, snijeg, led, pijesak, glina, kamenje itd. i vještačke materije: metal, papir, skaj, staklo itd). - prilike za stjecanje vlastitog iskustva i dolaženja do zrelijih tumačenja i otkrivanja jednostavnih uzročno-posljedičnih veza (npr. koji predmeti upijaju vodu, a koji ne, topljenje leda, kondenzacija). - eksperimentisanje sa utjecajima svjetlosti i toplote na klijanje i rast biljaka, traganje za odgovorima i rješenjima za najpovoljnije i najnepovoljnije uslove - eksperimenti sa zvukovima (pogađanje zvukova iz prirode ili poznate dječije glasove, pjesme, pravimo zvukove od čaša sa različitim nivoima vode). - eksperimenti sa svjetlošću i sjenama (posmatranje i crtanje sjenki). - iskustva o privlačenju i neprivlačenju magneta. - bogato opremljen naučno-istraživački centar gdje će djeca imati priliku da uočavaju različite pojave, fenomene, funkcionisanje predmeta i sl.

	- -primjenu stečenih znanja o tome kako stvari funkcionišu za predstavljanje i izradu raznovrsnih naprava (male vjetrenjače, zmaj koji leti, puhalice, zujalice, zvečke).
Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
3.a. Ispituje i stvara svoje teorije o tome kako funkcioniraju pojave, fenomeni i predmeti 3.b. Koristi različite izvore informacija, enciklopedije, slikovnice, pitanja, edukativne emisije za razumijevanje pojava, događaja, fenomena i sl. 3.c. Postavlja pitanja o svojstvima, uzrocima i posljedicama pojava, događaja i fenomena 3.d. Koristi se jednostavnijim simbolima (univerzalnim i vlastitim) kako bi predstavilo pojavu, odnos, stanje, fenomen, osobinu, emociju i sl.	Osigurati: -različite otkrivačke aktivnosti i igre: voda (rastvorljivost, agregatna stanja, kondenzacija vode); svjetlost (različiti izvori svjetlosti, šta se događa kad zamračimo sobu, kroz koje predmete prolazi svjetlost, kako nastaju sjenke, od čega zavisi veličina sjenki); zvuk (kako se zvuk prostire kroz vodu, zrak, čvrsta tijela); termičko širenje tijela; elekticitet; temperatura; zapremina; trenje (kako autić ide po tepihu ili staklu); magnet (šta privlači, a šta ne privlači; privlačenje i odbijanje polova; privlačenje predmete iz daljine, magnetni kompas); uviđanje stalnosti u promjenama (ista količina tečnosti u različitim posudama), astrologija. - opremanje prostora (centar za nauku, centar za pijesak i vodu i centar za vanjske aktivnosti) sa raznovrsnim materijalima žive i nežive prirode, koji će potaknuti dijete na istraživanje i eksperimentisanje (mikroskop, stetoskop, dvogled, kompas, baterijska lampa, lupa, pješćani sat, katanac i ključevi, stari kućanski aparati, mjerni instrumenti, raznovrsni mehanizmi, magneti, mašine, aparati, pribori, alati, ogledala, različiti prirodni materijali (prirodnine, zrna, sjemenke, kamenčići, školjke, biljke), kao i raznovrsni neoblikovani materijal (plastični, metalni, tekstilni, papirnati). - eksperimentiranje sa raznim mogućnostima kretanja, voznim mehanizmima, rol mehanizmima, okretnim i letećim mehanizmima; tehničkim predmetima (točak, zupčanik, poluga) i dr.

4.5.

**UMJETNOST
I KULTURA**

1. Stvaralaštvo i kreativnost
2. Društvena uloga umjetnosti i kulture
3. Estetske vrijednosti i znanja o umjetnosti

Oblast:	UMJETNOST I KULTURA	
Komponenta 1:	Stvaralaštvo i kreativnost	
Ishod učenja 1:	Prepoznaje osnovna izražajna sredstva u vlastitom i tuđem stvaralaštvu te umjetničkim djelima	
Pokazatelji od 0-3 godine		Preporuke
Dijete će moći da:		
<p>1.a. Uočava razlike u zvukovima</p> <p>1.b. Prepoznaje poznate melodije</p> <p>1.c. Pokazuje interes za dramatizaciju i igre lutkom</p> <p>1.d. Pokazuje interes za likovna izražajna sredstva- liniju, boju i materijal za oblikovanje</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prati zvukove i odgovara na njih - reaguje na ljudski glas i pjevanje - prati male animacije lutkom (ginjol lutka, igračke) <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razlikuje nijanse zvuka - reagiraje pokretom na pjesmice malog opsega i razumljivog teksta - usmjerava pažnju, sluša kratke priče i dramatizacije uz upotrebu lutke - oponaša šaranje olovkom, šara samostalno <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zapaža razlike u boji zvuka, tempu i dinamici - prepoznaje muzičke sadržaje jednostavnih melodijskih linija i ritmova - izražava interes za igre scenskom lutkom, kao i dramatizacije prizora iz svakodnevnog života - razlikuje osnovne boje 		<p>Muzika ima važnu ulogu u podsticanju dječijeg razvoja u predškolskoj ustanovi i porodici. Značaj raznovrsnih muzičkih sadržaja nije samo u razvoju muzičkih sposobnosti i stvaranju prijatne atmosfere, radosti i opuštenosti, nego muzika djeluje na razvoj interesovanja, pažnje, bogati emocionalno i socijalno iskustvo, podstiče djecu na jezičke, motoričke i intelektualne aktivnosti. Zato djecu treba okružiti zvucima već od prvih mjeseci života i omogućiti im da steknu raznovrsne zvučne utisake kroz svakodnevne aktivnosti (pjevušenje odraslih tokom presvlačenja, uspavlivanja, uz priču, pokretnu igru, kroz slušanje muzike te različite muzičko-ritmičke aktivnosti). Uloga dramatizacije u ovom uzrastu je također vrlo značajna. Kao i muzika, male dramske igre i igre lutkom stvaraju prijatnu atmosferu ali i podstiču dječiji govor, te bogate dječije iskustvo o predmetima, živoj i neživoj prirodi, kao i raznovrsnim situacijama i događajima iz svakodnevnog života. Odgajatelj koristi različite lutke (ginjol, lutke na štapu, plišane lutke, raznovrsne gotove lutke ili napravljene od neoblikovanog materijala) uz izražajan, pravilan i stvaralački interpretiran govor koji je promjenjiv u skladu sa situacijom, emocionalnim tokom priče i lika. Pored toga, važno je i da su pokreti tijela, lutke prilagođenu ulozi. Lutka je vrlo moćan medij i može postati značajni posrednik između djece ranog uzrasta i odgajatelja. Pored muzike i lutke, dječiju igru u ovom uzrastu čine i raznovrsne grafičko-likovne aktivnosti. Faza šaranja, u kojoj djeca počinju da stvaraju prve tragove na papiru i eksperimentišu sa podlogom i materijalom kojim rade, značajna je za razvoj fine motorike, koordinacije oko-ruka ali i za ispoljavanje kreativnosti i želje za igrom.</p> <p>Osigurati :</p> <ul style="list-style-type: none"> - bogatu zvučnu sredinu u kojoj se nalaze materijali i predmete koji proizvode različite zvukove (muzičke kutije, lutke koje sviraju, viseći zvučni predmeti, zvučne igračke na povlačenje, gumene igračke koje proizvode zvuk pritiskom, zvečke). - raznobojne materijale koji prizvode zvuk gužvanjem ili kidanjem (različiti papiri, celofan, flis-papir i sl.). - aktivnosti slušanja ljudskog glasa, pjevanje pjesmica, uspavanki skladnih melodijskih tonova, instrumentalne muzike bez velikih dinamičkih kontrasta i prezasićenog zvuka nego

	<p>melodija veselog i razigranog karaktera, jednostavne harmonijske strukture ili tiha muzika mirnog melodijsko-ritmičkog toka.</p> <p>- male dramatizacije igračkama i lutkama veselog lika, prijatnih boja (u kojima odgajatelj povezuje govor, gest i radnju: češljanje, hranjenje, uspavlivanje lutke, pokreti i glasanje životinja; lutka razgovara sa djecom, poziva ih da se igraju, priča priče i situacija iz svakodnevnog života).</p> <p>- dostupnost likovnog i neoblikovanog materijala i različitih vrsta podloga.</p>
Pokazatelji u 4. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Pokazuje interes i radoznalost za različite materijale, sredstva i pribore u likovnom, muzičkom i dramskom stvaralaštvu</p> <p>2.b. Prepoznaje i razlikuje muzičke primjere (uspavanke, koračnice, instrumentalnu muziku i sl.)</p> <p>2.c. Pokazuje interes za dramski izraz uz raznovrsne lutke i druga izražajna sredstva</p> <p>2.d. Razlikuje osnovne i neke izvedene boje, te osnovna likovna sredstva i materijale (plastelin, olovka, bojica)</p>	<p>Razvoj umjetničkih i stvaralačkih kompetencija djece odvija se kroz istraživanje u podsticajnom, kreativnom okruženju i interakciji djece sa odraslima, djecom i materijalima. Da bi djeca bila u prilici da otkrivaju i stvaraju, da se kreativno izražaju okruženje treba biti podsticajan izvor učenja kroz neposredno iskustvo. Kreativno okruženje, pored raznovrsnog i dostupnog materijala podrazumijeva i sredinu obogaćenu pozitivnom emocionalnom podrškom u kojoj dijete slobodno istražuje i stječe raznovrsna iskustva. U svemu tome, odgajatelj je motivator, onaj koji podstiče, koji dopušta slobodu izražavanja, kojiohrabruje, prihvata i poštuje dječiju individualnost i originalnost, a ne kritizira i ne sugerije. Osiguravanje motivacionih sadržaja, materijala za istraživanje i otkrivanje (boja, muzičkih ritmova, dramskih izraza, pribora i materijala) omogućava slobodniji i kreativniji stvaralački rad djece. U ovom uzrastu djeca uživaju u igrama sa pjevanjem raznovrsnih pjesama, slušanju muzike, eksperimentiraju sa zvukovima i pokretima uz muziku, sa bojom i različitim materijalima, kao i u imaginativnoj, stvaralačkoj dramskoj igri. Zadaća odgajatelja je da im to omogućiosmišljavaći stimulatívni kontekst na način da bogati muzikom i bojama dječiji unutrašnji svijet i da „vjeruje u snagu lutke“.</p> <p>Osigurati:</p> <p>- bogat i raznovrstan muzički, likovni, pozorišni materijal, izvore i podsticaje koji će omogućiti djeci da upoznaju, dožive i istražuju umjetnost i kreativno se izražavaju.</p> <p>- zajedničko pjevanje dječijih i narodnih pjesama koje imaju umjetničku i odgojnu vrijednost;upriličiti slušanje muzike (vokalna, vokalno-instrumentalna, instrumentalna) kako bi uočavali kvalitete i razlike u zvuku i melodiji.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - druženje djece sa lutkom kroz lutkarske improvizacije, dramsku igru, igre uloga dramatizacije književnih tekstova, pozorište lutaka. - igračke, predmete i materijale za simboličku igru, koje za djecu predstavljaju zamjene, tj. simbole za stvarne osobe ili predmete (npr. lutke simbol za bebe, plastična šerpica za šešir); dati djeci podsticaj da zamišljaju situacije iz svakodnevnog života (npr. razgovara sa svojim lutkama, samim sobom i zamišljenim prijateljem). - mnoštvo igrovnih situacija u kojima djeca crtaju, slikaju, modeliraju kroz slobodne i vođene aktivnosti, te kroz grafičku i likovnu ekspresiju iznesu (oblikuju, vizualiziraju sebi i drugima) svoj unutrašnji svijet, doživljaju, ideje, teme koje ih zanimaju ili koje trenutno istražuju. -razgovor sa djecom o likovno kreativnom izrazu tokom crtanja, slikanja, modelovanja (npr. šta su/koga su nacrtali, kojim bojama), razgovarati o svojstvima materijala za rad (npr. kakav je plastelin, tijesto i kako se koristi). - pravilno raspoređene i bogato opremljene centre aktivnosti: dramsko-obiteljski, likovni i muzički centar u kojim se obezbjeđuje i mijenja materijal u skladu sa interesovanjima i aktuelnom temom (pored standardnih radno-igrovnih materijala u centrima). - dovoljno prostora i vremena da se djeca kreativno izraze bez bojazni da će biti prekinuti u svom kreativnom činu
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
<p>Dijete će moći da:</p> <p>1.a. Prepoznaje različita izražajna sredstva i materijale i koristi ih za stvaranje vlastitih ideja i kreativnih izraza</p> <p>1.b. Pokazuje interes za muzičke instrumente</p> <p>1.c. Uočava razlike u izgledu i funkciji različitih likovnih sredstva, pribora i materijala</p>	<p>Stvaralačke sposobnosti djece se razvijaju onoliko koliko odrasli (roditelji i odgajatelji) stvore optimalne uslove za to. Da se stvaralački potencijal ne bi ugasio ili bio blokiran osnovni zadaci koji sepostavljaju pred odrasle su: njegovanje čulne osjetljivosti, podsticanje radoznalosti dovođenjem u dodir sa materijalima i priborom koji budi znatiželju i bogati kreativnu igru i otkrivanje; razvoj interesovanja, otvorenosti za umjetničke doživljaje i nova iskustva, podsticanje na aktivno učestvovanje u različitim oblicima kreativnog izražavanja kojima se postepeno povećava dubina izraza i proširuje smisao; razvoj mašte, imaginaciji kombinatorike, podsticanje divergentnog mišljenja koje se odlikuje težnjom da se svemu iznađe alternativa, nove, bolje, sadržajnije i složenije mogućnosti; formiranje kritičkog mišljenja koje je u stanju da provjerava, prerađuje i dovodi sve u pitanje; potenciranje individualnosti i različitosti kao posebne vrijednosti; unapređivanje dječije autonomije,</p>

	<p>samoinicijative i neovisnosti kroz širenje mogućnosti za samostalno djelovanje u skladu sa vlastitim težnjama, izborima i zamislama.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokretne, imitativne, muzičke, ritmičke igre putem kojih će djeca izvoditi različite, neobične pokrete (npr. okretati se, njhati, skakati, poskakivati, mahati, plivati na različite načine; marširati, trčkarati u ritmu; oponašati odrasle, kretanje životinja, prirodne pojave. - sviranje na instrumentima (ksilofon, klavijature, udaraljke) i slušanje instrumentalnih zvukova kako bi djeca uočavala visine tonova i izvodila pokretne igre s pravilima (npr. na niski/visoki ton, čučnuti/ustati i sl.) ili imitativne igre oponašanja životinja (npr. na duboki ton oponašati medu, na visoki pticu i sl.). - izražavanje bojom (tempera, akvarel) i uočavanje kvaliteta, intenziteta boja (npr. miješanjem sa drugom bojom, vodom) ili slikanje na različitim plohama (glatke ili hrapave teksture), na različite načine (slikanje prstima, kistom, spužvicama, slamkama, klikerima i sl.); podsticati djecu da se koncentrišu na crtanje detalja, da boje crteže. - dramaturgiju kratkih priča uz uporebu lutki ili bez, uz instrumentalnu muziku (muzičke dramaturgije) ili bez muzičke pratnje. - vrijeme i prostor za dječiji stvaralački čim, bez prekidanja ovih aktivnosti
<p>Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Imenuje osnovna izražajna sredstva u likovnom, muzičkom, dramskom, književnom i drugom stvaralaštvu (crta-crtanje, boja- slikanje, ploha-modeliranje, ton, ritam, dinamika-pjevanje, slušanje, sviranje, pokret, mimika, pantomima, govor, gestikulacija-ples i dramaturgija)</p> <p>1.c. Razlikuje osnovne pojmove iz likovne umjetnosti (crtež, slika, skulptura), muzičke umjetnosti (instrument, orkestar), vizuelne umjetnosti (film, predstava, glumac)</p>	<p>U ovom uzrastu (ali i tokom cijelog predškolskog preioda, pa i kasnije) potrebno je svakodnevno pružiti djeci što više mogućnosti da istražuju i izraze ono što osjećaju, misle, zamišljaju i doživljavaju kroz umjetnost i umjetničke aktivnosti (likovne, muzičke aktivnosti i kreativni pokret i govor). To podrazumijeva usmjerenost na proces stvaranja, a ne konačni produkt. Kreativni proces koji se odvija kroz istraživanje i igru sa raznovrsnim materijalima u bogato opremljenim „centrima umjetnosti“ važan je oblik samooizražavanja i usmjerenosti ka umjetničkim i stvaralačkim iskustvima.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pažljivu upotrebu materijala, po potrebi, davanje dodatnih uputa i modeliranje ispravnog korištenja. - dovoljno prostora da svako dijete slobodno radi i ne ometa drugo dijete, kao i dovoljno vremena za kreativni izričaj

	<p>- raznovrsni izbor boja, razne mogućnosti i dovoljnu količinu materijala da svako dijete može učestvovati u stvaralačkim aktivnostima.</p> <p>- dječije stvaralačke aktivnosti i razgovarati o tome što rade (plešu, glume, crtaju, slušaju i sl.); imenovati sredstva izražavanja (npr. linije koje oblikuju figuru, govor u drami, ton koji gradi melodiju, pokret u plesu); usmjeravati djecu da ih prepoznaju u svom i tuđem stvaralačkom izrazu; da ih imenuju i sl.</p> <p>- muzičke igre-igre s pjevanjem, igre uz instrumentalnu muziku, ples, igre s pokretom, igre uloga i dramske igre ili muzičke dramatizacije (izvoditi ih sa grupom djece na način dok jedni glume, drugi plešu, treći sviraju ili oponašaju efekte, npr. zvuk vjetara i sl.).</p> <p>-izložbe dječijih radova u različitim tehnikama; razgovarati o materijalima, načinu izvođenja (modeliranje/papir, plastelin, glina; crtanje/olovka); imenovati ih; posjetiti galeriju, kino, pozorište radi iskustva sa umjetničkim ostvarenjima, umjetnicima (ili prikazati na drugi način); podsticati ih da uoče razlike (npr. ctež/slika/skulptura; glumac/muzičar film/predstava/koncert; udaraljke, gitara, klavijature, violina, solo/orkestralno muziciranje).</p> <p>- bogato opremljen art centar u kojem će djeca imati mogućnost da crtaju, slikaju, plastično oblikuju i estetski doživljavaju likovnu umjetnost; dramsko-obiteljski cenar koji omogućava igru uloga koje su odraz dječijeg života, igre pretvaranja, igre prstima i lutkama, igre pantomime, oponašanja i sl.; muzički centar za pjevanje, slušanje, sviranje, izrađivanje muzičkih instrumenta i sl.</p>
Ishod učenja 2:	Istražuje i izražava se na različite načine kroz umjetnost, medije i tehnike
<p>Pokazatelji od 0-3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Izražava se kroz jednostavne muzičko-ritmičke aktivnosti</p> <p>1.b. Izražava se kroz različite dramske igre (igre pretvaranja, igre uloga, igre s lutkom)</p> <p>1.c. Uključuje se u jednostavne grafičko-likovne aktivnosti</p> <p>Primjeri:</p> <p>U prvog godini života:</p>	<p>Adekvatno uključivanje djece u muzičko-ritmičke aktivnosti pjevanja, muziciranja, ritmičkih pokreta i igara uz muziku zahtijeva brižno odabrane aktivnosti i sadržaje koji su usklađeni s dječijim mogućnostima. Često izvođenje jednostavnih pjesama (po melodijsko ritmičkoj građi) podstiče djecu da spontano prihvate pjesmu i zapjevaju. Ritmičko izvođenje pokreta odraslih (uz muziku ili ritam udaraljki) stimulira dječije pokušaje da imitiraju i usklade svoje pokrete ritmu muzičke pratnje (cupkanjem, skakutanjem, pljeskanjem, lupkanjem nogom, geganjem). U dramatizaciji i igri lutkom vrlo je važno da lutka uspostavi fizički i verbalni kontakt sa djecom (da pita, dodiruje, tješi, nasmijava) ali i da ih potiče na reakciju i djelovanje. Aktiviranje i uključivanje djece u male dramske igre u kojima oni imitiraju govor, pokret, mimiku, radnju predstavlja značajan korak ka osamostaljivanju djece u dramskom</p>

<p>- istražuje zvukove manipulirajući različitim predmetima</p> <p>U drugoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uključuje se u muzičke igre pjevanjem malih fraza u pjesmi (posljednje riječi, slogovi refrena) - bira lutke za igru sa dramskim elementima - šara oponašajući pokrete odraslog <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pjeva spontano, sluša i ritmički izražava jednostavne dječije i narodne pjesmice i brojalice - izvodi jednostavne elemente dramatizacije: imitira govor, pokret, mimiku - povlači crte okomito, vodoravno, formirajući sitnije šare po papiru spontano i samostalno, a crtežu daje određeni smisao 	<p>izražavanju. Postizanjem određenog stupnja koordinacije oka i ruke dijete počinje istraživati u području grafičko-likovnih aktivnosti. Djeca uživaju u pokretu svoje ruke zato je važno obezbijediti čvršći papir većeg formata, deblje olovke, drvene bojice i stvarati okruženje u kojoj djeca imaju priliku da istražuju otiske koje ostavljaju na papir. Djeci se ostavlja mogućnost izbora materijala, boje, podloge i položaja tijela koji želi da zauzme prilikom likovnog izražavanja. Osim toga važno je da se djeci ostavi dovoljno vremena za likovno izražavanje i ne prekidati likovni rad. On je gotov tek kad dijete izgubi interesovanje za dalji rad. Odgajatelj potiče djecu na uključivanje u aktivnosti slikanja, oblikovanja (gnječanjem, valjanjem tijesta, plastelina) kao i igre otiskivanja (različitim predmetima), igre papirom i neoblikovanim materijalom. Međutim, ako dijete ne pokazuje interes za ove aktivnosti, potrebno ga je pustiti da posmatra i da se postepeno priključuje igri ukoliko to želi.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre traženja predmeta, dohvaćanja zvučne igračke i izazivanja zvuka. - situacije u kojima će djeca imitirati radnje odraslog uz muzičku i ritmičku pratnju (tapšanje rukama, lupkanje nogom, imitiranje pokreta životinja). - muzičke aktivnosti pjevanja ili slušanja jednostavnih dječijih i narodnih pjesmica, brojalica koje podstiču na ples i ritmičko izražavanje. - igre imitacije ljudi, životinja, pojava u prirodi ili zbivanja u okruženju kroz pokret, govor, mimiku, radnju. - mnoštvo materijala za likovno izražavanje crtanjem (pastel, deblja olovka, olovka u boji), slikanjem (bojom, prstima), otiskivanjem (spužva, karton), oblikovanjem (tijesto, plastelin). - slobodu izbora materijala, načina i trajanja likovnog izražavanja. - nesmetano istraživanje uz podsticaj, ohrabivanje i prihvatanje dječijeg objašnjenja šta je nacrtalo/naslikalo/oblikovalo.
<p>Pokazatelji u 4. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Pjeva i sluša dječije i narodne pjesme, melodijski i ritmički jednostavne, po karakteru pristupačne (vedre, živahne)</p> <p>2.b. Prati ritam muzike spontanim kreativnim pokretima (npr. maršira u ritmu muzike i sl.)</p>	<p>Stvaralaštvo se definira kao stvaranje nečeg novog, nešto što prije nije postojalo. Mentalna aktivnost koja omogućava stvaranje novih ideja i koncepcija ili novih veza između postojećih ideja i koncepcija nazivamo kreativnost. Razlika između kreativnosti djece i odraslih očituju se u različitim spoznajnim i iskustvenim polazištima. Dok kreativnost odraslih procjenjujemo prema produktu stvaralaštva, za dječiju kreativnost najznačajniji je sam proces stvaranja.</p>

2.c. Učestvuje u dramatizacijama kratkih priča, imitativnim igrama i igrama uloga o situacijama iz svakodnevnog života

2.d. Crta, slika i modeluje prema doživljaju

Dijete stvara spontano, ima svoj unutrašnji svijet koji se svakodnevno bogati novim iskustvima i znanjima i na taj način stvara vlastiti odnos prema vanjskom svijetu. Stvaralačke aktivnosti djece doprinose njihovom cjelovitom razvoju, posredstvom stvaralačkog mišljenja i stvaralačke fantazije kroz različite simboličke jezike (muzički, likovni, govorni, plesni, scenski izraz). Djeca ovog uzrasta nalaze se u fazi imaginativne pjesme uza koju je karakteristično uživanje u pjevanju raznovrsnih, melodijski maštovitih a ritmički skromnih pjesama, često izmišljene ili sastavljene od dijelova poznatih pjesama. Muziku prate slobodnim kreativnim pokretima tijela u čijoj osnovi leži radost kretanja, ugone, igre, zabave i plesa putem kojih se, između ostalog, razvija i svijest o svom tijelu. Dijete ovog uzrasta rado stupa u imaginativnu igru sa jednim ili dvoje djece u različitim ulogama s jednostavnim scenarijima (npr. prodavač i kupac). U segmentu likovnosti djeca se više usmjeravaju na likovne elemente, a manje na sam pokret. Djeca sa radošću istražuju i otkrivaju čudesni svijetlinija, boja i oblika. Uloga odgajatelja nije da djecu poučava stvaralaštvu, nego da stvara uslove da bi se ono ispoljilo. To podrazumijeva uklanjanje svih vrsta ograničenja koji kočće dijeteu njegovom kreativnom istraživanju, gase njegovu radoznalost, pasiviziraju ga i ukalupljaju u rutinske standarde i postupke.

Osigurati :

- izlaganje kvalitetnoj muzici (slušanje, pjevanje, muzički instrumenti).
- pokretne muzičke igre za razvoj pokretljivosti, koordinacije i ritmičnosti pokreta (cupkanje, hodanje, trčanje prema zadanom ritmu, pokretanje ruku, glave prema ritmu) ili igre s prirodnim oblicima kretanja (imitiranje kretanja i skokova životinja, prirodnih pojava, izvođenje neobičnih pokreta).
- igre uloga (oponašanje odraslih u porodici, kod doktora, u prodavnici); imitativne igre oponašanja životinja (glasanje, kretanje), dramatizacije kratkih priča. Dramatizaciju izvoditi i u prirodnom ambijentu (efekti dramatizacije i doživljaji djece su veći i bolji).
- igre pantomime da djeca pogađaju ili izvode radnje iz svakodnevnog života (pranje ruku, priprema za spavanje, igranje lutkama i sl.); da prepoznaju i prikazuju vlastita ili emocionalna stanja drugih (izraz lica kad je tužno, pokreti tijelom kad je uplašeno, hodanje kad je sretno) i dovode ih u vezu sa nekim događajem ili stanjem (npr. povreda, bolest, igra).
- primjenu različitih tehnika crtanja (olovka u boji, pastel), slikanja (velikim kistom, prstima), modeliranja (plastelin, tijesto, papir); za bolju pokretljivost šake i prstiju podržati dječiju

	<p>samostalnost u radu, a za razvoj kreativnosti podsticati dječiju slobodu u izražavanju pri izboru boja, prikazivanju oblika, (npr. sunce je plavo, glavu prikazuje u obliku kvadrata).</p> <p>- radno-igrovne aktivnosti sa neoblikovanim materijalom (plastelinom, tijestom) radi manipulacije i ispitivanja svojstva (tvrdoća/mekoća) i razvijanja vještina (valjanje, kidanje, gnječenje, oblikovanje); sa različitim papirom (da ga gužva, cijepa, savija npr. po dijagonali).</p>
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da	
<p>1.a. Otkriva vlastite mogućnosti izražavanja neverbalnim, verbalnim, grafičkim sredstvima (crtanje, slikanje, pričanje, gestikuliranje, pokret, pjevanje)</p> <p>1.b. Sluša i pjeva dječije i narodne pjesmice, pojedinačno, u paru ili horski</p> <p>1.c. Učestvuje u dramskim igrama i muzičkim dramtizacijama sa drugom djecomna određene teme</p> <p>1.d. Koristi se likovnim jezikom da izrazi svoje misli i osjećaje (crtanje, slikanje, modeliranje)</p> <p>1.e. Pokazuje interes za različite medije (film/televizija, pozorište, fotografija) na osnovu kojih postavlja pitanja, prepričava i stvaralački se izražava</p>	<p>Djeca svoju stvaralačku sposobnost razvijaju iz prirodnih potencijala, a kroz spontanu interakciju unutrašnjeg svijeta i okoline. Uloga odraslih je upravo da se sačuva taj unutrašnji svijet i da podstiču djecu da stalnim učenjem i istraživanjem razvijaju svoj vlastiti odnos prema vanjskom svijetu, a ne da guše dječiju originalnost ili nameću svoje viđenje svijeta. Dakle, stvaralačke sposobnosti se razvijaju ili oslabljuju onoliko koliko je djetetu dato ili uskraćeno pravo na individualnost. Na ovom uzrastu djeca rado eksperimentiraju potpuno spremni da oslobode maštu i uživaju u slobodi izražavanja i ljepoti stvaranja. Nalaze se u fazi razvoja ritma u kojoj se poboljšava sposobnost održavanja ritma iako još uvijek ne mogu prilagoditi pokreta naglim promjenama tempa. Količina i vrste muzičkih podsticaja koji okružuju djecu utječe na stupanj osjetljivosti djece na muziku. Zato je potrebno voditi računa o izboru muzičkih sadržaja koji trebaju, pored razvojne primjerenosti zadovoljavati i vrlo visoke estetske kriterije. U dramskim igrama pojavljuje se podjela funkcija, a preuzeta uloga se prepoznaje po radnjama i govoru, a odražava realni život onako kako je dijete doživjelo. Likovno izražavanje i eksperimentisanje podstiče se bogatom ponudom različitog materijala (različite debljine kista, različite oblike i veličine papira). Djeca se više koncentrišu na crtanje detalja, boje crteže, slobodno i maštovito prikazuju stvarnost. U ovom uzrastu djeca pokazuju sposobnost zamišljanja i konstruisanja određenih zbivanja koje rado prepričavaju, pri čemu mašta zauzima najznačajnije mjesto. U toj maštovitoj preradi stvarnosti rađaju se raznovrsne forme govornog stvaralaštva (stvaralačko pričanje logičkog i nonsensnog sadržaja, samogovor, rimovanje riječi i stvaranje stihova, dramtizacija, govorne stvaralačke igre i sl.). Odgajatelji podstiču djecu da izražavaju misli i iskustva kroz različite obrasce, hrabre ih da koriste svoju kreativnost u svakodnevnim situacijama.</p> <p>Osigurati:</p> <p>- igre pantomime (gestikulacija, mimika) u kojima djeca izražavaju emocionalna stanja, potrebe, dojmove i sl. na različite neverbalne načine</p>

	<p>- slušanje vokalnih, vokalno-instrumentalnih i instrumentalnih kompozicija i podsticati djecu da zapažaju osobine tonova (visinu, trajanje, jačinu), karakter, tempo, dinamiku, oblik muzike (veselo/sjetno, živahno/mirno; brzo/lagano; glasno/tiho; koračnica/uspavanka); da prepoznaju poznate dječije pjesame prema otpjevanoj melodiji ili sviranjem; da slušaju kompozicije velikih majstora, namjenjenih djeci ili pjevaju dječije pjesme. Tokom pjevanja navikavati djecu da pravilno drže tijelo, dišu, jasno izgovaraju glasove, pjevaju bez vikanja, naprezanja; prate odrasle, zajedno počnu i završe pjesmu.</p> <p>- dramske igre u kojima su djeca glumci ili glumci „posrednici“ sa različitim lutkama (ginjolke, plošne lutke, prsne lutke, lutke za pozorište sjenki, stolne lutke i sl.) koje govore, plešu, misle, pjevaju, iznose svoje mišljenje, potrebe, stavove i želje.</p> <p>- likovno-kreativni rad različitim crtačkim i slikarskim tehnikama (tempera, akvarel, olovka, kreda), tehnikama plošnog i prostornog oblikovanja različitim materijalima (tijesto, plastelin, glina, pijesak, papiri/kolaž, novina, krep, sjemenke, grančice, kamenčići, tkanine, vunice, vata, ambalaža i sl.) ili prostornog oblikovanja konstruktivnim i neoblikovanim materijalima za građenje.</p> <p>- povratnu informaciju svakom djetetu dok radi i po završetku stvaralačkog rada i tako pokazati da pratite, poštujuete i cijenate uloženi trud.</p> <p>- gledanje kratkih dječijih filmova ili predstave radi doživljaja različitih vrsta umjetnosti i izražavanja dojmova; koristiti fotografiju prilikom prikazivanja određenih osoba (iz života djece), krajolika, događaja, građevina, spomenika; unutar odgojne grupe načiniti foto album i ulagati fotografije djece (porodične, u igri i aktivnostima itd.).</p>
<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>2.a. Učestvuje u različitim stvaralačkim aktivnostima (likovnim, muzičkim, dramskim, govornim, plesnim)</p> <p>2.b. Primjenjuje stečena iskustva o osnovnim izražajnim sredstvima u vlastitome stvaralačkom izražavanju</p> <p>2.c. Izražava svoje i tuđe osjećaje, osobine i stanja na sebi svojstven način različitim umjetničkim</p>	<p>Djeca ovoga zrasta posjeduju razvijene percepcijske sposobnosti koje su preduslov za sve muzičke i druge umjetničke sadržaje i aktivnosti. Svako dijete ima svoj potencijal, svoju osobnost koju izražava kroz različita umjetnička područja. Kroz crtež, pokret, muziku, ideje, istraživanje dijete izražava sebe i poimanje svijeta koji ga okružuje, ponovo proživljava iskustva, uživa u igri stvaranja u kojoj otkriva svoje osjećaje, umijeća i mogućnosti kroz univerzalni jezik umjetnosti. Važan preduslov za razvoj stvaralačkih sposobnosti i osjećaja za estetiku djece čini ličnost kreativnog odgajatelja koji će znati usmjeriti djecu na ljepotu. Kreativnost odgajatelja se manifestira originalnošću metodskih postupaka, otvorenošću i fleksibilnošću. On uvijek raspolaže sa mnogo originalnih ideja, inventivan, dozvoljava djeci</p>

<p>sredstvima uključujući emociju, interakciju, pokret, simbole, ideje</p> <p>2.d. Istražuje i upoređuje karakteristike stvaralačkih kreacija (npr. dva oblika na istoj slici, dvije kompozicije, lutku i glumca, crtež i fotografiju, ples i muziku)</p> <p>2.e. Prati i opisuje radnju kratkog dječijeg filma i predstave, uključujući osobine likova</p>	<p>da sami stvaraju nove ideje, osjetljiv prema sadržajima i prema djeci. On je stalni tragač novog, ne priznaje ustaljene forme rada, nego stalno eksperimentira i zajedno sa djecom iskušava nove forme i oblike rada. On ne vodi glavnu riječ, nego podstiče, motivira, pokreće, prati i aktivno mijenja okolinu, kreira atmosferu bez uplitanja i nametanja svoga mišljenja te pruža djeci radost otkrivanja i istraživanja svijeta, otkrivanja sebe i svojih mogućnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - stvaralačke aktivnosti radi primjene znanja o sredstvima izražavanja (miješanje i kombinovanje boja, nijansi; proizvoditi zvukove tijelom, predmetima; sviranje na instrumentima, kombiniranje tonova i stvaranje muzike; kombiniranje i usklađivanje pokreta, osmišljavanje koreografije. - muzičke aktivnosti: sviranje tijelom, na instrumentima; pjevanje solo ili grupno, uz pokretnu igru, slušanje dječijih pjesama, kompozicija i dr. - dramske i plesne aktivnosti sa rekvizitima (razne vrste lutke, obručevi, lopte, marame, trake). -govorne aktivnosti-stvaralačko pričanje (po slikama, izmišljanje priča, pošalica i sl.). -okruženje bogato sredstvima za igru i učenje; podržavati dječiju inicijativu za stvaralačko izražavanje (ginjol i plošne lutke, pozornice, dječiji instrumenti, plesni rekviziti, prirodni i vještački materijali: dugmići, grančice, sjemenke, flaše, čaše, ambalaža; slikovnice, fotografije, časopisi-koristiti ih na različite načine (čitati tekstove, zatim da ih djeca prepričavaju, ilustriraju; da izrezuju slike, prave album, rješavaju probleme, pronalaze razlike, spajaju slično i što čemu pripada uz pomoć odraslih; da ih djeca razgledaju, uočavaju zanimljivosti, pitaju i o tome razgovaraju).
Ishod učenja 3:	Stvara kreacije, modificira te predlaže idejna rješenja i inovacije kroz različite načine izražavanja
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Imitira pokrete, redosljed pokreta i položaj tijela</p> <p>3.b. Stvara zamišljenu situaciju za dramsku igru</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života:</p>	<p>Kroz muzičko-ritmičke aktivnosti dijete upoznaje svoje muzičke sposobnosti, stvara sopstvene načine muzičkog izražavanja, otkriva i upoznaje svoja opažanja i kreativne mogućnosti kroz muziciranje (udaraljakom, zvečkom), pjevanje i pokret. Izvođenje različitih pjesama (po karakteru melodije i sadržaju teksta) podstiču djecu da spontano izmišljaju melodije i tekstove igrajući se sa omiljenom igračkom. To spontano dječije muzičko</p>

<p>-upotrebljava udaraljke i zvečke u svrhu proizvodnje zvuka i pokušaja stvaranja melodije i ritma na poznate pjesme i brojalice</p> <ul style="list-style-type: none"> - spontano usklađuje pokret s muzikom (pljeskanje, njihanje, okretanje) - kreira simboličku igru i igra se koristeći različite materijale i igračke <p>U trećoj godini života:</p> <ul style="list-style-type: none"> - spontano stvara melodiju prema svojoj želji - izražava radost u ritmičkim igrama i osmišljava pokrete na jednostavne muzičke teme - samostalno upotrebljava lutke i osmišljava dramsku igru 	<p>stvaralaštvo najčešće predstavlja ponavljanje slogova i riječi bez smisla, ponekad i razumljive sadržaje, u zanosu igre (npr. dijete uspavljuje lutku pjevušeći izmišljenu pjesmu).</p> <p>Dobro odabrana vokalna i instrumentalna muzika (različitog karaktera: od izrazito ritmičnih do umjerenih) može biti djeci podsticaj za spontano kretanje i osmišljavanje vlastitih kreacija pokreta i plesa. U simboličkim i dramskim igrama koje djeca sama osmišljavaju prevladava pokret, mimika, gestikulacija, glas, osmijeh, riječi tj. dijete učestvuje cijelim bićem. Bilo kakvo usmjeravanja, nametanje ili uplitanje od strane odgajatelja prekida kreativni proces djeteta i stvaralačka se igra gasi. Dijete putem ovih igara pronalazi raznovrsne načine da izrazi svoje želje, emocije, odnos prema okolini i okoline prema sebi. Bilo kakvo narušavanje vodi ka imitiranju, a to onda nije više stvaralaštvo.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dostupnost i samostalnu upotrebu različitih vrsta udaraljki i zvečki, te podsticati djecu na proizvodnju zvuka i ritma. - prostor u kojem će se djeca moći izdvojiti i neometano izvoditi svoje muzičke kreacije. - ohrabrenje i podršku djeci u njihovim spontanim pokušajima muzičkog stvaralaštva i to novim i raznovrsnim sredstvima i pažnjom. - raznovrsne igračke (sudići, autići, lutke, kolica) koje će podstaknuti simboličku igru djece (situacije iz svakodnevnog života: kuhanje, hranjenje /pokrivanje lutke, vožnja automobila i sl.). - prostor i vrijeme za stvaralački proces u kojem će se djeca slobodno i nesputano prepustiti maštanju i stvaralačkoj igri.
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>3.a. Pokazuje interes za stvaranje igre i aktivnosti na svoj način</p> <p>3.b. Istražuje svojstva prirodnih, vještačkih, neoblikovanih materijala, sredstava, predmeta i igrački i kreativno ih koristi</p> <p>3.c. Opisuje jednostavnu radnju sa slika; priča, prepričava i dopunjava poznate i kratke priče uz podršku</p>	<p>U procesu stvaranja i izražavanja djeca biraju, unose, prerađuju i na novi način uobličavaju raznovrsne elemente svog iskustva da bi stvorili novu kreativnu cjelinu. Pri tome, ispoljavaju sve osobine kreativnog izražaja kao što su: originalnost, fleksibilnost, nestereotipnost, otvorenost za nova iskustva, ideje i rješenja, divergentno, stvaralačko mišljenje. Ovo prilaženje jednom problemu sa različitih aspekata, traganje u kojem se odstupa od jednog, najlakšeg i već poznatog rješenja zahtijeva odgajatelja koji posmatra i bilježi, individualizira rad prema sklonostima svakog djeteta, uključuje svu djecu u aktivnosti u skladu sa njihovim stvaralačkim mogućnostima, osigurava dovoljno vremena, primjenjuje materijale</p>

<p>3.d. Koristi jednostavnije i poznate strukture prirodnih oblika kretanja (hodanje, poskoci, okreti, njihanje, zamah) uz prigodnu muziku, kroz igru i ples</p>	<p>na drugačiji način, osigurava dovoljno vremena, uključuje emocije, intervenira u okruženju, planira kreativne zadatke i sve drugo što ulazi u domen umjetničkog, originalnog, novog i drugačijeg Međutim, kao što pozitivni postupci odgajatelja podstiču dječije stvaralačke sposobnosti, isto tako negativni podsticaji mogu gušiti dječiju kreativnosti i njihov stvaralački izraz. Svako sputavanje, izravno miješanje, interveniranje, kritikovanje dječijeg stvaralaštva predstavlja atak na slobodu izraza.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - stvaralačke aktivnosti (likovne, muzičke, dramske) sa raznovrsnim sredstvima (npr. slike od tkanina, lišća, plodova, kocki i drugih gotovih elementa za građenje; sviranje na Orfovom instrumentariju, izrada instrumentima od ambalaže i sl., korištenje raznovrsnih predmeta i igračaka u scenskom izrazu). - govorne igre kako bi sponatno (ili uz podsticaj ili po ideji teksta) dječiji govor prerastao u govorno stvaralaštvo (izmišljanje riječi i povezivanje u rečenice); da prepoznaju rime. - vrste stvaralačkog pričanja (po slikama, pričanje događaja i doživljaja u kojem se isprepliće stvarnost i mašta, izmišljanje, dopunjavanje priča). -vježbe prirodnih oblika kretanja na različite načine (npr. da se okreću, njišu); da uz instrumentalnu muziku pokretima tijela prate ritam i dinamiku; da pokrete usklađuju sa tekstom pjesme. - podsticaj i ohrabrenje djeci da na različite način izraze svoje misli, ideje i osjećaje.
<p style="text-align: center;">Pokazatelji u 5. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p style="text-align: center;">Preporuke</p>
<p>3.a. Izražava maštovitost i kreativnost u igri i aktivnostima davanjem novih ideja, uz podsticaj odraslih da zamišlja kako još, „šta bi-kad bi“ i dr.</p> <p>3.b. Prepričava ili priča priče u kojima se isprepliću stvarnost i mašta (događaje, doživljaje)</p> <p>3.c. Pokazuje interesovanje za humor, šale, rime, igra se i kreira nove riječi</p> <p>3.d. Oponaša odrasle igrama za koje je potrebna mašta – kostimiranjem, dramatizovanjem</p>	<p>Da bi se stvaralački potencijal djece razvijao, pored pozitivne emocionalne klime, bogatog okruženja posebno je važno potpuno povjerenje u dijete i njegove mogućnosti, ohrabrivanje i nagrađivanje dječijih ideja, prijedloga, pokušaja, kao i originalnih sklopova misli i simbola. Osiguravanje prava na vlastiti ritam i pružanje vremena da se dijete stvaralački izrazi zahtijeva fleksibilan dnevni raspored. Užurbani tempo ne odgovara produktivnosti djece. Oni trebaju imati dovoljno vremena da istražuju, preispituju, ponavljaju, stvaralački izražavaju jer „dijete ima 100 jezika, 100 misli, 100 načina razmišljanja, 100 načina za sanjati“ (reggio pristup).</p> <p>Osigurati:</p>

	<p>- različite prilike za govorno izražavanje - kao podsticaj mogu poslužiti događaji i doživljaji iz života djece; uz dječije pričanje podržavati i maštovitost u kazivanju (dodavanje novih, zamišljenih situacija, pričanje što smo sada i što bismo voljeli biti i sl.).</p> <p>- tekstove nonsensne književnosti radi estetskog doživljaja i otkrivanja humorističkog karaktera teksta; organizirati govorne aktivnosti, te podsticati dječije kreiranje rečenica po uzoru na nonsensne tekstove; kazivati tekstove narodne književnosti (bajalice) i inicirati kreiranje riječi i rima; podržavati spontane šale djece i sl.</p> <p>- stvaralačke igre i aktivnosti djece (pokretne, imitativne, muzičke, dramske); dati im mogućnost da kroz igru rješavaju probleme (npr. kako još možemo skakati, kako se penjati, okretati; što bi bilo kad bismo hodali zatvorenih očiju itd.).</p> <p>- igre uloga u kojima će djeca oponašati odrasle kroz situacije iz svakodnevnog života uz raznovrsne rekvizite (kostimi za doktore, kuhare, vozače, apotekare i alati - stetoskop, autići, poligoni, figurice ljudi, šerpice, tanjirići, ambalaža od lijekova; modeli objekata i sl.).</p>
<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>3.a. Izražava znatijelju za nove ideje, stvari, riječi</p> <p>3.b. Eksperimentira s načinima izražavanja ideja i značenja uz pomoć različitih sredstava i medija</p> <p>3.c. Koristi se maštom u umjetnosti i dizajnu, muzici, plesu, govoru, pokretu, igrama</p> <p>3.d. Kombinira različite materijale i tehnike u vlastitome kreativnom izražavanju</p> <p>3.e. Osmišljava i kreira uloge, scenarij i ideje, uz podsticaj i podršku</p>	<p>Spremnost odgajatelja da oslobodi dječiju maštu, podstakne slobodu izražavanja i ljepotu stvaranja, određuje ga kao nekogkoji: ne nemeće vlastita viđenja i razumijevanja određenih situacija, pojava, ideja i rješenja; ne sugerise djeci način kako da se izraze; ne upliće se u kreativno izražavanje djece; ne podcjenjuje i ne sputava djecu u bilo kojem obliku izražavanja (da su premali, da ne mogu sami ili ne znaju); uvažava dječije ideje, mišljenja, inicijative; ne šablonizira rad (ne nudi djeci gotove materijale); ne kritikuje i insistira na „savršenstvu“ prema njegovim mjerilima; ne prekida dječiju stvaralačku igru zbog drugih programa; ne završava, prepravlja ili koriguje dječije radove; ne ignoriše signale koje im šalju djeca. U konačnici, kreativno dijete zahtijeva kreativnog odgajatelja koji je spreman da radi na sebi i da se „vodi znanjem i kistom“ i kojeg pokreće unutrašnje zadovoljstvo, uživanje u radu i osjećaj ispunjenosti i entuzijazma.</p> <p>Osigurati:</p> <p>- podršku dječijoj radoznalosti za zbivanja u okolini, za nove priče, predmete, stvari i sl.; o tome razgovarati, podsticati dječija pitanja (šta, gdje, ko, kako, kada, zašto); igre riječima (da mijenjaju glasove, grade nove riječi, oblikuju pokret u slovo, sastavljaju rime); izmišljaju i mijenjaju priče, pričaju o neobičnim zemljama/stvarima, ilustriraju, izmišljaju pjesme,</p>

	<p>kombinuju tonove i stvaraju (komponuju) melodije, izmišljaju igre i predlažu pravila, osmišljavaju koreografije.</p> <p>- različite načine dječijeg izražavanja: da prave album, slikovnice, pisma, čestitke, da reklamiraju (npr. da daju informacije o omiljenoj igrački); da isprobavaju pokrete u pozorištu sjenki, igraju neoblikovanim materijalima i predlažu ideje za igračke (npr. kako da naprave labuda, dvogled od kartonskih rolni i sl.); smišljaju novu upotrebu predmeta, stvari (npr. kako ih još možemo koristiti i dr.).</p> <p>- različite materijale i tehnike (tempera, pastel, flomaster, glina, papir); uključujući prirodne i vještačke (sjemenke, grančice, dugmad, vuna); podsticati djecu da ih kombinuju u kreativnom radu (npr. akvarel/pastel, kolaž/vuna, dugmići, origami/flomaster); korištenje spoznaja za pronalaženje novih ideja u likovno-kreativnom radu.</p> <p>- podsticaj za učestvovanje u dramskom stvaralaštvu kroz osmišljavanje kratkih priča, kreiranja uloga, izrade jednostavnih scenarija (npr. o ljubimcima, igračkama, temama bliskim djeci); da ih prikazuju u svom scenskom izrazu, kroz igre uloga ili film (npr. dijelove priče (scenarija) ilustriraju, hronološki uvezuju u seriju („filmsku traku“) i prikazuju pričanjem po slikama i sl.).</p>
Komponenta 2:	Društvena uloga umjetnosti i kulture
Ishod učenja 1:	Učestvuje u društvenim i kulturno-umjetničkim aktivnostima i svečanostima
<p>Pokazatelji od 0-3 godine</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Pokazuje zanimanje za učešćem u svečanostima</p> <p>Primjeri:</p> <p>U drugoj godini života: - pokazuje zanimanje i prati kraće svečanosti u vrtiću</p> <p>U trećoj godini života: - pokazuje zanimanje i učestvuje u svečanostima sa kratkim pokretnim muzičkim igrama i igrama s pjevanjem uz imitiranje pokreta i posmatranje odgajatelja</p>	<p>Obilježavanje svečanosti i praznika u predškolskim ustanovama dio su kulturne baštine i odrastanja. Sinonim su za dječiju radost, zabavu i zadovoljavanje potrebe za sigurnošću, ljubavlju i pripadanjem. Djeca pamte raspoloženja i emocionalne doživljaje tokom svečanosti te je zadaća odgajatelja da, uz saradnju sa roditeljima, obezbijedi djeci mogućnost da podijele trenutke radosti sa drugom djecom i odraslima.</p> <p>Osigurati:</p> <p>- mogućnost da djeca prisustvuju i prate kraće svečanosti u vrtiću radi sticanja iskustava i doživljaja svečane atmosfere.</p>

	<p>- mogućnost učestvovanja u internim svečanostima gdje će djeca slobodno izražavati sve što znaju kroz pokret, ples, muzičke igre pred poznatim osobama (odgajatelj, drugari iz grupe, vrtića).</p> <p>- podsticaj i podršku djeci da izraze svoje sposobnosti pred grupom i poznatim osobama.</p>
<p>Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>1.a. Uključuje se u pripremu i učestvuje u svečanostima u vrtiću, uz pomoć i podršku</p>	<p>Značaj praznika i svečanosti za socioemocionalni razvoj djece je višestruk: osjećaj pripadnosti narodu, kulturi (obilježavajući državne, vjerske praznike, približavanje običajima, tradiciji), pripadnost grupi, vrtiću (prigodne svečanosti u vrtiću:), dijeljenje/davanje i primanje osjećaja ljubavi i odanosti (dijeleći radost, čestitke i poklone s drugima), osjećaj sigurnosti (red, stalnost, predvidljivost zbivanja u neposrednoj okolini), samoaktualizacija (izgrađivanje pozitivne slike o sebi). Praznici obogaćuju djetetovo iskustvo i doprinose kvalitetnijem odrastanju. Svaki praznik ne treba biti popraćen organizacijom svečanosti, ali se praznici koji se obilježavaju u neposrednoj okolini trebaju odraziti na život i rad vrtića. Uloga odgajatelja je da podstiče djecu da . uviđaju spoljne manifestacije pojedinih praznika: dekoraciju grada, zastave, grbove i sl., uređenje izloga i javnih površina, praznični radio i TV program, posebne pripreme u porodici: čišćenje, spremanje, pripremanje hrane, kupovanje i pakovanje darova i sl. Izuzetan značaj za razvoj dječijeg osjećaja sigurnosti, samopoštovanja i lične vrijednosti jeste i uključivanje djece u sve faze proslave svečanosti, praznika (dekoracija sobe, panoa, izrada čestitki). Na taj način djeca će imati priliku da u potpunosti osjete i dožive prazničko raspoloženje.</p> <p>Osigurati:</p> <p>- obilježavanje značajnih datuma i društvenih događaja: međunarodnih praznika (Dječija nedjelja, Nova godina. Dan žena, Dan planete Zemlje i sl.); državnih praznika (Dan državnosti, Dan nezavisnosti); lokanih praznika ili događaja (Oslobođenje grada Sarajeva, Dan općine, otvaranje značajnih objekata, sportske manifestacije, revije kulturno-umjetničkog stvaralaštva); vjerskih blagdana; internih svečanosti u vrtiću (Prvi dan u vrtiću, proljetna, jesenjska, završna svečanost, Dan vrtića, dječiji rođendani).</p> <p>- zajednički rad djece i odgajatelja u dekoraciji prostora i izrade panoa.</p>

	- uključivanje djece u program svečanosti kao učesnici prema dječijim mogućnostima (ples, pjesma, igra, stihovi) ili kao posmatrači u svečanostima u vrtiću i projektima u široj zajednici
Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:	Preporuke
1.a. Aktivno se uključuje u pripreme i učestvuje u kulturno-umjetničkim aktivnostima i svečanostima (u vrtiću i neposrednoj okolini) 1.b. Prepoznaje svoj doprinos u radu na zajedničkim projektima (svečanostima, revijama, gostovanjima)	<p>Djeci ne treba objašnjavati istorijski kontekst pojedinih praznika jer oni to ne mogu shvatiti. Njima treba pomoći da na osnovu spoljnih manifestacija i rituala koji prate pojedine praznike shvataju njihovo značenje. Na taj način pobuđuje se radoznalost i dječija očekivanja. Osjećaj radosti i veselja najčešći su osjećaji koji se vezuju za praznike i svečanosti, ali se ne smiju nametati. Naime, djetetu treba dopustiti i dozvoliti i drugačija raspoloženja i pri tom ne izazivati osjećaj krivice. Dijeljenje radosti i iščekivanja sa drugom djecom i odraslima u vrtiću ostvaruje se kroz aktivno učestvovanje u svečanostima i događajima kao i kroz uključivanje djece u pripremu i dekoraciju prostora. Iako dijete nije u stanju da shvati suštinu praznika, ono će upiti „vizuelne slike“ i emocionalno ih obojiti što ostavlja trajne utiske. Zato je zadatak odgajateljada, zajedno sa djecom, oblikuje prostor koji daje utisak sklada, reda i mjere. Pri tom je osnovni zahtjev da glavnu ulogu u tim poslovima treba da imaju djeca, što ne znači da su prepuštena sama sebi. Odgajatelj je tu da iznalazi različite mogućnosti za samostalna dječija rješenja i kreativni izraz.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - raznovrsne aktivnosti za obilježavanje praznika (npr. međunarodnih i državnih) kao što su: svečanosti u vrtiću, akcije, projekti u neposrednom okruženju vrtića, široj društvenoj zajednici; izrada zajedničkog panoa, kao izraz ljubavi (prema domovini, planeti Zemlji, majkama, djeci svijeta i sl.); posjeta kulturno-istorijskim spomenicima; dolazak gostiju; ukrašavanje „slijepe“ kartedržave; sakupljanje slika; čitanje prigodnih tekstova; crtanje, slikanje zastave, grba i sl. - razgovor sa djecom o predstojećem događaju (proslavi, prazniku, manifestaciji) i njegovom značaju (za djecu, vrtić, mjesto); pripremati ambijent (npr. crtanje i izlaganje radova); uključiti djecu da učestvuju kao direktni učesnici (da pjevaju, recituju, igraju uloge) ili pažljivi posmatrači (da posmatraju izvođače, goste). - pričanje djece po grupnom sjećanju (npr. šta smo radili, kako izveli, učestvovali na priredbi, manifestaciji sl.).

Pokazatelji u 6. godini		Preporuke
Dijete će moći da:		
<p>1.a. Odgovorno i aktivno učestvuje u društvenim i kulturno-umjetničkim aktivnostima i svečanostima u vrtiću i neposrednom okruženju</p> <p>1.b. Surađuje i preuzima svoj dio odgovornosti u zajedničkim akcijama (priprema svečanosti i kulturno-umjetničkih aktivnosti i sl.)</p> <p>1.c. Prepoznaje doprinos koji daje u zajedničkim projektima (svečanostima, revijama, gostovanjima i sl.)</p>		<p>Djeca ovog uzrasta rado preuzimaju dio obaveza u pripremanju i izvođenju svečanosti. Svojim trudom, zalaganjem i istinskom željom učestvuju u svim aktivnostima. Zato odgajatelj treba poštovati nekoliko važnih zahtjeva za organizaciju svečanosti u vrtiću. Prvo, program svečanosti treba biti odraz istinske želje i odgajatelja i djece. On ne smije biti sam sebi svrha. Drugo, program svečanosti treba da predstavlja rezultat kontinuiranog rada sa djecom, a ne rezultat posebnog „uvježbavanja“ samo za tu priliku. Treće, program svečanosti treba da bude raznovrstan i da prezentira različite sadržaje rada sa djecom u vrtiću (recitacije, dijalozi, pokretne igre uz muziku, kratke priče, didaktičke igre, takmičarske igre, kraći igrokazi, pjesmice, plesne koreografije i sl.). Četvrto, sadržaj programa treba da bude iz dječijeg svijeta, a ne iz svijeta odraslih (stihove o domovini ili pjesme o ljubavi koje djeca ne razumiju; igrokazi bez razumijevanja i sl.). Ne tražiti od djece da se ponašaju kao odrasli, treba im dozvoliti da budu ono što jesu. Peto, odgajatelj treba da bude aktivan učesnik sa djecom na pozornici, da se sa njima igra, pleše, a ne da im suflira sa strane i sl. Šesto, kada su u pitanju javni nastupi za veći broj posjetilaca, ne prenositi nervozu na djecu. U svečanosti prije svega treba da uživaju djeca i odgajatelj. Važno je u organizaciju i realizaciju svečanosti uključiti i članove porodice.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivno učestvovanje u svečanostima i kulturno-umjetničkim aktivnostima u vrtiću ili okolini, široj društvenoj zajednici (pjevanju, dramatizuju, igraju, izlažu kreacije). - zajedničku pripremu ambijenta i programa svečanosti (crtanje, dekoracija, osmišljavanje koreografije, izrada kostima, maski, izađivanje plakata, lutki za dramatizaciju, biranje muzike i sl.). - pričanje po individualnom sjećanju (da djeca navedu svoju ulogu i zadatke u pripremi i izvođenju svečanosti) ili prikažu grafički (crtežom) kako su je doživjeli itd.
Ishod učenja 2:	Procjenjuje umjetničke i kulturne pojave i događanja	
Pokazatelji u 4. godini		Preporuke
Dijete će moći da:		

<p>2.a. Posmatra i reagira na umjetničke i kulturne pojave ili događaja na različite načine (pleše, plješće rukama, pokreće se, čudi)</p>	<p>Prosmatranje, doživljavanje i razumijevanje umjetnosti i kulture uslovljeno je mogućnošću dječije spoznaje i njihovim interesima. U ovom uzrastu potrebno je djeci omogućiti nova iskustva, doživljaje koji će pobuditi razna osjećanja i asocijacije. U toj dječijoj komunikaciji sa umjetnošću odgajatelj ne sputava i ograničava djecu svojim viđenjem niti svojom estetskom procjenom, nego podstiče djecu da svijet gledaju „široim otvorenih očiju“. Djeca su znatiželjna, otvorena i spremna na nove izazove i reaguju intuitivno, štostavlja odgajatelja u poziciju nositelja i inicijatora dječijih iskustva. Na ovom uzrastu (ali i kasnije) najvažnije je djeci stvoriti mogućnosti za čuđenje, divljenje, otkrivanje i ne sputavati ih našim vlastitim okvirima.</p> <p>Osigurati: -mogućnost za iskazivanje doživljenih iskustava (npr. na priredbi, u pozorištu) na različite načine (npr. da kazuju riječima gdje su bili, šta su radili; da recituju, igraju, pjevaju, plešu).</p>
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Izražava svojim riječima emocije koje u njemu izazivaju umjetnička ostvarenja, kulturne pojave i događaji 2.b. Interpretira svoj doživljaj umjetničkog djela, kulturne pojave i događaja na različite načine (kazuje riječima, kroz likovni izraz, pokret, gestikulaciju)</p>	<p>Postepeno uvođenje djece u svijet umjetnosti aktivira dječiju osjetljivost koja je potrebna da shvati umjetničke ili kulturne pojave i događaje. Estetski doživljaji koje umjetnost izaziva u djetetu predstavlja platformu za estetski odgovor, kroz formu kreativnog izražavanja ili opisivanjem, analiziranjem, interpretiranjem i prosuđivanjem. U ovom uzrastu djeca doživljavaju umjetnost i kulturu kao ugodne podražaje i reagiraju neposredno na djela i događaje koja izazivaju ugodu, koja ih podstiču na aktivnost ili su im privlačna. Estetsko doživljavanje je čulno i intuitivno i dijete ga izražava estetskim pojmovima: lijepo, smiješno, šareno i sl. Te početne reakcije su odraz djetetovog prirodnog osjećaja za umjetnički red i stečenog osjećaja za lijepo kojeg oblikuje socijalna i kulturna sredina. Te reakcije, u kombinaciji sa dječijom spontanošću i iskrenošću predstavljaju prve korake u stvaranju estetskog ukusa.</p> <p>Osigurati: - otvoren i nesputan razgovor sa djecom o tome kako su se osjećali dok su gledali neki film, predstavu, slušali pjesmu; da opišu karakter (npr. smiješna, sjetna/vesela pjesma, predstava itd.).</p>

	<p>- dječije interpretacije doživljaja na različite načine (npr. da govore riječima šta im se sviđelo, kroz likovni izraz uz podsticaj -prethodno pričanje doživljaja ili u ponovljenom izvođenju recitovanjem, pjevanjem, plesanjem).</p> <p>-fond umjetničkih reprodukcija povezanih sa različitim temama, koje će djeca posmatrati i koristiti u stvaralačkim i drugim aktivnostima.</p>
Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>2.a. Opisuje emocije koje u njemu izazivaju umjetnička djela i kulturne pojave i događanja</p> <p>2.b. Interpretira svoj doživljaj, ideju, osjećaj, estetski stav o umjetničkom djelu i kulturnoj pojavi i događaju</p> <p>2.c. Opisuje i upoređuje svoje i radove druge djece</p>	<p>U ovom uzrastu, razgovor o umjetničkim i kulturnim djelima i pojavama obavlja se u formi estetske komunikacije između djece i odgajatelja, gdje zajedno posmatraju i upoređuju različite elemente umjetničkog djela. Doživljaj je uslovljen dječijim afinitetima prema određenim izražajnim sredstvima (boja, oblik, izgled i sl.). Uloga odgajatelja posebno se ogleda u izboru umjetničkih dijela koji trebaju biti bliski djeci, razvojno primjereni, više realistični, da su jasnih kontura. Omogućavanjem djeci da promatraju, doživljavaju i reagiraju na umjetnička i kulturna događanja i pojave (predstave, svečanosti, balet i sl.), a koji su temeljeni na interesima i njihovoj spoznajnim mogućnostima, otvaraju se novi horizonti i podstiče se razvoj kritičkog razmišljanja, mašte i senzibilnosti. Djeca mogu da opišu šta im se sviđa kod vlastitog rada i rada druge djece. Važno im je pružiti tu mogućnost i poštovati njihovu sposobnost razmišljanja i osjećanja koje imaju prema različitim oblicima umjetničkih dijelai različitim načinima dječijeg izražavanja. Na taj način, osim što pokazujemo djeci da uvažavamo njihove kreativne izraze, djeca proširuju svoja perceptivna iskustva i formiraju elementarne estetske stavove i kriterije.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prilike djeci da putem razgovora ili kroz druge medije izraze vlastite doživljaje, ideje, osjećaje prema umjetničkim dijelima ili događajima (radovi likovnih umjetnika, film, predstva, revija, manifestacija, galerija i sl.). - različite načine interpretacije doživljaja (riječima ili vlastitim kreativnim angažmanom). - izložbe dječijih radova i na taj način stvarati mogućnost za uočavanje i promišljanje, razmjenu ideja o rezultatima svog rada i radova druge djece putem različitih podsticajnih pitanja (Možeš li nešto reći o slici? Šta si nacrtao? Šta predstavlja crtež? Šta ti se sviđelo kad si to radio? Šta ti se sviđa na slici tvoga druga? Zašto?).

Ishod učenja 3:	Utvrđuje važnost i ulogu kulturno-istorijskog nasljeđa u oblikovanju vlastitog identiteta	
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:		Preporuke
<p>3.a. Pokazuje interes za narodne priče i tradicionalne muzičke igre</p> <p>Primjeri: U drugoj godini života: - pleše uz narodne pjesme i tradicionalne muzičke igre uz podsticaj odgajatelja</p> <p>U trećoj godini života: - pokazuje zanimanje za narodne priče i bajke - pleše i igra uz tradicionalne muzičke igre za djecu</p>	<p>Tradicionalne igre temeljene na kulturnim vrijednostima i uvjerenjima značajne su za očuvanje tradicije i održavanje identiteta jednog naroda. Za ovaj uzrast one mogu imati značajan utjecaj na fizički razvoj i kontrolu kretanja, a prvenstveno na osjećaj radosti i uživanja u igri, pokretu i muzici kao i slušanju jednostavnih narodnih priča i bajki.</p> <p>Osigurati: - prilike za slušanje, pjevanje i igranje kratkih tradicionalnih pokretnih igara za djecu (npr. Berem, berem grožđe, Ringe, ringe, raja; Širi, širi i sl.). - pričanje narodnih priča i bajki uz upotrebu lutaka ili tradicionalnih kostima</p>	
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:		Preporuke
<p>3.a. Pokazuje interes za slušanje djela iz opusa narodne književnosti (jednostavne i kratke narodne priče, bajke, basne, brojalice, pjesme)</p> <p>3.b. Pokazuje interes za tradicionalne igre</p>	<p>Istorija, tradicija i kultura su odrednice jednog naroda koje ga čine jedinstvenim i posebnim. Usmenom predajom, književnim, muzičkim i likovnim djelima njeguje se i čuva kulturno-istorijsko naslijeđe svakog naroda. Upoznavanje djece sa tekovinama kulturne baštine je značajno jer djeca kroz tradiciionalne igre, narodne priče, ples, folklor, muziku uče o običajima svog okruženja i time se stvara mogućnost da se običaji prenose dalje na iduću generaciju. Odrasli imaju zadaću da podržavaju dječiji interes za materijalna (građevine, spomenici, park, knjiga, odjeća, zapis i sl.) i nematerijalna (jezik, govor, usmena književnost, folklor, tradicionalna umjeća i zanati, jela, igre, legende) dobra kulturne baštine i na taj način senzibiliziraju djecu prema vrijednostima kulturno-istorijske baštine na našim prostorima.</p> <p>Osigurati: - tekstove iz opusa narodne književnosti uz odgovarajuća sredstva (slike, slikovnice, lutke), po potrebi sadržaj skratiti/proširiti; podsticati dječije slušanje i doživljavanje stihova. - dramatisacija prigodnih narodnih priča sa lutkama, verbalno igranje sa stihovima, govorenje stihova i učenje napamet uz određeni ritam pokreta, pjevanje.</p>	

	- izvođenje tradicionalnih i narodnih igara iz bogate kulturne baštine zavičaja (npr. jednostavna dječija narodna kola ili djeci primjerene igre: Žmira, Ide maca oko tebe, Mačke i miša, Hokoš bokoši dr.).
Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>3.a. Pokazuje interes za prigodna književna djela i druge tekstove zavičajne kulturne baštine (narodne priče, bajke, basne, zagonetke, brojalice, bajalice, uključujući i djela iz opusa nonsensne književnosti)</p> <p>3.b. Prepoznaje i opisuje primjere materijalne i nematerijalne kulturne baštine sa kojima dolazi u dodir u muzejskom kontekstu ili izvan njega</p> <p>3.c. Izražava zanimanje za kulturu i tradiciju drugih naroda (narodne priče, igre, običaji)</p> <p>3.d. Prepoznaje državna obilježja (zastavu i grb)</p>	<p>Zadatak odgajatelja je pronaći najbolji način kako će djeci osvjestiti i približiti kulturnu, historijsku prirodnu baštinu te je integrisati u odgojno-obrazovni proces. Odgajatelj kreira svojevrsnu kulturnu koncepciju za razvijanje svijesti o značaju očuvanja i njegovanja kulture i tradicije svoga, ali i drugih naroda. Na taj način, djelovanjem u skladu sa društvenim i kulturnim vrijednostima, djeca razvijaju svoj vlastiti identitet, postaju čuvari kulturnog blaga, a širom se otvaraju vrata interkulturalnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nove i složenije tradicionalne igre, plesove, kola (npr. uz poznate, djeca se mogu igrati Škole, Care, care, gospodare itd.), tradicionalnu muziku, tradicionalne muzičke instrumente. - razgovor sa gostima o njihovim igrama u djetinjstvu (npr. roditelji ili drugi odrasli) da ispričaju, opišu ili djeci demonstriraju dječije tradicionalne igre. - tekstove narodne književnosti (priče, bajke, basne, brojalice, bajalice, nonsensne tekstove); podsticati ih da uoče razlike u vrsti teksta; tekstove tumačiti kroz dramatizaciju, pričanje po slikama itd.; brojalice (upoznavati korištenjem npr. grafičkih prikaza radi vizualizacije i boljeg osjećaja za ritam); zagonetke, bajalice koristiti kao podsticaj za dječije stvaralaštvo u području govora itd. - posjete pozorištu, muzejima, galerijama-u muzejskom kontekstu istraživati i uočavati primjere naše baštine (flora i fauna i drugi muzejski eksponati) - načine za prepoznavanje kulturne raznolikosti gledanjem filmova ili enciklopedija o kulturi i tradiciji drugih naroda (rasa, jezik, igre djece iz drugih kultura, narodne priče, običaji); sa djecom razgovarati, inicirati dječija pitanja - učešće djece u obilježavanju praznika u cilju razvijanja osjećaja pripadnosti određenoj zajednici (porodici, vrtiću, gradu, domovini) kroz aktivnosti dekorisanja prostora i učestvovanja u svečanostima.

<p align="center">Pokazatelji u 6. godini</p> <p>Dijete će moći da:</p>	<p align="center">Preporuke</p>
<p>3.a. Prepoznaje najvažnije primjere kulturno-historijskoga naslijeđa u neposrednom okruženju</p> <p>3.b. Priča svojim riječima i navodi primjere kulturne baštine BiH te prepoznaje važnost njezina očuvanja</p> <p>3.c. Priča svojim riječima o drugim kulturama i tradicijama</p> <p>3.d. Koristi različite načine izražavanja u prikazivanju državnih obilježja (zastava, grb, himna)</p>	<p>Poznavanje i prepoznavanje osnovnih primjera kulturne baštine (tradicionalne muzike, pjesama, plesa, glume, običaja i umjetnosti) važan je dio predškolskog kurikuma koji je, prateći dječiji interes, usmjeren na očuvanje tradicionalnih vrijednosti, kulturne baštine, oblikovanju dječijeg vlastitog identiteta pa tako i očuvanja identiteta naroda iz kojeg potječe. Kroz planiranje i razvijanje jednostvnih i primjerenih aktivnosti i postupaka, odgajatelj upoznaje djecu sa elementima kulturne baštine i ukazuje im na to da svi segmenti i mediji tradicije (ples, pjesma, gluma, književnost, običaji, upotrebnii predmeti, igračke, tradicionalna jela, odjeća, muzički instrumenti, legende) imaju funkciju zabave, oduševljenja, utjehe, otkrivanja, uljepšavanja, informiranja i da odgovaraju određenim kulturnim prilikama. Značaj organiziranog, planskog rada na upoznavanju primjera kulturne baštine BIH, a posebno kulturno-historijskog naslijeđa Sarajeva ogleda se i u tome da se njeguje i čuva nacionalno kulturno blago, te da se razvija svijest i osjećanje pripadnosti zajednici, narodu. Istovremeno, stvaraju se uslovi za upoznavanje, razumijevanje i poštivanje drugog i drugačijeg (drugih kultura i tradicija), uočavanja sličnosti i razlika, građenja kvalitetnih odnosa, što se nalazi u temeljima interkulturalnog odgoja.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - posjete kulturnim ustanovama (biblioteke, muzeji, galerije) i znamenitostima grada iz bliže i dalje historije (kuće, česme, mostovi, zgrade, spomenici, muzejski eksponati, vjerski objekti i sl.). - slike, fotografije, priče i legende, prikazivati kratke filmove (primjerene djeci) o kulturno-historijskom naslijeđu grada radi sticanja elementarnih znanja. - primjere kulturne baštine BiH (narodne igre, priče iz opusa narodne književnosti, priče iz starine o životu i običajima, zanimljivim događajima, vjerskim obredima), prezentirati stare umjetničke zanate i rukotvorine i dr., znamenitosti drugih gradova BiH; podsticati djecu da opisuju što vide i kako doživljavaju, inicirati dječija pitanja i razgovor. - primjere kulturne raznolikosti: razgledanje enciklopedija, kratkih filmova o drugim narodima, njihovim običajima i igrama djece; prezentirati umjetnička djela i autore (književna i muzička); znamenitosti gradova (kule), simbole (zastave, grb, himna).

Komponenta 3:	Estetske vrijednosti i znanja o umjetnosti	
Ishod učenja 1:	Prepoznaje važnost estetskih vrijednosti u svakodnevnom životu	
Pokazatelji od 0-3 godine Dijete će moći da:	Preporuke	
1.a. Iskazuje zadovoljstvo onim što mu se sviđa u neposrednom okruženju	<p>Buđenje i razvoj estetske osjetljivosti kod djece započinje sa uočavanjem lijepoga u neposrednom okruženju. Osnova karakteristika dječijeg estetskog senzibiliteta je jedinstvo estetske percepcije s predmetnim saznanjem. U ovom periodu jedinstvo radoznalosti i čulnih iskustava (žubor vode, miris cvijeća, cvrkut ptica, ritam melodije ili stiha, slušanje bajki, priča, gledanje slikovnica, fotografija) predstavlja primarni estetski senzibilitet koji čini osnovu za razvijanje dječijeg estetskog odnosa prema prirodi i stvarnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - igre, manipuliranje, opipavanje, opažanje, istraživanje predmeta, fotografija, ilustracija, slikovnica, događaja te podsticati djecu na te aktivnosti pitanjima (koje igre vole, koje igračke vole da koriste i sl.). - boravak u prirodi te podsticati djecu da reagiraju na okolinu i iskazuju što im se dopada u okruženju (u proljeće, jesen, zimi) i sl. - prostor koji zadovoljava visoke estetske standarde. 	
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke	
1.a. Uočava lijepo u prirodi i okolini	<p>Kvalitetna estetska i umjetnička sredina važan je faktor u razvoju dječijih estetskih vrijednosti i ličnog ukusa. Kreirati takav prostor znači ozbiljno promišljati i djelovati u smjeru razvoja dječijih sposobnosti opažanja i doživljavanje ljepote u prirodi i ljudskom stvaralaštvu (književnom, muzičkom, likovnom, dramskom i dr.). Izvori estetskih doživljaja nalaze se u svakodnevnom životu, prirodi i umjetnosti. Počevši od uređenja sredine u kojoj dijete živi (grupne sobe, enterijera i eksterijera vrtića), preko prirodne i društvene sredine, pa do same umjetnosti kao proizvoda čovjekovog estetskog odnosa prema stvarnosti. Djeca ovog uzrasta spoznaju svijet putem praktičnog djelovanja, radoznala su i otvorena za posmatranje, zapažanje, ispitivanje i istraživanje neposredne stvarnosti. To obavezuje odrasle da im omoguće stjecanje različitih iskustava opažanjem i posmatranjem, da im otvore vidike i uvedu u čudesan svijet u kojem žive.</p>	

	<p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - šetnje u okolini da djeca posmatraju i uočavaju lijepo u prirodnom i društvenom okruženju (građevine, parkovi i zelene površine, šume, rijeke); aktivnosti posmatranja predmeta i stvarima iz neposredne okoline i uočavanja lijepog u njima (odjevni predmeti, igračke i sl.). - estetski uređen prostor u kojem djeca borave. Prostor je najočigledniji odraz estetskih preferencija koje zastupa odgajatelj, ali je i značaj izvor i podsticaj za razvijanje djetetovih estetskih odnosa prema stvarnosti. - perceptivna iskustva: opažanje prirodnih, vještački i umjetničkih predmeta, objekata, dijela, događaja, procesa, osobina i odnosa.
Pokazatelji u 5. godini	Preporuke
Dijete će moći da:	
<p>1.a. Uočava i pokazuje lijepo u prirodi, okolini, upotrebnim predmetima</p> <p>1.b. Oblikuje svoj estetski doživljaj kroz umjetnička ostvarenja s kojima je bilo u doticaju</p>	<p>Estetski odgoj, kao proces razvijanja sposobnosti opažanja, doživljavanje, procjenivanja i stvaranja lijepog, integralni je dio cjeline odgojno-obrazovnog procesa u predškolskoj ustanovi. Dakle, razvijanje i odgajanje interesa za lijepo uloga je estetskog odgoja. Obzirom da je dijete okruženo raznovrsnim estetskim formama (u predmetima, pojavama i međuljudskim odnosima), a da je ljepota bitan kriterij čovjekovog života, potrebno je, kroz uvođenje djece u kulturnu stvarnost, podsticati dječije stvaralačke potencijale i osposobiti ih da postanu i ostanu stvaraoci kulture.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - posmatranje prirodnog i društvenog okruženja (građevine, livade, parkovi); predmeta iz neposredne okoline i podsticati djecu da uoče lijepo u njima (odjeća, igračke, posuđe, namještaj itd.); da opišu lijepe doživljaje (rođendane, izleti, druženja) i sl. - stvaralačke aktivnosti djece (muzičke, dramske, likovne), potaknuti ih da izraze estetske doživljaje umjetničkih djela (npr. da drammatiziraju ili ilustriraju priču, modeliraju likove priče i sl.). -praćenje i evidentiranje dječijih reakcija na umjetnost (vlastitu, druge djece, odrasli) i na tom osnovu planirati i usmjeravati dalja iskustva. -bogat i raznovrstan muzički, likovni, plesni, dramski program koji će omogućiti djeci da doživljavaju umjetnost.

Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
<p>1.a. Uočava i upoređuje lijepo u okruženju, prirodi, umjetničkim i tehničkim proizvodima, upotrebnim predmetima, svakodnevnim događajima</p> <p>1.b. Formira estetski ukus kroz doticaj sa raznim vrstama umjetnosti (književnost, poezija, kiparstvo, slikarstvo, arhitektura, ples i muzika, pjevanje, dramska i filmsku umjetnost)</p>	<p>Uključivanje djece ovog uzrasta u umjetničke procese ne samo da razvija smisao za stvaralaštvo i inicijativu, bogati maštu i imaginaciju, nego potiče i emocionalnu inteligenciju, sposobnost kritičkog, divergentnog mišljenja i samostalnost. Utječe i na razvoj govora i stjecanje samopouzdanja. Umjetnost posebno djeluje na razvoj kulture življenja i formiranje estetskih kriterija i osjećaja. Umjetnički duh odiše maštom, optimizmom, slobodom izražavanja, spontanošću i zaigranošću. Samim tim, ono podrazumijeva emotivnu angažiranost koja otvara put razvoju kreativne ličnosti djeteta i formiranju stvaralačkog mišljenja. Sadašnjost, ali i budućnost zahtijeva kreativne mislioce koji su spremni da budu drugačiji, ali i one koji znaju i mogu prepoznati ljepotu oko sebe. Da bi to uspjeli, djeci treba odgajatelj koji osmišljava stimulativni kontekst za umjetničko doživljavanje i stvaralačko izražavanje djece, da promišljeno upravlja prostorom i vremenom, a da pri tom oslobodi dječiju maštu, potakne slobodu izražavanja i ljepotu stvaranja. Pozivajući se na izreku koja kaže da je „kreativna odrasla osoba dijete koje je preživjelo“ zaključuje se da je na ličnom nivou odgajatelju najznačajnije pronaći i sačuvati dijete u sebi.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - šetnje u bližoj ili daljoj okolini radi posmatranja; aktivnosti opažanja umjetničkih djela (likovnih, muzičkih, književnih), predmeta i stvari s kojima dolaze u dodir; da uočavaju lijepo u njima, opisuju ih (građevine, prirodu; slike, kompozicije, predstave; odjevni predmeti, namještaj, narodni vez, staro posuđe). - mogućnosti za dječije pričanje događaja i doživljaja iz svakodnevnog života koji su na njih ostavili lijepe utiske i sl. - dječije stvaralačko izražavanje estetskog doživljaja umjetničkog djela (npr. da doživljenu muziku prikažu kroz likovni izraz, osmisle koreografiju za ples, da ispričaju priču o nekoj skulpturi ili umjetničkoj slici; učestvuju u izradi scenografije i dr.).
Ishod učenja 2:	Istražuje umjetnička djela i različite vrste umjetnosti s ciljem sticanja znanja iz opće kulture
Pokazatelji u 4. godini Dijete će moći da:	Preporuke

<p>1.a. Pokazuje interes za umjetnička djela s kojima je u doticaju</p>	<p>Umjetnost, kao posebna ljudska djelatnost podrazumijeva sposobnost kreativnog izražavanja i estetskog doživljavanja svijeta, sebe i drugih. Osiguravajući djeci umjetnička iskustva pomažemo im da shvate da postoje različiti načini izražavanja, različita gledišta i drugačiji pristupi, što dodatno jača vrijednost različitosti. Na taj način proširujemo opseg dječijeg doživljavanja svijeta, o svojoj i drugim kulturama i kulturnim vrijednostima. Odrasli imaju nezaobilaznu ulogu u procesu razvoja djetetove estetske osjetljivosti jer upravo oni stvaraju podlogu za estetske doživljaje i otvaraju put prema svijetu umjetnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prilike za posmatranje i razgovor o umjetnosti (slušanje muzike, gledanje plesa, kopije umjetničkih dijela). - participaciju roditelja u umjetničkim aktivnostima u vrtiću (roditelji –umjetnici).
<p>Pokazatelji u 5. godini Dijete će moći da:</p>	<p>Preporuke</p>
<p>2.a. Istražuje vrste umjetnosti i umjetničkih djela s kojima dolazi u dodir (u galerijama, pozorištima) 2.b. Pokazuje zanimanje za institucije kulture i umjetnosti (biblioteke, pozorište, galerije)</p>	<p>Umjetnost proširuje dječije vidike i iskustva o svijetu ljepote i svijetu spoznaje, daje im podsticaj za usavršavanjem, istraživanjem značenja i boljom komunikacijom. Upravo zato djeca u ovom uzrastu trebaju imati prilike da se upoznaju sa umjetnicima, posjećuju pozorišta, galerije, muzeje u svojoj okolini. Na taj način djeca stječu uvid u različite kulture i istoriju, kao i spektar različitih estetskih i umjetničkih stilova. Razgovorima o tome šta im se svidjelo, a šta ne i zašto, stvaraju se temelji za razvoj estetskog senzibiliteta i vlastitog stava spram umjetnosti.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - različita iskustva kroz istraživanje umjetničkih ostvarenja, da uočavaju razlike (npr. u pozorištu-balet/predstava, lutka/glumac; u galeriji-slike/skulpture/fotografije). - posjete institucijama kulture (biblioteka, pozorište, muzeji, galerije); podsticati djecu da uoče osnovne karakteristike i razlike između institucija. - razgovor sa djecom o tome što vide, o njihovim impresijama i osjećajima, da opišu svoje doživljaje. - susrete sa lokalnim umjetnicima (slikarima, muzičarima, plesačima i drugim izvođačima u zajednici) kako bi vidjela i čula njihova djela, kao i roditeljima koji posjeduju određeni talent.

	- umjetnički podsticajan prostor-postaviti slike, kopije poznatih umjetničkih djela po sobi kako bi ih djeca vidjela i raspravljala o njima.
Pokazatelji u 6. godini Dijete će moći da:	Preporuke
1.a. Prepoznaje vrste umjetnosti i umjetnička djela s kojima je u doticaju 2.b. Prepoznaje osnovne karakteristike dječijeg pozorišta (i drugih institucija kulture i umjetnosti) 2.c. Pokazuje zanimanje za nove izazove i otkrića	<p>Iako djeca predškolskog uzrasta ne shvataju vrijednost umjetničkog djela, ono u njemu može potaknuti estetski doživljaj, što dokazuje da je dijete ovog uzrasta sposobno za estetski odgovor. Ono može opisivati, interpretirati, analizirati i prosuđivati kao pravi umjetnički kritičar. Uloga odraslih je da im stvaraju mogućnosti za takva umjetnička iskustva s ciljem razvoja kritičkog mišljenja, istraživačkog duha, sposobnosti čuđenja i estetskog senzibiliteta.</p> <p>Osigurati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prezentaciju različitih umjetničkih djela (likovna, muzička, književna, arhitektura, dizajn, moda, kulinastvo); podsticati ih da opišu razlike u sredstvima i načinu izvođenja (slikanje, pevanje, sviranje, gluma); da imenuju i povezuju vrste umjetnosti i umjetničkih djela (likovna/crtež, slika; dramska/predstave; muzička/pjesme, kompozicije) i sl. - posjete pozorištu i drugim institucijama kulture i umjetnosti kako bi djeca istraživala i obogaćivala svoje spoznaje (npr. u pozorištu-da uoče razliku između kostimografije i scenografije, tj. da na osnovu scenografije navedu gdje se odvija radnja predstave ili na osnovu kostima koji su likovi predstave). - kviz znanja ili igre „pitalice“ sa zadatkom da pitaju i daju odgovore (npr. šta je pozorište/kino/biblioteka, kako izgledaju, čemu služe, kome). - kroz igre asocijacije podsticati ih da navedu, imenuju, opišu sve što znaju i sve što ih podsjeća na određeni pojam (npr. glumac, galerija, slikovnica). - upriličiti igre uloga npr. „U pozorištu“, „U biblioteci“; oformiti malu biblioteku i izraditi sa djecom članske kartice, omogućiti djeci da posuđuju slikovnice za kućnu upotrebu (i vraćaju ih) kako bi stekli naviku pravilnog korištenja bibliotečkog fonda i sl. - nova otkrića u umjetnosti (npr. kako nastaje priča, kako nastaje knjiga). - upriličiti druženje sa dječijim piscima, glumcima i drugim umjetnicima koji će im pričati o svom životu i radu umjetnika.

5. UČENJE I POUČAVANJE

Učenje predškolske djece

se shvata kao proces aktivnog djelovanja i interakcije sa odraslima, drugom djecom i sa različitim materijalima. Osnovne komponente *aktivnog učenje* su dječije vlastite aktivnosti koje se realiziraju u podsticajnom okruženju uz kvalitetnu podršku i pomoć odgajatelja. Obezbeđivanje ovih uslova omogućava afirmaciju participativnih prava djece u kvalitetnom i demokratskom odgojno-obrazovnom procesu. U tako ustrojenom okruženju dominira slika djeteta kao kompetentnog, sposobnog, samostalnog bića koje, ne samo da ima pravo da iskaže svoje mišljenje i da bude saslušan, nego i da aktivno učestvuje u procesu donošenja odluka o stvarima koje ga se tiču. U osnovi, aktivno učenje predstavlja učenje kroz igru i istraživačke aktivnosti u čijem je fokusu konstruktivistički i sukonstruktivistički pristup, razmjena iskustva i ideja sa drugom djecom, kao i kritičko preispitivanje novih informacija.

Dječija igra nije samo zabava, razonoda i aktivnost u kojoj dijete uživa, ona je i osnovni izvor i sredstvo saznanja. Ona je snaga i pogonsko gorivo za cjeloviti razvoj djeteta i svih njegovih kompetencija. Ona je odraz stvarnosti u kojoj početno zadovoljstvo prerasta u pedagoški potencijal koji rezultira osjećajem samopouzdanja i kompetentnosti. Igra je odgojno-obrazovno sredstvo i metoda putem koje djeca istražuju okruženje, eksperimentiraju, stječu nova znanja, praktiraju novostečene vještine, uključuju se različite uloge, rješavaju probleme, ulaze u interakcijske odnose, rješavaju konfliktne situacije te izražavaju i kontrolišu emocije. Dijete je u igri emocionalno involvirano i intrinzično motivirano, potpuno slobodno, prisutno i fokusirano. Takvo učenje, zasnovano na interesu je najučinkovitije učenje.

Učenje djece se oslanja na *konstruktivističko–interakcijsku* koncepciju koja se tumači dvojako. S jedne strane konstruktivistički teorijski koncept (*princip konstrukcije*) naglašava izgradnju znanja na temelju vlastitog iskustva što čini jedinstvenim učenje svakog pojedinca. Dijete samo konstruira svoje znanje, samostalno odabire i prerađuje informacije, stvara hipoteze, donosi odluke bazirajući nove ideje na prethodno stečenim znanjima i stvarajući vlastite interpretacije. S druge strane, interakcijska koncepcija učenja (*princip socijalne interakcije*) temelji se na teoriji saradničke konstrukcije znanja u kojoj se učenje shvata kao socijalni proces, sa naglaskom na učenje putem angažiranja vlastitih snaga i sposobnosti kroz zajedničku raspravu, diskusije, pregovore i dogovore, te međusobnu saradnju. U saradničkom učenju kvalitetna diskusija i refleksija su važniji od samog rezultata. Nije važno samo steći znanje, nego je važan i sam proces dolaženja do znanja. U osnovi saradničkog učenja leži ideja cjeloživotnog učenja i formiranje zajednice onih koji uče.

Savremeno shvatanje učenja, pored konstruktivističkog i saradničkog učenja ima još jednu dimenziju, a to je sistemsko *integrisano učenje*. Dijeta shvata svijet cjelovito, ne dijeli pojave na društvene i prirodne. Akcent je na prirodnom stjecanju znanja i sveobuhvatnom učenju u kojem se sadržaji i postupci nadograđuju, isprepliću i prožimaju u jednu logičku i smislenu cjelinu i kao takvi se lakše usvajaju i povezuju. Ta povezanost doprinosi boljem razumijevanju

onog što se uči i to na način da omogućava djeci povezivanje i kombiniranje različitih iskustava (iz porodice, vrtića, okoline, kulture iz koje dijete dolazi) i upoznavanje objektivne stvarnosti sa različitih aspekata (prirode, društva, govora, umjetnosti i sl.). Takav princip integrisanosti osigurava *smisleno učenje*. Smislenost se osigurava i učenjem koje je povezano sa životom (*princip kontestualizacije*). Takvo učenje u multisenzornom okruženju, a potaknuto realnošću dječijeg svijeta, doprinosi razumijevanju neposredne okoline, sebe i drugih ljudi u njoj. U fokusu smislenog učenja nalazi se dječije traganje za značenjem kroz istraživačke akcije koje omogućavaju pronalaženje rješenja, a sve to u cilju povećavanja dječije kompetentnosti i samostalnosti.

Značajna karika u lancu kreiranja savremene razvojno primjerene i participatorske prakse jeste učenje i poučavanje koje se fleksibilno prilagođava djetetu i njegovim interesima, potrebama i aktuelnim razvojnim mogućnostima (*princip fleksibilnosti*). Poštivanje jedinstvenosti uz uvažavanje individualnih razlika među djecom omogućava svakom djetetu da se razvija i napreduje u vlastitom ritmu (*princip inkluzivnosti*).

Savremena pedagoška teorija osvjetljava još jedan pojam vezan za učenje djece, a to je *metakognicija* kao sposobnost praćenja vlastitih kognitivnih procesa i mogućnost njihove regulacije u svrhu povećanja djelotvornosti (*princip samoregulacije*). Osvještavanje metakognitivnih procesa kod predškolske djece se vrlo često zanemaruje zbog pogrešnog stava da su mala djeca nesposobna za samorefleksiju i samoevaluaciju vlastitog učenja. Međutim, mnoga istraživanja su dokazala da i mala djeca mogu misliti o svom mišljenju. Značajnu ulogu u ovom procesu ima odgajatelj koji potiče djecu da nadgledaju svoj uspjeh ili neuspjeh u problemskom zadatku i da preuzmu korake da riješe problem. Riječ je o jednostavnim planovima i strategijama za rješavanje problema, koji su više zastupljeni na ponovljenim pokušajima i pogreškama nego na sistematskom planiranju. U tom procesu je izuzetno važno omogućiti djeci da sama dođu do rješenja. Na ovaj način dječija aktivnost postaje sve više planirana, a rješavanje zadataka sve promišljenije. Podsticanjem djece na refleksiju o procesu svog učenja omogućavamo im da zastanu, provjere vrijednost i valjanost odgovora i na kraju pronađu tačno rješenje.

Poučavanje predškolske djece

obuhvata različite responsivne strategije koje odgajatelji koristi u odgojno-obrazovnom radu kako bi potaknuli, proširili i olakšali dječije učenje. Uzimajući u obzir specifičnosti učenje djece predškolskog uzrasta kvalitetna podrška odgajatelja podrazumijeva indirektni način poučavanja koji se temelji na *razumijevanju djeteta i uvažavanju njegove perspektive*. Taj pristup zahtijeva od odgajatelja umijeće razumijevanja dječijih iskustava kao i načina na koje dijete samo shvata svoja iskustva, odnosno koje značenje aktivnosti imaju za samu djecu. Na taj način, odgajatelj se približava perspektivi djeteta i kreira svoje intervencije na onome što je značajno za dijete, a ne na onom što odgajatelj misli da je dobro za dijete. Usmjerenje odgajatelja prema kvalitetnoj podršci dječijem razvoju i učenju podrazumijeva napuštanje transmisivskog pristupa poučavanju gdje je fokus na odgajatelju i sadržaju koji treba „obraditi“ kroz klasično artikulisanu, frontalnu aktivnost. Takvo direktno poučavanje odgajatelja stavlja u ulogu

prenosioca gotovih informacija koje djeca usvajaju uz minimalne napore. Pri tom se apsolutno zapostavlja vlastita aktivnost djeteta u procesu učenja kao i interakcija djece i odraslih u tom procesu.

Razvoj *participativne prakse* temelji se na činjenici da je dijete aktivan konstruktor svog znanja koje nadopunjava u interakciji sa drugom djecom i odraslima. U tom kontekstu, tradicionalna uloga odgajatelja kao predavača i prenosioca znanja se definitivno mijenja. Odgajatelj postaje voditelj, podsticatelj ideja i mišljenja, motivator, posmatrač djece u igri, suigrač, suistraživač, organizator primjerenog okruženja koje podstiče dijete na eksperimentiranje, traženje vlastite strategije rješavanja problema i stvaranje novih teorija uz saradnju sa drugima. U takvom okruženju u prvi plan se stavljaju djeca i njihovi interesi, mogućnosti i specifičnosti, dok je obaveza odgajatelja da djecu prati, osluškuje, razumije i podrži razvoj punih potencijala svakog djeteta polazeći od njihovog uzrasta i razvojnog nivoa trasirajući put prema zoni narednog razvoja. Ova metoda „skele“ podrazumijeva podršku u kojoj odgajatelj daje mali poticaj djetetu kako bi mu pomogao da uradi nešto što je malo iznad nivoa na kojem se dijete trenutno nalazi. Dakle, skela je metaforički pojam koji se koristi za interaktivnu podršku odgajatelja u vođenju djece da dovrše zadatak koji inače ne bi uspjeli sami riješiti. Metaforički, skela je (kao i građevinska skela), privremena, stavlja se tamo gdje je potrebna, može se skidati dio po dio u skladu sa dinamikom „napredovanja izgradnje“ i potpuno skinuti kad je „zgrada izgrađena“, odnosno kad dijete razvije znanje i vještine i bude u mogućnosti da djeluje nezavisno. Kvalitetna odgojno-obrazovna praksa zahtijeva kreativan, fleksibilan i razvojno primjeren pristup koji se mijenja i prilagođava uslovima konkretnog okruženja, koji podstiče holistički razvoj svakog djeteta i koji se temelji na strategijama koje su rezultat praćenja i opserviranja djece, te refleksije i samorefleksije odgajatelja.

Primjenjujući *responsivne strategije poučavanja* odgajatelj pruža podršku djeci u njihovom procesu učenja i razvoja te osigurava visok stepen samostalnosti djece u konstruisanju i sukonstruisanju znanja. Najbolja, prva i osnovna strategija poučavanja je *igra* (pokretne igre: igre istraživanja, manipulativne, konstruktivne; igre sa pravilima; kreativne igre; jezičke, imaginativne: igre oponašanja, uloga). Igra je metoda i sredstvo, u središtu je dječijeg cjelokupnog razvoja i blagostanja i nju ništa ne može i ne smije zamijeniti. Uloga odgajatelja je da pruža djeci podršku, sredstva, vrijeme i prostor da razviju svoju igru. Ova uloga u usmjeravanju dječije igre ima više dimenzija: *planiranje igre* (kreiranje okruženja koji pruža širok izbor mogućnosti za igru u unutrašnjem i vanjskom prostoru, pružanje mogućnosti izbora); *podrška igranju* (nadogradnja i proširivanje dječije igre, razgovor, dijalog sa djecom, održavanje bez miješanja u igru, učestvovanje u igri kada su pozvani ili kada trebaju pružiti eventualnu pomoć, pružanje modela ponašanja, poštivanje osjećaja i individualnosti svakog djeteta, održavanje interakcije i uključenost svakog djeteta u igru – uloga medijatora, intervencije u slučaju opasnosti, neprijatnosti – fizičke i emotivne); *praćenje igre* (da li prostor podstiče ili sputava dječiju igru, prikupljanje informacija o igri na početku, tokom i na kraju, posmatranje, slušanje djece i dokumentiranje putem bilješki, fotografija, video snimaka šta se dešava tokom igre, identificiranje dječijih preferencija, stilova i obrazaca ponašanja u igri, interesovanja i načina saradnje sa drugom djecom, analiziranje prikupljenih podataka u timu i razmjena informacija sa roditeljima, korištenje informacija za planiranje budućih igra).

Značajna responsivna strategija poučavanja je *poticanje mišljenja višeg reda* koja se očituje kroz pružanje mogućnosti djeci da samostalno biraju aktivnost, aktivno rješavaju probleme i uče kroz proces otkrivanja, da kritički i kreativno promišljaju, analiziraju, uspoređuju, predviđaju, zaključuju, donose odluke i kreativno se izražavaju. Podrška odgajatelja se ne zaustavlja na tome da djeca nauče, zapamte i znaju reproducirati, nego da razumiju koncepte, da budu sposobni da ta znanja primijene u različitim kontekstima i da postepeno razvijaju svoje metakognitivne vještine. Osnovna svrha poučavanja jeste osiguravanje uvjeta za to, tj. *naučiti djecu kako učiti* („da misle svojom glavom“).

Ključne karakteristike i modeli poučavanja koje odgajatelj treba primijeniti da potakne više misaone funkcije djece su:

a) *Balasanje aktivnosti* koje iniciraju odgajatelji i koje iniciraju djeca (vođenih/zajedničkih i slobodnih igara). Vođene aktivnosti imaju svoju svrhu koja se ogleda u o razmjene iskustava i mišljenja u grupi, poticanju intovrtnije djece na učešće u grupnoj aktivnosti, čini komunikaciju bogatijom i svrsishodnijom a pri tom se djeca navikavaju na pravilnu komunikaciju u većoj grupi (poštujući pravila kulturne komunikacije). Uloga odgajatelja u zajedničkoj aktivnosti jeste usmjeravanje dječije pažnje u određenom smjeru i na određeni sadržaj, izazivanje interesovanja, emocija i intelektualne radoznalosti. Aktivnosti koje iniciraju djeca prvenstveno su značajne za podsticanje dječijeg samopouzdanja, osjećaja slobode i involviranosti u vlastiti proces učenja. Odgajatelj stvara potrebne uslove za samostalnu dječiju igru, posmatra i prati djecu, osluškuje njihove potrebe, podstiče saradničke odnose, diskretan je suigrač te proširuje igru dodatnim smjernicama kako bi doveo djecu do novog nivoa razmišljanja i učenja (dodaje materijale, postavlja pitanja za izazivanje novih ideja, daje povratnih informacija, podstiče drugu djecu da se uključe u igru i sl.).

b) *Zajedničko razmišljanje* je interakcija, „zajedničko intelektualno saradivanje“ odgajatelja sa jednim ili više djece u cilju održavanja, proširivanja dječijeg razmišljanja i usmjeravanja učenja kroz rješavanje problema, pojašnjavanje pojmova i koncepata, procjenu aktivnosti i sl. Ovaj model je svojevrsno *usmjeravajuće poučavanje (učenje kroz dijalog)* koje se zasniva na činjenici da se učenje odvija u interakciji sa odraslim, vršnjacima, različitim idejama i materijalima. Primjena ovog modela se ogleda u sposobnosti odgajatelja da djeci zna postaviti određene zahtjeve i pitanja, da zna prepoznati dječja pitanja i probleme i da zna da se nadovezuje u dijalogu sa djetetom. Rezultat ovog učenja je razmišljanje o nečemu (poticanje na razmišljanje). Ovdje je važno umijeće odgajatelja - da pažljivo sluša dijete i da vodi pravi dijalog sa djetetom (a ne nudi gotove odgovore) što dovodi do „zajedničkog razmišljanja“. Ovakav pristup pomaže djeci da slušaju govor drugih, da koriste govor i da pomoću njega sređuju svoje misli i ideje. Iznalaženje rješenja i njihovo prevođenje u riječi je suština dijaloškog pristupa u poučavanju djece. Osnovne metodičke smjernice u usmjeravajućem poučavanju kreću se prema zahtjevu postavljanja kvalitetnih, otvorenih i razvojno primjerenih pitanja djeci. Dobro postavljeno pitanje je ono pitanje koje predstavlja ravnotežu između proširivanja i sređivanja znanja koje dijete već ima. Do najboljeg učenja dolazi kada razlika između onoga za što je dijete već sposobno i onoga što se od njega zahtijeva da učini ili nauči nije prevelika (zona narednog razvoja). Pitanja zatvorenog tipa ne daju mogućnost razvijanja

razgovora, dok pitanja otvorenog tipa otvaraju dijalog (Šta mislite šta se dogodilo? Zašto? Kako ćemo to provjeriti? Šta već znaš o tome? Kako si to saznao? Misli li ko drugačije? Možeš li nešto više reći o tome? i sl.). Pored postavljanja otvorenih pitanja, značajne su još neke strategije podrške za proširivanje dječijeg razmišljanja kao što su: aktivno uključivanje i slušanje djece, praćenje govora tijela i dječijih radnji, traženje pojašnjenja, predstavljanje svog iskustva, predlaganje nove ideje, podsjećanje i sl.

c) *Podsticanje kritičkog i kooperativnog mišljenja.* Kritičko mišljenje se razvija putem aktivnog učestvovanja djece u procesima konceptualiziranja, primjene, analize, sinteze i procjene informacije u cilju donošenja zaključka ili odluke. U situacijama kad se dijete potakne na razmišljanje ono postaje kritički mislilac. Kooperativno učenje se shvata kao oblik socijalnog učenja kod kojeg dolazi do izražaja učenje putem zajedničke rasprave u grupi, diskusije, dogovaranja i pregovaranja, te međusobne saradnje. Ovakav način saradnje među djecom, u većim i manjim grupama posebno dolazi do izražaja u procesu rješavanja problema, mogućnosti da se problem sagleda sa različitih aspekata i na osnovu toga donošenje određenih zaključaka. Ovaj način učenja poboljšava odnose među djecom u grupi, podstiče samopouzdanje svakog djeteta u okruženju gdje nema pogrešnih i tačnih odgovora i gdje se svačije mišljenje uvažava.

d) *Podsticanje djece na razmišljanje, igru, aktivnost, dijalog* je strategija poučavanja koja je mnogo više od toga. To je ono što poučavanje čini umjetnošću, a odgajatelja umjetnikom. *Šta* znači podsticati djecu? To znači motivirati, hrabriti, pohvaliti, ukazati na to da je na pravom putu, da dobro razmišlja, da ima dobre ideje, izazvati ponovni interes, pokazivati zadovoljstvo za ono čime se i kako dijete bavi, pokazati zanimanje, pobuditi osjećaj zadovoljstva, ponuditi šire viđenje problema, nove materijale, uključiti drugu djecu, uključiti se u igru kao partner u igri ili sugestijom koja ne nudi rješenja ali potiče na razmišljanje *Kako?* Neverbalno: osmjehom, očima, dodirima, dizanjem palca, gestom, pomilovati po glavi, potapšati po ramenima. Verbalno: Samo tako nastavi; Jako dobro; Odlično si se dosjetio; Ide ti dobro; Sviđa mi se to; Brzo si shvatio u čemu je problem; To je jako lijepo; Danas si se dosta trudio; Svakim danom napreduješ; Danas si pun ideja; Vidiš da ti to možeš; Bravo, Super, Samo tako; Ponosim se s tobom.

6. PODSTICAJNO OKRUŽENJE

Predškolska ustanova je mjesto življenja, igre i učenja djece i odraslih, otvorena je i fleksibilna. Djeca se najbolje razvijaju i uče u okruženju u kom se dobro osjećaju. Veliki je izazov stvoriti mjesto gdje djeca vole boraviti, igrati se, družiti, saznati i tako razvijati sve svoje potencijale. Pružanjem sigurnog i podsticajnog okruženja, koje nudi razvojno primjerene materijale, zadatke i aktivnosti, podstičemo dječije učenje kroz igru, stjecanje iskustva, samostalno ili grupno istraživanje, te razmjenu znanja sa drugom djecom i odraslima. Kvalitetno organiziran prostor i podsticaji u njemu trebaju izazvati interes, čuđenje i želju djeteta za istraživanjem, otkrivanjem i stvaranjem, a samim tim da razvijaju različite kompetencije. Sve ovo podrazumijeva da prostor treba organizirati, opremiti, kreirati po mjeri djeteta, odnosno grupe koja u njemu boravi. Kvalitetno okruženje u sebi sadrži dvije dimenzije:

- Socioemocionalno okruženje (ljudi i njihovi uzajamni odnosi, kultura ustanove)

➤ Prostorno-materijalno okruženje (prostor, namještaj, materijali, vrijeme)

Socioemocionalno okruženje podrazumjeva kvalitetu međuljudskih odnosa između svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. Kvalitetnom suživotu djece i odraslih u predškolskoj ustanovi, utemeljenoj na principima demokratije, međusobnom poštovanju i kvalitetnoj komunikaciji, pridonosi i ravnomjerna distribucija moći u samoj ustanovi. Ona uključuje kvalitetno vođenje predškolske ustanove i kvalitetno vođenje u ustanovi, što zahtijeva upravljačke, menadžerske i komunikacijske vještine svih učesnika u odgojno-obrazovnom procesu (rukovodstvo vrtića–stručni saradnici–odgajatelji–djeca–roditelji). U saradničkoj klimi svakom pojedincu se pruža osjećaj aktivne uključenosti i vlastitog doprinosa, a sve to doprinosi *zajednici koja uči*. Naime, predškolska ustanova predstavlja zajednicu u kojoj su svi uposleni, te roditelji i djeca aktivni učesnici u donošenju odluka, međusobno se uvažavaju, razmjenjuju ideje, informacije i uče. U predškolskoj ustanovi principi djelovanja, učenja, stvaranja i življenja trebaju biti utemeljeni na jednakosti prava svih učesnika odgojno-obrazovnog procesa, poštujući različitost među ljudima (kultura, vjeroispovijest, jezik, spol, nacionalna pripadnost, razvojne mogućnosti). Ovako ozračje, satkano od mnoštva, često nevidljivih niti (ugoda, zadovoljstvo, opuštenost, vrijednosti, bliskost, empatija, komunikacija, filozofija, interakcija, uvažavanje, poštivanje različitosti, razina privrženosti, autonomija, inicijativnost, sloboda itd.) čini dušu predškolske ustanove, odnosno predstavlja *identitet i kulturu ustanove*. Sve navedeno je u stalnoj promjeni, otvorenosti i razvojnosti na putu nove kvalitete.

Prostorno-materijalno okruženje podrazumjeva arhitekturu prostora, opremu, materijale i igračke. Osnovno polazište u organizaciji prostora jeste da dijete uči kroz svoje neposredno iskustvo. Što je prostor podsticajnije, raznovrsnije i atraktivnije, to će djeca moći više da konstruiraju i sukonstruiraju iskustva i znanja na prirodan način. Ova uloga prostora u kvaliteti učenja i za kvalitetu učenja zahtijeva od odgajatelja plansko i promišljeno organiziranje stvaranje sigurnog, privlačnog i stimulativnog prostora koji će indirektno, kao „treći odgajatelj“ podsticati cjeloviti razvoj djece i učenje činjenjem.

Još jedna značajna komponenta kvalitetnog okruženja je i *fleksibilna organizacija vremena* koja osigurava svakom djetetu napredovanje prema vlastitim tempu i prema individualnim obrascima učenja. U tom kontekstu, odgajatelj organizira vrijeme polazeći od djece i njihovih aktivnosti, a ne od svog poučavanja. Na taj način, djeci se ostavlja dovoljno vremena za iskustveno učenje, za razvijanje znanja i za njegovu primjenu, poštuje se prirodan ritam razvijanja aktivnosti, ne požurujuse i ne prekidaju djeca. Odgajatelj, uvažavajući *namjensko usporavanje* (reggio pristup) produktivnost ne mjeri brojem uspješno realiziranih aktivnosti u toku dana, postotkom realiziranog programa ili količinom naučenih činjenica, nego u vrednovanju procesa istraživanja dječijih ideja, teorija, mišljenje i pitanja. Produktivnost vide u dječijem otkrivanju svojih interesa, konstruisanju i rekonstruisanju značenja iz iskustva, a sve to zahtijeva osiguravanje više vremena, više prostora i slobode djeci u igri, više mogućnosti da se igra razvije i rasplamsa.

Pod kvalitetnom organizacijom okruženja u predškolskoj ustanovi podrazumijevaju se sljedeće odlike prostora:

a) mogućnost nesmetanog nadziranja, zaštite zdravlja i *sigurnosti* djece - prostor, namještaj i materijali su čisti, sigurni, razvojno primjereni, visoko kvalitetni; namještaj je prikladne visine da omogućava preglednost cijele radne sobe i opservaciju djece; broj djece odgovara pedagoškim normativima i veličini radne sobe.

b) *podstiče učenje kao proces konstruiranja znanja* – bogatstvo zanimljivih materijala koji su dostupni djeci u svakom trenutku, omogućava djeci učenje kroz vlastito iskustvo; mnoštvo neoblikovanog materijala za kreativni rad, materijali koji podržavaju sva područja razvoja te promoviraju dječiju autonomiju i nezavisnost; prostor podijeljen na centre aktivnosti koji omogućavaju različite igre i aktivnosti istraživanja, ispitivanja, traženja odgovora i učenja.

c) *podstiče saradničko učenje* - pravilno strukturiran prostor omogućava nesmetano kretanje djece kroz prostorije vrtića, s logičkim i odgovarajućim rasporedom centara, djeca se mogu slobodno kretati iz jednog centra u drugi; prostor omogućava druženje u manjim i većim grupama, kao i individualne aktivnosti; odvojenost bučnih od mirnih centara; vanjski prostor uređen i prigodan za boravak i igru djece.

d) *ugodno okruženje* koje nalikuje porodičnoj sredini - uslovi u prostoru odgovaraju pedagoškim standardima i normativima (osvjetljenost, prozračnost, toplina, sigurnost); postojanje kutića žive prirode

e) prostor *reflektira proces učenja* - mogu se prepoznati rezultati realiziranih aktivnosti i koja je aktuelna tema (pano za jutarnji sastanak, materijali u centrima, dječiji radovi izloženi u visini njihovih očiju, dekoracije u sobi kao rezultat zajedničkog rada djece i odgajatelja).

f) *materijali u centrima primjereni uzrastu, raznovrsni, dostupni i primamljivi*-u dobrom stanju i s odgovarajućim odgojno-obrazovnim potencijalom, logički grupisani i locirani u odgovarajućim centrima koje djeca mogu birati kad žele i koje žele

Prostor radne sobe nije ***zadato okruženje, nego promjenljiva „kategorija“*** koja se kontinuirano prilagođava dječijim interesima, razvojnim potrebama, aktuelnim temama s ciljem integrisanja različitih aktivnosti u jedno cjelovito, smisleno i životno učenje. Prostor predškolske ustanove u cjelini, ali prvenstveno radna soba, svojevrsna je lična karta odgajatelja i djece koja u njoj borave. Obzirom da je prostor odraz svakodnevnog rada, razmišljanja i odgojne filozofije odgajatelja, u fokusu se nalazi pitanje inovativnosti, kreativnosti, entuzijazma, estetskih vrijednosti i svih drugih kompetencija odgajatelja. Odgovor na to pitanje igra važnu ulogu u izgradnji podsticajnog, fleksibilnog i estetski uređenog okruženja.

Dakle, kvalitetna organizacija prostora je djelo promišljenog rada odgajatelja i njihovog profesionalnog odnosa prema radu, a naročito u pogledu osmišljavanja okruženja koji podstiče razvoj, učenje, kretanje i interakciju djece, ali i pruža sigurnost, radost i zabavu. Ukratko, ono što izdvaja poticajno od svakog drugog okruženja u kojem djeca borave je: *osjećaj pripadnosti*: prepoznavanje, uvažavanje i poštivanje dječijih potreba, prava i različitosti, brižnost, osiguravanje slobode izbora, osjećaja odgovornosti i vlastitog doprinosa, osnaživanje razvoja identiteta, a ne stereotipa (inkluzivna kultura); *osjećaj demokratičnosti*: uključivanje djece u kreiranje pravila grupe, dosljednost u primjeni pravila, osnaživanje djece koja slijede pravila, a ne samo isticanje onih koja ih krše, zajedničko upravljanje nad dječijim ponašanjem,

konstruktivno rješavanje sukoba, osnaživanje djece u balansiranju između vlastitih potreba i želja i potreba i želja druge djece (čekanje na red, dijeljenje igračaka), promocija pozitivnog ponašanja (transformacija-utvrđivanje uzroka, prevencija-kreiranje brižnog i podržavajućeg okruženja, intervencija-ljubazno i odlučno zaustavljanje nepoželjnog ponašanje i nudenje alternative), uspostavljanje osjećaja sigurnosti putem praćenja rutina ali i fleksibilnog rasporeda; *osjećaj sigurnosti i uključenosti u vlastito učenje*: sigurnost i opremljenost prostora, estetska uređenost, promoviranje igre, aktivnog učenja, nezavisnosti, radosti druženja i zajedničkog učenja.

7. PARTNERSTVO SA PORODICOM

U kvalitetnoj predškolskoj ustanovi građenje i održavanja partnerskih odnosa sa porodicom predstavlja osnov za jedinstveno odgojno djelovanje s ciljem dugoročne dječije dobrobiti. Obje institucije imaju istu „misiju“, zajednički interes koji ostvaruju kroz uzajamno djelovanje i *izravnu, kvalitetnu i podržavajuću komunikaciju*. Dvosmjerno komuniciranje omogućava razmjenu informacija o djetetovim individualnim potrebama i razvojnom napredovanju. Odgajatelji od roditelja dobivaju važne informacije koje mogu utjecati na odgojno-obrazovni rad sa djetetom (potrebe, interese, sposobnosti, navike, zdravstveno stanje, jake strane, karakteristike porodičnog okruženja i sl.) dok roditelji imaju pravo poznavati viziju i plan rada ustanove, oni žele znati kako im dijete napreduje i vole čuti informacije o tome kako se dijete snalazi i ponaša u grupi. Roditelji najbolje poznaju svoje dijete i mnoga iskustva su već oblikovala taj odnos. Odgajatelji su, s druge strane, profesionalci koji su educirani za kvalitetan odgojno-obrazovni rad s djecom. Iskusni odgajatelj je svjestan činjenice da su roditelji prvi učitelji djece (a ne „druga strana“ u odgoju djece) i da sve ono što je dijete usvojilo u porodici predstavlja temelj za njegove dalje odgojne akcije.

U ovakvom uzajmnom odnosu vrlo je važna *podjela odgovornosti* i različitih obaveza i uloga. Odgajatelji trebaju nuditi prijedloge roditeljima, ali ne zalaziti u sferu privatnosti. Dok roditelji trebaju voditi računa o granicama svog suodlučivanja uz uvažavanje stručne autonomnosti odgajatelja i predškolske ustanove. Osvještavanjem i prihvatanjem svojih uloga u odgoju i obrazovanju djece svi subjekti preuzimaju odgovornost i inicijativu u izgradnji partnerskih odnosa između vrtića, obitelji i lokalne zajednice.

Osnovne pretpostavke za građenje partnerskih odnosa su međusobno *poštovanje, prihvatanje osobenosti porodičnog ambijenta* i, iznad svega, *povjerenje*. To je ostvarivo ukoliko roditelji i odgajatelji razgovaraju otvoreno, ukoliko predškolska ustanova poštuje kulturu, tradiciju, običaje i uvažava perspektivu porodice (mišljenje, ideje, inicijative), te ukoliko roditelji poštuju stručnost institucije i odgajatelja. Međusobno poštovanje se gradi razumijevanjem i empatijom, pristupačnošću i iskrenošću, a odsustvom etiketiranja i okrivljavanja.

Značajan segment kvalitetnih odnosa između vrtića i porodice jeste i *povjerljivost*. Povjerljivost se može definirati kao čuvanje informacije koja je primljena u povjerenju od članova porodice, te saopćavanje te informacije samo profesionalcima u korist porodice i sa dozvolom porodice.

Potrebno je stvoriti takvo okruženju u kojem će se roditelji osjećati slobodno da izraze svoje ideje, radosti, probleme, lične informacije i sve ono što je značajno za njih a, pri tom, biti sigurni da će se te informacije cijeliti kao strogo povjerljive.

Odgajatelji imaju odlučujuću ulogu u promicanju djelotvorne interakcije između predškolske ustanove i roditelja. Osim vjerovanja da roditelji žele i mogu biti ravnopravni partneri u odgoju i obrazovanju djece unutar predškolske ustanove, neophodna je istinska želja i spremnost odgajatelja da budu inicijatori izgradnje partnerskih odnosa s porodicama. Pri tom je važno da jednako angažuje sve roditelje, ali da ne očekuje isti nivo saradnje i motivacije od svih roditelja, da obezbijedi ne samo mjesto i vrijeme druženja, već i opuštenu, ležernu atmosferu u kojoj će se roditelj osjećati slobodno da priča, pita i otvoreno iskaže što želi, da odgajatelj vrlo odgovorno shvati svoju ulogu edukatora roditelja u cilju pružanja profesionalne podrške i osnaživanja roditeljske uloge.

Podsticanje *participatorske uloge roditelja* u planiranju i realizaciji aktivnosti u predškolskoj ustanovi poseban je zadatak i obaveza odgajatelja. Pozivanje roditelja da učestvuju u aktivnostima koje se realiziraju s djecom i planiranje načina za angažovanje roditelja (rad s manjom grupom djece u dogovoru s odgajateljem; komplementarna programska saradnja – u kojoj roditelj realizira s djecom neke sadržaje za koje ima veće kompetencije nego odgajatelj-roditelji stručnjaci, umjetnici; predstavljanje i interpretacija kulturnih, religijskih i vrijednosnih stavova i običaja; pomoć u organizovanju posjeta, izleta, akcija i sl.) važan je aspekt partnerskih odnosa. Uključivanje roditelja u život i rad u predškolskim ustanovama predstavlja značajan oblik partnerstva u kojem se pozitivni efekti reflektuju prije svega na dijete, a potom i na odgajatelje i roditelje (emocionalno i socijalno).

Najuspješnije je ono partnerstvo koje nudi različite vidove uključenja kao što su:

- a) *Roditeljski sastanci* - značajni oblici međusobnog povezivanja i informiranja roditelja o različiti aspektima dječijeg rasta, razvoja i učenja. Organizuju se kroz konsultacije, opće ili grupne roditeljske sastanke, predavanja stručnjaka o različitim aktualnim temama i sl. Na taj način predškolske ustanove postaju edukativni centri za razmjenu iskustava iz pedagoškog, psihološkog ili metodičkog domena između roditelja, odgajatelja i stručnih saradnika.
- b) *Individualni razgovori* sa roditeljima možemo svrstati u neformalne/ nestrukturirane razgovore koji se mogu odvijati prilikom dovođenja i odvođenja djeteta, tokom priredbi i drugih događaja, te formalne, planske i strukturirane razgovore s ciljem sagledavanja ne samo problema nego i informisanja roditelja o razvoju, socijalizaciji djeteta i slično.
- c) *Radionice za roditelje* koje mogu biti različitog tipa (kreativne, edukativne, zabavne, sagostima različitih struka i profesija, sa djecom i slično). Radionice za roditelje su mjesto na kojem odgajatelji mogu da educiraju roditelje o dječijim sposobnostima, interesovanjima, sklonostima ali su i način akcentiranja važnosti učestvovanja roditelja u radu vrtića te zajedničkoj usmjerenosti u stvaranju optimalnih uslova za razvoj djeteta.
- d) Uključivanje roditelja kao pomoć (*volontere*) u odgojno-obrazovnom radu, funkcionisanju predškolske ustanove i u ostalim aktivnostima (posjete, organizacija prijevoza, sportske aktivnosti, realizacija svečanosti, organizacija i dekorisanje

prostora, izrada igraćaka, zimovanje, ljetovanje djece, izleti, sakupljačke aktivnosti, radne akcije i sl.).

- e) Uključivanje roditelja u *donošenje odluka* - učestvovanje roditelja u radu uprave predškolske ustanove (Vijeće roditelja, udruženje roditelja, predstavnici roditelja u Upravnom odboru ustanove i sl.).
- f) Uključivanje roditelja kroz pisanu komunikaciju putem:
 - *panoa za roditelje* koji ima komunikativnu i edukativnu funkciju. Informacije se mogu odnositi na život i rad grupe, dječije radove, fotografije, artikulaciju dnevnih aktivnosti, ciljeve, zadatke i sadržaje odgojno-obrazovnog rada. Pored toga, mogu se nalaziti druge aktuelnosti (roditeljski sastanci, posjete, izleti, zahvalnice i sl.). Edukativna funkcija panoa ogleda se u dijeljenju određenih naučnih i stručnih tekstova o aktuelnim pitanjima iz domena predškolskog odgoja i obrazovanja koje bi mogle zanimati roditelje.
 - *pisma za roditelje* koja služe ne samo za upoznavanje roditelja o planiranim aktivnostima i igrama u određenom periodu (najčešće u okviru jednog mjeseca), nego i načinima njihove participacije u tim aktivnostima u cilju uspješnije i raznovrsnije realizacije. Naime, odgajatelji trebaju biti svjesni činjenice da većina roditelja nema pedagošku izobrazbu i da ne znaju šta se dešava „iza vrata vrtića“. Odgajatelj bi trebao zauzeti stav da bi roditelji željeli biti uključeni, ali jednostavno ne znaju kako. Zato je potrebno u pismu za roditelje istaknuti koje su to akcije, tj. šta sve oni mogu da urade da pomognu u realizaciji teme, projekta i sl. (kao svojevrsna lista „poslova“ taksativno navedena u kojoj će se roditelj moći prepoznati i uzeti učešće).
 - *kutka za roditelje* kao prostora sa panoima, ormarima u kojima se mogu pronaći informacije o tekućim aktivnostima, jelovniku, priredbama koje se pripremaju, zanimljivim idejama za saradnju, raznim informacijama o odgajanju djece, zajedničkim aktivnostima, dječiji radovi, fotografije, knjige, igračke koje se preporučuju, stručni bilteni i sl.
- g) *Saradnja sa lokalnom zajednicom* – otkrivanje i integrisanje resursa iz lokalne zajednice koji mogu pomoći vrtiću, djeci, odgateljima i roditeljima.

Uključivanjem roditelja u proces odgoja i obrazovanja daje se podrška samim roditeljima, jačaju se njihove kompetencije, doprinosi se efikasnijoj komunikaciji između roditelja i odgajatelja, bogati se sam program rada sa djecom, a najviše benefita imaju djeca. Uspješan odgajatelj, pored ostalog, prepoznaje se po tome što na roditelje gleda kao ravnopravne partnere u stvaranju najpovoljnijih uslova za napradak njihove djece, a ne kroz prizmu „klijenta“ ili „primaoca usluga“. Odgajatelj koji njeguje pozitivan odnos prema roditeljima, uvijek nudi nove i drugačije oblike saradnje. Više različitih oblika saradnje doprinose kvalitetnijem ostvarivanju programa, ciljeva i očekivanih ishoda razvoja i učenja u kojima roditelji mogu dati svoj veliki doprinos. U takvom okruženju roditelji i odgajatelji imaju usaglašene stavove, otvoreni su razmjenu informacije i donošenje odluka u cilju stjecanja raznovrsnih dječijih iskustava u oba okruženja.

Kvaliteta partnerskih odnosa između roditelja i odgajatelja može se procijeniti po načinu na koji se ostvaruju prelazi djece iz porodice u predškolsku ustanovu i iz predškolske ustanove u osnovnu školu. Kvalitetnija saradnja sa porodicom, školom i lokalnom zajednicom,

podrazumijeva i kvalitetnije oblike prelaza (svim učesnicima se nude relevantne informacije i kreira povoljna atmosfera, bez stresa i nezadovoljstva, koja omogućava nošenje sa promjenama razvojnih uloga i okruženja.)

8. POSMATRANJE, DOKUMENTIRANJE I VREDNOVANJE U INTEGRISANOM PREDŠKOLSKOM KURIKULUMU

Vrednovanje je proces prikupljanja, evidentiranja, razmatranja informacija o dječijem razvoju, učenju i njihovim postignućima. Cilj vrednovanja nije testiranje onoga što djeca znaju, već korištenje prikupljenih informacija za stvaranje plana koji će pomoći djeci da dalje napreduju. Vrednovanje podrazumijeva kontinuirano, integrisano i kontekstualizirano posmatranje/opserviranje i praćenje/dokumentiranje dječijeg učenja i razvoja i sastavni je dio svakodnevne interakcije odgajatelja i djece. Pored odgajatelja, i djeca sama donose određene procjene svog uspjeha (u čemu su dobri, šta su i kako uradili, nacrtali, sagradili, šta vole da rade i sl.). Pažljivim posmatranjem i praćenjem onoga šta djeca rade, o čemu razgovaraju, čega se igraju, kako uče kroz svoja svakodnevna iskustva, zapažamo u kojem su razvojnom stadiju u određenim domenama i oblastima, koje su vještine usvojila i u kojoj mjeri, koje su im potrebe, interesovanja, stilovi učenja, motivacija i dr. Te informacije pružaju odgajatelju saznanja o tome koje kompetencije dijete ima već razvijene, a za koje mu treba pomoć i podrška. Dakle, ovaj pristup je usmjeren na dijete jer uzima u obzir gdje se svako dijete nalazi u procesu učenja i šta mu je potrebno za dalje napredovanje. U osnovi ovog pristupa je sposobnost odgajatelja da posmatra i dokumentira ono šta vidi i čuje, a temelji se na promišljanju i odgovorima na pitanja: Na koje aspekte dječijeg učenja i razvoja se želim fokusirati? Ko će donijeti procjenu? (odgajatelj, dijete ili oboje), Kako ću to evidentirati? (zabilješkama, fotografijom, videosnikom, crtežom i sl.), Šta ću uraditi sa tim informacijama? Kako i kome ću razmijeniti informacije?

U procesu vredovanja mogu se izdvojiti četiri postupka koji se preklapaju i vrlo često odvijaju u isto vrijeme. To su: prikupljanje informacija/opserviranje, evidentiranje/dokumentiranje, razmatranje/analiziranje i upotreba informacija/planiranje/inovacija. Postoje mnoge varijacije u ovom procesu koje zavise od samih odgajatelja, djece, okruženja, situacije. Nekad odgajatelji koriste sve postupke, nekad samo neke, nekad se procjena donese vrlo brzo, a najčešće traju izvjesno vrijeme. Nekad je vrednovanje spontano, a nekad pomno planirano i fokusirano.

Opservacija predstavlja najznačajniju metodu vrednovanja dječjeg rasta, razvoja i učenja. Definira se kao proces promatranja djece u radu ili igri bez uplitanja u aktivnost. Predstavlja kreativan, cjelovit, autentičan, nenametljiv i kontinuiran proces. Budući da je posmatranje uvijek subjektivno, evaluacija posmatranja se treba provoditi sistematski i uključivati perspektive djece, kolega i roditelja. Posmatranjem djece u različitim aktivnostima, na raznim mjestima, različitim tehnikama, u različito vrijeme i u različitim kontekstima, stvara se potpunija sliku o djetetu.

Evidentiranje/dokumentiranje podrazumijeva prikupljanje različitih svjedočanstava o dječijem razvoju, učenju i odgojno-obrazovnom procesu u cijelosti. Da bi dokumentacija imala svoju svrhu, ona treba reflektirati stvarnu situaciju u praksi i više se usmjeravati na procese odgojno-

obrazovnog rada s djecom i efekte koji su rezultat tog procesa. Na taj način dokumentacija će ostvarivati svoju osnovnu funkciju koja se očituje u nekoliko segmenata: bolje razumijevanje djece i u skladu s tim stalno i kontinuirano razvijanje kurikuluma, planiranje novih ciljeva, aktivnosti, podrške; podsticanje metakognitivnih procesa kod djece, sposobnost shvatanja vlastitih misaonih procesa; razvoj roditeljskih kompetencija kroz razmjenu informacija o njihovom djetetu; samoevaluacija odgajatelja kroz analiziranje dokumentacije. Sadržaj dokumentacije čine materijali koji bilježe šta djeca rade, govore, koje su eventualne intervencije odgajatelja, koji je pedagoški potencijal aktivnosti. Nakon toga slijedi proces koji podrazumijeva korištenje dobivenih materijala za refleksiju i naredni ciklus planiranja. Važno je napomenuti da cilj dokumentacije nije samo pokazati, nego i objasniti, nije samo evaluirati napredak djece, nego i razumijeti perspektivu djeteta. Odnosno, dokumentacija se koristi kao alat za stvaranje zajedničkih razumijevanja i značenja, a u cilju upoznavanja i refleksije onog šta djeca misle, rade, šta i kako uče.

Razmatranje/analiziranje prikupljene dokumentacije najčešće u timu odgajatelja, u društvu refleksivnih prijatelja koji zajedno s odgajateljem analiziraju dokumentaciju i kroz argumentiranu raspravu i refleksiju stječu uvid u dječija postignuća i njegove procese učenja i razvoja, ali i uočavaju i osvještavaju svoje postupake te na taj način grade novi pogled na sebe i svoj rad, što svakako može biti izvor dobre motivacije za nova postignuća i zadovoljstva u radu.

Upotreba informacija/planiranje/inoviranje tj. uvođenje novih smjernica u odgojno-obrazovni rada. Opserviranjem i praćenjem djece dobivaju se podaci koji trebaju činiti okosnicu kvalitetnog razvojno primjerenog kurikuluma, koji će usmjeriti odgojne akcije u pravcu ostvarivanja najboljih efekata za dječji rast i razvoj. To su ključni instrumenati za integrisano planiranje aktivnosti u zoni proksimalnog razvoja. Naime, planirati aktivnosti koje su malo iznad dječijih mogućnosti možemo samo ako znamo koje su aktuelne dječje mogućnosti. A te podatke dobijamo upravo opservacijom. Prikupljeni podaci postaju sredstvo za planiranje, određivanje odgojno-obrazovnih ciljeva, ishoda i strategija koje će zadovoljiti osnovno načelo uzrasne i individualne primjerenosti odgojno-obrazovne prakse, ali i pomoći odgajateljima da procijene svoju vlastitu praksu i poboljšaju svoj profesionalni rad. *Planiranje* je kontinuirani proces koji podrazumijeva opservaciju djece, određivanje željenih ishoda učenja i razvoja, obezbjeđivanje aktivnosti, materijala i sredstava potrebnih za postizanje ishoda te planiranje načina kako će se procijeniti njihova efikasnost. U tom procesu naglašen je timski rad svih aktera u predškolskoj ustanovi (tim odgajatelja, djece, roditelja, stručnih saradnika).

Opserviranje, praćenje, analiziranje, planiranje i inoviranje odgojno-obrazovne prakse postaje imperativ savremene paradigme predškolskog odgoja, u kojoj je centralni lik odgajatelj kao refleksivni praktičar koji ispituje praktično iskustvo sa spremnošću da ga vrednuje, modificira i transformira u skladu s podacima dobivenim kroz opservaciju djece. Uzimajući u obzir kompleksnost odgojno-obrazovne prakse, neophodna je njezina kontinuirana i konstantna provjera, pri čemu je uloga odgajatelja kao najodgovornijeg u tom procesu neizostavna. Odgajatelj treba biti svjestan onog šta radi i kako to radi. Samo procjenom vlastite prakse ta praksa se može unaprijediti. U tome, profesionalnu podršku odgajatelju u njegovoj individualnoj percepciji pedagoške prakse pružaju refleksivni prijatelji – kolege s kojima može

otvoreno razgovarati te čija se mišljenja uzimaju kao konstruktivne kritike i pomoć za vlastiti profesionalni razvoj. Grupna refleksija pruža priliku za konstruktivnu raspravu, otvara mogućnost suodlučivanja i zajedničku odgovornost, te kontinuirano zajedničko učenje.

Dakle, proces *vrednovanja za učenje* (formativno, procesno) zasniva se na opažanjima i pruža informacije na osnovu kojih se planira odgojno-obrazovni rad, dešava se svakodnevno i najčešći je oblik vrednovanja u predškolskom odgoju i obrazovanju. Vrednovanje za učenje je dio procesa poučavanja i najčešće je neformalno, ali ima veliki potencijal pružanja potrebnih informacija i uvida kako svako dijete napreduje u učenju, i kojim strategijama poučavanje prilagoditi učenju djece dok se ono dešava.

Kvalitetno vrednovanje se prepoznaje po tome što:

a) je usmjereno prema *dobrobiti za djecu* (pruža djeci povratne informacije o njihovom razvoju, učenju i postignuću).

b) osigurava *učesće djece u vrednovanju* (kroz razgovor o proizvodima i rezultatima dječijih aktivnosti pomažemo djeci da osvijeste vlastite kognitivne procese i na taj način potičemo njihovu samostalnost u učenju i razvoj njihovih metakognitivnih sposobnosti. Značajno je i međusobno vršnjačko vrednovanje koje doprinosi stvaranju grupne kohezije i zajednice koja uči. Kada su djeca uključena u određivanje kriterija i ciljeva, samovrednovanje je sljedeći logičan korak u procesu učenja. Taj proces ne samo da angažuje djecu, nego im i pomaže da vide gdje su započeli i kakav je napredak koji ostvaruju u pravcu cilja koji je postavljen za učenje. Npr. umjesto procjene dječijeg rada, odgajatelj djetetu postavlja pitanja pomažući mu da samo procijeni da li je zadovoljno i šta bi još željelo da uradi).

c) *svrsishodno je i smisljeno* (vrednuje se u svakodnevnim situacijama, tokom igre, različitih aktivnosti, u bliskom okruženju).

d) *uključuje roditelje* (pruženje roditeljima uvid u napredovanje njihove djece i u odgojno-obrazovni proces u vrtiću; dijeljenje dokumentacije (fotografija, videozapisa, audiozapisa produkata dječijih aktivnosti) omogućava roditelju da sazna kako se igra, razmišlja i uči njihovo dijete i koje postupke (i zašto) koristi odgajatelj u tom procesu. Na taj način ne samo da pomažemo roditeljima da koriste postupke podrške i podsticanja djece u porodičnom okruženju nego i jačamo međusobno povjerenje i uvažavanje odgajatelja i roditelja).

e) odgajatelj koristi *raznovrsne metode i tehnike opserviranja* (u skladu sa uzrastom i stepenom razvoja djece: narativni oblici: bilješke, anegdote, pribilješke i sl.; primjere dječijih radova u vidu crteža, grafičkih prikaza, skica, makete; fotografije; ček liste; audio i video snimke; sociograme; zapisane ili snimljene razgovore sa djecom; samorefleksije djece. Smisao korištenja različitih tehnika opserviranja je u mogućnosti boljeg razumijevanja djece, njihovih razmišljanja, ideja, rješenja, te u vidljivosti procesa učenja djece i postupaka odgajatelja. Dokumentovane informacije se pohranjuju u dječiji portfolio, sa naznačenim datumom i komentarom, što pomaže u kontinuiranom praćenju razvoja djeteta. Djeca se podstiču da sama odabiru i ulažu svoje radove u portfolij uz razgovor o postignutom napretku).

f) osigurava *dubinu i širinu uvida u učenje i razvoj djece* (prikapljaju se informacije o dječijim sklonostima (npr. istrajnost, samostalnosti, radoznalost, koncentracija, preferencije, otpornost, navike i sl.), o vještinama (npr. motoričke, korištenje makaza, rješavanje problema i sl.), stavovima i vrijednostima (npr. pozitivan stav prema učenju, poštivanje sebe i drugih,

briga o životinjama, o zaštiti okoline i sl.), znanju i razumijevanju (npr. klasifikacija životinja po mjesto stanovanja, predmeta po boji i veličini, pravila ponašanja u grupi, razumijevanje značenja riječi, života u zajednici i sl.), emocijama (raspoloženje, temperament, učestale emocije, tolerancija na frustracije, samodiscipliniranost).

g) pruža mogućnost za *samoevaluaciju odgajatelja* (sposobnost odgajatelja da procjenjuje i kritički vrednuje sebe i svoj rad te osvještava svoje postupke i efekte koje ostvaruje u praksi. Praćenje reakcije djece, njihova napredovanja, usmjerenost pažnje i motivacije predstavlja jedan pravac koji pruža odgajateljima značajan materijal za procjenu i unapređenje vlastite prakse. Drugi pravac orijentiran je na odgajatelja i njegovo osvještavanje onog što i kako radi. Primjerice, snimanjem audio-vizuelnim sredstvima, proučavanjem i interpretiranjem snimaka mogu se dobiti relevantni podaci o tome kako odgajatelj komunicira s djecom, kakva pitanja postavlja, kojim se pristupom koristi pri realizaciji zajedničkih aktivnosti, kako se ponaša u određenim situacijama i sl. Samoevaluacijom odgajatelj pokazuje spremnost da bude objekat i subjekat procjene, prihvata odgovornost za vlastiti rad i razvoj te, konačno, pokazuje da ga vodi intrinzična motivacija i osjećaj brige za kvalitet odgojno-obrazovne prakse (npr. evidentiranja i analiziranja svake promjene u planiranju - zašto i kako ste promijenili planirano –dopunili, skratili, skrenuli u drugom pravcu; analiziranje urađenog tako da to služi ako osnova za dalje planiranje - zapažanja o grupi djece, pojedinom djetetu, koje aktivnosti su djeca dobro prihvatila, koje nisu, zašto; razgovor sa djecom o aktivnostima - šta im se dopalo, da procjenjuju svoje radove, crteže; uključivanje roditelja u evaluaciju - njihova očekivanja; evaluiranje realiziranih aktivnosti u timu - sa radnim kolegama, stručnim saradnicima.) Da bi odgajatelj postao refleksivni praktičar, on treba kritički sagledavati svoju praksu tražeći pritom odgovore na tri osnovna pitanja: šta (radi), zašto (to radi) i kako (unaprijediti to šta i kako radi). Samo pod tim uvjetima refleksivna praksa postaje proces učenja gdje se teorija i praksa isprepliću u cilju dograđivanja i unapređenja kvalitete odgojno-obrazovnog rada.

h) obezbjeđuje maksimalnu *objektivnost opservacije i povjerljivost dobivenih podataka* (da bi mogli što objektivnije promatrati djecu, odgajatelji prvo trebaju propitati vlastite vrijednosti i stavove, ideje o svijetu i odgoju, kao i vlastite prosudbe. U vrednovanju učenja i razvoja djeci se ne smije pripisivati lično stajalište ili zabrinutost. Dijete ne smije učestvovati u ponižavajućim aktivnostima niti u bilo kakvim aktivnostima koje ih mogu fizički ili emotivno povrijediti. Vrednovanje ne smije povrijediti nijedno dijete. Sva zapažanja i evidentirana dokumentacija smatraju se osjetljivim podacima koji podliježu zaštiti podataka i trebaju se čuvati na sigurnom. Dokumentovane informacije mogu se koristiti u kontekstu internog pedagoškog rada u timu, ali vanjskim tijelima mogu se proslijediti samo uz pisanu saglasnost roditelja. Jedini osjetljiv izuzetak u ovom slučaju jeste ukoliko je ugrožena sigurnost i zdravlje djece.

Pored formativnog, postoji i *vrednovanje učenja* (sumativno, završno) koje sumira djetetova postignuća (u vidu sposobnosti, vještina, umjeća u određenim aspektima razvoja) na kraju nekog razdoblja poučavanja a može biti korisno pri tranzicijskim praksama (prelaz grupe iz jasličkog u vrtički kontekst, prezalak djeteta iz vrtića u školu). Ono predstavlja sažetak svih posmatranja, dokumentovanja, analiza i interpretacija sprovedenih tokom dužeg vremenskog perioda (npr. u periodu od prve do treće godine života djeteta). Značajni pokazatelji na kojima se temelji sumativno vrednovanje su produkti dječijih aktivnosti (portfolij - kolekcije radova

svakog djeteta sakupljenih tokom boravka u vrtiću. Mogu obuhvatiti više dimenzija razvoja djece i učenja: lični i socijalni razvoj, matematičko mišljenje, umjetnost, fizički razvoj, društveni aspekt, govor. Sadržaji portfolija mogu biti: crteži, radovi na papiru, fotografije, zapisi razgovora s djecom, sistematske bilješke odgajatelja, anegdote, kontrolne liste, audio-video zapisi, nagrade, pohvale, dječiji komentari, izjave, „biseri“, spisak priča koje su pročitane djetetu i sl. Uključivanje djece u izbor radova za portfolij pruža djeci osjećaj ponosa i kontrole nad sopstvenim učenjem i razvojem. Međutim, portfolij neće biti valjan izvor za vredovanje učenja ukoliko mu se pristupi formalno (ubacivanje dječijih radova bez datuma i komentara, nagomilavanje radova bez selekcije i sl. Portfolij djece predstavlja bogat izvor informacija za komuniciranje s djecom i o njima, omogućava dinamično formativno i sumativno vrednovanje, fleksibilni su i prilagodljivi svakom djetetu.